Radu Ciobanu

EUROPA DIN NOI

Excelsior Art

RADU CIOBANU

EUROPA DIN NOI

Pe copertă: foto arhivă autor
Prezentare grafică: Leo Cicos

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
CIOBANU, RADU
Europa din noi / Radu Ciobanu. - Timişoara:
Excelsior Art, 2008
ISBN 978-973-592-204-7

94(498)(04)
821.135.1-94(047.53)
821.135.1-4

Ne puteți vizita pe
www.excelsiorart.ro

Pentru achiziție carte aveți la dispoziție:
e-mail: editura@excelsiorart.ro
sau
telefon / fax 0256/201078

Editura Exclesior Art
CP. 262, OP. 1, Timişoara

© Radu Ciobanu

2008 Editura EXCELSIOR ART
300011 – Timişoara, Str. Proclamația de la Timişoara, nr. 7, et. I, camera 9b

Tipărit în ROMÂNIA

RADU CIOBANU

EUROPA DIN NOI

Editura EXCELSIOR ART

I

PORTUL ROZELOR

Răstimpul de relaxare şi relativă prosperitate început în 1964, odată cu *Declaraţia din aprilie*, a intrat în faza crepusculară în 1971, imediat după *Tezele din iunie*. Pentru cei tineri care n-au de unde să ştie ce însemna asta, trebuie spus că, în comunism, viaţa tuturor era decisă de declaraţii, teze şi hotărâri emise de sus, dintr-un centru unic. Ele nu puteau fi dezise decât de acelaşi centru, care era Partidul (întotdeauna cu majusculă) „în frunte cu secretarul său general". Ceea ce se şi întâmpla periodic, declaraţiile, tezele sau hotărârile fiind înlocuite cu altele, de obicei din două motive: fie pentru că „s-au comis şi unele greşeli, tovarăşi", fie fiindcă „am păşit într-o nouă etapă…"

În 1974 „situaţiunea" se afla de acum într-o foarte rapidă degradare, iar liberalizarea, de altfel doar aparentă, care ne euforizase în deceniul trecut, devenea tot mai evident o amintire. De aceea, ieşirea peste hotare, fie şi ca membru într-o delegaţie oficială într-una din „ţările vecine şi prietene", nu era un eveniment de toată ziua şi trebuia preţuit ca atare. Ceea ce, în ce mă priveşte, am şi făcut când mi s-a oferit ocazia primei călătorii în străinătate. Aveam pe atunci 34 de ani, mă documentam pentru romanul *Nemuritorul albastru* şi speram ca voiajul să fie profitabil şi sub acest aspect. Regăsesc momentul în jurnal:

Veste-şoc de a pleca în delegaţie la Piran; „întâlnire literară", zice în scrisoare Anghel D. Sunt puţin alarmat şi mă bucur că nu trebuie să plec singur. Mă nelinişteşte de pe acum cutremurul – mai

mare decât cel al mutatului – pe care-l va însemna acest voiaj, dar odată tot trebuia s-o fac şi pe asta. De Piran aud acum pentru prima dată. Pentru început, mă văd nevoit să apelez la atlase şi enciclopedii. Aflu că e pe litoralul adriatic, în peninsula Istria, la sud şi foarte aproape de Trieste. În linie dreaptă, mai puţin de o sută de km. de Veneţia. Distanţa Belgrad-Piran, tot în linie dreaptă, e mai mare decât Belgrad-Bucureşti. Se pare că e staţiune turistică. Munţi calcaroşi. Lămâi, măslini, viţă-de-vie. Probabil şi capre. Sper să fie şi chiparoşi. Mă bucur de distanţa mică până la Veneţia, oraş care mă interesează acut. Voi avea prilejul măcar să adulmec briza dintr-acolo. De asemenea mă bucură traversarea Serbiei şi Croaţiei, pentru că reia unul dintre cele trei itinerarii de odinioară ale drumului Veneţia-Suceava, şi anume Veneţia-Raguza, traversarea Serbiei şi Bulgariei-Silistra-Brăila-Suceava. Profitând de ocazie, acesta va fi probabil şi drumul pe care se va întoarce Toma acasă. (Celelalte două itinerarii erau unul pe mare, până la Cetatea Albă şi, de acolo, pe drumul cel mare al ţării, până la Suceava, celălalt prin Buda şi Cracovia.)

Se pare că vom poposi oarecâtva şi la Belgrad şi sper în taină să ne ofere posibilitatea de a vedea tot ce se poate vedea din Mestrovici.

Împrejurări stupide m-au împiedecat până la vârsta asta să văd marea noastră şi acum mi se pare ciudat şi oarecum ruşinos să cunosc întâi Adriatica.

Cele de mai sus datează de prin mai. Însemnările propriu-zise de voiaj încep abia la sfârşitul lui septembrie:

Plecăm cu vagon de dormit, la ora 23:23, în 29 septembrie. După un somn agitat, neodihnitor, mă trezesc la Timişoara. Apar grăniceri şi vameşi, din fericire, politicoşi, care-şi fac datoria surprinzător de discret. Pe urmă ajungem – hodoronca-tronca – la Stamora-Moraviţa şi mai stăm iar vreo jumătate de ceas. E o dimineaţă blândă de toamnă, gara e aproape pustie, se desprind lent frunzele, ca în versul acela care-mi place atât de mult, din Rilke, şi câmpul se vede

gol până departe, acoperit de pâcle diafane. Pe culoar se vorbeşte încet, în toate limbile. Un englez din aceia cu care ne-a obişnuit o anumită literatură dinaintea războiului, înalt, uscat, distins, cu părul argintiu, mă găseşte tocmai pe mine să mă întrebe cum se cheamă gara din Belgrad de unde trebuie el să ia trenul spre Split. Nu ştiu engleza, dar ne înțelegem, e vorba de Central Station, amănunt pe care din întâmplare l-am aflat şi eu cu puțin înainte pentru că acolo va trebui să ajungem şi noi. În sfârşit, „rapidul" se urneşte alene şi conductorul ne invită să ne dăm ceasurile cu o oră înapoi.

Sunt puțin neliniştit şi trist. Poate şi din cauza soarelui melancolic, cu lumina lui stranie, dulce şi fără vlagă. Aştept să surprind momentul acela unic al trecerii frontierei, semnul pe care-l presupun, despărțind două istorii, două mentalități, două destine colective, dar trenul înaintează prin pustă domol, tăcut, ca şi cum s-ar furişa cu grijă, să nu tulbure liniştea imensă. Nici o bornă, nici un pichet. Din loc în loc, câte un țăran solitar. De la o vreme, presupun că evenimentul s-a produs şi că ne aflăm mai de mult pe teritoriul Jugoslaviei. Aşa şi este. Vreun semn trebuie să fi fost, dar, neavertizat, mi-a scăpat. În depărtare apar munți singuratici, ciudați, cum stau aşa, decupați pe cerul limpede, cu câmpia goală în jur, ca şi cum ar fost scăpați acolo din greşeală. Ne oprim la Vârşeț. O gară ca multe de la noi. Aproape pustie şi asta. Apoi grănicerii şi vameşii vecinilor, ceva mai repeziți decât ai noştri, bruneți, mustăcioşi, dar tot politicoşi şi neinsistenți. După o altă jumătate de oră ne urnim şi de aici. Înaintăm cu regim de personal, stăm fără rost aparent prin gări mărunte pierdute prin porumbişti nesfârşite pe care le aud foşnind calm în pacea dimineții. Ne încrucişăm cu trenuri locale, automotoare cu câte trei, patru vagoane. Peisajul şi atmosfera îmi amintesc de melancolia sfârşiturilor de vacanțe petrecute la Periam, când hoinăream cu bicicleta în neştire pe drumeaguri anonime ce se pierdeau prin cucuruzişti nemărginite, terorizat de apropierea inexorabilă a primei zile de şcoală. Întotdeauna am fost un singuratic, dar poate nicicând ca în anii aceia, când, parcă răsucit cu vrăjmăşie în mine însumi, devoram primele cărți de seamă şi nu suportam în

preajmă fără iritare decât prezența lui Mircea – idolul, prietenul, fratele meu. Contemplând acum din tren băgrinii din jurul gărilor, nemărginirea pustei, înălțimea nostalgică și îngăduitoare a acestei zile de toamnă, retrăiesc într-un timp foarte concentrat, într-un mod neașteptat și cu mare acuitate, acei ani inițiatici. János are marea calitate de a nu fi vorbăreț. „Delegația" noastră e formată din noi doi. Alergătura bestială din București, pentru a ne obține documentele de voiaj, ca și împrejurarea că și el e la întâia ieșire, ne-a apropiat. Trăim amândoi frisonul plonjării în necunoscut.

Ne oprim iar, de data asta la Pancevo-Aerodrom, ceea ce înseamnă că trebuie să ajungem. La puțin după asta traversăm Dunărea. Toată pacea bucolică a peisajului de până acum dispare subit. Fierăria podului vuiește sub noi; paralel, pe podul autostrăzii, sute de mașini aleargă în ambele sensuri. Dunărea e grandioasă, scapără orbitor în soarele dimineții și mișună de vase, remorchere, șlepuri șalupe, care lasă în urma lor dâre subțiri, ondulate, argintii. Pe colinele de pe celălalt mal, printre multă verdeață, stă adunat (sau răsfirat?) Belgradul. Sunt vag emoționat, dar totul – priveliște și emoție – durează foarte puțin, căci, odată ieșiți de pe pod, ne despărțim de autostradă, ne angajăm într-o curbă largă și intrăm în gara Dunav.

Ne luăm și noi după toată lumea și, în graba trecerii, gara mi se pare insignifiantă și murdară. În fața ei, încă înainte de a apuca să spunem ceva, suntem pur și simplu sechestrați de un șofer intrepid, deprins să recunoască de la o poștă ageamiii. Ne cere 50 de dinari până la gara cealaltă și n-avem încotro, acceptăm. Traversăm orașul asemănător Bucureștiului, doar că mai deluros. Perspective frumoase se deschid din vârful câte unei pante de unde bulevardul larg, străjuit de copaci bătrâni și de blocuri stil „interbelic", se întinde drept în vale, până departe. Ne încrucișăm cu tramvaie verzi pe linii înguste, cu autobuze și troleibuze verzi. Circulația e nebună, am impresia că fiecare merge cum îl taie capul, se depășește și pe dreapta și pe stânga, în orice clipă stăm să ne frecăm de alte mașini și scopul nimănui nu pare a fi altul decât de a goni pentru a ocupa un loc cât mai avantajos la următorul semafor.

Gara Centrală mult în urma Bucureşti Nord-ului. Arhitectură familiară, asemănătoare celei a vechilor gări din Imperiu, Timişoara, Cluj, Arad… Nu există ideograme, toate inscripţiile şi anunţurile la megafoane sunt în sârbă. Pierdem vremea căscând gura prin jur. Incinta gării şi peroanele neîngrijite, trenuri puţine, neîngrijite şi ele. Scriem câte o vedere acasă, pe colţul unei tonete de îngheţată.

Se apropie încet şi vremea plecării. Trenul de Liubliana-Zürich e tras la peron. Aud vorbă românească. Români din Banatul sârbesc. Are loc un moment de fraternizare. „Dar dumneavoastră unde *drumiţi*?" mă întreabă. N-au auzit de Piran.

Plecăm la 12:10. În compartiment cu noi, un şofer tânăr ce fusese în Capitală după o piesă de schimb şi o pereche între două vârste, cu aparenţă de intelectuali, care, de cum se aşază, se adânceşte în lectura unor reviste voluminoase, fără să mai schimbe nici o vorbă. Pe culoar, două fete şi un băiat, cam rusticani, nici unul mai mult de 18 ani, se hârjonesc agasant. Pe urmă intră în compartimentul de alături şi se apucă de cântat. Cântă frumos şi cu convingere – şi doar convingerea, nu-i aşa, e cheia succesului în toate cele – melopeic, cu inflexiuni vag orientale, aducând oarecum şi cu doinele noastre. Bănuiesc că trebuie să fie de prin Muntenegru. Ies pe culoar şi privesc în treacăt în compartimentul lor. Am surpriza să-l regăsesc pe englezul din trenul de Bucureşti. Stă impasibil, cu pipa între dinţi, picior lungan peste picior lungan şi priveşte neclintit pe fereastră. Vizavi, ţeapănă, gravă, la fel de imperturbabilă, tot cu ochii pe geam, iat-o şi pe *Mrs*. Alături, adolescenţii aceia cântă din ce în ce mai dezlănţuit şi mai patetic, dar ei suportă cu stoicism, în admirabile atitudini hieratice, ca şi când n-ar mai fi nimeni acolo.

De la Belgrad la Liubliana sunt 572 de km. Trenul aleargă nebun peste întinderi nesfârşite şi pustii, ore în şir, sub o ploaie continuă, pornită de îndată ce am părăsit Belgradul. Lumina devine tot mai cenuşie, deprimantă. De la o vreme ni se perindă prin faţa ochilor sute de hectare aflate sub ape stătătoare, bălţi întinse, încreţite de vânt, case solitare înconjurate de ape – probabil, nişte „hodăi" – rar câte un sat de câmpie cu ulicele inundate. Ceasurile se târăsc, treptat

ne încovoaie oboseala şi monotonia, aţipim, mă trezesc tresărind alarmat fără motiv, amorţit. Mă simt lipicios, nespălat şi, odată cu asta, se insinuează o tristeţe stupidă, un fel de deprimare, şi mă întreb ce caut eu acolo şi mă duce gândul *la locuinţele lacustre.* La Slavskje Brod, perechea coboară. Între timp, a aflat că suntem români şi – deşi nu e chip să ne înţelegem – ne copleşesc cu zâmbete de simpatie şi ne arată cu mândrie, ca pe un succes personal, un amplu reportaj cu frumoase fotografii în culori, despre Bucureşti. La plecare, ne lasă nouă revista. Adolescenţii cântăreţi au coborât şi ei pe undeva. Sunt curios ce fac englezii mei. Îi regăsesc în exact aceleaşi poziţii. Până la urmă coboară şi ei la Zagreb, după ce tot la mine vin să întrebe dacă acolo e Zagrebul. Coboară şi şoferul tocmai când, de bine, de rău, începusem s-o rupem cu el pe ungureşte.

Rămânem singuri, afară s-a întunecat, în tren s-au aprins luminile, o lumină gălbuie care mă întristează şi mai mult. Conductorul ne spune că avem aproape o oră întârziere. După Zagreb, peisajul se schimbă. Prin întuneric se ghicesc munţii, iar după balansul vagonului deduc că linia şerpuieşte de-a lungul unei văi. Într-o gară măruntă stăm vreo jumătate de ceas. Beznă şi tăcere adâncă. Curios, trenul acesta e un expres internaţional şi totuşi în vagonul nostru nu mai e nimeni.

Pe măsură ce ne apropiem, mă simt tot mai epuizat, încercat totodată de noi nelinişti: dar dacă nu ne aşteaptă nimeni? János măcar a amuţit, prăvălit în fotoliu, cu ochii pe jumătate închişi, într-o stare de prostraţie.

Liubliana se anunţă prin cartiere vaste de blocuri cu peste zece etaje. Mii de ferestre luminate, reclame scăpărătoare, bulevarde largi pe care se scurge fluviul luminos a sute de maşini nebune. Dintr-o lume legată parcă printr-o vrajă malefică, cenuşie, cotropită de ape monotone, am pătruns fără nici o tranziţie într-un univers frenetic care ne revigorează subit. Traversăm autostrăzi peste viaducte vuitoare, ne încrucişăm cu un tren alb. La sutele de ferestre ale acelor blocuri imense întrezăresc siluete, perdele fluturând, lumini voalate. Am sentimentul reconfortant şi puţin înduioşător că redescopăr omenirea

cu grijile şi iluminările ei, cu adormitul copiilor, cu ceasul cititului şi al dragostei, cu zilele şi înserările ei, aceleaşi aici ca pretutindeni. Dintr-o dată nu m-am mai simţit singur şi niciodată, din clipa aceea a intrării în Liubliana, nu m-am mai simţit altfel decât acasă.

La capătul peronului ne întâmpină un tânăr blond, cu o barbă scurtă, rotundă. Privire loială. Simpatic din prima clipă. Îl însoţeşte o fată delicată pe care o prezintă ca prietena lui, Anca, dar constatăm că ea şi nu el e, de fapt, reprezentanta Asociaţiei ai cărei oaspeţi suntem. Ne invită la barul gării, liniştit la ora asta, dar mai ales de o curăţenie care-i dă aspect de farmacie. Prietenul J. nu doreşte decât apă minerală, eu, mai pretenţios, coca-cola. Asta pentru că-mi amintesc de anii caricaturilor vitriolante cu capitalişti borţoşi, femei cu aluri de vampă, soldaţi imperialişti înarmaţi până-n dinţi, toţi purtând ca pe un semn de recunoaştere a apartenenţei lor la o lume infamă, sticla de coca-cola. Şi acum iată-mă şi pe mine, în sfârşit, cu coca în faţă, gata să mă arunc în braţele perdiţiei, mort de sete după zece ore de drum fără apă. Nu fiindcă n-am fi putut bea în tren orice, de la băiatul care străbătea la intervale regulate culoarul cu căruciorul lui bine garnisit, ci fiindcă nu ştiam dacă vom primi la destinaţie vreo sumă şi ne era teamă să cheltuim ridicol de puţinii dinari pe care ni s-a îngăduit să-i avem. Şi atunci îmi scăpă mie exclamaţia euforică „Vai ce bine e aici!” La care Anca mi-a răspuns prompt, cu o ireprimabilă mândrie: „Până aici a fost Orientul, de aici e Occidentul.” De altfel, încă din prima zi am perceput clar o adversitate obscură a slovenilor faţă de celelalte republici iugoslave, orgoliul lor de a se considera (şi chiar sunt) altfel decât ceilalţi „compatrioţi”.

Hotelul e foarte aproape, puteam merge şi pe jos, dar politeţea gazdelor nu ne-a îngăduit. Singurul nemulţumit e şoferul taxiului. În hol ne despărţim de temporarii noştri amfitrioni, după ce ne-au prevenit că dimineaţă, la opt, scriitoarea Nada Kraigher ne va duce la Portorož, se pare, un fel de cartier turistic al Piranului. Cam cum e Mamaia faţă de Constanţa. Am convingerea că n-am să-i mai întâlnesc şi-mi pare rău. Sunt primele suflete din această ţară, cu care am reuşit să comunic. Vorbeau amândoi o franceză la fel de oribilă

ca şi a mea: asta ne-a apărat de complexe de inferioritate. Ea mi-a mărturisit oarecum jenată, ca şi când s-ar fi scuzat, că scrie versuri; el ne-a povestit cum a călătorit cu autostopul până la Istambul. Înainte de a se pierde în întunericul oraşului, ne mai facem semne, ca într-o gară.

Ne luăm în primire camerele, după care J. vine cu ideea să dăm o raită prin oraş. Sunt de acord, mai ales că în zori va trebui să-l părăsim fără a-l fi văzut. Jos însă suntem dezamăgiți. Străzile sunt în întuneric total, două, trei vitrine mari, luminate, în imediata vecinătate a hotelului. Nu îndrăznim să ne aventurăm mai departe. De-a lungul trotuarelor, maşinile nemişcate lucesc stins în beznă. Tot oraşul e adormit. La un colț, ne încurcăm printre măturile unor lucrători de la salubritate. Oamenii ne privesc suspicioşi. De undeva de departe, un orologiu bate solemn şi rar, fireşte, miezul nopții. Pe cer se alungă nori printre care se străvede în răstimpuri o lună albă şi rece. Ne întoarcem resemnați. Fac un duş şi mă vâr în patul imaculat. E liniște de parcă n-ar mai fi nici un suflet în tot acest hotel. Închid ochii, mi-e bine, nemaipomenit de bine, alunec uşor pe un văzduh întunecos, cald şi catifelat, mi se pare teribil de ciudat, incredibil să mă aflu într-un oraş complet necunoscut, într-o altă țară, la mai bine de o mie de kilometri de ai mei. O mie de kilometri? Dar e ridicol! Ce să mai spună atunci atâția cunoscuți care au bătut drumuri într-adevăr amețitoare, până în Cuba, până în Coreea, până la San Francisco?! Totu-i relativ, dragul meu, mai apuc să aud un glas şoptit înainte de a aluneca în somn, ceea ce simți tu în clipa asta e singurul lucru autentic, fiindcă-l trăieşti tu însuți: la o mie sau la zece mii de kilometri, întâiul contact cu străinătatea e, foarte probabil, acelaşi.

Marți, 1 octombrie. Peste noapte a plouat şi vremea e încă mohorâtă. Coborâm în hol şi exact la opt apare Nada K. O femeie cu părul aproape complet alb, scundă, uscată, cu alură sportivă, mobilă, energică, practică. Ne propune franceza, engleza, italiana şi rusa. J. necunoscând nici una, aleg eu franceza. Ne invită la maşină, un Moskvici cam hârbuit, se aşază la volan şi porneşte în trombă.

Traversăm oraşul ca şi când am fi urmăriţi. Conduce cu aplomb în timp ce vorbeşte, îşi caută ochelarii, încearcă fără succes să pună în funcţiune încălzirea, îi apostrofează pe colegii de trafic ce îndrăznesc să ne depăşească. Recunosc cuvântul *ciortî,* care devine un soi de laitmotiv. Nu reuşesc să văd nimic din oraş, crispat, aşteptând carambolul din clipă în clipă, obsedat că stau pe locul mortului, atent mereu la franţuzeasca ei fluentă – care alternează imprevizibil cu slovena adresată celorlalţi şoferi – străduindu-mă să-i şi răspund şi să-i şi traduc lui J. Pe când reuşesc să mă adaptez oarecum acestui ritm, am şi ieşit din oraş şi gonim ca din praştie pe autostradă într-un şuvoi de alte maşini. Până la Piran-Portorož sunt vreo sută douăzeci de kilometri. Stau cu toată atenţia încordată la vorbăria non-stop a Nadei K, dar ochii îmi aleargă peste tot în jur. Cerul s-a mai luminat şi până la urmă biruie definitiv soarele. Peisajul devine magnific, curat, strălucind încă de apă. Munţi, brazi, stâncării, viaducte, păşuni, ceva foarte asemănător peisajului din Bucovina. După Postojna, arhitectura caselor, aşezarea satelor – de fapt, mici orăşele, cu restaurante, cofetării, pensiuni, magazine moderne (pe firma cărora scrie *market*) – devin tot mai evident de nuanţă italiană. Ne oprim să bem o cafea la un bar mic, cochet, aşezat la marginea autostrăzii. Totul scapără de curăţenie, fata care serveşte are un surâs de stewardesă, e foarte blondă şi poartă o uniformă croită cu fantezie, foarte albă şi foarte apretată. Espresso-ul excelent augmentează aerul de prospeţime al acestui popas.

Pornim mai departe şi Nada K. îmi povesteşte despre soţul ei care a fost doctor şi partizan şi a murit într-o ambuscadă cu nemţii iar ea, văduvă de atâţia ani, are nevoie de o slujbă, nu ca să aibă din ce trăi, ci ca să fie mereu printre oameni, pentru că altfel n-ar putea să scrie. Cu un gest circular, îmi spune plină de mândrie: în toţi munţii aceştia au luptat partizanii! Munţi, partizani, sânge, familii distruse, multă suferinţă, multă dăruire, multă credinţă în biruinţa dreptăţii, toate astea le ştiam, le citisem, le văzusem în filme, dar iată, femeia aceasta cu emfaza ei sinceră şi emoţionantă le-a cunoscut din realitate, le-a trăit ea însăşi, sângele a fost al omului ei, lacrimile ale ei, credinţa în dreptate a amândurora, iar ea a supravieţuit ca să vadă că toate

astea n-au fost în zadar. Nu îndrăznesc s-o întreb care e situația la ei azi. De altfel, oricare ar fi situația reală, răspunsul e uşor de presupus. Oricum, pare totalmente sinceră când înjură urât „societatea de consum" care, zice, e un simptom de abjecție şi decădere a umanității, dar are încredere în rațiune şi în socialism, aceştia sunt zeii cărora li se închină şi e convinsă că omul va ieşi până la urmă biruitor şi din acest secol bulversat. O entuziasmează ideea mea de a medita asupra condiției artistului scriind despre un zugrav din *cinquecento*, dar nu e de acord cu asociația pe care o fac între veacul nostru şi acela, amândouă la fel de contradictorii, pendulând între abjecție şi sublim, la fel de crude, la fel de îndrăznețe în descoperirea de noi drumuri, la fel bântuite de viziuni şi credințe absurde, la fel înnobilate de epocale creații. Secolul nostru e infinit superior, zice ea, şi înțeleg că se referă la cuceririle ştiinței, ale gândirii, detaliu cu care sunt de acord, dar eu când fac această analogie mă refer întâi de toate la felul de a fi al oamenilor, care s-a schimbat prea puțin, ba, dacă stai să te gândeşti bine, chiar deloc. Sunt un sceptic, asta e, pe când ea, în ciuda vârstei şi a dramelor pe care le-a trăit, a rămas o entuziastă de neclintit în optimismul ei. Mă simt dintr-o dată mai bătrân şi puțin ruşinat, dar asta nu i-o mai spun.

Am ajuns undeva sus, la o cumpănă a apelor, şi ne spune că aici e hotarul dintre zona continentală şi cea mediteraneană. Pe urmă ne anunță simplu: „Uite marea şi oraşul de colo e Trieste." După asta tace subit, pentru prima dată de când am pornit din Liubliana, iar eu o binecuvântez că intuieşte măreția clipei.

Prima mea întâlnire cu marea echivalează cu un şoc. Rămân interzis, sufocat de emoție, ca în fața unei imense fericiri. Niciodată n-am să pot descrie clipa aceea unică. (Iată totuşi neputința cuvintelor: când ai avea mai multă nevoie de ele, te lasă. Dacă spun că e o nesfârşită oglindă verde, ale cărei nuanțe se schimbă în irizări, în fiecare clipă, ca apele mătăsurilor, cu aşezările răsfirate pe țărm – căci pe lângă Trieste se mai ivesc şi altele, grămăjoare de pietricele albe şi roşii, cu turnuri minuscule şi zvelte de biserici – n-am spus chiar nimic. N-am spus nimic pentru că mi-a scăpat tocmai ceea ce

e în primul rând copleşitor, ceea ce cred că provoacă în fond şocul: armonia desăvârşită a acelei imensități privită de la înălțimea la care ne aflăm, îngemănarea între cer şi ape întru gloria soarelui îngăduitor de octombrie, orizontul care cheamă, nemărginirea vegheată de munți şi de aşezările oamenilor. Dar chiar şi aşa: cuvinte sărace. Neputincioşi suntem, incapabili de a fixa unicitatea clipei, osândiți să ne sfârşim năzuind, iremediabil captivi în ghearele efemerului, bântuiți de nostalgii fără leac.

Coborâm. Marea dispare după culmi şi mă cuprinde o spaimă absurdă: dar dacă n-am s-o mai revăd? Vegetația a devenit cu totul alta: s-au ivit dafinii, smochinii, castanii. Chiparoşii însă, mai ales chiparoşii mă cuceresc irezistibil cu verdele lor întunecat, eleganți, singuratici, meditativi. Nu mai ştiu cine scria că nu se poate apropia afectiv de chiparoşi pentru că au într-înşii ceva funerar. E adevărat, am văzut şi multe cimitire mici, înconjurate de garduri scunde de piatră albă, aceeaşi piatră calcaroasă din care sunt cioplite şi monumentele mărunte risipite prin iarba de un verde gras, şi întotdeauna stăteau de față în veghea lor înaltă de făclii întunecate şi câțiva chiparoşi. Cu toate astea n-am putut asocia chiparosul de funerar. Chiparosul e un copac solemn cu tandrețe, e o prezență la fel de greu de ignorat ca prezența unei ființe: când îl vezi, nu te îndoieşti că gândeşte ca şi tine, că protejează, că îşi îndeplineşte o menire acolo unde se află. Chiparosul şi marea te pot nenoroci sau te pot ferici, azvârlindu-ți întreaga viață sub steaua albastră a nostalgiei, asemenea unei mari iubiri.

Localitățile se înmulțesc. Case intime, zugrăvite în culori pastel de o incredibilă varietate, fiecare altfel, asemănătoare doar prin obloanele cu jaluzele albe. Prăvălii cochete, restaurante şi cafenele mici, puzderie, unele cu mesele afară, sub umbrare de pânză colorată sau de viță. Pretutindeni curățenie şi o lumină limpede, fragedă, cinstită, ca şi când omenirea n-ar mai avea nimic de ascuns. Lăsăm în dreapta Koper, căruia prefer, pentru sonoritatea latină, să-i zic Capodistria, după numele vechi: ne aflăm pe o fâşie de litoral adriatic care a stat sute de ani sub stema Serenissimei Republici. În

stânga avem muntele şi în dreapta, din nou, marea. Suntem acum la nivelul ei. Alergăm de-a lungul ţărmului şi nu mă pot sătura privind. Perspectiva e acum alta, dar nu mai puţin copleşitoare. Orizontul e mai apropiat, se disting încreţiturile valurilor, scăpărările soarelui în fiecare undă, iar schimbările de nuanţă – de la albastru strălimpede, ca al cerului, până la movul pal, de la vernilul greu, până la verdele smarald care îngăduie să se vadă până foarte departe peştii şi pietrele din adânc – sunt aici de-a dreptul fascinante.

Părăsim din nou marea, lăsăm în dreapta şi Izola, aglomerare pitorească pe o insulă legată de ţărm printr-un istm – de fapt, un promontoriu, care doar în trecut a fost probabil insulă – şi urcăm iar.

…….....…….

(Aflându-mă odată într-o nenorocită pasă neagră, la câtva timp după întoarcerea acasă, neputând rezista unui moment de rigoare, poate nu tocmai excesivă, faţă de mine însumi, am distrus restul însemnărilor. S-au mai păstrat din întâmplare câteva foi răzleţe. Majoritatea lor, rupte din context cum sunt, nu mai au nici un sens. Unele însă mi s-a părut că mai păstrează o oarecare semnificaţie şi pe acestea le transcriu în continuare.)

Deşi e un oraş aproape în totalitate nou şi modern, Portorož (=Portul Rozelor) se pare că a preluat, ducând mai departe, nu fără un anumit orgoliu, tradiţia orfevrilor, celebri odinioară, de aici până jos, pe ţărmul dalmatin. Dăm la tot pasul de mici prăvălioare cu firme invariabile – *Zlatar-Filigran* – dar cu vitrine ce-ţi iau ochii prin inimaginabila lor diversitate. Prefer piesele de argint, într-o revărsare de forme de o fantezie debordantă, brăţări, broşe, inele, brelocuri, bibelouri, toate filigranate cu o fineţe de păianjen, cu pietre semipreţioase superb şlefuite, opale, agate, jaspuri, cristaluri de stâncă, chihlimbare în culori şi nuanţe atât de neaşteptate încât îţi taie respiraţia. Sunt şi bijuterii de aur, dar acestea nu mă solicită atât, mi se pare că sunt purtătoare ale unui soi de ostentaţie, că un fel de lubrică opulenţă, dragă parveniţilor, sticleşte în luciul lor galben. Podoabele de argint sunt mai umanizate, patina lor vorbeşte de trecerea timpului,

ele împrumută ceva din personalitatea celui ce migăleşte şi au darul de a participa la destinul celui de le poartă. Piesele de aur rămân exterioare, cu lucirea lor rece, distantă.

…….

E o seară de cunoaştere reciprocă, ne aflăm pentru prima oară împreună, în formaţie completă. Constat cu surprindere că „recepţia" la atât se va reduce, fiind adică ceea ce, mi se pare, la noi, se cheamă „cocteil". La un moment dat, cu franceza ei impecabilă, Elsa Jereb, care se pare că şi-a asumat misiunea maestrului de ceremonii, mă invită să-l cunosc pe indianul Lokenath Bhattacharya care intenţionează să plece la Bucureşti cu vreo două zile mai devreme decât noi. Mă roagă să-i schiţez câteva itinerarii româneşti: îl interesează îndeosebi istoria, artele, religiile. Stau apoi îndelung de vorbă cu indianul despre condiţia artistului. Se aprinde, ochii i se dilată în timp ce vorbeşte, ca şi când ar avea vedenii, parcă invocă sau se roagă. Am impresia uşor neliniştitoare că a uitat de mine. Crede în artistul-demiurg, a cărui creaţie, ca şi cea divină, s-a făcut din nimic, din neant. Socoteşte umanismul nostru, ca stare de spirit specific europeană, o arie prea restrânsă pentru un artist: artistul trebuie să aibă o stare de spirit cosmică, să-şi pună creaţia nu doar în slujba omului, ci a universului *tout entier*, în slujba animalelor, a plantelor, a elementelor. Îl obsedează ideea de a descoperi momentul unic şi totodată mecanismul prin care, în procesul de creaţie, limbajul cotidian se metamorfozează, devenind limbaj artistic, unicat. Aici vede el factorul de esenţă divină. Aşadar, cum am zice noi, cu alte cuvinte, în naşterea stilului.

Criticii maghiari Koczkás Sándor şi Somlyó György, cu care stătusem de vorbă până atunci, mă întreabă ce am putut perora atât în tandem cu indianul. Ne-am făcut fiecare cunoscut punctul de vedere, zic, şi încerc să le redau cât mai fidel convorbirea. Se amuză: „Asta e deja şamanism" râde Koczkás. E preşedintele Uniunii Scriitorilor din Ungaria, îl însoţeşte şi doamna şi alcătuiesc o pereche de o aristocratică distincţie, comunicativă şi prietenoasă în acelaşi timp. La fel de simpatic şi Somlyó, redactor-şef al elegantei reviste „Arion".

……

Joi, 3 octombrie. Înainte de amiază, reuniunea. Se remarcă

deocamdată francezii. Jean Rousselot: „Scriitorul nu este nici om politic, nici preot.” Şi concluzia: „Scriitorul trebuie să fie un cetățean.” Rămâne întrebarea dacă cetățeanul nu este, implicit, şi om politic măcar în momentele opțiunilor sale civice. Pe urmă, contradicția sau, mai bine zis, paradoxul relevat de Roger Caillois *à propos* de condiția scriitorului în lumea contemporană: pe de o parte universalizarea literaturii – *la mondialisation*, zice el – iar, pe de altă parte, incapacitatea cărții de a dura mai mult de unul, trei, cinci, cel mult zece ani. Dacă ții seama şi de amănuntul că, atunci când vorbeşte de *la mondialisation de la littérature*, el se referă doar la marile literaturi care ştiu să se propage, reflecția lui e nesfârşit de amară şi de alarmantă. Cu atât mai mult cu cât vine apoi Jean De Beer şi zice că azi a devenit de neconceput scriitorul nefamiliarizat cu tehnica, având față de ea reacții de ostilitate, în loc să şi-o însuşească, neutralizându-i în felul acesta eventualele efecte dezumanizante; de neconceput scriitorul care nu ştie să folosească magnetofonul, aparatul de filmat, care nu ştie să conducă o maşină. Deduc cu o secretă înfiorare că un asemenea scriitor este un retardat. Exact ceea ce îmi spunea şi Nada Kraigher în drum spre Portorož: „Noi (scriitorii, adică) suntem nişte arierați.”

Înseamnă oare toate astea că trebuie să ne adaptăm mijloacele, să renunțăm la *creație*, la munca solitară şi artizană şi să ne dedicăm reportajului, literaturii de nonficțiune, să adoptăm mijloacele tehnicilor audio-vizuale? Dar atunci nu mai suntem scriitori, pentru că un scriitor e un om care scrie cărți. S-ar putea ca profesiunea noastră să mai supraviețuiască doar prin câțiva rari şi obstinați reprezentanți, ca o profesiune de altădată, despre care nimeni nu mai ştie prea bine cu ce se ocupă. Precum cea de ebenist, bunăoară.

…….....…….

[…] Mi-a venit azi rândul, conform unei cutume a acestor reuniuni, de a sta la masa de prânz de-a dreapta doamnei Mira Mihelič care e, de fapt, amfitrioana colocviului. Alură de matroană romană, de o gentilețe constantă, dar strict protocolară, e în acelaşi timp oarecum constant crispată, poate din teama de a nu comite sau de a oblădui

fără voie vreo „greşeală politică”. Ori, poate, pur şi simplu, din acea tendinţă a celor lipsiţi de umor de a le lua pe toate prea în serios. Fac greşeala de a încerca să aflu de la ea câte ceva despre istro-românii noştri. Abia rostesc întrebarea, că se crispează şi mai mult, se întunecă de-a dreptul şi-mi spune că nu a auzit de o asemenea populaţie, la ei nu există aşa ceva. Dându-mi parcă de înţeles că nu agreează subiectul. Ca îndătinat gafeur însă, insist: cum se poate, doar sunt atestaţi documentar aici, pe Monte Maggiore?! Dar numele italian al muntelui e o nouă gafă de care îmi dau seama prea târziu. Amintirea Serenissimei provoacă aici mici alergii. Am observat mai târziu şi pe stradă, când am încercat să cer o informaţie în italiană şi, în loc de răspuns, am primit doar o privire ostilă. Aşa şi doamna Mira Mihelič, când am rostit numele Monte Maggiore, mi-a răspuns scurt: „Nu, nu cunosc” şi s-a întors spre vecinul din stânga. De atunci până la plecare n-am reuşit să mai schimb vreo vorbă cu ea. Naţionalismele balcanice, xenofobe, crâncene, primitive, stupide, de nedomolit…

…….....…….

În ultima zi, tur al împrejurimilor, cu autocarul. A fost o zi senină şi molcomă de toamnă, cu o lumină de-a dreptul extraordinară, în care cea mai mare desfătare mi-au oferit-o priveliştile mării, mereu din alte unghiuri, de la alte înălţimi, la alte ceasuri ce şi-au avut, fiecare, nuanţele lor. Printre paginile pierdute sunt şi impresiile acestei zile. Voi încerca să reconstitui din memorie şi cu ajutorul câtorva fotografii şi fişe un singur popas – cel de la Hrastovlje – pentru că ceea ce am văzut acolo a fost asimilat peste scurt timp într-unul din capitolele *Nemuritorului albastru*.

Hrastovlje e un sat mărunt nu departe de Koper, aşezat însă în munţi, pe o vale de unde nu se mai vede marea. Am ajuns acolo dimineaţa, în jurul orei zece, când se risipeau ultimele pâcle albăstrui, diafane. Satul e adunat, cu case albe de piatră şi acoperişuri roşii, aproape plane. O arhitectură asemănătoare celei a satelor italiene, aşa cum o ştim din filmele neorealiste. Atmosfera e însă alta, îndeosebi datorită livezilor şi pădurilor din jur. Locul chiparosului a fost luat aici de pin. Satul pare pustiu. Nici un curios, nici o gospodină, nici măcar

vreun copil. Autocarul se strecoară cu dificultate pe ulițe strâmte şi sinuoase.

Ceea ce ne-a adus aici e biserica, monument celebru, unic în istoria artei slovene. Datarea exactă nu s-a putut face, dar stilul e romanic, păstrând evidente elemente caracteristice arhitecturii paleocreştine. Pictura interioară aparține goticului târziu şi datează din 1490. Este opera meşterului Janez din Kastar, din apropiere de Rjeka. Se zice că meşterul Janez şi ceilalți meşteri care au lucrat aici ar fi avut ca model opera pictorului tirolez Jakob Sunter, dar că, depăşind această influență tutelară, şi-au configurat pas cu pas un stil propriu şi propria lor şcoală. Două momente sunt îndeosebi remarcabile în bogăția acestei picturi murale: ciclul lunilor anului înfățişat prin muncile specifice, sezoniere ale țăranilor istrieni şi – cu acelaşi realism popular, nu lipsit de o undă de umor – celebrul *Dans al Morții*, în care un şir de schelete sinistre au prins în inexorabila lor horă pe împărat şi pe sărac, pe cămătar şi pe cărturar şi aşa mai departe, tristul şir încheindu-se cu un copilaş ce – nici măcar el, vrea să zică zugravul – n-are scăpare.

Biserica domină împrejurimile, aşezată pe un deluț din apropierea satului. Am urcat pe jos, pe o cărare pietroasă, printre vii şi smochini. Sus a trebuit să aşteptăm venirea custodelui cu cheile. Deluțul e pleşuv, aşternut cu o iarbă măruntă, de un verde gras, intens şi moale ca un covor care e însă presărat peste tot cu pietrele albe, calcaroase ale locului. Priveliştea e bucolică, liniştea neverosimilă. Biserica e, de fapt, o bisericuță, dar e înconjurată cu zid masiv din blocuri albe, printre care, din loc în loc, s-au păstrat deschideri înguste pentru arme. În timpul expansiunii turceşti a servit şi ca fortăreață sau tabără de apărare, în slovenă *tabor*.

Îmi amintesc că am rămas mult în urma celorlalți, contemplând fresca. Ea aparține, aşadar, goticului, dar ceea ce m-a şocat, dincolo de stil, au fost corespondențele cu frescele din Țara de Sus. Nu e nimic anormal în asta, căci ceea ce depăşeşte particularitățile de stil şi creează puntea de legătură sunt realismul de factură populară, aluzia la realitatea social-istorică a vremii, umorul în sfârşit. *Dansul Morții*

le sintetizează toate astea. Şi nu numai *Dansul*..., ci şi o seamă de detalii care, privite atent, devin relevante. Caii, bunăoară, par zugrăviţi de mâna lui Toma, zugravul Humorului, aceeaşi linie esenţializată, acelaşi pas de o graţie naivă. Şi apoi, dincolo de influenţa, posibilă, a tirolezului Sunter, a rămas ceva inefabil, specific Istriei, ceva ce ţine de viziunea proprie ţăranului de aici asupra lumii şi de modul lui de a asimila influenţele, asemenea zugravilor moldoveni din vremea lui Rareş, care, asimilând posibilele influenţe, au reuşit să imprime picturii propria lor personalitate.

Abia după ce am rămas de tot singur, observ într-un târziu că, în zid, de o parte şi de alta a naosului, sunt firide cam de înălţimea unui braţ, iar în fiecare dintre ele se află statueta unui sfânt. Mi-a atras atenţia senzaţia stranie că sunt privit. Preocupat de frescă, nu i-am observat. Odată descoperiţi însă, m-au acaparat de-a dreptul prin expresivitatea lor extraordinară ce ţine de acelaşi realism popular care animă şi fresca. Poleiţi cu aur şi daţi cu roşu pe obraji, mă reţin îndelung în faţa lor. Nişte mici monştri antropomorfi, şireţi şi bătrâni, a căror imobilitate a aparentă, e doar un mijloc de a te induce în eroare, căci, după ce se închid porţile şi rămân singuri între zidurile vechi, îşi mişcă întâi ochii, apoi coboară încet din firidele lor, odată cu umbrele, şi încep o viaţă aparte, numai de ei ştiută.

Am ieşit într-un târziu şi am dat ocol bisericuţei, prin curtea interioară, aşternută cu aceeaşi iarbă deasă şi măruntă ca un gazon îngrijit de câteva generaţii. Prin deschiderile strâmte din zid, se vede valea până departe. Turnuri de pază năruite, năpădite de bălării.

Mi-a plăcut mult Hrastovlje, a fost încă o realitate pe care – în timpul acelei călătorii – am simţit-o apropiată şi familiară, sentiment ce ţine desigur de toate cele ale acestei părţi de Europă care, peste toate adversităţile ei aparente, mai mult sau mai puţin nepieritoare, e străbătută de o densă reţea de corespondenţe, de cele mai multe ori inaparente, dar stabile, care-i dau profilul şi personalitatea proprii. Când am ajuns în afara zidurilor, pe botul verde de deal presărat cu pietre albe, vântul purta miresme amărui de migdali.

Masa de prânz, ultima în comun, ne-a fost oferită la un mic

restaurant privat din apropiere unde, înainte de toate, am fost poftiți într-un beci din piatră naturală, cu un ecleraj studiat, din bolta căruia atârnau pantagruelice jamboane. Buți mărețe de vin şi o masă lungă din lemn masiv, pe care aşteptau dolofane pâini nu de mult scoase din cuptor. Am primit fiecare, cu specificarea că era „din partea casei", câte o felie lată de pâine, alta trandafirie şi înmiresmată, pe măsura pâinii, de jambon, tăiată acolo, în faţa noastră, şi o ulcică de vin negru, zis *terrana*, despre care gazdele ziceau, nu fără o undă de mândrie, că se găseşte în farmacii, ca vin tonic. Abia după vreun ceas am ajuns apoi sus, în sala de mese. Unde, în final, au circulat vederi cu imaginea localului care ne găzduia, pe versoul cărora, fiecare îşi depunea semnătura în chip de suvenir. Evocarea acestui moment mi-l aminteşte acum subit pe Roger Caillois. Scund şi vioi, în ciuda unei uşoare tendințe spre obezitate. Chipul rotund, ochelari cu rame groase. O mână plăcută, caldă. Scurta lui intervenție din timpul colocviului a fost, de fapt, o pledoarie pentru libertatea şi demnitatea artistului. Mi l-am amintit acum pentru că, pe vederea aceea de la ultimul prânz colocvial, el a stârnit senzație desenându-şi numele cu migală, surâzând de plăcere, gata să-şi ivească vârful limbii, ca un copil, cu două hieroglife chinezeşti de care era tare mândru. Insolitele semne se află acum în mapa cu relicvele acestui voiaj, dobândind în timp prestigiul unor stranii insecte exotice.

Până la plecarea trenului, am petrecut o bună parte din a doua zi la Koper, pe cont propriu. Am flanat cât am flanat prin oraş iar în cele din urmă ne-am aşezat, zăbovind îndelung pe nişte pietre de pe chei, tăcuți, contemplând marea. O făceam cu sentimentul sfâşietor că n-am să mai revăd acele locuri niciodată. Nu departe, pe pieptul din lespezi mari al cheiului, strălucea în soare cu litere înalte, albe, un nume: ALIJANA. În slovenă, grupul ij se citeşte ii. Aşadar, Aliiana, o vocabulă eufonică născătoare de nostalgii fără nume, precum starea mea de spirit din acele ceasuri. Nume de fată, nume de corabie?

UN VOIAJ INIȚIATIC

Andrei Bodiu, ***Jurnalexpress Europa 2000.*** Cu o prefață de Ion Bogdan Lefter. Piteşti. Editura Paralela 45, 2001.

„Eu nu voi să ştiu de Europa" – clamează România suficientă. „Noi am fost dintotdeauna în Europa" – pune punct România țâfnoasă. „Există o relație între graniță şi comunicare?" – se întreabă România inteligentă a veacului XXI, aflată în fața iminenței unei Europe unite. Precum şi multe alte întrebări îşi pune această Românie, mai ales când e şi artistă, şi tânără, în plină putere creatoare, şi imaginativă, şi cu inițiativă, şi ferm decisă să nu mai târască după sine ghiulelele de plumb ale mentalității totalitare, de orice culoare ar fi ele. Cel care şi le pune, în loc de concluzie, în finalul cărții pe care tocmai am închis-o, este Andrei Bodiu, la revenirea din experiența insolită trăită în anul 2000 împreună cu alți vreo sută de scriitori europeni care, vreme de o lună, au străbătut continentul cu un tren al literaturii, de la Lisabona la Sankt-Petersburg, iar de acolo, prin Moscova, la stația terminus Berlin. Relatări succinte a mai publicat Andrei Bodiu în „Observator cultural", chiar pe parcursul voiajului. Mă şi întrebam atunci dacă, în final, cartea aflată în evidentă configurare va fi una „estetă" sau doar un jurnal cu virtuți informative, documentare. Acum, de la parcurgerea exploratorie a sumarului care cuprinde şi câteva texte adiacente, e limpede că se cere citită în cheie documentară. Notoriu de câțiva ani ca, deopotrivă, poet, critic şi eseist talentat şi sagace, cu – lucru mare! – un ireprimabil simț al umorului, autorul apare de această dată în ipostază de călător, ca un receptor lucid

şi reflexiv al realităţilor pe care le străbate. El face parte din noua generaţie, scăpată din comunism fără sechele majore şi fără nostalgii, poliglotă şi mobilă cu dezinvoltură, eliberată în fine de acel handicap al călătorului român diagnosticat de dl. Adrian Marino, dacă bine-mi amintesc, ca „sindromul Dinicu Golescu".

Am spus călător şi nu turist, în primul rând pentru că înşişi organizatorii au conceput acest program intercultural ca pe o călătorie iniţiatică, de studiu şi cunoaştere reciprocă, în perspectiva noii Europe. În al doilea rând, deoarece nici autorul nu este genul turist. Andrei Bodiu e retractil la iniţiativele „de grup", preferând explorarea solitară. „Mă trezesc cu gândul să o pornesc de unul singur prin Paris" sau „Eu unul prefer să mă plimb de unul singur pe Nevski Prospekt" sunt expresia unei opţiuni de călător şi nu de turist şi ele revin, într-un fel sau altul, aproape la fiecare escală. El n-are nici o apetenţă pentru docte descrieri de monumente sau pentru excursuri istorice ciugulite de prin ghiduri şi pliante, preferând, în schimb, spectacolul nemijlocit şi frust al străzii, descoperirea pe cont propriu a culorii locale, zăbava în faţa scenelor cotidianului aparent derizoriu în care e capabil să desluşească semnificaţii demne de reflecţie: „Înainte de Sankt-Petersburg oprim puţin într-o gară mică. Toţi oamenii de pe peron privesc cu curiozitate trenul şi încearcă să citească ce scrie pe el, mai puţin o pereche de alcoolici care stau pe o bancă. Bărbatul, cu o sticlă de vodcă în mână, îi spune vorbe dulci femeii la ureche. Într-un târziu îşi ridică fruntea şi priveşte prin tren ca şi cum acesta nici n-ar exista." De altfel, cele mai abundente motive de reflecţie i le oferă traversarea spaţiului ex-sovietic, cu fanfarele şi cântecele populare care îi întâmpină pretutindeni, cu încă viguroase habitudini remanente, cu oraşe stranii, delabrate sau pustii. În locuri precum Kaliningrad, Sankt-Petersburg sau Minsk, imposibilitatea comunicării cu inteligenţia locului mi-a amintit de aceeaşi neputinţă de care s-a izbit un alt călător, Vasile Dan, în China cea nedesprinsă de comunism (vd. *Un li pe drumul mătăsii*, Ed. Mirador, 1997). O altă lume descoperă Andrei Bodiu în acest spaţiu vag terifiant, bântuit încă de spectrele trecutului, unde problema se pune încă în termenii „Rusia

şi Europa", şi de aceea, o dată cu trecerea graniței polone, reintrat în spațiul euro-atlantic, se simte dintr-o dată eliberat: „După săptămâni de fanfare şi dansuri populare, manifestările artistice interactive ale polonezilor, cu toate scăderile lor, ne readuc în lumea contemporană [...] Mă simt din prima clipă foarte bine aici. Polonezii sunt simpatici, comunicativi şi politicoşi." Indiferent de locul în care s-ar afla – est sau vest – călătorul întâmpină realitatea cu umor şi cu un spirit critic a cărui luciditate nu iartă nimic, nici, bunăoară, derizoriul recitalurilor poeticeşti de pe la poalele statuilor, nici suficiența oficialilor de pretutindeni: „[...] discursurile care se aseamănă deja ca două picături de apă: comunicare, prietenie, Europa unită... peste tot. La o adică, ce inventivitate le poate fi cerută unor oficiali?"

Dincolo de toate astea, însemnarea călătoriei lui Andrei Bodiu conține cel puțin două paliere de interes major. Primul se constituie totodată şi într-un serios motiv de îngândurare atât pentru autor cât şi pentru cititorul nemankurtizat. E vorba de resurecția utopiei stângii comuniste, sesizabilă pe tot traseul, în diverse ocazii şi ipostaze, de la variile reuniuni până la reacțiile colegilor de voiaj. Iată-l pe Stefan Sprenger, scriitor din Lichtenstein, care nu crede o iotă când cei din est îi povestesc, la cererea lui, „cum a fost", cum nu se găsea nici hârtie igienică. Are impresia că e ținta unei farse, dar începe să aibă îndoieli şi se convinge de adevărul celor auzite pe măsură ce pătrund cu toții în spațiul ex-sovieric. „Iată – scrie Bodiu – o excelentă temă de meditație pentru scriitori, pentru ce şi cât pot comunica ei în legătură chiar cu trecutul, prezentul şi apoi cu viitorul Europei. În ce măsură mai contează istoria dementă a comunismului românesc? E cineva dispus să iasă din fantasmele ideologice şi să coboare în realitatea istorică?" Asta după ce, cu câtva timp înanite, la Paris, constatase că „utopia stângii comuniste pare a fi înviat de parcă nu s-ar fi întâmplat nimic. Ce nu trăieşte omul pe propria piele pare întotdeauna uşor, foarte uşor de explicat. Avem şi noi maeştri în chestia asta, aşa că n-am de ce să mă mai mir."

În fne, un al doilea palier de acut interes s-ar putea constitui într-o fertilă „temă de meditație" îndeosebi pentru oficialii şi culturnicii

noştri împovăraţi încă de vechile mentalităţi patriotarde, paternaliste, populiste. Asta însă doar presupunând că au obiceiul să mai şi citească. Ar putea dobândi astfel câteva idei productive asupra modului în care se poate organiza „nemţeşte", chiar şi fără prea mulţi bani, un program cultural internaţional de asemenea anvergură. Sau cum o regiune intens industrializată dar depăşită şi nerentabilă, precum Ruhr-ul german, poate deveni printr-o inteligentă reconversie un spaţiu din ce în ce mai profitabil pentru turismul cultural. Sau cum, prin acelaşi tip de reconversie, un orăşel ca Malbork-ul polonez, un fel de Călan strivit de falimentul industriei grele, a reînviat graţie turismului cultural înflorit în jurul impozantei cetăţi medievale a Cavalerilor Teutoni. Avem şi noi industrii în ruină, avem şi noi vestigii fel de fel, ceea ce ne lipseşte însă sunt autonomia administrativ-financiară, iniţiativa, imaginaţia, cultul lucrului bine făcut şi înţelegerea ponderii pe care o au cultura şi educaţia în destinul unui popor. Sugestie conţinută, de altfel, şi într-una din reflecţiile d-lui Ion Bogdan Lefter când, în prefaţa acestei cărţi, se referă la prezenţa protocolară a unor oficiali germani: „Nici nu mai contează dacă veneau dintr-o preţuire adevărată a literaturii; probau – în orice caz – faptul că Europa comercială, financiară, tehnocratică ştie că trebuie să păstreze măcar aparenţele atunci când e să recunoască rolul culturii în societate."

Cât despre Andrei Bodiu, pentru el această călătorie în grup, în timpul căreia şi-a păstrat independenţa de gândire, a fost o extraordinară experienţă a accesului la comunicare sau, după oameni şi loc, a noncomunicării. Experienţă convertită, din fericire, până la urmă, cum însuşi spune, într-un „elogiu adus vechimii şi diversităţii esenţiale pe care o reprezintă spaţiul european."

CAPRICIILE BARBARE ALE ISTORIEI

Imre Kertész, *Altcineva. Cronica schimbărilor*. Traducere din maghiară şi note de Anamaria Pop. Confruntare cu textul original: Zoltán Danilo. Bucureşti, Editura Humanitas [memorii/jurnale/convorbiri],, 2004.

Imre Kertesz *Drapelul englez*. Proză scurtă. Traducere din maghiară şi note de Anamaria Pop. Bucureşti, Editura Humanitas [Cartea de pe noptieră], 2004.

Acest titlu sintagmatic pe care l-am însuşit pentru însemnările de faţă este parte a motivaţiei ce a însoţit în 2002 Premiul Nobel pentru Literatură, acordat lui Imre Kertész. Ea sună astfel: „[…] pentru o operă scriitoricească în care afirmă fragilitatea experienţei individualului faţă în faţă cu capriciile barbare ale istoriei.” Nici că se putea o caracterizare mai cuprinzătoare în conciziunea ei decât aceasta în care accentul cade pe fragilitate. Fiindcă, într-adevăr, parcurgând fie şi numai cele două cărţi ale lui Imre Kertész la care avem deocamdată acces în română, ceea ce se impune cu maximă pregnanţă cititorului este nu doar „fragilitatea experienţei individualului”, ci, deopotrivă, fragilitatea individului însuşi aflat la discreţia „capriciilor barbare ale istoriei”. Imaginaţi-vă un adolescent de 14 ani azvârlit în infernul lagărelor naziste de exterminare, întâi la Auschwitz, apoi la Buchenwald. Nu e nevoie să fii psiholog ca să-ţi dai seama că, o dată scăpat din acel univers al ororii, el va rămâne nu marcat, ci efectiv traumatizat pe viaţă. Hipersensibilizat. Cu o viziune mefientă şi sumbră asupra lumii. Pe care scurtul răstimp de relativă libertate survenit după 1945 nu reuşeşte să o înseneze.

Tânărul care-şi caută un rost speră să şi-l afle în jurnalistică.

Iluzia e însă scurtă: conflictul iminent cu „dictatura proletariatului" nu întârzie să se producă. Este exclus din presă şi lucrează ca muncitor necalificat iar, în paralel, scrie şi traduce cu precădere din cultura Mitteleuropei de expresie germană. Constată totodată că a rămas tot prizonier, însă într-un alt fel de detenție, mai permisivă fizic dar cu efecte insidioase, profund mutilante asupra personalității. Începuse ceea ce el va numi de acum „era catastrofei". Are această dezesperantă revelație când îl cunoaşte pe Ernő Szép, scriitor de notorietate al altor vremuri, de o reală distincție şi eleganță, pe care „era catastrofei" l-a anihilat, l-a depersonalizat într-atât încât a mai rămas semnificativ doar prin felul de a se prezenta: „Am fost Ernő Szép." Mult mai tânărul său coleg Imre Kertész, captiv în această lume în care „au suprimat, lichidat, naționalizat toate posibilitățile", dovedindu-se astfel doar o altă ipostază a unui univers concentrațional generalizat, îşi mai poate afla un refugiu doar în lectură şi muzică. Soluția e însă precară şi relativă, căci toată drama lui s-a configurat pe fundalul unei alte realități, aceea a antisemitismului, componentă definitorie a arealului central-european şi la fel de terifiantă pentru el ca şi nazismul succedat de comunism. El identifică această realitate într-o frază memorabilă care, prin anvergura ei generalizatoare, vizează toate entitățile ce alcătuiesc Mitteleuropa de ieri şi de azi., obligându-le deopotrivă la reflecție: „Se pare că sufletul națiunilor mici central-europene care suferă de complexul paternității, care au alunecat în perversiunea sado-masochistă, nu poate exista fără marele opresor asupra căruia să-şi transfere neşansa istorică, şi nici țapul ispăşitor minoritar asupra căruia să-şi poată deversa cu satisfacție surplusul resentimentelor şi al urii acumulat în eşecurile cotidiene."

Esența dramei care pulsează într-un fel sau altul în scrierile lui Imre Kertész rezidă într-o perpetuă şi profundă criză identitară. Funciarmente sceptic de nuanță fatalistă – „oricum, pierderea e cea care-mi guvernează viața.." –, bântuit pretutindeni de aceeaşi întrebare căreia-i caută zadarnic răspunsul: „[..] cine sunt eu, ce sunt eu, care este povestea mea deosebită?" Pentru ca, în toată această febricitantă căutare, chiar acum, după 1989, ajuns la o celebritate mondială, să

fulgere câte o constatare descurajantă care îi dovedeşte că de-a lungul deceniilor n-a progresat nici un pas în aflarea unui răspuns: „Exercit influenţă asupra altora, dar între timp habar n-am cine sunt.” Deşi maghiara îi este limba maternă, în care vieţuieşte şi scrie, percepe Ungaria ca pe o patrie vitregă. Când, într-un articol, se precizează cu o suspectă insistenţă, că Imre Kertész este „scriitor maghiar”, se simte perfid discriminat: „Întrebare: […] de ce această afirmaţie aproape provocatoare: „scriitor maghiar”? Fireşte, pentru că nu sunt. (Fireşte, pentru că nu mă consideră astfel.)” Sau, în alt loc: „Sunt un altfel de evreu. De care soi? De nici un soi. De mult nu-mi mai caut nici patria, nici identitatea. Sunt altfel decât ei, sunt altfel decât alţii, sunt altfel decât mine însumi.” Trăieşte cu sentimentul adversităţii propriei patrii: „[…] în ţara în care mi-e dat să trăiesc, paragrafele şi articolele de lege au fost scrise încă de la început întotdeauna împotriva mea – deseori împotriva existenţei mele fizice.” Ceea ce e greu de contrazis. Necruţător cu sine, recunoaşte că are o viaţă problematică şi, deşi motive ar avea suficiente, nu se victimizează prin lamentaţie, ci prin problematizarea chinuitoare a fiecărui segment de existenţă. Situaţia nu se schimbă semnificativ nici după căderea comunismului: hipersensibilizat cum e, resimte exasperant şi dezesperant în continuare efectul mentalităţilor totalitare încă viguroase, deşi reziduale. Bântuit de obsesii şi fulgerat de interogaţii insolubile, profund traumatizat după teroarea a două dictaturi exercitate pe fondul unui antisemitism ancestral, când virulent, când latent, dar niciodată disparent, Imre Kertész se simte oprimat şi rămâne mefient în faţa oricărui sistem, în cele din urmă în faţa Sistemului.

Revenind, în fine, la cele două cărţi care mi-au suscitat aceste reflecţii, prima apărută e *Altcineva. Cronica schimbărilor*. Un jurnal *sui generis*, am zice, dacă n-am constata că el se înscrie într-un anumit gen definit prin ceea ce Mircea Eliade numea „tehnica lui E.J.” E vorba de Ernst Jünger. La 1 august 1964, Eliade începea să scrie articolul *Notes sur le Journal d'Ernst Jünger.* A doua zi ţinea să-şi comenteze demersul în propriul jurnal, validând „tehnica lui E.J.” şi constatând că ea îşi are originea în neîncrederea noilor generaţii în

„opere sistematice", cărora le preferă cultivarea creațiilor „personale", textelor „libere", fragmentelor semnificative etc., care „ilustrează un gen literar ce va deveni curând o modă." Apărat de o experiență de viață prea dură pentru a mai putea fi sedus de vreo modă, Imre Kertész adoptă însă aceeaşi „tehnică a lui E.J." constând în cultivarea fragmentului semnificativ. Acel *Altcineva* din titlul cărții este el însuşi, supunându-se iar şi iar aceleiaşi neîndurătoare, masochiste, insistente autoscopii în căutarea unei identități disparente printre „capriciile barbare ale istoriei". Indiferent unde s-ar afla, între Frankfurt şi Tel-Aviv, revelațiile lui sunt aceleaşi: remanența mentalităților totalitare, degradarea unei societăți consumiste şi hipertehnicizate (o analogie cu Jünger s-ar putea face şi aici), absurditatea Sistemului, frustrările identitare. Iată-l la Viena: „Din 1989 – de trei ani – când am locuit ultima (şi prima) dată la Viena, oraşul s-a degradat în mod vizibil. Dar de ce sunt mâhnit din cauza asta ca un mic-burghez vienez? Evident, mă lupt cu tulburări de identitate; cu cine sunt solidar? Fără îndoială că în momentul decisiv suporterii vienezi ai ordinii pe mine m-ar împinge în grupul celor care vorbesc răguşit, pe care însă nu-i iubesc, pentru că vomită pe cultura occidentală. După toate astea rămâne întrebarea: mai există pur şi simplu cultura occidentală?" În labirintul acestor întrebări fără soluție, care proliferează la contactul cu fiecare nouă realitate descoperită după ieşirea din „era catastrofei", se surprinde nu o dată în conjuncturi de-a dreptul terifiante. Aşa, bunăoară, episodul absolut antologic prin modul magistral al relatării creatoare de atmosferă, în care, invitat să conferențieze la Leipzig, totul dobândeşte deodată, dintr-un banal *malentendu*, o turnură oniric-fantastică de o extraordinară pregnanță (vd. p. 35 ş.u.)

Imre Kertész este un scriitor terorizat de biografie. Afirmația se poate susține şi prin volumul *Drapelul englez*, unde, pe lângă proza titulară, mai apar două titluri: *Căutătorul de urme* şi *Proces-verbal*. Toate trei, indiferent de tehnicile narative abordate, se definesc prin „ficționalizarea" mai mult sau mai puțin evidentă a unor episoade autobiografice încă foarte vii sau, dimpotrivă, tot mai evanescente. Acestea din urmă sunt cele care, în *Drapelul englez*, revin ca nişte

aluviuni ale memoriei, amânând mereu, până în final, relatarea unei întâmplări din timpul revoltei maghiare din 1956. În *Căutătorul de urme*, fostul prizonier al lagărelor de exterminare încearcă să se elibereze definitiv de obsesiile trecutului, revenind la locul supliciilor. Ceea ce descoperă aici, în prezentul liber, e însă la fel de terifiant ca şi trecutul însuşi: „[…] existau un cinematograf şi un muzeu, ruine istorice şi opere de artă modernă, spectacol pentru cei vii, loc de odihnă pentru morţi – un program variat şi instructiv, un orar garantat, cronometrat la minut, câte un expert sau un ghid profesionist pentru fiecare secţiune."

Prozele lui Imre Kertész sunt radiografiile unor eşecuri. (Unul dintre romanele sale se intitulează chiar *Eşecul*.) Relatarea unui eşec este şi *Proces-verbal*, cea mai puţin „ficţionalizată" din cele trei proze, de unde şi titlul. Lucrurile se petrec *după 1990.* Scriitorul vrea să-şi ofere câteva zile de vacanţă la Viena, convins că „[…] schimbarea aerului şi a locului sunt necesare sănătăţii, ba mai mult, în general, creativităţii, acelei permanente mişcări sufleteşti […] care – cel puţin în cazul meu – se declanşează, ca să spun aşa, de cum trec graniţele acestei ţări." Pe scurt, tentativa eşuează la frontieră din cauza unor poliţai imbecili întemeiaţi pe o birocraţie absurdă, care îl dau jos din tren şi-l obligă să se întoarcă. Întâmplarea de esenţă kafkiană, profund deprimantă, e percepută de autor ca un simbol al eşecului întregii sale existenţe, iar „procesul-verbal" se încheie în nota tragic-sumbră ce defineşte întreaga sa *Weltanschauung*: „Şase decenii de dictatură – variată, deşi monotonă – şi dictaturile reziduale, azi încă anonime, ale acestora, mi-au măcinat imunitatea alimentată de faptul că am răbdat, am răbdat în mod absurd. Pe trupul meu îmbătrânit şi lovit din toate părţile, rănit peste măsură, suspendat nesigur pe un mănunchi de fibre nervoase, nu mai este loc nu numai pentru vârful unei sulițe, dar nici măcar pentru un ac de seringă. Mi-am pierdut capacitatea de a răbda, deja nu mai sunt vulnerabil. Am pierit."

Eminenta şi productiva traducătoare din maghiară, d-na Anamaria Pop, cu îndelunga-i stăruinţă pe text şi cu remarcabilu-i simţ al nuanţelor şi subtilităţilor, ne oferă un Imre Kertész tragic,

suflet chinuit şi conştiinţă activă, în perpetuă alertă, capabil să-şi determine şi cititorii să se aplece cu neîndurare asupra sinelui propriu. E de dorit şi de aşteptat ca apariţia cărţilor sale în română să nu se oprească aici.

II

„LA MOSCOVA! LA MOSCOVA!”

Plecăm în 24 noiembrie [1985], o duminică geroasă. Cu ceilalți „membri ai delegației” – căci, oficial, „delegație” se cheamă că suntem – am avut timp să mă cunosc în zilele premergătoare, la Uniune, când ne-am agitat pentru obținerea „documentelor” şi am umblat după cadouri pentru amfitrionii moscoviți. Timp suficient pentru ca „delegația” să se sudeze, să se simtă solidară la modul camaraderesc. Vasile Copilu-Cheatră, la cei 73 de ani, e încă verde, cel puțin în aparență, şi plin de entuziasm. Passionaria Stoicescu, devenită de îndată Passi, extraordinar de comunicativă şi cu un inepuizabil, debordant simț al umorului. Cop. a fost la început puțin dezamăgit, dar până la urmă s-a consolat şi s-a supus majorității: ar fi vrut să facem călătoria cu trenul, ca să vadă el locurile pe unde s-a canonit în timpul războiului. Firește, nici Passi, nici eu n-am fost de acord să pierdem două zile hodoronca-tronca pe tren, când puteam ajunge într-un ceas.

N-am mai ieşit din țară de 11 ani, de când am participat cu prietenul János Kádár de la Cluj la Colocviul Internațional de Literatură de la Portorož, în Slovenia. Plecarea de acum îmi resuscită acea acută *Reisefieber*, dificil de suportat, care m-a încercat şi atunci, avându-şi originea, cred, în provincializarea, ca să nu zic sălbăticirea noastră, a celor lipsiți de deprinderea de a călători peste hotare. Mai e şi împrejurarea că, spre deosebire de data trecută, Lizuca e acum la Timişoara, iar N. rămâne singură, ceea ce aduce nelinişti în plus. Şi totuşi, plec, într-o stare de spirit de maximă receptivitate, mă simt animat nu numai de o febricitantă aşteptare, ci şi de o fertilă

curiozitate omenească, pregătit pentru incitanta confruntare dintre imaginea livrescă, foarte vie şi bogată, a Moscovei cu propriile-mi impresii culese pe viu.

Avionul IL 62 se desprinde de pista Otopenilor la 12,30. Evenimentul se produce lin, aproape insesizabil: când prind de veste, pământul e mult în urmă, detaliile au devenit minuscule şi continuă să se îndepărteze vertiginos. Resimt momentul cât se poate de inconfortabil, dar, din fericire, durează foarte puțin, e chiar un moment, căci echipajul, evident cunoscător al psihologiei civilului zburător, se străduieşte prin diverse tertipuri agreabile să ne distragă atenția. Sunt întâi anunțurile. Salutul comandantului şi o seamă de detalii tehnice: zburăm cu 900 km. la oră, la o altitudine de 10.000 de metri. Dincolo de hublouri e o temperatură de minus 55 de grade. Frison şi zgulire în fotoliul confortabil. La Moscova sunt minus 8. La ora 13,05 „survolăm" Chişinăul. Comentăm veştile şi începem să ne simțim bine: e cald şi plăcut, iar vuietul estompat, dar uniform şi robust al motoarelor îmi transmite un sentiment de siguranță. Urmează micul ceremonial al mesei: avem acum o ocupație serioasă care ne distrage atenția asupra caserolelor de plastic cu salam de Sibiu, friptură rece, peşte cu lămâie, caşcaval, roşie, unt. Bere, vin sau pepsi, la alegere. Trai, neneacă, aici în cer, după mizeria de pe pământ! Şi totuşi, în pofida răsfățului gastronomic, priveliştea care mi se oferă prin hubloul din dreapta e irezistibilă. Dedesubt, norii scapără alb-argintiu, cât cuprinzi cu ochii, unduioşi, văluriți, buclați, imens deşert de vată ori de frişcă. Iar deasupra, sticloasă, într-un albastru de cobalt, neverosimil de limpede şi de profundă, cupola cerului. Abia departe, la orizont, o nuanță mai sumbră, apăsat violacee: înserarea care se insinuează dinspre fabuloasele adâncimi ale Asiei. Şi apoi, cu totul pe neaşteptate, anunțul că peste câteva minute vom ateriza. Sunt puțin dezamăgit: abia începuse să-mi placă. Străpungem plafonul de nori şi înscriem largi volute, din ce în ce mai joase, a căror diferență de presiune o simt asupra urechilor. Jos, se dezvăluie dintr-o dată panorama vastă a împrejurimilor Moscovei şi, o dată cu ea – se putea altfel? – îmi amintesc de acel şlagăr de import, ca mai toate de pe

atunci, de prin anii ’50, al lui Soloviov Sedoi, *Serile în împrejurimile Moscovei*. Iată, aşadar, şi împrejurimile: întinse păduri de un cenuşiu iernatic, luminat ici, colo de sticlirea lacurilor. Mesteceni şi brazi. O discretă trepidaţie la contactul cu solul, apoi rulajul tot mai lent pe pistă. Acasă e acum 14,30. Aici, 15,30. Primul gest de adaptare: potrivirea ceasului.

Din avion, prin „burduf”, păşim direct în clădirea aeroportului Şeremetevo. Passi, care nu e la primul voiaj rusesc şi chiar ştie ruseşte, ne spune că e opera unor arhitecţi suedezi. Nu e decât un loc de tranzit, dar pentru răstimpul nu tocmai scurt cât zăbovim aici, am senzaţia că am pătruns într-un univers SF. Prima impresie pe care o receptez cu toate simţurile deodată e aceea de calm desăvârşit, de linişte, o linişte aproape siderală, ritmată doar de vocea voalată, catifelată, confidenţială, care anunţă alte sosiri, alte plecări din şi înspre toate depărtările lumii. O linie arhitectonică elegantă, în ansamblul căreia totul, până şi detaliile – extinctoarele, bunăoară – a fost conceput dintr-o perspectivă estetică. Spaţii vaste, aerate, secţionate prin pereţi transparenţi. Uşoară impresie de imens acvariu, creată, poate, şi de granitul şlefuit de pe jos, în care se reflectă totul: e ca şi cum am umbla pe ape încremenite. Servicii computerizate şi o politeţe cu mult ştaif, lipsită totuşi de ostentaţia aceea care ar putea-o face glacială. Un tip de politeţe, aceea a amploaiatului aflat în slujba cetăţeanului, cu care patria nu m-a obişnuit. De aceea, surpriza e vecină cu perplexitatea la contactul cu primul om întâlnit aici. Sunt mai multe culoare de prezentare a paşapoartelor şi apucăm fiecare pe câte unul. Eu nimeresc în faţa unui locotenent tinerel, frumuşel, curăţel şi zâmbăreţ. În timp ce-mi trece documentul pe computer, mă întreabă ceva în ruseşte. Ei da, totul, toate inscripţiile, anunţurile, ghidajele sunt în ruseşte şi chirilice, ceea ce e mai puţin politicos… Înţeleg totuşi că vrea să ştie cine m-a invitat, unde mă duc. La Uniunea Scriitorilor, zic, atâta ştiu şi eu: *Soiuz Pisatelei*. La care el are o tresărire de surpriză şi mă întreabă cu un interes plin de respect, care în mod evident nu ţine de obligaţiile lui de serviciu: *vâ pisateli?* sunteţi scriitor? Îi răspund amuzat, adoptând inflexiunea lor sfătoasă: *da, ia pisateli*. Atunci îmi

înapoiază brusc paşaportul şi salutându-mă cu dreapta la cozoroc îmi spune: Bine aţi venit pe pământul Uniunii Sovietice! Probabil, dacă nu şedea, ar fi luat poziţia *smirna*. Scena, bineînţeles, îmi flatează teribil de plăcut vanitatea, dar, dincolo de asta şi de instructajul care i se va fi făcut junelui grănicer, ea îmi confirmă veneraţia notorie a ruşilor pentru artist în general şi pentru scriitor în special. Ceea ce nu i-a împiedicat ca – pendulând între extreme, cum le e firea – să-i mai şi rărească din când în când, folosindu-se de mijloace câtuşi de puţin venerabile.

Abia acum, după trecerea de grăniceri, ne aflăm pe teritoriul imens, în plină fierbere, a cărui vedetă în ascensiune e Gorbaciov. Graţie lui şi a *perestroikăi* sale, se pare că se respiră mai liber şi că norodul îi este recunoscător. Rămâne de văzut ce e adevărat şi ce e zvon în toate astea. Sunt curios. Deocamdată însă trebuie să facem cunoştinţă cu cele două doamne care ne aşteaptă. Lilia D., reprezentantă a „Soiuz Pisatelei", răspunde, printre altele, şi de relaţiile cu România. Îi cunoaşte pe toţi confraţii noştri care au trecut pe aici. Cred că le are şi dosarele, căci pe mine mă informează imediat că am de încasat nişte bani pentru traducerea *Crepusculului*, ceea ce mă înveseleşte foarte. Scundă, spălăcită, oarecare, chiar aduce a cadristă. Protocolară şi rece, oficială. Cealaltă, care urmează să ne fie translatoare şi ghid, e Iulia G. Din prima clipă, după nume, după accentul inconfundabil, îmi dau seama că e basarabeancă. Profesoară de franceză. Măruntă, fragilă, cu ochi mari, melancolici. Abia ne-am cunoscut, abia ne-am salutat şi s-au făcut prezentările, că Lilia D. ne anunţă programul: mâine, luni, avem prânz oficial la Uniunea Scriitorilor, iar marţi vom pleca în Siberia, la Irkuţk, pentru ca vineri să revenim la Moscova. Înapoierea în ţară, duminica viitoare. Asta ştim. Nu ştiam, în schimb, nimic despre Siberia. Nouă ni s-a spus că plecăm într-o delegaţie de o săptămână la Moscova. N-am nici un entuziasm pentru Siberia, ce naiba să vezi acolo în dricul iernii, în afara unor imensităţi albe, ce-ar fi de văzut în Irkuţk? Şi apoi, cu două zile sau nopţi pe drum, peste vreo trei fuse orare, nu ne-am alege cu nimic nici din Siberia, nici din Moscova. I le spun toate astea şi Liliei D.: nu, eu am plecat la

Moscova şi Moscova vreau s-o văd, s-o cunosc atât cât se poate într-o săptămână, fiindcă o ştiu din cărți, din filme şi visez de mult s-o văd… Mă susține şi Cop., speriat de iarnă, de distanță, de cele trei fuse orare, dar, poate, în adâncurile lui, de reputația sumbră a locului pe care filme ca *Balada Siberiei* n-au reuşit s-o edulcoreze. Doar Passi, care a mai fost de nu ştiu câte ori la Moscova, e încântată de idee şi ar fi gata să plece chiar acum. Lilia D. e în încurcătură, situația o nemulțumeşte în mod vădit, din rece devine acră, pare să mediteze la o soluție, se consultă îndelung cu Iulia în ruseşte. Între timp, noi, vegheați de ele, îndeplinim celelalte formalități, recuperarea bagajelor, completarea unor formulare stupide, din fericire, şi în variantă românească, trecerea prin vamă şi schimbul valutar, după care Lilia D. ne pune în posesia diurnei pentru cele opt zile, din partea lor. Una peste alta, mă aleg cu 125 de ruble şi 63 de kopeici, dar, nefiind la curent cu prețurile locului, nu prea ştiu ce înseamnă asta. Suntem gata la 17,30, la aproape două ore de la aterizare, afară se întunecă şi, înainte de a ne îmbarca în maşină, Lilia D. ne anunță soluția: Cop. şi cu mine rămânem la Moscova cu Iulia, iar Passi va pleca marți la Irkuțk cu Nicu, soțul Iuliei. Nicu, ne spune Iulia, e pictor, român ca şi ea, dar născut în Siberia, unde-i fuseseră deportați părinții pe vremea lui Stalin. Aşa da, suntem de acord. Ne înghesuim într-o veselie în o Pobedă damblagită rău, din a cărei stare deducem cam ce importanță se acordă „delegației" noastre. Fiindcă nu se poate ca ditamai *Soiuz Pisatelei* să n-aibă şi o maşină mai acătării. Dar nu-mi pasă, acum, ştiind că voi rămâne la Moscova şi că am de primit bani fără nici o altă obligație oficială în afara prânzului de mâine, deci cu perspectiva unei săptămâni de libertate în față, devin euforic şi decis să nu mai pun nimic la inimă.

Ni se spune că drumul până în oraş va dura cam 40 de minute. Vremea e uscată şi rece. Spre răsărit s-a întunecat, spre apus cerul a dobândit nuanțe de mov sidefiu. Văd de aproape întâia pădure de mesteceni, cu trunchiurile ei argintii, care par fragile în înserare şi-mi amintesc frânturi dintr-un poem, pe care îl credeam uitat, al Rimmei Kazakova:

„Împrejurimile Moscovei sunt transparente
ca picătura de rouă
pe frunza de mesteacăn …”

Chiar aşa şi sunt, în ciuda luminii tot mai molcome. Mesteacănul pare a fi pentru ruşi copacul cel mai aproape de inimă, emblematic precum arţarul pentru canadieni, şi nu cred să existe vreun muzician, pictor sau scriitor să nu-l fi evocat măcar o dată. Îmi este şi mie familiar şi drag, deşi la noi nu l-am văzut în păduri compacte, ci doar solitar sau în pâlcuri graţioase, diafane, a căror amintire e cu atât mai pregnantă. Probabil din cauza asta, tot ce văd acum mi se pare cunoscut, mă simt ca un călător pe un drum străbătut cândva demult, poate în altă existenţă. Călător şi nu turist: îmi amintesc subit de acea subtilă disociere făcută de Radu Tudoran în *La nord de noi înşine*, pare-mi-se. Pornind de la ea, reflectez de unul singur, netulburat de ceilalţi, cufundaţi cu toţii în tăcere, după atâtea formalităţi până la urmă epuizante. Un călător, îmi zic, purcede la drum mânat de o stranie şi irezistibilă chemare a depărtărilor şi faptul se petrece din cele mai vechi timpuri. Dovadă şi cântecul bătrân:

„Cându-mi vine dor de cale
Merg pe jos ca şi călare…”

Este posibila deviză a lui *homo viator*. El caută întotdeauna lumi noi, peisaje şi mentalităţi noi. E, până azi, un descoperitor, chiar dacă numai pe cont propriu. Columb, Cook, Magellan şi atâţia alţii au fost nişte călători; cuvântul „turist” nu aderă la numele lor. Turistul e un produs al acestui veac tehnicizat şi standardizat, el umblă din plictis, din snobism sau spirit de imitaţie: e animat de val, de modă, se lasă „ghidat” doar pe drumuri bătute, consacrate de industria turismului, are ambiţia să bifeze tot şi colecţionează suveniruri de tarabă. În vreme ce călătorul e un solitar purtat de o necesitate interioară pe itinerariile propriei sale geografii afective, pe drumuri insolite, fără notorietate, resemnat de la început să reţină prin selecţie doar esenţialul şi să colecţioneze nu suveniruri, ci nostalgii. Turistul zice mândru „am făcut” Viena, Dresda, Veneţia …; călătorul nu „le face”, ci le vede, le aude, le simte, le trăieşte. Turistul gândeşte cu

capul ghidului şi interesul său real nu trece de cursul valutei şi de reţeaua comercială. Călătorul gândeşte cu propriul cap şi îl interesează felul de a gândi, viaţa cotidiană şi creaţia oamenilor din locurile pe care le străbate. Turistul a dat naştere, vai, proaspetei şi neliniştitoarei noţiuni de „poluare turistică": el e capabil să arunce paharul de plastic pe treptele catedralelor, pe când călătorul e capabil să-l ridice.

Între timp, pădurea se destramă încet şi, după ultimele crânguri, o firmă imensă în dreapta autostrăzii vesteşte cu litere cât statul omului: Moscova, Capitala U.R.S.S. Precizarea care însoţeşte numele oraşului ar putea să pară de prisos. Îmi dau seama însă că ea nu e o informaţie, ci una din expresiile orgoliului de mare putere, un titlu de noblеţe pe care aceasta îl acordă metropolei sale. Se vede şi din dimensiunile ciclopice ale inscripţiei, care-mi amintesc o discuţie cu Cornelius, bun cunoscător de rusă, după o perfecţionare în literatură comparată la Leningrad. Vorbind noi odată despre Rusia, mă găsii ştiutor eu, care n-o văzusem niciodată: la ei, zic, totul e *balşoi*. Nu *balşoi*, m-a corectat el, nuanţând pertinent, totul e *ogromnâi*. Aşa e: nu mare, ci uriaş, gigantic. E fixul lor, iscat probabil de perpetua ispită a spaţiilor nemărginite. Mă conving de asta de la primul contact cu oraşul. Pătrundem dinspre nord-vest, pe un vast şi nesfârşit bulevard – *prospekt* – despre care ni se spune că se cheamă al Leningradului. După solemnitatea sobră a pădurii de mesteceni, plonjăm aproape fără veste într-o mare de lumini. Animaţia din jurul nostru a devenit subit ameţitoare, iar revărsarea de lumini venită de pretutindeni e atât de fastuos biruitoare încât, după bezna oraşelor prin care orbecăim acasă, mi se pare de-a dreptul dezmăţată. Gând de care pe dată mă şi ruşinez, recunoscând în el efectul deformant al mizeriei şi meschinăriei propagate de mintea bolnavă a „cârmaciului" din patrie. Impresia penibilă de neîngăduită risipă se accentuează însă de îndată ce, în continuă linie dreaptă, parcă fără de capăt, pătrundem pe prospectul Gorki. E limpede că traversăm centrul comercial: reclamele luminoase în toate culorile scapără de peste tot. Ne minunăm golescian şi, obişnuiţi cu „reclamele" de acasă, cenuşii, exclusiv grafice, de tipul „cumpăraţi pantofi din magazinele de încălţăminte",

ceea ce vedem aici ni se pare curată orgie publicitară capitalistă. Şi deodată, la intrarea într-o vastă piaţă, când să pornim din nou la lumina verde a semaforului, venerabila Pobedă se îneacă şi nu se mai poate urni. Şoferul are o reacţie de disperare, exclamă ceva din care recunosc cuvântul *ciortî*, coboară precipitat şi se face nevăzut sub capota ridicată. O dată motorul nostru stins, vuietul circulaţiei din jur devine copleşitor şi simţim cu neliniște cum se pune de-un ambuteiaj de toată frumusețea. Dar, iată, apare ca din pământ un milițian monumental, echipat cu harnaşament reflectorizant, schimbă câteva replici energice cu şoferul care s-a pierdut de tot, apoi ocheşte – cum oare? – un taxi liber în şuvoiul de maşini, şuieră prelung din țignal şi cu gesturi largi, coregrafice, îl pilotează, aducându-l până lângă noi. Transbordarea se face rapid şi ceea ce-mi place este că milițianul nu se sfieşte să dea o mână de ajutor la căratul bagajelor. Apoi, zoriți de gesturile lui imperative, o luăm din loc urgent, fără a mai apuca să-i dăm şoferului mica „atenție" pregătită prin grija lui Passi. Pe drum, şoferul taxiului ne mărturiseşte cu năduf că de nu era milițianul să i-o pretindă, nu ne-ar fi luat, căci hotelul e la doi paşi, puteam merge şi pe jos. Aşa că, în cele din urmă, „atenția" ajunge să-l consoleze pe el, fiindcă, nu-i aşa, nu-i pentru cine se pregăteşte…

Hotelul „Rossia" e un patrulater *ogromnâi*, cu câte o intrare pe fiecare latură, cu 3000 de camere şi câteva recepții, bufete, restaurante la fiecare etaj. Ne despărțim de doamne în hol, urmând să ne vedem mâine la amiază, pentru prânzul oficial. Passi va da câteva telefoane şi apoi se va întâlni cu nişte cunoştințe. Cop. cu mine hotărâm să ne instalăm tabăra şi să ne întâlnim apoi la şapte ca să dăm o raită prin jur. La recepția de etaj se poate cumpăra sifon şi comanda, bineînțeles, ceai. Cu 20 de kopeici iau un sifon, mai puțin de sete cât intrigat de forma sa de bombă din al doilea război. Camera e plăcută, intimă şi mai ales curată, inclusiv baia. Dar nu zăbovesc, nici nu despachetez măcar, cuprins de nerăbdarea de a ieşi. E un dor straniu şi voluptuos de a sonda necunoscutul, singur, neghidat şi fără explicații. Jos, îl găsesc pe Cop. în aceeaşi stare de spirit. Un portar cu mustață albă, înfoiată, semănând cu un bătrân general, nu ne îngăduie să ne

deschidem singuri uşa. Nu ştiu de ce, întâiul lucru pe care vreau să-l văd e apa Moscovei. Cum suntem plasaţi pe latura nordică, n-avem decât să dăm ocol hotelului prin stânga şi ne aflăm pe splai. S-a întunecat de-a binelea, vremea e uscată şi rece, iar pe firul apei bate un vânt subţire. Strâns între cheiuri masive de granit, râul, de lăţimea Mureşului pe la Arad, se petrece sub ochii mei aievea, tăcut, purtând în unde răsfrângerea scăpărătoare a luminilor de pe maluri. În amonte şi în aval, linia elegantă a câte unui pod, marcată prin salbe de lumini. Priveliştea îmi sugerează forţă şi calm. Zăbovim în contemplare tăcută, dar de la o vreme ne pătrunde vântul acela subţire şi atunci ne întoarcem dând ocol scuarului din partea de vest a hotelului. Avem acum în faţă colţul de sud al Kremlinului şi recunosc după orologiul luminat, turnul Spaski. În vârful lui scapără o stea rubinie, iar dincolo de zid strălucesc cupolele aurite ale catedralelor. Printre ele, pe cupola unei monumentale clădiri, guvernamentale de bună seamă, flutură lent un imens drapel purpuriu. Prinsă cum e în bătaia reflectoarelor, într-un ecleraj savant elaborat, ca într-un spectacol de sunet şi lumină, mizanscena e de mare efect şi are o măreţie incontestabilă de care mi-e greu să mă desprind. Cu atât mai mult cu cât intervine într-adevăr şi sunetul. Am auzit întâia dată de orologiul Kremlinului în adolescenţă, din piesa omonimă a lui Pogodin. L-am îndrăgit atunci şi mi-a rămas în amintire bătrânul ceasornicar, cel care a tocmit orologiul, redându-i glasul după îndelungă tăcere, spre bucuria întregului oraş, dar ce spun eu?!, a întregii Rusii. Da, dar vezi că nu din iniţiativa lui, ci numaidecât la indicaţiile preţioase ale tovarăşului Lenin, care, oricâte griji ar fi avut, găsea vreme şi pentru asemenea faceri de bine. Şi iată, acum aud aievea orologiul cum bate de opt ori ceasul de seară. Sunetele sale unduiesc solemn peste vuietul oraşului, melodioase şi grave, ca un memento al statorniciei în curgerea ireversibilă a vremii. A statorniciei da, mă fulgeră un gând intempestiv, dar a ce fel de statornicie? Pe ce se întemeiază această statornicie? Pe un imens – *ogromnâi* – osuar: zac la temelia ei toţi cei răpuşi într-o revoluţie, într-un război civil, în două războaie mondiale şi în represiunile care se urmau în răstimpuri între toate astea, al căror număr şi proporţii

probabil nimeni nu le va cunoaşte vreodată. Menţinută cu străşnicie într-un etern *statu quo* prin toate grozăviile, perfidiile şi ororile care s-au decis dincolo de aceste ziduri sângerii de cetate inexpugnabilă al cărei orologiu bate acum, obligându-ne la reflecţii dintre cele mai neaşteptate. O statornicie ireversibilă, imposibil de dislocat, e de părere Cop. Eu sunt mai puţin convins. După cele ce se petrec acum aici, lucrurile par a fi prins să se mişte totuşi. Şi mă uit în jur: scuarul e pustiu, nici un urechist nu se ţine de noi. Se mişcă totuşi, zic, dar ştii cum e cu morile lui Dumnezeu: macină încet, d-apoi şi când macină! Poate că şi la noi acasă va fi început măcinişul, dar, bine unse cum sunt, morile astea divine nu se prea aud, ci doar le vezi, când nici nu te aştepţi, isprava, cum se-ntâmplă aici. De altfel, mi se pare curios ca bătăile unui orologiu să-ţi sugereze statornicia, când el, de fapt, te avertizează asupra lucrării inexorabile a Timpului. Fără îndoială asta va să zică şi glasul de bronz din turnul Spaski: încă nu s-a văzut statornicia oricât de trufaşă care să reziste eroziunii Timpului. Când însă, la întoarcere, ne aflăm din nou în holul vast, optimismul meu devine iarăşi ezitant în faţa priveliştii insolite care mi se oferă.

Avusesem timp să aflăm că tocmai în zilele astea se desfăşoară sesiunea Sovietului Suprem. Iar în răstimpul cât noi lipsisem, delegaţii din toată măicuţa Rusie – cazaţi, unde altfel, decât la hotelul „Rossia" – se întorseseră de la lucrări. Ceea ce vedem acum şi, presupun, vom vedea şi în zilele următoare în holurile şi pe culoarele hotelului, merită, ca spectacol, el singur, osteneala drumului până aici. Îmi amintesc că Blaga, undeva în *Trilogia culturii*, numea Asia „Muma noroadelor". E ca şi cum „muma" şi-ar fi revărsat toţi fiii aici, calmuci, kirghizi, turcmeni, mongoli, tătari şi iakuţi, figuri inubliabile ale Asiei Centrale, Orientului Îndepărtat ori din preajma Cercului Polar, caucazieni cu înalte căciuli de astrahan, georgieni frumoşi cu alură de prinţi, armeni cu priviri profunde şi enigmatice din ochi ce par etern cercănaţi, cazaci milităroşi, veterani ai Marelui Război – tema lor sacră şi obsesivă – bătrâni Kutuzovi cu piepţii împlătoşaţi de decoraţii strălucitoare atârnând de panglici multicolore, purtate cu nedisimulată mândrie. Ce au în comun toţi aceştia – mă întreb – căci,

evident, au ceva comun, un „aer de familie" îi uneşte, dincolo de ţinuta scrobită, de pieptul bombat, probabil aceeaşi expresie lizibilă pe chipurile tuturor, determinată de conştiinţa importanţei destinului lor. Iată – îmi zic – în toată splendoarea lui, angrenajul perfect, rodat de-a lungul a 70 de ani, care o dată activat, produce nezmintit ceea ce şi la noi se cheamă „deplină unanimitate", garantă a acestui tip special de statornicie la care meditarăm afară.

Ajuns sus, comand ceai la recepţia de etaj şi-l invit pe Cop. la mine. În timp ce „ne facem comozi", soseşte – neverosimil de repede – şi ceaiul care ne e servit cu un mic ceremonial dintr-un samovar autentic, fierbinte, lucitor şi burtos. Ne instalăm în fotolii şi deschidem televizorul. Chiar funcţionează şi ne pune dintr-o dată în faţa insolitei situaţii de a alege între patru canale color! Deocamdată sorbind ceaiul şi ronţăind biscuiţii din dotare, comentăm telejurnalul cu reportajul de la lucrările sesiunii Sovietului Suprem. Fatalmente suntem obligaţi la comparaţii cu ceea ce vedem acasă. Cuvântarea lui Gorbaciov n-a depăşit 20 de minute. Aceleaşi personaje printre care am trecut adineauri populează sala. Îndelung învăţate cu disciplina, stau neclintite, bătoase, cu ochii aţintiţi la prezidiumul alcătuit din *Ţentralnâi Komitet*. Dar nimeni nu întrerupe discursul cu ovaţii şi strigături, se pare că echipele de agitatori au fost desfiinţate. Nu se aplaudă ritmic, nu se fac genuflexiuni, nu se scandează. La sfârşit se aplaudă scurt, fără ca nimeni să se ridice. N-am priceput nimic din ceea ce a zis Gorbi, dar ce vedem ne incită şi ne stimulează comentariile până când, fulgeraţi de un gând, ne luăm seama şi ne întrebăm unde or fi microfoanele. Sunt, fără îndoială, dar nu în locuri depistabile, doar dacă ne-or considera prea lipsiţi de importanţă ca să… Cop. îmi face semn cu degetul la buze, să ne punem adică lacăt gurii. Ridicolul situaţiei mă copleşeşte: acum gata, ne-am dat în petic, ne-a luat gura pe dinainte, singura speranţă e că urechiştii lui Gorbi nu ne-or vinde la ai noştri. Dimpotrivă, ar trebui să fie măguliţi…

Târziu, după plecarea lui Cop., sting lumina şi rămân îndelung în faţa ferestrei deschise, contemplând nemişcat panorama vastă a Moscovei nocturne. Ceea ce văd de fapt sunt mii de ferestre luminate,

privelişte care m-a fascinat şi la Zagreb şi la Ljublijana, pentru că am încercat, zadarnic de fiecare dată, să ghicesc viaţa care-şi urma cursul în acele interioare ce-mi sugerau intimitatea unor cămine. Cel puţin aici, singurul lucru pe care-l pot presupune acum cu oarecari şanse de probabilitate este că peste tot se află şi un samovar. Inspir adânc aerul proaspăt şi pur. Începe să fulguiască tot mai des şi în câteva minute ninge de-a binelea, cu fulgi pufoşi. Şi cum stau acolo, îmi simt deodată singurătatea în acest oraş imens, printre nouă milioane de necunoscuţi, şi mă apucă un dor subit de ele, aflate şi ele singure, la aproape trei mii de kilometri. Încerc să rămân rezonabil şi-mi zic că nu e încă o distanţă ameţitoare – ce-ar fi să mă aflu la Lima?! (absurd!) – doar că, de la un anumit punct, expresia numerică a depărtării îşi pierde semnificaţia: trei, cinci sau zece mii de kilometri devin pur şi simplu aceeaşi depărtare abstractă, născătoare de dor.

25 noiembrie, luni. Passi are de îndeplinit nişte comisioane, Iulia nu vine decât la prânz, până atunci suntem liberi ca pasărea. Dejunăm la bufetul din capătul culoarului. Delegaţii au plecat la treabă şi la ora asta locul e aproape pustiu, luminos, curat, plăcut. Iau un ou, caşcaval, ceai, chiflă, totul 45 de kopeici. Cafeaua separat, 30. Pe la zece şi un sfert ieşim la plimbare. Peste noapte s-a aşternut o zăpadă imaculată. Au şi apărut utilajele de deszăpezire. Unele mici, sprintene, îşi fac treaba numai pe trotuare, azvârlind zăpada dincolo de bordură.

În jurul hotelului sunt nu mai puţin de şase biserici. Închise toate: nici o mişcare în jurul lor. Piaţa Roşie e la doi paşi, e prima noastră ţintă. Pătrundem în ea pe la sud şi întâiul popas îl facem tot la o biserică, Vasili Blajenâi, de neocolit, dar închisă şi ea. Îi dăm târcoale agale şi mă abandonez contemplării capodoperei pure, în valoarea ei intrinsecă, dincolo de orice consideraţii extraestetice. Înmuiată într-o profuziune de culori, smalţuri şi faianţe, biserica Blajinului e de o diversitate structurală şi decorativă imposibil de descris. Masivă şi totuşi delicată, plină de paradoxuri, pare o plăsmuire de turtă dulce, operă a unui cofetar gigant. Ciudăţenia e că toate aceste culori şi elemente decorative, atât de diverse şi contrastante, dau în ansamblul

lor un efect de o desăvârşită şi miraculoasă armonie. Regăsesc aici – ca şi la noi, în picturile bisericilor din Ţara de Sus – acel gen de performanţă artistică, aparent deconcertantă, pe care numai ingenuitatea geniului popular o poate atinge.

Ne desprindem greu, cu regretul firesc de a nu putea cerceta şi interiorul. Alături, turnul Spaski ne atrage atenţia prin semafoarele pe roşu care străjuiesc poarta boltită. Avem şansa să le vedem trecând pe verde la apropierea unei limuzine negre, fastuoase, silenţioase, care intră în viteză pe sub poarta bătrână. Şi, în timp ce poarta se închide prompt în urma ei, semafoarele trec din nou pe roşu. Ia te uită, o fi fost chiar Gorbi, venit la slujbă! Mai încolo, în celălalt capăt al pieţei, priveliştea familiară a unei cozi impunătoare, să tot fie vreo trei, patru sute de oameni, cam ca pe la noi când „se bagă" carne. Doar că aici nimeni nu şi-a adus scăunele de acasă – se pare că se înaintează destul de repede – nimeni nu trăncăneşte, necum să se ciorovăiască: toţi aşteaptă disciplinaţi, tăcuţi, răbdători, probabil chiar emoţionaţi, întâlnirea cu tovarăşul Lenin. Am fost preveniţi de acasă că în program ne va fi inclusă obligatoriu vizita la mausoleu. Nu ne-a fost inclusă. În afara prânzului oficial de azi, suntem cu desăvârşire liberi să ne facem orice program am dori. O fi şi acesta un semn al noii făini care se macină pe aici. Cad de acord cu Cop. că a sta la coadă pentru a vedea un cadavru cosmetizat nu face parte dintre aspiraţiile noastre cele mai arzătoare şi optăm spontan pentru clădirea de epocă de vizavi care – ne orientăm după firmă – este a celebrului magazin universal GUM, cunoştinţă veche, încă din manualele de limbă rusă. Interior vast, organizat pe galerii cu câte trei etaje, acoperite cu boltă de sticlă, elemente de susţinere din fier forjat, atmosferă de Belle Époque. Animaţie peste poate, care, ca şi varietatea de mărfuri, neverosimilă după pustietatea de acasă, îmi creează de la un timp un soi de derută obositoare. Artizanat interesant, dar nu ştiu cât de autentic şi, oricum, foarte scump. M-ar tenta o păpuşă bălaie în straie populare – am şi botezat-o Maşenka – pentru Lizuca, dar ar deveni accesibilă, poate, numai după ce-mi voi încasa drepturile de autor. Curând începem să ne plictisim. Când ieşim din nou în Piaţa Roşie,

orologiul tocmai bate miezul zilei. E momentul schimbării gărzii la mausoleu şi lumea se buluceşte la privelişte. Hop şi noi. Exact în clipa celei dintâi bătăi de ceas, de pe una dintre porţile boltite ale turnului Spaski apare garda de schimb. Ostaşii bat pasul rar, cu piciorul mult înălţat, într-o sincronizare perfectă, amintindu-mi figurinele mecanice care ies la ore fixe din bătrânele orologii. Trebuie să fii total lipsit de simţul umorului ca să nu sesizezi doza de ridicol imanent din asemenea înscenări, oriunde s-ar petrece ele. Şi totuşi, până la urmă spectacolul e solemn şi impunător şi e imposibil să nu simţi un fior de emoţie, independent de orice ideologie, ca în faţa oricărei expresii a marilor tradiţii.

La 12,30 suntem din nou la hotel. Mă schimb prtotocolar. La 13 ne regăsim în hol cu Iulia care ne îmbarcă într-un taxi. Pe când pornim, începe din nou să ningă îmbelşugat. Părăsim marile bulevarde şi apucăm într-o parte de Moscovă veche, străzi mai puţin animate, mai tainice, străjuite de bătrâni copaci împovăraţi de omăt. Pe una dintre ele e şi Uniunea Scriitorilor, ansamblu de clădiri venerabile, dar bine întreţinute, de fostă curte boierească. A Rostovilor, ne lămureşte Iulia care ne conduce în biroul Liliei D. Corpuri de clădire pitoreşti, coridoare cotite, cămăruţe, trepte de lemn, cotloane, nişe. Avem surpriza să ne întâlnim aici cu doamna Mitzura, cu Al. G. şi cu Nae P., sosiţi aici înaintea noastră, cu alt program fiecare. Conversaţie colegială cu Al. G. pe tema scriitorului profesionist, adică fără slujbă, cum amândoi suntem. Mă întreabă cum mă descurc, dacă rezist. Reiese că o scot la capăt mai bine decât el, dar nu pentru că aş fi mai grozav, ci fiindcă el îngrijeşte şi ediţii, face şi critică, genuri cu tiraje mici şi prost plătite, pe când eu nu salahoresc decât la romane care însă, de bine, de rău, au căutare şi, chiar dacă sunt plătite din ce în ce mai precar, îţi mai pot asigura un trai la nivelul liniei de plutire. Dar, mă grăbesc să-l consolez, eu am spatele asigurat, cum ar veni, graţie salariului de profesoară al Nicoletei, altfel, chiar şi ca romancier, ar fi dificil să întreţii o familie doar din drepturile de autor. Pe urmă, Lilia D. îmi serveşte un duş rece, vestindu-mă că, din cauza birocraţiei în floare şi la ei, voi putea intra în posesia banilor

abia vineri. Nu ştie câţi vor fi. Oricâţi ar fi, de vreme ce duminică plecăm, iar în ţară nu-i pot lua, cum am să-i prăpădesc într-o zi, mai ales că sâmbăta aproape totul e închis? Aceasta e chestiunea care mă preocupă în timp ce ne pornim spre masa pe care o vom lua la Casa Literaţilor, aflată în clădirea impozantă cu faţada spre stradă, care fusese palatul propriu-zis al Rostovilor. În hol, un garderobier bătrân, ca un vestigiu din vremurile apuse ale acestora, se întrece în politeţuri, precipitându-se să ne ia paltoanele. Printr-o sufragerie vastă, animată de literaţi ale căror priviri ne urmăresc curioase, ne oprim în separeul cu masa aşternută festiv. Pereţi lambrisaţi, parchet superb, candelabre opulente. Prezentări: luăm masa cu Alexandr Sergheevici Lazutkin, secretar pentru relaţiile cu ţările socialiste şi, probabil, ca un semn special de atenţie pentru noi, cu scriitorul „moldovenesc" Alexandru Vidraşcu însoţit şi de doamna. Conversaţie protocolară şi cam lâncedă. În schimb, meniu interesant: batog afumat, şalău umplut, şuncă, limbă rece, pastă de caşcaval în cornete, supă de ciuperci, curcan à la Kiev, îngheţată asortată cu frişcă, cafea, bere, pepsi, apă minerală, cidru în căni pântecoase, cu scuze pentru absenţa băuturilor beţive prohibite de Gorbi. Doar vodca „se dă" pe cartelă, raţionalizată adică. Masa durează două ore. La patru ne luăm rămas bun de la amfitrion. În hol, bătrânul garderobier are acum subalterni care ne ajută să ne îmbrăcăm paltoanele. Nu ştiu de ce, el mă ocheşte tocmai pe mine. Nu sunt obişnuit să mi se ţină paltonul şi, în afară de asta, diferenţa de vârstă – mi-ar putea fi bunic – mă stânjeneşte profund. Dar nu-i chip să scap. Afară ninge fantastic. Hotărâm ca măcar o parte de drum s-o facem pe jos şi plimbarea aceasta devine dintr-o dată de neuitat. Se înserează, nu e frig, de pretutindeni se revarsă o lumină îmbelşugată sub care totul apare feeric. Zăpada sticloasă scârţâie sub paşi şi scapără de parcă ar ninge cu briliante. Din loc în loc, mari termometre la vedere indică minus cinci grade. Bulevardul Kalinin, larg, plin de lume, cu o circulaţie nebună, clipind multicolor din semafoare şi reclame, scăldat în lumină sub ninsoarea care estompează vuietul, e magnific. Pe trotuare, adevărat fluviu uman, dar o lume ponderată, calmă, nimeni nu se precipită, multe

femei înalte, suple, înfăşurate în blănuri somptuoase. În faţa unui magazin Gastronom, o coadă disciplinată, respectabilă, ne aminteşte subit de patrie. Stau pentru votcă, ne lămureşte Iulia. Coada de la mausoleu, de la agenţiile teatrale şi cele pentru votcă sunt singurele care se pot vedea la Moscova, zice ea. Dar în ţară? E evazivă: eh, în ţară e altceva. Sunt oameni în ţinuturile îndepărtate, care n-au gustat în viaţa lor vinul. Aşa, ca să ne facem o idee… De la o vreme obosim şi cum, după spusa Iuliei, nu suntem încă nici la jumătatea drumului până la hotel, opreşte un taxi. În Piaţa Manejului coborâm însă, pentru că vrea să ne arate Piaţa Roşie *by night*. O traversăm pe jos – e, de altfel, spaţiu pietonal unde şi fumatul e interzis – şi o revedem sub spoturile savant orchestrate ale reflectoarelor, ale vitrinelor inundate de lumină de la GUM, cu stelele rubinii de pe turnuri învârtindu-se lent sub ninsoarea calmă, ca un gigantic decor de operă fantastică. Iulia îşi recită rolul de ghid: zidul Kremlinului are o lungime de 2 km, înălţimea variază între 15 şi 19 m. iar grosimea între 5 şi 6, sunt 18 turnuri iar stelele de pe cele şase turnuri principale au câte o tonă şi sunt instalate pe rulmenţi pentru a se roti în bătaia vântului… Date interesante, de almanah, de ghid turistic, dar le aud fără să le ascult, pentru că mai insistent mă solicită priveliştea în sine, pură, nebruiată de vorbe, cu biserica Blajinului în fundal, cu totul alta acum decât când o văzusem la amiază, înfăşurată în lumini, fabuloasă explozie de turle şi smalţuri colorate, ţâşnită parcă din noapte.

La şase sunt din nou în cameră cu Cop., instalaţi, ca şi aseară în faţa televizorului şi destrăbălându-ne cu ceai şi biscuiţi. Ne fixăm pe o transmisie directă de la Teatrul Academic din Leningrad cu *Giselle***.** Nu pentru că aş avea vreo slăbiciune pentru muzica lui Adam, ci pentru că baletul poate fi socotit arta naţională a ruşilor, aici, ca şi în literatură, fiind ei în elementul lor. Şi, într-adevăr, avem ce vedea, arta încorporată în acest spectacol, de la scenografie până la arta coregrafică propriu-zisă, deşi nu se abate cu o iotă de la stilul academic, e absolut remarcabilă. Pe la şapte şi jumătate însă ne sună Passi. Ce facem, nu vrem să ieşim la plimbare? Ba vrem. Ieşim şi flanăm agale pe malul Moscovei, pălăvrăgind. Ninge mereu, zăpada se aşterne văzând

cu ochii şi tot nu e frig. Ajungem la locul unde Iauza, apă cam cât Bega noastră, se varsă în Moscova. Ne întoarcem. E plăcut, mă simt bine. La intervale scurte trec troleibuze tăcute, aproape goale. În jurul nostru, mai puțină animație ca pe marile bulevarde, dar aceeași lume ponderată, sigură de sine sau, poate doar fixată în nişte habitudini bine înrădăcinate, care-i dau certitudinea – cât de reală n-are importanță acum – unui *establishment* imposibil de dislocat. Peste tot, de altfel, de când am aterizat, aceeași senzație de țară mare, de *Putere*, senzație constituită în mare măsură şi din detalii imponderabile, inefabile.

La nouă sunt din nou în cameră, singur acum, scriu vederi. O vedere costă 2 kop, un timbru, 5. Cop. şi-a cumpărat – ce a uitat să-şi aducă – perie de dinți, pastă şi săpun de 90 de kop. Cel mai ieftin lucru, cutia de chibrituri: o kopeică.

26 noiembrie, marți. Am adormit târziu azi noapte, poate din cauza ceaiului sau a impresiilor colcăitoare. La 7 mă trezesc totuşi odihnit şi în bună formă. La 9,30 ne întâlnim în hol, mici cumpărături, cunoştință cu Nicu, soțul Iuliei, tânăr simpatic, blond cu ochi albaştri, tipul slav toată ziua, dar, zice el, român get-beget. La zece se porneşte spre Siberia-i natală împreună cu Passi, veselă ea nevoie mare şi fără pic de *Reisefieber*. Ne despărțim efuziv pe o ninsoare abundentă. Cu Iulia convenim să ne întâlnim după masă ca să ne ducă în Kremlin. Iar acum, din nou liberi, doi becheri, hotărâm să ne plimbăm cu metroul. Aşa, la întâmplare, unde ne-o scoate. Mă simt dintr-o dată iar copil şi ca atunci, *in illo tempore*, când puneam la cale câte o escapadă cu bicicleta prin Pădurea Verde sau pe la Timiş, „pe dâlmă", simt fiorul plăcut al aventurii. Pornim din apropierea hotelului, din stația de sub Piața Noghina. Un bilet pe orice distanță, doar 5 kop. Toate indicațiile în ruseşte şi chirilice. Constat plăcut surprins cum cei zece ani de limbă rusă, pe care-i credeam definitiv uitați, se trezesc treptat din latență. Schemele traseelor, pe mari panouri, sunt concepute inteligent, limpede, accesibile şi unui proaspăt alfabetizat. Încep să mă descurc. Oarecari dificultăți îmi creează distincția dintre *vhod* şi *vâhod,* dar mă iau după şuvoi, căci şuvoi uman este, mai dens, mai compact aici decât sus. Cop., care nu desluşeşte chirilicele, se

ține după mine ca puiul după mamă şi mereu mă tem să nu-l pierd în mulțime. Mă uimeşte viteza escalatoarelor şi adâncimea la care coboară, cam 50-60 de metri. Jos, foarte cald. Construcție faraonică, de importanță strategică, ar intra tot oraşul aici la vreme de ananghie. Niveluri suprapuse, încrucişări de linii, trenuri silențioase vin şi pleacă necontenit în mare viteză. O adevărată viață subterană, tăcută, calmă, disciplinată, îmi face impresia că mai multă lume e aici decât pe străzile de sus. Am şi confirmarea a ceea ce auzisem încă demult despre apetitul de lectură al ruşilor. O bună parte dintre cei pe care-i văd acum, în lumea metroului, citeşte. Ziare, reviste pe ici, pe colo, dar mai mult cărți. Concentrați, abstraşi de la tot ce se petrece în jur, citesc în orice clipă prielnică, chiar şi pe scările rulante, chiar şi în vagon, în picioare, ținându-se cu o mână de bară. Şi n-am văzut bătrân sau femeie stând în picioare. E drept că la o asemenea frecvență a trenurilor nici nu se poate crea înghesuială. În stații apoi, fiecare în alt stil, splendoarea materialelor, varietăților de marmură şi de granit, calitatea lucrului. Mă întreb totuşi câți îşi vor fi lăsat oasele până la desăvârşirea acestui cap de operă arhitectonică, inginerească, tehnică? Fiindcă, nu e nici o îndoială, aceasta nu e o lucrare care să se fi făcut fluierând în dorul lelii, ci întemeiată pe multă sudoare şi cine ştie cât sânge şi suferință.

Când socotim că am ajuns suficient de departe, ieşim la suprafață. Am nimerit pe Prospeckt Mira. Plimbare plăcută sub ninsoare. Din loc în loc, tonete cu rodii şi portocale egiptene. Culorile lor vii sub zăpada care se aşterne peste ele sunt de un efect insolit. Ca şi culorile înghețatei înflorită din mari cornete pe care o savurează tot cam al treilea, al patrulea trecător. Pe o clădire veche, lângă intrare, o placă de marmură aminteşte de Valeri Briusov. În fața ei, un bătrânel adus de spate o buchiseşte cu venerație, mişcându-şi buzele. E o altă imagine a Rusiei, poate a celei autentice care, după cum ne sugera Iulia, începe dincolo de marile bulevarde şi de pădurile de mesteceni din jurul Moscovei, întinzându-se peste nemărginirea stepelor. Poartă un fel de anteriu de şiac, încins cu o centură veche militară şi e încălțat cu pâslari. Pe cap, căciula aceea a lor, cu clape. Jumulită rău.

Îşi ţine pe umăr un băţ de care atârnă o traistă. Totul pe el e cenuşiu, vechi, scămoşat. Când şi-l întoarce spre noi, mă uluieşte chipul lui smochinit, năpădit de o puzderie de negi, de la mărimea unui bob de orez până la aceea a unui bob de mazăre, atârnându-i de peste tot, până şi de pleoape. Dar expresia lui surâzătoare e de o infinită bunăvoinţă. Începe să ne spună cu multă convingere ceva din care nu înţeleg decât numele poetului. Nu-mi dau seama dacă avea cunoştinţă de el dinainte sau e revelaţia acestui moment. Oricum, interesul lui mi se pare profund semnificativ şi-mi dovedeşte încă o dată prestigiul pe care scriitorul, oricare ar fi el, îl are în mentalitatea acestui neam. Încerc să transfer scena la noi, dar nu-mi pot imagina un ţăran comentând sau măcar emoţionându-ne în faţa plăcii memoriale a lui Dimitrie Anghel, să zicem. (Lăsând la o parte amănuntul că Anghel, probabil, nici nu are parte de aşa ceva).

Încerc să-i explic bătrânelului că nu prea înţeleg ce zice, suntem români. La auzul cuvântului români se însufleţeşte şi mai tare, lansându-se într-o tiradă însoţită de repetate apăsări ale mâinii asupra inimii. Reuşesc să înţeleg că a cunoscut România în timpul războiului şi, după cât îmi pot da seama, a rămas cu amintiri foarte agreabile. Cred şi eu. Nu-mi închipui că, în afara, poate a celor ce au fost răniţi pe la noi, să fi existat vreunul care să nu se fi întors cu amintiri agreabile dintre cele mai concrete. La despărţire ne strânge mâinile îndelung şi apoi rămâne mult timp urmărindu-ne din ochi. Un mujic blajin şi bătrân, venit din cine ştie ce depărtări şi pierdut pe bulevardele vuitoare ale Capitalei. Mă simt parcă mai moscovit decât el. Cu ce treburi o fi venit?

Ninge necontenit, dar nici acum nu e frig. Termometrele arată peste tot minus 5. De la o vreme ne oprim de teamă să nu uităm drumul. Ne întoarcem tot pe unde am venit. Bătrânelul nu mai e. La 12,30, din nou la hotel. Scriu alte vederi. În cameră sunt 24 de grade. Stau în cămaşă. La ora 14, prânz, apoi întâlnirea cu Iulia.

Trecând iar pe lângă biserica Blajinului, ne spune că ea se chema în vechime Pocrovița-De-Pe-Șanț iar în faţa ei se afla un loc mai înalt de pe care se citeau ucazurile împărăteşti. Dar Vasili a fost un sărac cu

duhul, canonizat ulterior. Traversăm Piața Roşie – *krasnâi* însemnând în limba veche frumos, deci ea se cheamă de fapt Piața Frumoasă – apoi Piața Semicentenarului care şi ea se numea înainte Piața Manejului. Clădirea manejului imperial există încă şi-mi aminteşte izbitor de manejul din curtea dispărutei cazărmi Transilvania, pe unde ne jucam în Timişoara copilăriei, lungă, nesfârşită cazarmă, cu ziduri masive, piezişe, ridicată de Maria Tereza, dar aproape pustie în ultimii ei ani, tainică şi mereu plină de surprize pentru noi, copiii care o bântuiam cu inimile zvâcnind de plăcerea aventurii.

Trecem şi prin Parcul Alexandru, unde arde flacăra ostaşului necunoscut, emoționantă oriunde în lume, şi în clipa cât zăbovim aici la îndemnul lui Cop., cătană bătrână, admir efectul garoafelor proaspete depuse tot timpul în jurul făcliei, pe zăpada imaculată. Nu departe de aici, apoi, pe această latură de nord, e şi turnul pe sub care muritorii de rând pot pătrunde să viziteze Kremlinul, Piața Catedralelor, de fapt. Sunt şase, cred, din care se vizitează doar trei, celelalte fiind închise. Închisă din ’81 e şi Sala Armelor, cu caleştile imperiale, pentru restaurare. Dintre catedralele vizitabile, m-a copleşit mai ales Uspenia cu cele patru colosale coloane de susținere din interior. La toate intrările, tăblițe avertizoare: Nu fumați! Nu fotografiați! Descoperiți-vă! De cum intrăm, Iulia îşi ia din nou în serios misia de ghid, dar mă oboseşte: nu țin minte nimic, aş prefera contemplarea solitară, deşi toate explicațiile sunt exclusiv în ruseşte şi chirilice. Prostie.

Profuziune de icoane, odoare, uriaşe sfeşnice de argint masiv, arămuri şi feronerie, multă aurărie, sculptură în lemn, superbă, patinată, înnobilată de vreme. Şi peste tot sarcofage, nenumărate sarcofage, ne aflăm doar în Pantheonul Rusiei. Mai norocoşi țarii aceştia vechi, se pare că nu le-a tulburat nimeni odihna, spre deosebire de nefericiții Romanovi care nu şi-au aflat-o nici până azi. Mă ispitesc mai ales – şi rămân discret puțin în urmă ca să le pot contempla o clipă mai mult – icoanele marilor zugravi. Şi mi se confirmă cu această unică ocazie, când am acces la originale, o impresie mai veche. Teofan Grecul e hieratic şi sever, pe când Rubliov, mai liric, freamătă de

o inefabilă tandrețe. Grecul e animat de fervoare mistică. Rusul de geniu. Amândoi sunt însă deopotrivă artişti până în vârful penelului, iar întâlnirea cu ei aici va constitui de acum un motiv de nostalgie, în ciuda eclerajului care nu mi se pare a fi cel mai fericit. Mai e apoi şi o continuă forfotă în jur, mulți turişti în grup, care mereu au de spus sau de întrebat ceva, într-un cuvânt, atmosfera nu e câtuşi de puțin proprie pentru reculegere şi meditație.

Afară, ninsoarea s-a întețit. Trecem să-l vizităm şi pe Țarul Clopotelor. Orice poate să-şi atribuie superlativul absolut devine aici țar. Astafiev a scris un roman despre țarul peştilor, trăitor într-unul din marile fluvii siberiene. Cel al clopotelor, în fața căruia ne oprim acum, a fost turnat în veacul al XVIII – lea şi are 200 de tone. Singură bucata de alături, ruptă din el la un incendiu, cântăreşte 11 tone. Dar numai numele e de acest țar, căci sunetul lui nu s-a auzit niciodată, nicicând limba lui n-a bătut chemând credincioşii la slujbă, vestind primejdia, jalea ori bucuria. Pentru simplul motiv că nu se află nici o clopotniță în stare să-l susțină. Asta îmi aminteşte de omul acela din povestea lui Creangă, care şi-a înjghebat un car în casă şi apoi n-a mai putut să-l scoată. Țarul Clopotelor e un simbol al zădărniciei, *vanitas vanitatum*…

La o zvârlitură de băț mai încolo, iacă şi Țarul Tunurilor. Acesta, turnat în secolul al XVI-lea. Doar țeava-i cântăreşte 5 tone şi nu-i priesc decât ghiulelele de câte o tonă. Dar, măcar el, puşcat-a vreodată? Amănunt pe care Iulia, ruşinată, mărturiseşte că nu-l ştie. Mai zăbovim un răstimp, contemplând din diverse unghiuri acest ansamblu de catedrale cu turle aurite în ninsoarea bogată, sub luminile încrucişate ale reflectoarelor. În oraş, inclusiv pe trotuare, a sporit numărul şi travaliul maşinilor pentru deszăpezire. Dar mă tem că truda le va fi zadarnică, fiindcă, pe când ne apropiem de hotel, pare a se porni un pui de viscol. La 18,30, cu Cop. la mine, ne bucurăm de căldura odăii, dar ne şi fulgeră un frison amintindu-ne de Passi, cea în drum spre Sibir. La opt, Cop. se retrage. La nouă, îmi telefonează alarmat: i se pare că a făcut febră. Îi duc aspirină, îi comand ceai şi-l veghez până şi-l bea. E al doilea ceai fierbinte şi, cu aspirina, sper să-l remonteze până la ziuă.

La telejurnal se comunică vânt de 50 de km. la oră. Apoi o emisiune care mă ţintuieşte locului vreme de un ceas, dedicată aniversării a 70 de ani a lui Konstantin Simonov. Un interviu *in extenso*, comentarii critice în dialog, imagini din cotidianul artistului, elogii din partea colegilor, desăvârşit profesionalism al echipei tv. Gen de emisiune dispărut de câţiva ani buni la noi, unde nu mai sunt îngăduite decât cele două bine ştiute aniversări adulatorii.

27 noiembrie, miercuri. Dormit profund, odihnitor. Trezit la 8,30. Dejun, telefon lui Cop. Se simte bine. Ne întâlnim în hol cu Iulia care nu ştia cum să se împartă. Convenim să se ocupe azi de Nae P. care pleacă şi vrea să-şi facă nişte cumpărături. Noi vom merge la Muzeul Puşkin. Dar vom reuşi singuri? Vom reuşi. Cumpăr din hol un plan al oraşului şi localizez muzeul. E simplu: de la turnul pe sub care am intrat ieri în Kremlin, drept înainte. N-avem cum să ne rătăcim. Nu mai ninge, e senin. Iar frig nu e decât în locurile deschise, unde suflă vântul acela subţire dinspre râu. După viscolul de azi noapte, zăpada a mai crescut. Utilajele pentru deszăpezire duduie peste tot şi ne tot minunăm cum de nu încurcă nici o clipă circulaţia nebună. Îmi place grozav animaţia aceasta frenetică şi în acelaşi timp disciplinată, de mare metropolă care nu-şi pierde capul la un viscol, necum la o ninsoare. Drumul nostru durează totuşi 40 de minute, deşi, cum prevăzusem, găsim muzeul fără nici o dificultate.

La casa de bilete – intrarea 30 de kop. – o coadă respectabilă. Cum nu vorbim ruseşte, suntem reperaţi ca străini şi poftiţi amical să trecem în faţă, fără stagiul de la coadă. Mulţumim, dar refuzăm, bine dispuşi. Asta face oarecare (bună) impresie: întâmplarea e comentată câteva minute în timpul cărora suntem studiaţi furtiv. Nu sunt un împătimit al muzeelor şi nu le frecventez decât când consider că e absolut necesar sau când vreau să văd ceva anume. Altfel, îmi provoacă un fel de fobie a labirintului, combinată cu aceeaşi claustrofobie care mă apucă şi în lifturi. Spre surpriza mea însă, nimic din toate astea aici. Probabil graţie spaţiilor generoase şi bine luminate, dar şi a animaţiei din jur. Foarte multă lume şi ceea ce mi se pare curios e că toată această mulţime e formată în covârşitoarea ei majoritate

din tineret localnic, cuviincios, recules, păşind cu grijă şi vorbind în şoaptă, spre deosebire de catedralele din Kremlin, unde tonul era dat de „turistul" gregar şi turbulent.

A mă apuca acum să descriu ce am văzut aici ar fi o întreprindere zadarnică. O operă de artă o vezi sau n-o vezi. A descrie un tablou e ca şi cum te-ai apuca să povesteşti o poezie. Marele câştig al acestei vizite este acela de a mă fi aflat, fie şi numai pentru câteva clipe, în faţa unor originale celebre şi de a-mi fi putut fixa, după criterii pur afective, câteva repere pentru o eventuală revenire într-un viitor incert. Am trăit aici câteva clipe de intensă bucurie singuratică aflând, bunăoară, o superbă pânză – o scenă cu ţărani – de Loius Le Nain. E primul original de-al lui pe care-l văd şi consemnez momentul nesperat, pentru că, alături de Georges De la Tour, Le Nain e una dintre fixaţiile mele afective pe care nu simt nevoia să le argumentez. Dar, poate, în primul rând aş reveni pentru galeria de artă modernă, îndeosebi pentru impresionişti şi, dintre ei, pentru solarul, vaporosul Pissarro, altă statornică iubire, şi pentru Van Gogh din care am avut surpriza să descopăr aici o pânză de existenţa căreia nu ştiam, o scenă de penitenciar, câţiva deţinuţi făcându-şi plimbarea în cerc într-o curte străjuită de un zid sumbru, lucrare de un sobru dramatism, revelaţie a altei feţe, ascunse, nebănuite, a febricitatului Van Gogh ştiut.

Ieşim la 13,30. Cop. se plânge că e obosit, dar eu, egoist, îl târâi la întoarcere pe alte străzi, să vedem şi altceva. Trecem Piaţa Semicentenarului printr-un interminabil pasaj subteran, plin de lumină, de chioşcuri cu reviste şi fleacuri colorate, unde mă uimeşte iar şuvoiul uman, ca o armată în marş, disciplinată, respectând cu străşnicie sensul de mers. Nu vezi unul să înainteze în răspăr sau să păşească alături de culoarul său nemarcat în vreun fel. Prânzim la bufetul de etaj, apoi Cop. se duce să se odihnească, iar eu consult harta oraşului, croind planul pentru după-amiază.

La 16,15, pornim cu metroul să descoperim Arbatul vechi. Documentat acum, mă descurc perfect, am prins sistemul de informaţie şi ghidaj prin acest colosal labirint subteran. Urcăm, coborâm, străbatem tunele lungi pe jos, schimbăm un tren cu altul.

Tot drumul durează 30 de minute. Dar Cop. începe să devină obositor. Mereu dezorientat, încet, îl dor picioarele, mă văd nevoit să-i repet că suntem pe drumul cel bun şi să am tot timpul grijă să nu-l pierd în mulțime. Ar fi un dezastru să-l pierd. Adevărul e că, pentru vârsta lui, viața aceasta de „călător" pe cont propriu e cam solicitantă. Mă întreb ce o să mă fac cu el în zilele următoare. Să-l las să se plimbe singur în jurul hotelului? Pentru asta a venit până aici?

Ieşim în Kalininskaia, unde un milițian – totuşi, am simțit nevoia în acest punct să recurg la un ajutor – ne lămureşte drumul, ba chiar ne însoțeşte o bună bucată, până într-un loc de unde, cu brațul întins, ne fixează câteva repere. E aproape, suntem ca şi ajunşi, dar mai străbatem un pasaj subteran, al câtelea azi? Arbatul e un fel de Lipscani, zonă comercială şi pietonală, cu felinare de epocă pe axul străzii. Impresia însă e destul de mediocră, poate şi fiindcă am ajuns cam târziu, s-a întunecat, unele magazine s-au şi închis. Nu mai ninge, nu e frig, în schimb zăpada a început să se topească pe alocuri şi cizma mea stângă să ia apă. M-ar tenta să mă abat pe străduțele laterale, de Moscovă veche, dar mi-e milă de Cop. Într-o papetărie, stilouri Pelikan cu peniță de platină, 85 de ruble. În alimentare, enorme calupuri de unt cu 3 ruble jumătate kilul. La un fel de magazin gen „Gospodina", munți de carne proaspătă de toate felurile. Torturi de diferite mărimi, gata preparate, în cutii aspectuoase de carton. Un tort mare, 15 ruble. După alimentarele de acasă în care, când şi când, „se bagă" adidaşi sau tacâmuri, priveliştile de aici sunt pentru noi ca paradisul imaginat de eroii *Țiganiadei***.**

Ne întoarcem tot pe Kalininskaia şi luăm metroul în sens invers. S-ar zice că expediția nu merita osteneala. Dar nu e aşa, strada oferindu-mi întotdeauna un spectacol captivant mai ales în oraşele necunoscute şi în privința asta n-am nici un motiv de insatisfacție. Cu atât mai mult cu cât la coborâre, în stația de sub Piața Noghina, în culoarul subteran care duce spre escalatoare, descopăr în perete o porțiune frustă de zidărie veche, blocuri de piatră albă, roase de vreme şi o placă amintitoare: pe acest loc a fost în secolul XVI-lea o cetate sau, poate, fort. Şi dedesubt, imaginea ei în basorelief.

Obosit peste poate, Cop. se retrage la el de cum ajungem. Cinez singur şi apoi urmăresc un meci între Spartak Moscova şi F.C. Nantes. Câştigă franţuzii cu unu la zero.

28 noiembrie, joi. După drumurile de ieri, am dormit şi în noaptea asta neîntors. La 9,30, ne întâlnim cu Iulia şi plecăm cu metroul – atingând de data asta cea mai mare adâncime, pe sub râul Moscova – la Galeriile Tretiakov. Aflăm că, din păcate, din 1955 mai sunt deschise doar cinci săli, printre care, spre regretul meu, nu e şi cea dedicată lui Repin. Din el pot fi văzute doar câteva lucrări izolate. Galeria e consacrată clasicilor ruşi. Foarte multe portrete, în majoritate personalităţi ale veacului trecut, deopotrivă pregnante, de o inubliabilă expresivitate, ispitind înspre studiul de caracter. Un *Ecce homo* de Ivanov jr., pânză imensă, ocupând un întreg perete, îmi deschide perspectiva unor posibile reflecţii asupra propensiunii spre gigantism a spiritului creator rus. Acel apetit pentru *ogromnâi* se pare că nu e un produs al bolşevismului biruitor, ci o virtualitate preexistentă în fibra creatoare a naţiei. Comunismul n-a făcut decât să-i sporească şansele de realizare prin comandamentul propagandistic al autohiperbolizării. Alături de supradimensionata pânză, câteva studii prealabile ale aceluiaşi Ivanov mă conving că, la dimensiuni rezonabile, rezultatul putea fi mai pur, nebruiat de efecte care, oricât de spectaculoase, rămân în afara esteticului. Câteva peisaje realmente tulburătoare, mai ales Levitan şi Şişkin, cu mestecenii lor, mă duc cu gândul la duhul lui Esenin pe care-l simt aproape fizic, ca pe o boare adiind prin ele, în ciuda micului anacronism care, de altfel, nu e decât aparent, *genius loci* fiind acelaşi la cei doi pictori ca şi la poet:

„Sunt ultimul poet cu satu-n glas,
Podeţ umil de scânduri în cântare
Fac liturghia mea de bun rămas
Mestecenii cădelniţând frunzare”.

Ce să mai zic despre acea memorabilă *Procesiune în gubernia Kursk* – în sfârşit un Repin! – care mă reţine îndelung, fiindcă percep în tipologia şi în epica ei, poate ca în nici o altă pânză de aici, răsuflarea întregii Rusii de odinioară.

Pe la 12 ieşim, supuşi programului stabilit de Iulia care vrea să ne ducă la Colinele Lenin. Facem drumul cu taxiul în 25 de minute, în mare viteză, pe largi, interminabile prospekte, prin lungi pasaje subterane, peste poduri şi estacade. Nu ne întrerupe goana decât un ambuteiaj repede rezolvat, a cărui cauză o şi vedem peste câteva minute, când trecem pe lângă o Lada roşie care şi-a făcut botul armonică într-un stâlp de iluminat. Când ajungem sus pe Coline, înțeleg de ce a ținut Iulia să ne aducă aici: locul oferă o belvedere într-adevăr greu de uitat. Spații ciclopice. Imediat în dreapta noastră, trambulina de schi, iar jos, în vale, sub noi, stadionul Lujniki. În partea opusă, în spatele nostru adică, se înalță, puțin estompată în ceață, silueta gigantescă a Universității Lomonosov, cunoştinţă veche, pentru că mai are vreo patru sau cinci sosii în Moscova, ba şi la noi în Piața Scânteii, parcă şi prin Polonia, ea fiind, se vede, unul din fixurile arhitectonice ale tătucului Iosif Visarionovici. Iulia îşi reintră iar în rol: clădirea are 20.000 de încăperi, culoarele totalizează nu ştiu câte zeci de kilometri, nu mă interesează, n-are nici o importanță de vreme ce este de mult şi bine ştiut că ne aflăm în țara celui mai mare pitic din lume. Mă concentrez asupra panoramei şi trăiesc o plăcere aparte, care ar putea fi numită şi bucurie, contemplând priveliştea imensității orașului care se şterge în depărtări pierdute în pâcle când argintii, când cenuşii.

Ninge cu fulgi rari. Nu e frig. Ne întoarcem într-un târziu la taximetristul care ne aşteaptă răbdător, citind din cele câteva ziare pe care le are la îndemână. Drumul de întoarcere durează vreo jumătate de oră şi toată cursa – cu aşteptare cu tot – nu costă decât 5 ruble.

În holul hotelului, surpriza întâlnirii cu inspectorul şcolar B. din Deva, sosit aseară cu o echipă de gimnastică a Liceului Sportiv la un concurs amical. Din una în alta, ne invită să-i însoțim după masă. Ceea ce, tot neavând alt program, chiar facem. Plecăm aşadar la 14,30 cu autocarul care li s-a dat la sosire. Drumul până la Palatul de Halterofilie din Parcul Sportiv Izmail durează o jumătate de oră şi duce o bună vreme de-a lungul şi în susul Iauzei traversată de podurile înalte ale magistralelor şi de pasarele pentru pietoni, acestea

boltite toate pentru a permite trecerea şlepurilor. Zonă industrială, peisaj cenuşiu, puţin lugubru, nu lipsit totuşi de un anume pitoresc *sui generis*. Pe urmă ieşim iar într-un prospekt unde, la mică distanţă e şi sala. La sosire, suntem prezentaţi organizatorilor ca scriitori, calitate care-şi vădeşte din nou prestigiul, căci suntem invitaţi de îndată în loja oficială, unde tronăm doar noi doi, singuri şi răsfăţaţi de grija plasatoarelor, două babe sfătoase care se oferă să ne aducă oricând am dori… ceai. Mai târziu apar şi doi miliţieni de la circulaţie, intraţi probabil să se mai încălzească, şi care ne cer îngăduinţa să stea lângă noi. E o atmosferă de familie, publicul fiind puţin şi format doar din specialişti, antrenori, profesori de gimnastică, medici. Inspectorul B. mă prevenise de altfel că veniseră cu o echipă „de speranţe", într-o deplasare de rutină, pentru a le familiariza pe fete cu drumurile, cu hotelurile, cu atmosfera de concurs în afara ţării, cu sălile olimpice. Sala e superbă, cu spectaculoase efecte de culoare: scaunele, mocheta, drapelele de naţiuni şi cluburi, totul sub un ecleraj sofisticat pus în funcţie fără zgârcenie, la întreaga capacitate, în ciuda lipsei de miză, de personalităţi şi de public a concursului. Fetele – şi ale noastre, şi ale gazdelor – sunt de fapt nişte fetiţe plăpânde, fragile, greşelile şi penalizările consecutive se succed în deplin spirit de *fair play* şi de o parte şi de alta, iar ritualul marilor concursuri e respectat cu strictеţe, juriul luându-şi rolul foarte în serios. Sunt totuşi mulţi timpi morţi în cursul cărora sala se umple de efluviile discrete ale unei muzici bune, exclusiv occidentale. Mă simt bine, atmosfera e cât se poate de agreabilă, Cop. se aprinde, face gălăgioasă galerie pentru ambele echipe, ca românul imparţial, lumea se amuză. La 19,30 totul e gata, ne întoarcem pe acelaşi drum, dar acum e întuneric, se întretaie lumini fugitive, sunt mulţi copaci de-a lungul Iauzei şi siluetele lor negre se aleargă halucinant pe albul zăpezii.

La opt cinăm în hotelul nostru (ne-am obişnuit cu el în ciuda dimensiunilor, e un oraş în oraş, unde ne simţim oarecum acasă), apoi, singur în cameră, aştept telefonul Iuliei, care trebuie să-mi comunice programul de mâine, când se pare că voi intra în sfârşit în posesia dreptului de autor. Între timp, la televizor, pe primul canal, o

nouă emisiune dedicată lui Simonov. Pe urmă – surpriză! – un *show* al unui cântăreț din „R.S.S. Moldovenească", un fel de Gil Dobrică basarabean, care cântă în româneşte. Spectacolul e modern, alert, omul are şi simțul umorului, muzica e bună, iar textele, când drăguțe, când cretine, dar în nici un caz cu patrie şi strămoşi. E muzică uşoară şi atât.

29 noiembrie, vineri. Cum cu Iulia nu mă întâlnesc decât la ora unu, pe la 9,30, după prealabila consultare a hărții, plec cu Cop. să vedem două mari magazine. E mai mult dorința lui, pe mine nu mă prea tentează turismul comercial, dar atâta ni s-a vorbit despre ele, încât am devenit şi eu curios. Mă gândesc apoi că, având în vedere cumpărăturile pe care va trebui să le fac, nu e rău să-mi fixez câteva repere ca să nu pierd vremea atunci. Pornim, aşadar, întâi la „Detskii Mir" (Lumea copiilor) prin Piața Noghina, de unde în linie dreaptă ajungem în 20 de minute la ținta aflată în Piața Dzerjinski. Nici numele, nici statuia personajului nu sunt de natură să binedispună. Gorbi n-a avut încă timp să se descotorosească de toate simbolurile rău amintitoare. Şi nici nu-i va fi uşor s-o facă după 70 de ani de îndoctrinare tenace. Întrebarea e însă dacă vrea s-o facă. Va fi *perestroika* lui cu adevărat un început sau doar o cosmetizare a trecutului?

„Detskii Mir" e doar pe firmă magazin al copiilor. E şi al copiilor, în fapt un imens magazin universal pe vreo patru niveluri, cu escalatoare. Rătăcim aici preț de vreun ceas şi jumătate când, departe de a fi fost peste tot, mă apucă deodată plictisul şi oboseala de atâta omenire roind în jur şi mă vreau la aer. În drum spre celălalt magazin, ȚUM, dăm în Piața Sverdlovsk care mă consolează de impresia sumbră lăsată de cealaltă, cu personajul ei de tristă amintire. Aici sunt mulți copaci, țesând cu crengile lor acoperite de zăpadă o diafană dantelărie albă, un scuar prietenos, chiar şi acum, sub nămeți, iar în fundal Teatrul Balşoi. E ceva poetic şi liniştitor în această privelişte ce pare decupată dintr-un album de epocă. În imediata apropiere e şi magazinul ȚUM, tot universal, nimic deosebit față de celelalte, doar că e mai modern, mai elegant. Aceeaşi amețitoare afluență şi aici ca peste tot. Reperez o geantă încăpătoare de voiaj de care voi avea cu siguranță nevoie. La prânz revenim la hotel cu sentimentul că am pierdut dimineața prosteşte.

Iulia e punctuală, dar înainte de a pleca mai dă câteva telefoane din care deduc că intrarea în posesia banilor a fost şi se pare că mai e o treabă complicată rău. În sfârşit pornim. Fiindcă avem în faţă o după-amiază de alergătură, îl lăsăm pe Cop. să se odihnească. Dar e oră de vârf şi nu găsim de îndată un taxi. E senin, minus 13 grade, un ger uscat, plăcut, tonic. În timp ce aşteptăm în staţia aflată în scuarul din faţa hotelului, soarele intră într-un declin magnific, producând culori inimaginabile, cerul e portocaliu, zăpada argintie cu reflexe, turlele aurite ale catedralelor scapără orbitor, semafoarele clipesc neobosit, s-au aprins şi reclamele… E cel mai somptuos peisaj citadin pe care l-am văzut vreodată şi-mi amintesc prompt un gând de-al Blandianei, care m-a tulburat cu ani în urmă, când l-am citit în rubrica ei din „România literară". Ca să nu-l citez din memorie, l-am căutat la întoarcerea acasă şi iată-l: „Fără să-i fi adăugat ceva, fără să-i fi schimbat vreo nuanţă sau vreun accent, am privit fiecare privelişte, fiecare stradă, fiecare codru prin care am trecut, cu o credinţă atât de sigură că nu le voi mai revedea, că le vedeam pentru prima şi ultima oară, cu o atât de intensă dorinţă de neuitare, încât nu se poate să nu le fi văzut mai frumoase decât erau, nu se poate să nu le fi împrumutat, încă de pe atunci, ceva din nostalgia mea viitoare".

Drumul până la editură durează 25 de minute. Sunt primit ceremonios de o doamnă corpolentă şi abundent fardată care mă conduce la casierie de unde ridic 1309 ruble, de necrezut! Şi în acelaşi timp realizez absurdul şi totodată fantasticul situaţiei: într-un timp atât de scurt, limitat practic la câteva ore, să topeşti o asemenea sumă într-un oraş de proporţiile Moscovei! Încep să cred că au tergiversat plata în mod intenţionat, ca să mă oblige să depun măcar o parte din sumă la cecul lor. N-am s-o fac însă, fie şi numai pentru că nimeni nu-mi garantează că voi mai reveni vreodată să mă folosesc de ea. Prefer să le împrumut o parte lui Passi şi lui Cop. Se vor bucura şi ei şi-mi vor restitui acasă echivalentul în lei, care ne va prinde cât se poate de bine.

De la editură, tot în 25 de minute, cu alt taxi, alergăm în cealaltă parte de oraş, la Uniunea Scriitorilor, pentru a obţine o adeverinţă

care să-mi permită trecerea cumpărăturilor prin vamă. Grabă mare, fiindcă aici se lucrează doar până la şase, iar sâmbăta au liber. Până se produc hârtiile, vizităm bufetul. N-am apucat să mănânc de prânz şi luăm sandviciuri – cele cu batog sunt savuroase – şi câte un *expresso* excelent care mă mai remontează de bine, de rău după alergătura de azi. Obţinem în sfârşit documentul şi fugim la marile magazine de pe Kalininskaia. Pe jos de data asta, căci e aproape. Primul în care vreau să intru e „Dom Kniga" (Casa Cărţii), vastă librărie pe două niveluri, a cărei vizitare am lăsat-o intenţionat pentru ultima zi în speranţa, împlinită acum, că voi fi „în bani". Mă destrăbălez la raionul cărţilor de limbă franceză, cumpărându-i Lizucăi gramatici şi dicţionare, printre care şi un *Robert***,** de negăsit la noi. Valoarea achiziţiilor face senzaţie şi vânzătoarea, aferată, îşi cheamă o colegă s-o ajute la ambalat, fiindcă aici se practică obiceiul ambalării cumpărăturilor. Un alt popas apoi, sus, la raionul de discuri şi casete. Cea mai importantă achiziţie, integrala concertelor pentru pian de Beethoven cu Emil Ghilels şi Orchestra Filarmonicii din Cleveland sub bagheta lui George Szell. Dezamăgit însă de a nu fi găsit – de mirare! – *Rapsodia pe o temă de Paganini* a lui Rahmaninov. De aici, traversăm bulevardul până la un mare magazin de articole optice de unde mă aleg cu un binoclu puternic, marinăresc, şi cu o lupă mare, capabilă să prindă în câmpul ei o jumătate de pagină. Vechi visuri de ochelarist, a căror împlinire o va bucura şi pe Li, ochelaristă ereditară şi ea. Pe urmă altele, felurimi, inclusiv almagel bulgăresc pentru ulcerul meu. Încărcaţi, căutăm un taxi, dar nu găsim, pentru că iar e oră de vârf, s-a înserat, circulaţia e un continuu vuiet. În cele din urmă luăm troleibuzul 2 până la Piaţa Noghina de lângă hotel. Aglomeraţie şi aici, dar nu înghesuială sordidă, dimpotrivă, care cum vine în staţie se aşază la rând şi urcă în maşină în ordinea sosirii. În toate drumurile de azi, în lung şi-n lat, ca şi toate zilele de până acum, am perceput şi m-a însoţit prezenţa oraşului, masivă, dominantă, ca un uriaş mecanism care funcţionează perfect, ordonat, frumos, civilizat. Nici un derbedeu, nici un beţivan, nici un scandal, nici o vorbă răstită, nici o mârlănie. Dincolo de propagandă şi de ideologie cu tot ceea ce decurge din ele, rămâne aici admirabil spiritul (sau educaţia?) civic(ă) şi respectul pentru cultură.

După cină, abia ajung cu Cop. la mine, curios el să vadă ce am cumpărat, că ne sună Passi, aterizată de la Sibir. Ne invită la ea să ne povestească. Dar constatăm, felicitându-ne că n-am însoțit-o, că nu prea are ce povesti. Impresiile îi sunt mediocre şi cea mai pregnantă amintire cu care s-a întors e mirosul trăsnitor pe care-l emana amfitrionul ei, reprezentant al scriitorimii locului. Concluzia, bănuită şi confirmată acum de Passi, e că Moscova e una, iar Rusia cea necuprinsă şi afundă cu totul alta. Întors la mine, cu siguranța de sine a omului cu bani, decid să-mi mai temperez dorul de casă şi comand o convorbire cu Deva. Primesc legătura într-un sfert de oră, se aude perfect şi mă mai liniştesc aflând că N. e cu Aca, stau de poveşti, iar vocea ei veselă, prosperă, îmi sporeşte dintr-o dată nerăbdarea de a mă vedea acasă.

A fost o zi grea, dar frumoasă şi bogată ca experiență, iar mâine va fi şi mai, încheindu-se cu „cina festivă" la care i-am invitat pe toți, cină de despărțire, dar şi de sărbătorire a unui atât de neaşteptat onorariu.

30 noiembrie, sâmbătă. Aşa cum prevăzusem: e aproape unu noaptea, am terminat în mare împachetatul şi sunt frânt.

La 9,30 dimineața, pornit cu Cop. şi cu Iulia la GUM. Cumpărături, fără să uit de păpuşa aceea, Maşenka, reperată încă din prima zi, şi altele, fleacuri, nu mai ştiu acum ce. La 12,30, la hotel, prânz. La 14, singur de data asta, la ȚUM pentru acea încăpătoare geantă de voiaj şi apoi la „Detskii Mir" unde am ochit trei splendide carpete „persane", manufacturate în Armenia. Aduc totul la hotel şi pe la cinci mai dau o fugă pe Gorki, pentru alte mărunțişuri. Ninge de azi dimineață. La întoarcere mă încântă iar lumina feerică şi animația extraordinară, fiind azi şi sâmbătă, o lume relaxată şi elegantă. La şapte sunt din nou la hotel, fac duş şi mă pun la trei ace. La opt, ne întâlnim cu toții în hol: Cop., Passi, Nicu şi Iulia care-mi transmite scuzele Liliei D., invitată şi ea, dar reținută în ultima clipă de nu ştiu ce. Aşa o fi sau n-a vrut să vină? Să fie sănătoasă. Avem masa reținută de la prânz în restaurantul mare al hotelului. Lume multă, orchestră bună care nu-şi sloboade toți decibelii, încât se poate şi conversa.

Comandăm – Iulia traduce lista – nisetru afumat, ciuperci cu smântână, bâline, file à la nu þtiu cum, pui à la altundeva, înghețată asortată cu frişcă, cafea, pepsi, vin, apă minerală. Serviciu ireproşabil, atmosferă plăcută, ne simțim bine, animați mai ales de umorul irezistibil al lui Passi care-şi detaliază escapada siberiană. Din păcate la 11 e ora închiderii şi ne retragem. Şi nota de plată n-a însumat decât 44 de ruble. Am lăsat 50, ca să aflu apoi de la Nicu şi Iulia că largheța mea a fost excesivă. Asta să-mi fie paguba.

1 decembrie, duminică. Cop. mă trezeşte cu telefonul la 8. Nu mi-am făcut somnul şi mă scol cu durere de cap. Prima de când sunt aici. Dejun şi cafea după care durerea mai cedează. Jos, în holul mare de la parter, ultime târguieli, nimicuri amintitoare, de la standul de presă. Apoi din nou în cameră, definitivat şi închis cu dificultate bagajele devenite acum patru, dintre care două foarte grele.

La 14, plecăm cu taxi la aeroport. Străbatem iar largile prospekte, pasajele subterane, poduri şi lungi estacade. Privesc totul cu o nefirească febrilitate, mereu cu teama de a nu pierde vreun amănunt, cu tresăriri de nostalgică bucurie când recunosc locuri pe unde am umblat. La ieşirea din oraş, traversând un afluent al Moscovei cu apele înghețate bocnă, vreo douăzeci de copci în care se scaldă tot atâția temerari ale căror veşminte se zăresc pe mal. „Ăştia – zice şoferul amuzat, dar şi cu o nuanță de admirație – ăştia sunt morsele noastre". Să tot fie în jur de minus 10 grade, dar „morsele" par a fi în elementul lor. Urmează apoi din nou pădurile, mestecenii cunoscuți de la sosire, dar zgribuliți acum sub zăpezi. Sau poate doar propria mea melancolie le împrumută nimbul de inefabilă tristețe?

Şeremetevo copleşitor iar prin aerul său de SF, elegant, discret, curat, tratament civilizat peste tot. Am surpriza să constat că bagajele mele depăşesc greutatea admisă cu 50 de kg şi am de plătit 57 de ruble. Noroc mare că mai am bani, deşi, ca ageamiul, n-am luat în calcul această posibilitate..

Zburăm cu un TU-104. Decolăm pe când se lasă înserarea. Mai revăd Moscova din înălțimi, constelație alcătuită din puzderie de lumini mărunte, ca o pictură pointilistă. Marile bulevarde radiale sunt

mai intens luminate şi totul seamănă cu o stea fosforescentă de mare, care se tot scufundă, până dispare în apele adânci ale înnoptării. Prin hubloul din dreapta însă, mai urmăresc încă mult timp un crepuscul fantastic ce declină treptat înspre un violet tot mai adânc, mai bacovian. A început iar să mă doară capul şi durerea se tot întețește. Suntem tăcuți toți trei, fiecare cu gândurile lui. Mă simt şi foarte obosit.

Zborul a durat exact o sută de minute, după care am plonjat direct în mizeria şi mârlănia Otopenilor. Lumină chioară, de vespasiană, frig, un fel de mâzgă pe jos, unde nu s-a mai măturat cine ştie de când. O primă coadă la controlul grănicerilor, cred. O junǎ ofițerească mă interpelează mefientă: „De ce sunteți agitat?" Îi explic că nu sunt agitat, ci doar foarte obosit şi cu o mare durere de cap. La care îmi cere pe un ton imperativ să deschid geanta de voiaj. Nici vorbă de vă rog, ci aşa, direct: deschideți! Deschid. Chiar deasupra sunt câteva tablete de ciocolată, de parcă aş fi prevăzut momentul. „Vai ce ciocolată frumoasă fac ruşii! Pot să iau una?" „Vă rog". Ia două şi apoi închide ea geanta, semn că sunt absolvit. Recuperăm bagajele de pe banda rulantă şi ne punem apoi la una dintre cele vreo patru cozi respectabile de la controlul vamal. Suntem însă prost inspirați, căci la coada asta se stă cel mai mult. Controlul îl face un soi de femeie-vagmistru, o huidumă buhăită şi agresivă care goleşte cu brutalitate toate bagajele într-o inexplicabilă furoare a zelului vămeşesc. Bieții oameni nu mai pridideşc apoi să-şi aşeze lucrurile la loc, geamantanele, genții le nu se mai închid, lumea aşteaptă şi tot ea zbiară „hai, mişcați-vă, mişcați-vă mai repede, nu vedeți câtă lume aşteaptă?!" Sunt confiscate toate căciulile de blană aduse de la Moscova. Intrăm la idee: asta e în stare să ne confişte toată agoniseala, mă gândesc la cărțile franțuzești, la binoclu, la cizme, tot cu blană şi alea. Hotărâm să ne mutăm la altă coadă, e una mai rarefiată, în capătul căreia operează un tinerel cu fizionomie umană, mai expeditiv. Când ajungem la rând, Passi are ideea salvatoare de a-i spune că suntem delegație oficială revenită din misiune. Ceea ce, la urma urmelor, e adevărat. Iar el ne face semn să trecem fără să-şi manifeste nici o altă curiozitate. Brusc sentiment de eliberare.

Pe Passi o aşteaptă soţul. Ne despărţim, urmând să ne revedem a doua zi la Uniune. Cop. şi cu mine rămânem cu speranţa să prindem un taxi. Reuşim după o oră şi jumătate de aşteptate în frig şi apoi ne cufundăm în bezna profundă în care doarme capitala patriei noastre multilateral dezvoltate. Mă doare capul îngrozitor.

GRANDOARE ŞI TRAGISM

Ion Ianoşi, ***Sankt Petersburg. Romanul şi romanele unui oraş***. Bucureşti, Editura Institutului Cultural Român, 2004.

Am citit cu delicii şi pasiune una dintre acele cărţi care au calitatea – mă tem că tot mai greu de aflat – de a te urmări şi după ce o închizi, constituindu-se într-o sursă inepuizabilă de reflecţie şi referinţă. Am citit-o nu „dintr-o suflare", cum se zice, ci zăbovind şi revenind asupra unora sau altora dintre paginile şi capitolele ei care, dincolo de eleganţa stilistică, îşi recheamă cititorul prin impresionanta lor povară de grandoare şi tragism. Ca să nu prelungesc suspansul, voi spune că e vorba de *Sankt Petersburg. Romanul şi romanele unui oraş*, operă capitală a dlui Ion Ianoşi, care a fost încă prea puţin comentată, deşi importanţa ei e imediat evidentă pentru oricare cititor avizat.

În contextul prielnic al resuscitării interesului pentru literatura rusă care se manifestă în ultimul timp dinspre exil înspre interior, cartea dlui Ion Ianoşi are meritul de a redeschide, iar pentru noile generaţii de a deschide apetitul frecventării valorilor perene ale uneia dintre marile culturi ale lumii. Determinarea ei nu e însă de natură didactică, ci în covârşitoare măsură afectivă: cine nu duce cu sine – tot mai idealizantă pe măsură ce trec anii – nostalgia studenţiei? Cu atât mai mult atunci când ea s-a petrecut într-un oraş împovărat de propria-i aură, pe nume Sankt Petersburg. Chiar dacă oraşul se chema Leningrad, iar vremurile nu erau cele mai fericite. Se trăia totuşi şi atunci, cu bucurii şi disperări, iar pentru un spirit receptiv, sensibil şi artist, măreţia locului, inclusiv partea nevăzută a aisbergului – *id est* frumuseţile şi valorile ocultate de rigorile coercitive ale dictaturii –

rămâneau perfect perceptibile, păstrându-şi totodată forţa revelatoare a semnificaţiilor. În ciuda tinereţii, studentul a intuit importanţa şansei ce i se oferise şi n-a ratat-o: „Aveam să studiez oraşul – notează autorul de azi – mai asiduu decât cărţile. L-am bântuit, l-am „conspectat", aerul lui m-a ţinut într-o continuă beţie trează. A fost mediul meu cotidian timp de şase ani." Ani care l-au marcat ireversibil şi au rodit. „Romanul" Sankt Petresburgului este o carte a acumulărilor şi elaborărilor succesive, operă de o viaţă se poate zice, care s-a configurat pe neputinţa autorului de a se sustrage îndemnului imperativ şi puţin misterios de „a repovesti Petersburgul într-o variantă nouă."

Noua variantă e una artistică. Iar cea de a doua motivaţie a cărţii – voalată, intimă – e cea artistică. Dl Ion Ianoşi – dincolo de prestigioasa reputaţie academică – e un *scriitor*. Ca atare, nu putea – era o imposibilitate organică – să rămână lipsit de reacţie la coabitarea vreme de şase ani, plus revenirile ulterioare, cu un subiect de o singularitate şi anvergură absolute. În felul acesta se înscrie el însuşi în lungul şir de scriitori – cei mai mulţi cu un destin tragic – care au fost seduşi de „urbea miraculoasă", neputându-se sustrage de a da, într-un fel sau altul, expresie acelui amestec straniu de iubire şi suferinţă ori chiar ură, de fascinaţie şi spaimă, într-un cuvânt de înrobitoare şi devastatoare seducţie pe care au trăit-o în ambianţa sa. Lucru evident încă din primele pagini, unde autorul, lucrând „la vedere", ca pe tot parcursul cărţii de acum încolo, explicându-şi demersurile ori mărturisindu-şi îndoielile şi ezitările, îşi portretizează „personajul" în doar câteva tuşe pregnante: „Un oraş feeric, clădit pe mlaştini, înconjurat de ape, duşmănit de vânt, ploaie şi zăpadă; şi duşmănit de istorie. Un oraş care te atrage şi te înspăimântă, de care s-au îndrăgostit atâţia scriitori şi, totodată, l-au detestat. Sub pana lor renaşte o poveste sublimă şi terifiantă. Oare cât am reuşit să sugerez din chipurile ei antinomice?"

A reuşit nu numai să sugereze, ci să re-creeze o realitate impunătoare, întru totul veridică şi în ordine artistică. Dacă ţinem seama de sistemul referenţial şi câmpurile de interes ale creaţiei sale de-a lungul unei vieţi – Dostoievski, Tolstoi, Th. Mann, Hegel,

Beethoven, Goethe… – vom admite că dl Ion Ianoşi n-are doar *vocaţia* monumentalului, ci deopotrivă capacitatea de a-l aborda din varii unghiuri pentru a-i releva şi ultimele semnificaţii. Or, pentru un spirit creator cu asemenea propensiuni, Sankt Petersburgul, cu anvergura şi complexitatea sa, cu destinul său marcat de grandoare şi tragism, era ţinta ideală.

Oraşul îşi impune unicitatea întru toate pas cu pas, încă de la ideea fantasmagorică a întemeierii sale ca avanpost al occidentalizării într-un loc pustiu şi atât de inospitalier. Crescând din lespezi de granit sub care zac osemintele a peste un milion de mujici truditori. „Însăşi fapta întemeierii – scrie Ion Ianoşi – a urmat unei idei mirifice şi, pe măsură, demente. Evenimentul a dobândit din capul locului o aură mistică. Iar „cearta" pro şi contra va traversa întreaga cultură rusă." *Cearta* aceasta constituie de fapt „trama epică" a întregii „repovestiri" întreprinsă de autor, urmărind în general un itinerariu cronologic şi relevând cu predilecţie implicarea oamenilor de artă şi cultură, în special a scriitorilor, în acest destin pe cât de glorios pe atât de bogat şi în pasaje tenebroase. Se pare că scriitorii au plătit cel mai greu tribut vitregiilor istoriei. Ion Ianoşi enumeră într-un loc vârstele scriitorilor celor mai importanţi, până pe la mijlocul secolului al XIX-lea. Am avut curiozitatea să calculez media lor de viaţă: 34 de ani! Ea nu poate fi mult mai ridicată nici pentru următoarea sută de ani: împuşcaţi, spânzuraţi, întemniţaţi, deportaţi, exilaţi, viţile celor mai mulţi dintre ei s-au stins prea curând. Cu excepţia, poate, a anilor din La Belle Époque, la fel de efervescentă şi aici ca şi în restul continentului, nici o altă epocă n-a fost prielnică unei evoluţii culturale fluente şi calme, dar cele mai crâncene vor rămâne cea a instaurării bolşevismului, culminând cu era stalinistă, şi apoi, în interiorul acesteia, cea a blocadei: „Nici un alt oraş – scrie Ion Ianoşi – nu a plătit nebuniei staliniste un tribut de sânge comparativ cu cel al Leningradului. Printre cei loviţi, un trist loc de onoare le-a revenit *maeştrilor culturii*." Cât despre blocadă, după câte ştiu, cele 900 de zile, teribilă îngemănare de gesturi sublime şi orori, vor rămâne cel mai îndelungat şi atroce asediu din istoria lumii. Asediu din care,

printr-o superbă solidaritate, în ciuda sabotajelor oculte inițiate de Stalin până şi în acele împrejurări, asediații au ieşit biruitori, oraşul renăscând apoi din propria-i cenuşă.

Se poate spune că aceia care l-au călăuzit pe autor de-a lungul acestei „repovestiri" au fost tocmai „maeştrii culturii", ai literelor, teatrului, picturii, muzicii, arhitecturii. Întregul flux al cărții e jalonat de momente culturale care au făcut istorie: întemeierea, percepută în ultimă analiză ca act de cultură, *Călărețul de Aramă* şi simbolistica sa încă vie peste veacuri, decembriştii, configurarea Prospektului Nevski, slavofilii şi occidentaliştii, Petrogradul revoluțiilor, celui de al doilea război şi blocadei, ample capitole dedicate unor personalități exponențiale: Puşkin, Gogol, Dostoievski, Nekrasov, Bielîi, Blok, Gorki, Maiakovski, Ahmatova, Bitov şi modul în care oraşul e perceput şi reflectat în scrierile fiecăruia dintre ei. Între narațiune şi eseu, „repovestirea" panoramează pregnant şi concis epoci sau trasează largi arcuri peste timp. Reflecții generalizatoare („Originalitatea presupune influențe, deseori şi continuitate"), supoziții seducătoare (se vor fi încrucişat oare vreodată, pe bulevardele Sankt Petersburgului, drumurile lui Balzac cu cele ale lui Dostoievski care tocmai traducea *Eugénie Grandet*?), aspecte enigmatice (are oare vreo semnificație faptul că toate cele vreo douăzeci de case locuite de Dostoievski erau situate la colțul dintre două străzi, ca şi cele ale personajelor sale?) – sunt, toate acestea, ingredientele care îmbogățesc demersul eseistic şi narativ cu acel fior al subiectivității atât de necesar pentru a disimula o erudiție care altfel ar putea deveni obositoare.

În amintirile sale din 1921 despre Blok, Evgheni Zamiatin face următoarea afirmație: „În Petersburgul înfrigurat, înfometat, lovit de tifos, bântuia o epidemie cultural-instructivă." Dar nu numai în anii la care se referă Zamiatin. În absolut toate răstimpurile de criză, inclusiv în cea a blocadei, în cei mai crânceni ani de teroare, mizerie şi foamete, Sankt Petersburgul cel „duşmănit de istorie" a ilustrat ceea ce Ion Ianoşi numeşte paradoxul unui oraş „înfometat de cultură". Desigur, e vorba deopotrivă de un mare centru politic, economic, industrial, strategic-militar. Dar ceea ce i-a asigurat mărirea şi gloria de-a lungul

vremurilor, oricare ar fi fost ele, a fot ireprimabila sa vocaţie culturală. Iar marele merit al „romanului" dlui Ion Ianoşi este acela de a re-crea imaginea plină de dinamism şi culoare, de măreţie şi tragism a unuia dintre cele mai active şi impunătoare focare ale culturii europene.

O DOAMNĂ DIN SANKT-PETERSBURG

Nina Berberova, *Doamnele din Sankt-Petersburg*. Traducere de Margareta Şipoş. Bucureşti. Humanitas [Cartea de pe noptieră], 2006.

Sunt sigur că nu există cititor avizat care să nu fi trăit pe itinerariile sale de lectură de după 1990 revelația unor mari scriitori de care nu auzise, a unor fabuloase universuri artistice pe care nu le bănuise. E şi firesc, de vreme ce, odată cu spulberarea barajelor şi filtrelor care ne interziceau contactul cu lumea largă, s-a revărsat asupra cititorului până atunci restricționat o enormă şi aiuritoare viitură de noutate. Aiuritoare, pentru că valorile pe care le poartă sunt excedate de masa maculaturii cu sclipici publicitar, redutabilă prin cantitate şi prin mijloacele comerciale, aparent oneste, de seducție. Când, în această mulțime eterogenă şi nu întotdeauna onorabilă, întâlneşti un scriitor a cărui marcă de noblețe, ca lector avizat, o recunoşti de la prima frază, – ei bine, e firesc, aşadar, să ai sentimentul unei revelații însoțite de o euforică satisfacție. Mi s-a întâmplat prima dată când l-am descoperit pe Sándor Márai, impunător prozator maghiar, care a trăit, şi-a scris cea mai mare parte a operei şi a murit în exil. Motiv pentru care, după 1990, chiar propriul popor a avut revelația sa.

A doua oară am trăit o astfel de întâmplare când am întâlnit-o pe această doamnă din Sankt-Petersburg, Nina Berberova, al cărei destin e în multe privințe asemănător cu al unor Márai sau Nabokov. S-a născut odată cu veacul trecut (1901) şi s-a stins aproape deodată cu el (1993). În ceasul al doisprezecelea – avea pe atunci 24 de ani – a părăsit măicuța Rusie cea bântuită de *furor sovieticus* şi a avut înțelepciunea să nu mai revină. A trăit până în 1950 destul de greu, mai mult în

Franța, după aceea în SUA, predând literatura rusă la Universitatea din Philadelphia, oraş în care a şi murit. A aparținut acelei specii stenice a semenilor care iau în considerare de fiecare dată jumătatea plină a paharului. Avea convingerea – precum Noica sau Steinhardt – că nenorocirea poate deveni în cele din urmă profitabilă, ajutându-te în autocunoaştere, în purificare, în accesul spre esența lucrurilor şi transcendent. Evident, a putut doar disimula, nu şi eluda durerea despărțirii definitive de patrie şi nostalgia măreției austere a stepelor sau pe cea a grandorii imperiale a Sankt Petersburgului, deopotrivă de insidios infiltrate în opera sa. A avut însă forța şi înțelepciunea de a vedea în propriul exil un prilej de acces şi investigare a unor noi perspective. Împrejurare care, dincolo de înzestrarea genetică, e de presupus că i-a determinat şi propensiunea de a se manifesta cu egală implicare şi virtuozitate în direcții diverse. A scris mult şi de toate, iar noi abia acum o descoperim.

În 1949 e acreditată ca ziaristă la răsunătorul proces pe care compatriotul Viktor Kravcenko, exilat ca şi ea, autor al unei cărți ce dezvăluia adevărata față a comunismului, l-a intentat revistei „Lettres françaises". Urmarea în ce o priveşte pe Nina Berberova a fost volumul *Afacerea Kravcenko*, istorie, politică, reportaj, polemică, în care îşi publică relatările de la proces apărute în presa vremii cu riscul deloc neglijabil de a înfrunta mâna cea lungă a puterii sovietice deopotrivă cu reacțiile toxice ale inteligheției occidentale, în special franceză, coruptă sau sedusă de propaganda comunistă. Şi e foarte probabil ca stabilirea ei în SUA din 1950 să fi fost decisă şi de această întâmplare. În *Ceaikovski* apoi, operă apărută inițial în foiletonul uneia din publicațiile emigrației ruse din Paris, după toate aparențele sub presiunea unor necesități pecuniare, o monografie-roman *sui generis*, autoarea apare în ipostaza neaşteptată de investigatoare din unghi psihologic şi cu deplină competență muzicală a unui destin artistic. După cum, tot din unghi psihologic şi evident empatic, dar de data aceasta cu competența criticului literar, e urmărită şi configurarea romanului *Lolita,* în eseul *Nabokov şi Lolita sa*. Şi exemplele deschiderii sale pot, desigur, continua. Toate scrieri greu

de încadrat: monografii, biografii, eseuri? Comentatorii îi consideră proza de ficțiune când povestiri, când romane, când nuvele. Dar citind o proză precum *Învierea lui Mozart*, unde, cu o supremă conciziune, e povestită o întâmplare de o stranie ambiguitate fantasmatică, sunt înclinat să cred că taxonomia propriilor scrieri n-o interesa chiar defel. Deşi, din raţiuni pur lucrative, a profesat pe tărâm didactic, când scria, se detaşa instantaneu de orice preocupări de tehnică literară, abandonându-se fluxului ei narativ natural, născut dintr-o necesitate interioară şi ireprimabilă a exprimării. Lucru cu atât mai evident dacă ne gândim că ea a scris, cum ar veni, *de-a lungul întregului veac*, cu calm şi convingere, fără a se descuraja, deşi consacrarea i-a venit abia la 85 de ani (!), odată cu volumul *Acompaniatoarea*. E unul dintre acele paradoxuri care marchează deseori destinul marilor artişti.

Dar, pentru că vorbeam mai sus de conciziune, m-aş opri puţin mai pe larg la o proză care mi se pare în cel mai înalt grad relevantă nu numai pentru întreaga sa artă literară, ci şi pentru raporturile ei afective cu patria şi, mai ales, cu tragedia patriei sale. E vorba de *Doamnele din Sankt-Petersburg*. Se citeşte, cu reveniri delectabile, în cel mult o oră. Iată primul alineat: „Trăsura înaltă, trasă de o iapă cu crupa lată şi coamă bogată, s-a oprit în faţa unei spaţioase vile de ţară. Iapa şi-a fluturat coada salutând ivirea lunii.” Început tipic de proză realistă oarecare, epigonic balzaciană poate, am zice. Fiecare nouă frază însă, ne îndepărtează de o asemenea impresie care se dovedeşte înşelătoare ca o firmă banală care ar ascunde un bazar fabulos. Aici nu va fi vorba însă de un bazar fabulos, ci, cu o neverosimilă artă a esenţializării, de un moment istoric care a determinat tragedia unui întreg popor şi mai apoi a unei părţi de lume. Dar Nina Berberova nu lumea cea mare o are în vedere aici, ci doar lumea Rusiei sale, căreia n-a încetat niciodată să-i aparţină. Ceea ce mă duce cu gândul la situaţia oarecum similară a raporturilor cu patria, aşa cum apare ea în *Jurnal(ul) portughez* al lui Mircea Eliade şi care îi suscită dlui Sorin Alexandrescu, în comentariul cărţii, următoarea remarcă demnă de reţinut: „O ţară nu e un regim politic. O ţară e o lume.” La această lume, la lumea ascendenţei sale familiale şi istorice de care nu se

poate detaşa, se raportează subtextual şi Nina Berberova în mica/marea ei povestire.

Începutul revoluției. Primele semne ale mizeriei, primele violențe. Totul doar sugerat. Doamnele din Sankt-Petersburg – mamă şi fiică – se refugiază, doar temporar, nu-i aşa, doar temporar, la o pensiune pierdută în stepă. Călătorie grea, două zile şi două nopți, trei trenuri schimbate, ticsite de oameni care înjură, soldați care chiuie, dezertori, țărănci cu copii şi boccele întinse de-a lungul culoarului. Varvara Ivanovna şi Margarita coboară epuizate. Le aduce la pensiune, cale de douăzeci de verste, trăsura înaltă, trasă de iapa cu crupa lată. La pensiunea doctorului Bârdin, doamnele din Sankt-Petersburg sunt aşteptate cu deferență şi cu aviditatea aflării unor ştiri proaspete. În timp ce se instalează, Margarita aude prin fereastra deschisă în noapte, pălăvrăgeala celor trei fetişcane întâlnite jos, despre – cum altfel, în necuprinsul stepei? – despre ce e fericirea, ce e dragostea… „Ce proastă! gândi Margarita şi se depărtă de fereastră." Emancipată de Sankt-Petersburg, e dezamăgită de anturajul modest şi se află într-o relație uşor tensionată, abia sugerată şi aceasta, cu Varvara Ivanovna. La cină, sunt asaltate cu întrebări despre situația din capitală. Opinii, predicții, comentarii, stupidități şi banalități. În sfârşit, doamnele din Sankt-Petersburg revin în odaia lor. „Fă-ți, te rog, rugăciunea, spuse Varvara Ivanovna, depărtându-şi picioarele pentru a-şi scoate pantofii. / – M-aş fi rugat dacă nu mi-ai fi spus tu…" Se aude un greier. Iar în timpul nopții, Varvara Ivanovna face o congestie cerebrală şi moare.

Pensiunea în alertă. Margarita rămasă singură: doamnele nu mai au pe nimeni. Transportarea răposatei la Sankt-Petersburg e exclusă. Doctorul Bârdin, compasiv şi cooperant, acceptă să fie înmormântată în livada pensiunii până vremurile se vor linişti. Un drum de alte câteva verste până în satul sordid cu mujici vicleni şi obrăzniciți. Negocierea cu tâmplarul rapace, pentru sicriu. Înmormântarea relatată auster, cu câteva tuşe naturaliste, contrapunctice. Spre sfârşitul ceremoniei, începe o ploaie de vară: „Țârcovnicul şi doctorul au apucat nerăbdători lopețile, ploaia începuse să cadă peste ei prin

acoperişul verde al copacilor. Toţi au aşteptat tăcuţi până s-a ridicat movila şi a fost înfiptă crucea. Margarita s-a închinat de mai multe ori.” Sfârşitul primei părţi.

Partea a doua, mult mai scurtă, şapte ani după. Margarita, după aceeaşi călătorie epuizantă, de data asta în braţe cu propria-i fetiţă, coboară în aceeaşi gară. Întreabă cine o poate duce la pensiunea doctorului Bârdin. Nici unul dintre oamenii care-şi zic acum *tovarăşe* nu ştie de vreo pensiune şi nu cunoaşte vreun doctor Bârdin. În sfârşit, un căruţaş *ştie* şi se oferă să o ducă cele douăzeci de verste. Acolo însă *nu mai e nimic*. Urme de incendiu, cărămizi risipite, sparte, copaci uscaţi, iarbă ţepoasă, urzici. Printre cele, acum, şase movile din livada sălbăticită, e imposibil de recunoscut cea a Varvarei Ivanovna. Şi, secondând consternarea Margaritei, comentariul căruţaşului: „Multă lume, vă spuneam, s-a prăpădit, rosteşte el tărăgănat, şi vocea-i e surdă şi gravă, ceva mai jos sunt zece morminte, iar peste râu i-au băgat în groapa comună. Dacă vreţi vă duc acolo.” Dar Margarita nu vrea: „Şi luând copila în braţe dă fuga înapoi, şi faţa îi e udă de lacrimi grele, reci în bătaia vântului. / Coşul e la locul lui Calul rupe iarba cu buzele lui bătrâne, roze. Brazdele de pământ se pierd undeva spre ceruri. O, Rusie!” E finalul povestirii. La care, Criticul fără nume de pe ultima copertă observă: „Cel mai subtil şi complet comentariu asupra nuvelei este exclamaţia din final: *O, Rusie!*” Are dreptate Criticul. În exclamaţia aceasta e concentrată întreaga tragedie a unei patrii care, pentru un artist exilat, nu mai e un regim politic, ci o lume în toată unicitatea ei.

Nu toate cărţile Ninei Berberova au fost încă traduse la noi, iar din cele traduse nu pe toate am apucat să le citesc. Ceea ce, însă, cred că se poate afirma cu certitudine este faptul că Nina Berberova aparţine scriitorilor a căror operă va constitui întotdeauna un inepuizabil subiect de interpretări şi comentarii.

ZĂPEZILE DE ALTĂDAT'

Rilke – Ţvetaieva – Pasternak, *Roman epistolar 1926*. Traducere din germană şi rusă de Janina Ianoşi. Adaptarea comentariilor şi note de Ion Ianoşi. Bucureşti. Ideea Europeană, 2006.

Amintirea acestui celebru laitmotiv villonesc mi-a fost resuscitată în clipa în care am încheiat (cu regret) lectura recent apărutului *Roman epistolar 1926.* Este vorba, de fapt, despre o atipică operă de istorie literară ai cărei protagonişti sunt Rainer Maria Rilke, Marina Ţvetaieva şi Boris Pasternak, iar anul menţionat în titlu reprezintă momentul de vârf al conjuncţiei celor trei destine. Cartea a avut şansa unei traduceri performante semnată de dna Janina Ianoşi. Spun performantă nu doar pentru că s-a făcut alternativ din germană şi rusă, cu coroborarea a numeroase ediţii străine, ci şi fiindcă traducătoarea a reuşit să transfere în versiunile româneşti ale epistolelor stilul foarte diferit şi foarte personal – stilul e omul, nu? – al celor trei corespondenţi. Iată cum sunt definite într-o notă liminară de către realizatorii ediţiei de faţă cele trei „voci" al căror timbru s-a păstrat intact: „[…] la Rilke – tainică şi sobră în profunzimi, învăluitoare în aluzii; la Ţvetaieva – abruptă, nervoasă, sincopată, eliptică, cu salturi ortografice ameţitoare; la Pasternak – amplă, detaliată dar introvertită, chinuită de îndoieli şi căutări." Erudiţiei dlui Ion Ianoşi îi datorăm apoi cronologiile, notele şi adaptarea comentariilor, dar şi două capitole originale, inexistente în ediţiile străine, *Preludiu* şi *Postludiu*, care relevă că dsa a perceput lucrarea deopotrivă ca roman şi ca operă muzicală. E o percepţie cât se poate de firească dacă ţinem seama de meandrele capricioase pe care au evoluat relaţiile dintre cei trei artişti, de complexitatea

acestor relaţii aflate într-o permanentă interferenţă, de amplitudinea lor afectivă şi de accentele de o tot mai tragică acuitate pe care le-au dobândit mai ales spre sfârşit.

Marina Ţvetaieva şi Boris Pasternak erau cam de o vârstă. În 1926, ea avea 34 de ani, el 36. Iar Rilke, tot atunci, an în care a şi murit, avea 51. Era o diferenţă, dar nu una inhibantă. Dimpotrivă, vârsta deplinei maturităţi şi o notorietate literară consolidată au fost, după toate aparenţele, un stimul al fervorii adulatorii a Marinei şi a lui Boris, fără a perturba câtuşi de puţin evoluţia relaţiei afective dintre ei înşişi, cu propriile ei sinuozităţi. Insolitul acestui „triunghi" stă în împrejurarea stranie, greu de înţeles pentru timpurile noastre, că cei trei nu s-au „atins" niciodată altfel decât într-un vers de Rilke: „Prin fluturări de aripi." În 1900, în punctul culminant al episodului său filorus, Rilke călătoreşte prin Rusia. E singura dată când Boris l-a văzut întâmplător. Avea 10 ani şi momentul n-are încă nici o relevanţă pentru combustia sa afectivă de mai târziu. Marina, pe de altă parte, nu l-a întâlnit pe Rilke deloc altfel decât în spirit. Ei înşişi, Marina şi Boris, nu s-au văzut decât rar şi puţin. Într-o primă fază, între 1918 şi 1922, ei „[…] vieţuiesc-supravieţuiesc- spune comentatorul – în Capitala noii puteri, sub spectrul foametei, frigului şi războiului civil." Unde se întâlnesc întâmplător pe la cozi ori în ambianţa heteroclită, agitată şi confuză a reuniunilor literare ale vremii. Atracţia dintre ei e încă obscură şi reticentă. Clar pentru el atunci era – cum mărturiseşte în memoriile sale, *Oameni şi situaţii,* scrise în 1956 – ascendentul artistic al Marinei: „În acei ani ai primelor noastre îndrăzneli, numai doi oameni – Aseev şi Ţvetaieva – aveau un stil poetic matur, pe deplin format." Acest „stil poetic" a fost catalizatorul relaţiei lor afective care se adânceşte, luându-se în serios, abia după stabilirea ei în Occident, prin schimbul de scrisori în care sentimentele se insinuează tot mai explicit odată cu acribia, uneori fastidioasă, cu care îşi analizează reciproc scrierile, mărturisindu-şi totodată devoţiunea comună pentru Rilke şi plănuind o întâlnire pentru a-l vizita. Aspiraţie neîmplinită. S-au mai revăzut târziu, în 1935, la Paris, când Boris participă ca oficial la un congres. Dar tensiunea afectivă dintre ei căzuse. Marina,

devenită susceptibilă şi suspicioasă, neconcesivă cu ceilalţi tot atât pe cât cu sine, are pentru el un ochi critic şi îi reproşează în termeni patetici că nu se oprise în Germania pentru a-şi vizita mama pe care n-o văzuse de doisprezece ani. Aceeaşi intransigenţă a manifestat-o şi faţă de Rilke, neputând înţelege cum de acesta nu acceptase nici un apropiat în preajma sa în clipele sfârşitului. Detaliu care i-a întărit impresia mai veche, dar evident falsă, că Rilke *n-a vrut* s-o întâlnească. „Decesul lui Rilke – spune comentatorul – a reprezentat pentru Ţvetaieva un fel de prelungire concluzivă a neîntâlnirii lor. În locul impresiei că Rilke nu vrea s-o întâlnească, s-a impus evidenţa imposibilităţii fatale a întrevederii lor." Ceea ce, încă pe când Rilke trăia, Marina i-o spunea şi lui Boris: „Ce-am făcut noi doi împreună – în viaţă? […] Ne-am fi dus la Rilke. Iar eu ţi-aş spune că Rilke e supraaglomerat, că n-are nevoie de nimeni şi de nimic, în special de o forţă, care totdeauna te atrage, te distruge. Rilke e un pustnic […] Da, da, în ciuda ardorii scrisorilor, a infailibilităţii auzului şi a purităţii ascultării – eu nu-i sunt necesară, şi nici tu nu-i eşti."

Intervine în aceste complicate ecuaţii sufleteşti şi susceptibilitatea lui Boris, aflat atât de departe de Occidentul celorlalţi doi, sub supravegherea stăpânirii bolşevice – un fel de gelozie greu reprimabilă. Sunt pe cât de pasionant pe atât de dificil de urmărit toate aceste mutaţii sufleteşti care atinseseră maxima intensitate în momentele sublimării impulsului erotic în expresia iubirii pure, exaltate, de un vibrant patetism, atins parcă de un straniu presentiment al neîmplinirii. Boris către Rilke: „Mare şi mult iubite poet! Nu ştiu când s-ar termina această scrisoare şi prin ce s-ar deosebi ea de viaţă, dacă le-aş da frâu liber sentimentelor mele de dragoste, admiraţie şi recunoştinţă pe care le încerc*,* iată, de douăzeci de ani" (12.04.26); Boris către Marina: „Îţi voi scrie despre tine, despre limita extremă, despre ceea ce-mi este cel mai scump: despre tine cea absolută, cea „obiectivă". Şi despre felul în care mi-am imaginat că te voi atinge*"* (8.05.26); Marina către Rilke: „De ce n-am venit la Dumneavoastră? Că doar sunteţi ceea ce am mai scump pe lumea asta. Cât se poate de simplu. Şi – pentru că nu mă cunoaşteţi. Dintr-o mândrie dureroasă,

dintr-un respect față de întâmplare (sau soartă, e tot una). Din laşitate poate, pentru a nu trebui să mă supun privirii Voastre străine – în pragul camerei Dumneavoastră […] Pe Boris îl cunosc prea puțin şi îl iubesc aşa cum îi iubeşti pe cei nicicând-văzuți (pe cei foşti sau pe cei care vor veni: pe cei de după noi) sau pe cei niciodată-văzuți – niciodată foşti […] Primul poet al Rusiei el este. Acest lucru îl ştiu eu – şi încă alți câțiva, ceilalți trebuie să aştepte ca el să moară" (9.05.26); Rainer către Marina pe *zece* mai 1926: „Pe acelaşi zece, astăzi, în acest azi etern al spiritului, astăzi, Marina, te-am primit eu pe tine în sufletul meu, în întreaga mea conştiință fremătând de tine, de venirea ta"; Marina către Boris: „Boris, Boris, cât de fericiți am fi fost noi amândoi – şi la Moscova, şi la Weimar, şi la Praga, şi pe lumea asta, şi, în special, pe cealaltă, care deja se află în întregime în noi" (10.07.26); Şi apoi, la două zile după moartea lui Rainer: „Vezi tu, Boris, toți trei, în viață, oricum n-ar fi ieşit nimic. Eu mă cunosc: n-aş fi putut să nu-i sărut mâinile, n-aş fi putut nici să le sărut – nici măcar de față cu tine, mai că nici de față cu mine. M-aş fi rupt, m-aş fi sfâşiat, m-aş fi crucificat. Pentru că, Boris, încă mai există lumea asta. Boris, Boris, cât de bine o cunosc pe cealaltă!"

Deviațiile afective care au survenit în acest triunghi al adorației mai ales după sfârşitul lui Rilke sunt greu de explicat. O tentativă remarcabilă prin subtilitatea ei a făcut dl S. Damian în articolul *Cei blânzi cu inima de piatră*, în revista „22" (nr. 857). Rămân totuşi tainele inefabile din intimitatea unora dintre marile spirite ale veacului trecut. *Roman epistolar 1926* deschide o perspectivă nouă şi tulburătoare asupra a trei destine aflate pe tărâmul labil dintre tragic şi sublim, accentul stăruind în final pe tragic.

Rilke, vagant, solitar, interiorizat, moare conştient, ucis lent de leucemie pe 29 decembrie 1926. Marina şi Boris se îndepărtează; întâlnirea fugitivă din 1935, de la Paris, nu mai poate restaura nimic. Dimpotrivă. Falia se adânceşte. În iunie 1939, Marina face, asemenea altor compatrioți naivi, fatala greşeală de a reveni în patrie. După două luni, fiica Ariadna şi soțul Serghei sunt arestați. În 1941, Serghei, fost ofițer alb-gardist, e executat. Marina rămâne singură cu fiul Mur, de

14 ani, trăind de pe o zi pe alta. Boris evită s-o întâlnească, iar ajutorul său sporadic e nesemnificativ. În iulie 1941, o găsim împreună cu Mur în convoaiele plumburii ale refugiului, în drum spre republica Autonomă Tătară (!). În 18 august debarcă la Elabuga, loc care, prin simpla sonoritate a numelui, te îndeamnă să te spânzuri. Ceea ce, după douăsprezece zile, Marina chiar face. Mai târziu, după eliberarea Ariadnei, Boris o ajută, prin intermediul unui cunoscut, să caute mormântul mamei.

Şi tot Boris, în memoriile amintite, o va evoca peste ani: „Ţvetaieva a fost o femeie cu suflet activ de bărbat, hotărâtă, dornică de înfruntări, temerară. În viaţă, ca şi în creaţie, ea tindea avid, aproape prădalnic, către ceea ce este definitiv şi constituit, aspiraţie în care ne-a lăsat cu mult în urmă pe noi toţi.” E adevărat. Dar constatarea sa de acum e de o detaşare totală, în tonul unui referat pentru serviciile de cadre. Amintirile s-au cicatrizat.

Mais où sont les neiges d’antan?

EUROPA LOR, EUROPA NOASTRĂ…

Iuri Andruhovici, Andrzej Stasiuk, *Europa mea. Două eseuri despre aşa-numita Europă Centrală*. Traducere şi note de Constantin Geambaşu. Cuvânt înainte de Cornel Ungureanu. Iaşi. Polirom [A Treia Europă], 2003.

Un foarte judicios articol**,** *Hotar şi bazar*, subintitulat „Dilema graniței răsăritene a Europei", a publicat recent Richard Wagner în „Frankfurter Rundschau", reluat apoi şi de al nostru „Observator cultural" (nr. 192). Tema e cât se poate de actuală, mai ales de când accesul Rusiei în NATO a devenit un subiect evadat din rezervațiile absurdului. Atâta doar că, aşa cum demonstrează autorul, în privința apartenenței europene a Rusiei, europenii au considerabile rezerve determinate de nişte incompatibilități. Una ar fi cea „de bază", ca să zic aşa, a diferențelor de mentalitate, perceptibile chiar în interiorul aceloraşi frontiere, darmite între spații vaste şi profund deosebite prin habitudini şi istorie. „Există până azi – scrie Richard Wagner – o diferență de mentalitate între Lemberg/Lvov şi Kiev." Aşadar, chiar în interiorul Ucrainei. Fireşte că există. Şi iată cum mărturisirea că la Gorizia se simte mai acasă decât la Craiova, cu care Livius Ciocârlie a indignat patrioții, se regăseşte în alte ipostaze şi contexte, pretutindeni în arealul central-european. Unde totul a stat în úmbrele masive ale Germaniei şi Rusiei. A stat. Pentru că acum, Germania, eminamente europeană, nu mai reprezintă nici măcar virtual un pericol, pe când Rusia continuă să rămână în mentalul colectiv central-european o amenințare constant imprevizibilă, venită din *extra muros*. De ce? Pentru că, zice Richard Wagner, „Teritoriul rus […] nu a constituit […] niciodată în conştiința europenilor o parte a continentului lor."

Realitate care s-a agravat şi mai mult din cauza bolşevismului, Rusia fiind percepută acum „ca o veşnică rezervaţie a autoritarismului.” După cum, „din numeroase [alte] motive, Rusia nu poate deveni o parte a Europei.” În fine, ideea e că, dacă nu aparţine Europei, Rusia nu aparţine nici Asiei, ci e ea însăşi o lume, o civilizaţie, un continent aparte. Au spus-o într-un fel sau altul, înaintea lui Richard Wagner, Kafka, undeva în jurnalul său, Eliade, Brandys, Kundera, în celebrul eseu *Tragedia Europei Centrale*, şi atâţia alţii, chinuiţi de asumarea destinului acestei părţi de lume.

Au spus-o în anii din urmă şi doi excepţionali prozatori din penultima generaţie, născuţi în 1960, unul ucrainean, celălalt polonez, Iuri Andruhovîci şi Andrzej Stasiuk, în volumul *Europa mea*, apărut în colecţia „A Treia Europă” a editurii Polirom. Un titlu comun, cât se poate de sugestiv pentru sentimentul copleşitor şi determinant al celor două eseuri pe care le acoperă: *Revizuiri central-răsăritene* şi *Jurnal de bord*. Primul debutează cu mărturisirea abruptă a lui Andruhovîci, care se răsfrânge şi asupra „jurnalului” lui Stasiuk: „Din copilărie mă atrag ruinele, acele urme deosebite, acele depuneri specifice ale existenţei de odinioară.” De altfel, pe temeiul acestui „odinioară”, cele două texte intră în rezonanţă, consună. Primul, cel al ucraineanului, e mai epic, înrudit sub aspect narativ cu *Sfârşitul unui roman de familie*, acea „biografie ficţionalizată” a lui Nádas Péter. Celălalt, polonezul, e mai reflexiv, mai „eseistic”. Amândoi însă, cu egală pregnanţă stilistică, independent unul de celălalt, caută cu o tragică febrilitate să-şi definească identitatea. A lor şi a spaţiului lor natal. Motivul ruinelor, al încremenirii, sub perpetua ameninţare a Rusiei, străbate reflecţiile amândurora. Pentru Andruhovîci, spaţiul central-european este unul al unor „societăţi nefericite” pentru care istoria reprezintă un perpetuu subiect de meditaţie, fiindcă „prin ea se străduiesc să-şi explice sieşi şi celorlalţi propriile nefericiri, să-şi legitimeze insuccesele şi neputinţa.” De aici şi rolul decisiv al memoriei. Cu conştiinţa acută a veşniciei „dinaintea şi dinapoia noastră”, nu credinţa şi speranţa, ci memoria şi speranţa te ajută să trăieşti aici, tu însuţi fiind „alcătuit din tristeţe şi teamă, din epitaf, din

cimitirele ruinate, din moştenirea ta central-europeană, din alcool şi bravură, din barocul greoi şi încurcat, din umorul negru […]"

Destinul istoric al Europei Centrale este să-şi ducă viaţa între nemţi şi ruşi. Constatare (discutabilă totuşi…) la care subscrie şi Stasiuk. Pentru el însă, sursa de meditaţie n-o constituie istoria, ci geografia. Partitura sa porneşte de la contemplarea hărţii acestui spaţiu, cu reflecţii, în pagini antologice, asupra formei ţărilor, a câmpiei, a centrului şi marginilor, între nostalgie şi utopie, asupra limitei evanescente dinspre răsărit, dincolo de care „de secole nu se schimbase nimic [iar] lumea devenea din ce în ce mai plată, din lemn şi paie." Dintr-acolo vine şi „resemnarea răsăriteană" care, împreună cu „scepticismul occidental", alcătuieşte singurătatea Europei Centrale. Ca şi Kundera, care constată că Imperiul Habsburgic „în ciuda soluţiilor sale inadecvate, era de neînlocuit", Stasiuk vede în acesta un rău mai mic decât tot ce a urmat: „Plictiseala şi descompunerea Kakaniei, pe care le descriu scriitorii, constituie în mare parte un produs al minţii lor. În afară de asta nu le ajunge imaginaţia pentru a născoci ceva mai rău. Realitatea în acest domeniu avea să depăşească peste puţin timp strădaniile lor." Afirmaţii de necontrazis, care facilitează înţelegerea deferenţei conţinută în următoarea reflecţie ce-l vizează pe drăguţul de Împărat şi, de aici, acceptarea, pe temeiul unei experienţe comune, a concluziei lui Stasiuk: „Abia în perspectiva actuală se văd măreţia lui [a Împăratului], eroismul lui de operetă, infantil şi neputincios. Abia din perspectiva tuturor acestor ani nebuni se înţelege că evoluţia stângace, înceată şi plină de erori e totdeauna mai bună decât revoluţia."

Amândoi aceşti prozatori sunt slavi, din marginea răsăriteană a Mitteleuropei şi (presupun) catolici. Îi uneşte aceeaşi aversiune faţă de imperialismul rusesc şi fac alergie la sintagma „sufletul slav", prin care Rusia aspiră insidios să-şi subsumeze toată suflarea slavă. Ataşamentul lor la mozaicata, inconfundabilă în unicitatea ei, spiritualitate central-europeană, dovedeşte încă o dată că Europa Centrală nu este doar o „reverie" a lui Cornel Ungureanu (care, de altfel, prefaţează cartea), aşa cum gândeşte unul dintre academicii

noştri fruntaşi. Şi totuşi, autorii acestei memorabile cărți nu sunt nişte fervenți filooccidentali. Deşi, între Germania şi Rusia aflându-se, Andruhovîci se bucură la un moment dat că există şi America. Dar oraşele occidentale, dominate tot mai autoritar de sticlă, oțel şi aluminiu, nu le spun nimic, după cum şi Moscova, aflată dincolo de nesfârşitele întinderi cu alcătuiri de paie şi lut, e prea departe pentru a dobândi vreo culoare umanizantă. Spre deosebire de oraşele din imediata şi familiara apropiere, care îşi au fiecare culoarea lor personalizantă şi inconfundabilă. *Europa mea* este o certificare, cu o eclatantă virtuozitate literară, a existenței unui spațiu pluricultural şi plurietnic, care, pentru o considerabilă parte a europenilor, reprezintă, obiectiv şi afectiv, „toposul matricial". Şi căruia, vrem, nu vrem, noi înşine îi aparținem. Europa lui Iuri Andruhovîci şi Andrzej Stasiuk este neîndoielnic şi Europa noastră.

III

RIDICAREA CORTINEI

În primele luni din 1990 şi, de altfel, încă mult timp după aceea, ne-a copleşit un noian de experienţe insolite, care mai de care, unele euforizante, altele terifiante. Dar cea mai eclatantă şi mai fertilă a fost pentru mine întâia ieşire în Occident. Invitaţia ne-a parvenit prin filieră timişoreană şi, după câte ştiu, datorez această şansă mai tânărului meu coleg Vasile Popovici. Pretextul l-a constituit participarea la Congresul Federaţiei Deputaţilor Socialişti şi Republicani care se desfăşura la Strasbourg în 18 şi 19 mai. Delegaţia era formată din trei timişoreni şi trei deveni, iar toate cheltuielile erau suportate de amfitrionii francezi. Deşi nu la cotele din Decembrie '89, România se afla încă în grațiile „surorii mai mari". Aveam să constatăm asta şi acolo, din extraordinara ospitalitate care ne-a însoţit tot timpul. A venit să ne ia, cu un microbuz Citroën de 9 locuri, Alain Kauff, şef de cabinet al viceprimarului din Strasbourg. Un ochelarist înalt, delicat, tipul intelectualului interiorizat, discret, poate chiar puţin timid, dar de o indiscutabilă eficienţă. Cum drumul de peste 1500 de km urma să fie parcurs non stop, îl însoţeau doi şoferi. Conduceau astfel toţi trei, schimbându-se din patru în patru ore. Şoferi, vorba vine. Cei doi, şi ei tineri, mai tineri decât Alain, erau de fapt studenţi, unul muzicolog, celălalt istoric. Se asociaseră cu acest prilej pentru a vedea lumea şi a face un ban. Aveau o alură sportivă, erau cultivaţi, plini de viaţă, de bun simţ şi de spirit şi, împreună cu Alain, au reprezentat pentru mine primul contact memorabil cu umanitatea franceză. Grație lor, în micul Citroën s-a instaurat din primul ceas o atmosferă de caldă camaraderie a cărei nostalgie îmi stăruie în suflet şi acum.

Am plecat din Deva în 15 mai, în zori, la 5. La 7,30 eram la Timişoara, unde am zăbovit două ore, până s-au adunat şi îmbarcat şi timişorenii. Ne aflam cu toţii într-o dispoziţie strălucită, pe măsura zilei senine, plină de miresmele matinale ale unei primăveri glorioase. Până la Nădlac – se putea altfel? – n-am făcut decât să discutăm politică. A discuta politică pe vremea aceea însemna aproape obligatoriu a te plasa în cheie polemică. Era imposibil ca doi conlocutori – d-apoi şase! – să cadă de acord în aprecierea tuturor evenimentelor şi personajelor aduse de val în prim-plan. Colocviul nostru a dobândit şi el accentele polemice de neocolit, dar, graţie poate zilei radioase, s-a păstrat în limitele unei autentice cordialităţi, copios pigmentat de umor, dat total lipsit de umoare. Francezii ne urmăreau oarecum de pe tuşă, amuzaţi, cerându-ne din când în când lămuriri, dându-şi uneori cu părerea de o parte sau alta. De altfel, politica ne-a reţinut interesul doar până în momentul în care ne-am angajat în traversarea propriu-zisă a Europei. Am uitat de ea de îndată ce noile realităţi, contrastând violent cu ceea ce lăsam în urmă, ne-au supus cu o intensitate neprevăzută acelei experienţe insolite, extraordinare şi puţin năucitoare pe care Alvin Toffler o numea „şocul cultural". Totul, până la cele mai mici detalii, ne solicita: constatam, comentam şi comparam. Simţeam printre noi, insinuată tutelar, umbra generoasă şi candidă a Golescului. Comparaţia ne era deocamdată singurul instrument de lucru. N-o căutam, ea ni se impunea de la sine, n-aveam încotro, ne sărea în ochi, ne obliga s-o folosim şi, în ce mă priveşte, mă transpunea într-o stare de spirit oximoronică, amestec bizar de entuziasm pentru ceea ce vedeam şi de apăsătoare amărăciune pentru ce ştiam că lăsasem acasă.

Formalităţile de frontieră au fost minime. Vameşii nici nu s-au arătat, mirosind probabil că eram negustori de piei de cloşcă. Îşi au ei senzorii lor specializaţi în detectarea clienţilor graşi. Grănicerii, şi ai noştri, şi ai ungurilor, tineri, curăţei, veseli, aveau în schimb, pe atunci, sămânţă de vorbă. Dar noi nu prea aveam timp. Scăpaţi de „filtre", ne-am avântat de-a curmezişul pustei nesfârşite, inundată de soare şi verdeaţă proaspătă. Aşezări ordonate, curate, cu „ulițe"

largi, cu muşcate în ferestre şi glicine pe garduri. Cârduri de sute de gâşte punctează cu albul lor imaculat verdele gras al islazurilor. Nimic deosebit în fond – poate doar mai multă curăţenie ori, în plus un accent de pedanterie în spiritul gospodăresc – faţă de satele pustei bănăţene, cele ale inubliabilelor mele vacanţe de la Sâlha, Boldur, Vălcani, Periam. Aveam senzaţia că străbat locuri cunoscute dintr-o altă existenţă, priveliştile îmi erau familiare, mă simţeam acasă şi asta îmi întreţinea starea euforică. Ea a sporit odată cu trecerea în goană prin Szeged şi Kecskemét. În goană, dar suficient totuşi să regăsesc, să recunosc locurile comune ale arhitecturii central-europene sau imperiale, ca într-o Timişoară unde un gigant ludic s-ar fi amuzat permutând puţin configuraţia străzilor şi amplasamentul clădirilor, atât cât să te rătăceşti, dar fără să te simţi străin. Impresie fatalmente superficială dar pregnantă de seninătate, civilizaţie şi calm, de viaţă aşezată. Demnă de toată admiraţia găseam şi şoseaua, de pe atunci încă puţin cam îngustă pentru traficul intens: puteam ţine paharul de cafea în palmă fără să se verse un strop. Spre regretul meu, am depăşit Budapesta aproape tangenţial, printr-un peisaj de cartiere industriale aglomerate şi aparent haotice, iar în mulţimea vehiculelor de pe pod abia am apucat să întrezăresc Dunărea scăpărând în soare. Imediat după-amiază ne oprim la Györ pentru masă şi tragem la un mic restaurant particular de pe o stradă laterală, umbroasă şi plină de tihnă provincială, cunoscut de Alain din alte drumuri. Vreo patru mese aşternute curat, sub nişte copaci bătrâni. O doamnă amabilă, probabil patroana, ne aduce o listă de bucate şi băuturi, prezentată în coperte cu litere aurite, ca la casele mari. Vreo şase, şapte feluri, dintre care nu lipseşte, bineînţeles, gulaşul. Greu de ales, totul e tentant. În cele din urmă poftesc un şniţel vienez în amintirea vremurilor fericite ale copilăriei, când carnea de viţel şi carnea în general nu era o himeră. Mi s-a adus, pe un platou, un şniţel ciclopic, înconjurat cu vădite intenţii estetice de o profuziune de garnituri. Băuturile, diverse, sunt chiar reci, paharele aburite, pachetul de ţigări solicitat este servit pe farfurioară. Suntem tot timpul vegheaţi cu discreţie să nu ne lipsească ceva. La plecare, femeia ne mulţumeşte că am ales localul ei şi ne invită ca,

la întoarcere, să poposim tot acolo. Cum s-ar zice, începeam să mă lămuresc cam ce înseamnă un întreprinzător privat care-şi cunoaşte interesul, ştiind în acelaşi timp să-şi respecte semenul. Nu că n-aş fi ştiut, căci apucasem şi eu în Timişoara copilăriei mele asemenea localuri – mai ales cofetării îmi amintesc, Machat, Potichen, Arlat, dar, iată, şi restaurantul Schnurr, bunăoară, unde ieşeam uneori să cinăm – localuri, zic, intime, liniştite, fără mitocani şi beţivani, unde fiecare client se simţea oaspete de onoare. Privind acum retrospectiv momentul prânzului de la Győr, emoţia şi entuziasmul meu cam puerile nu mi se par nejustificate. Nu e puţin lucru ca, după mai bine de patruzeci de ani, să te simţi iar, vorba lui Slavici, om în lumea lui Dumnezeu, redescoperind acel climat de civilitate care, acasă la tine, abia se străduia iar din goluri a se naşte.

Din Austria intrăm pe *Autobahn.* Ce mă izbeşte de cum depăşim frontiera (unde nimeni nu ne opreşte!) este desăvârşita ordine şi curăţenie. Curat era şi în Ungaria dar – cum să zic? – acolo era o curăţenie firească, nu-ţi sărea în ochi, pe când aici e oarecum maniacală, mai ales pentru unii ca noi, supravieţuitori sub imperiul mentalităţii atotnivelatoare a lui „merge şi aşa". Localităţile, oricât de mici, sunt decupate din reclamele turistice. Neverosimile, vreau să zic. Casele în culori pastelate arată de parcă ar fi fost zugrăvite în ajun. Ogoarele, fără fir de buruiană, lucrate cu rigla şi echerul. Caut, dar nu văd nicăieri măcar vreo palmă de pământ nelucrat. Pe înserat, poposim pentru cină într-o parcare dintr-o pădure. Cercetez cu insistenţă locul dar nu văd nici o hârtie, nici o pungă de plastic, nici un gunoi. Mesele şi băncile fără fir de praf nu poartă scrijelat numele nici unui idiot. Grupul sanitar, imposibil de localizat după miros, are instalaţiile automatizate, din inox, în perfectă stare de funcţionare iar gresia de pe jos e imaculată. Nici o îndoială: ne aflăm în inima Europei. Ne-am întins în devălmăşie merindea pe masa lungă şi ne ospătăm într-o veselie. Între două îmbucături, inspir adânc mireasma crudă a pădurii în înserare. Trăiesc – şi de bună seamă, nu numai eu – o stare de beatitudine drastic şi abrupt temperată în clipa când, în spatele microbuzului nostru, opresc două Mercedesuri cam fanate

din care se revarsă o întreagă şatră ţigănească. De nu vedeam cu proprii ochi, n-aş fi crezut niciodată că două maşini pot cuprinde o asemenea viermuială. Într-o clipă suntem înconjuraţi, înghesuiţi, hărţuiţi, implorați, traşi de haine într-o putoare şi un vacarm infernale. Sunt de-ai noştri, ne abordează cu o balcanică familiaritate şi în dulcea limbă românească îmbogăţită cu inflexiunile specifice etniei, nici o primejdie, aşadar, să ne uităm patria. Şansa noastră este că, în momentul desantului, suntem pe terminate cu cina. Cum Alain ne asigură că nu vom mai avea nevoie de provizii, abandonăm totul şi ne îmbarcăm în grabă. O vreme după ce o luăm din loc, acea năprasnică senzaţie olfactivă ne urmăreşte încă…

Înainte de a se întuneca, aproape de Salzburg, apucăm să vedem în dreapta, într-o vale împădurită, abaţia Melk. Tare mi-ar fi plăcut să pot face măcar câţiva paşi pe urmele lui Adso şi ale fratelui Gugliemo, dar nu e chip, programul nostru e inflexibil. Văd din goană turnuri masive, ziduri sure şi-i percep intuitiv aerul grandios şi auster de citadelă a credinţei. Îi sunt recunoscător lui Alain că ne-a atras atenţia asupra locului, altfel nu mă alegeam nici cu atât.

Intraţi în Germania pe la 11, o străbatem noaptea. Gonim cam cu 110-130 km pe oră dar pe banda din stânga ne depăşesc mereu bolizi abia întrezăriţi care ne dau senzaţia că ne târâm. Autostrada cu semnalizările ei meticuloase şi luminiscente, oferă prin ea însăşi un spectacol insolit pe care-l gust din plin. Pe la 2,30 depăşim Münchenul şi peste vreun alt ceas lăsăm în stânga aeroportul din Stuttgart care sparge noaptea cu explozia sa feerică de lumini multicolore. Străbatem Pădurea Neagră şi în zori traversăm Rhinul peste care plutesc fuioare de ceaţă. Apele-i sunt de un verde întunecat, enigmatice.

De pe pod intrăm direct în punctul de frontieră, dincolo de care începe, de fapt, Strasbourgul. Se cheamă că suntem în Franţa. E ora 5. De la Deva până aici, am făcut exact 24 de ore.

În ciuda nopţii în care, solicitaţi mereu de privelişti, am aţipit doar cu intermitenţe, în reprize de câte 10–15 minute, ne simţim proaspeţi, odihniţi şi gata de a ne continua aventura. Este, de fapt, o stare de surescitare născută din conştiinţa că am ajuns şi din frisonul

pe care ți-l dă necunoscutul. Alain ne sesizează disponibilitatea şi ne întreabă dacă nu ne-ar surâde să facem chiar acum un tur al oraşului. Un avantaj deloc neglijabil ar fi acela că, la ceas atât de matinal, Strasbourgul doarme încă, iar noi am putea circula în voie, fără perspectiva vreunui ambuteiaj. Acceptăm entuziaşti şi astfel începe un periplu ce pare desprins dintr-o povestire fantastică. Impresia de irealitate ne-o dă senzația paradoxală că străbatem un oraş vrăjit, încremenit, cu străzi absolut pustii şi totuşi extraordinar de vii şi de personalizate. Valea Rhinului îşi trimite ceţurile până aici în chipul unor diafane pâcle argintii. Ele filtrează revărsarea portocalie a lampadarelor stradale şi intră în combinație cu aceea de o infinită diversitate a vitrinelor şi reclamelor, producând efecte uşor halucinante, cum n-ar putea imagina decât un subtil maestru de lumini. Asistăm, de fapt, la un feeric spectacol de lumină. Singurul sunet este sforăitul discret al motorului nostru. Înaintăm foarte încet, ca să putem contempla totul în voie, mişcare stranie, fantomatică, printre şiruri de vitrine strălucitoare care la ceasul acesta îşi etalează belşugul numai tăcerii. La un moment dat se pare că traversăm o zonă marginală. Peisajul devine mai auster, cenuşiu, impresia de pustiu e acum, fără feeria vitrinelor, copleşitoare. Nişte hale imense, urâte, chiar puțin sinistre. Aici, zice Alain, va începe poimâine congresul. Aici?! Întrebare nerostită din politețe, dar pe care sunt convins că şi-a pus-o fiecare dintre noi. Contrariați, uluiți, poate dezamăgiți. Cum naiba să organizezi un asemenea congres în hardughiile astea dezolante? Cu nedumerirea aceasta refulată, am revenit din nou spre centru unde şi vedem prima mişcare: se deschide o franzelărie. Maşina care adusese marfa tocmai pleacă. Oprim şi Alain ne invită să intrăm. Totul e aici auriu, scăldat în lumină şi împovărat de miresme paradisiace. De la mărunți covrigi până la inegalabilele, naționalele *baguettes*, cel puțin zece sortimente de „panificație" proaspete. Alain ne oferă câte o „baghetă" şi pornim mai departe ronțăind pâinişoara asta prelungă, cu coajă crocantă şi miez pufos, imponderabil. Dincolo de deliciile gustative, îmi place să deslușesc în gestul lui frumusețea unei semnificații simbolice: a face primii paşi într-o țară, împărtăşindu-te din pâinea ei.

La ora şase luminile stradale se sting brusc şi fantasmaticul decor dobândeşte dintr-o dată nuanţe mov. Greu de spus când era mai frumos. Dăm ocol agale Pieţii Kléber din mijlocul căreia ne priveşte hieratic bronzul generalului titular. Întregul oraş are, de altfel, un hieratism aristocratic şi totuşi tandru. Pe măsură ce înaintăm, străzile i se animă şi încep treptat să-i disting personalitatea. Dar ce dă personalitatea unui oraş? Cred că în primul rând respectul faţă de propriile tradiţii. Nimeni nu se jeneză aici, bunăoară, de vechile nume ale străzilor şi nu s-a gândit să le schimbe cu nume de flori ori de false şi episodice personaje. Ele se cheamă ca acum 600 de ani, strada Morilor, Aurarilor, Dantelăreselor, Evreilor, Fraţilor, Târgului de Peşte, Piaţa Purceilor de Lapte. Şi asta în plin centru contemporan al oraşului care a devenit capitala Europei. Nimănui nu i-a dat prin minte să modernizeze demolând, ci, dimpotrivă, cultivând cu religiozitate stilurile de o fermecătoare diversitate, de la cel medieval alsacian din cartierul-unicat La Petite France, până la cel desprins din literatura SF al Palatului Europei. Cu religiozitate, dar şi cu rafinată ştiinţă a funcţionalităţii şi armonizării.

La şapte ne oprim pe neaşteptate şi Alain ne invită să coborâm. O facem puţin miraţi pentru că în jur nu se vede nici un „obiectiv" deosebit. Bănuim o nouă surpriză de-a lui. Ne aflăm evident într-un cartier rezidenţial, pe strada Dietterlin, liniştită, curată, pustie, în faţa unei vile familiale albe, în spatele căreia se zăreşte şi oarece grădină. Misterul descinderii se lămureşte pe dată: suntem invitaţi să luăm micul dejun în familia lui Alain. Ne întâmpină chiar părinţii lui, doamna şi domnul Kauff – nume specific alsacian, unde onomastica şi toponimia sunt predominant germane, dar rostite cu fonetism francez – pereche de o rară distincţie, de care mă simt ataşat spontan, din clipa strângerii de mână. El, aveam să aflu, a fost funcţionar municipal, nou prilej de intempestivă comparaţie între ceea ce înseamnă prestanţă socială şi *standingul* unui astfel de amploaiat „acolo" şi cum arată ele aici la noi, după patru decenii de comunism. Alta fusese situaţia, desigur, şi aici, înainte de război, când, într-un oraş ca Timişoara, străzi întregi, ca bulevardul Carmen Sylva, Loga, Petre Carp şi atâtea altele erau,

asemenea acestei Dietterlin, pline de vile familiale aparținând nu cine știe căror magnați, ci clasei de mijloc, funcționari municipali, liberi profesioniști și mici intreprinzători spulberați apoi cu toții de „dictatura proletară". Și nu mă pot împiedica să constat, acum când scriu, la 11 ani de la căderea comunismului, că toți proprietarii sunt morți, urmașii lor nu se simt nici ei prea bine, iar „etnia romă" cumpără casele, chiar străzi întregi. Toate astea pentru că legile proprietății – poveşti cu cocoşul roşu – au fost perfid concepute şi îndelung pritocite tocmai în ideea ca punerea lor în practică să afle cât mai puțini supraviețuitori dintre moştenitorii legitimi. Cât despre noua clasă care se înfiripă, se anunță atât de incultă, vulgară şi rapace, încât simt o subtilă bucurie la gândul că nu voi mai apuca să o văd la apogeul împlinirii sale.

Ne aşezăm în jurul mesei şi conversația se leagă firesc ca între vechi cunoştințe. Vedem pentru prima dată un cuptor cu microunde. Şi masa se umple cu felurimi de brânzeturi, gemuri, *croissant*-uri fragede, ceai, cafea, lapte, arome irezistibile pe un fond de cuceritoare cordialitate dinspre admirabilii amfitrioni. Nu ne-am mai da duşi, dar tot Alain dă semnalul de plecare cu promisiunea de a ne readuce seara la cină.

Următorul popas, la hotel, să ne instalăm tabăra, „baza", să ne refrişăm, să ne schimbăm. Dar nu în oraş, pentru că aici hotelurile sunt şi prea scumpe şi prea aglomerate, tocmai acum desfăşurându-se sesiunea Parlamentului European, ci într-un sat, la câțiva kilometri. Satul – vorbă să fie! – la care ajungem într-un sfert de oră se cheamă Heiligenstein şi se află în plină zonă viticolă, aşezare de viticultori, pe *la route du vin*, între Obernei şi Barr. Drumul asfaltat şerpuieşte printre casele sale cochete, luminoase, pline de flori, ale căror curți vorbesc de la sine despre spiritul gospodăresc al localnicilor. La hotel, pe numele lui *Relais de Klevener*, parter şi etaj, ne întâmpină însăşi patroana, madame Meckert, țărancă zdravănă, cu oase mari, învățată cu greul, jovială şi vorbăreață foc. Genul de la care te aştepți în orice clipă să te bată cordial şi protector pe spinare. Cât se bucură ea să aibă oaspeți români! Câte a auzit ea despre noi, ce chestie grozavă am făcut noi în decembrie! Dar rămăsese evident la informațiile de

atunci, nu se mai ținuse la curent cu evoluția, sau mai corect zis, cu involuția Revoluției române, ceea ce explică, cred, entuziasmul ei puțin cam excesiv. Zilnic, în fiecare dimineață, ne veghea şi ea cu discreție şi devotament, ca şi patroana de la Györ, micul dejun în sala intimă de la parter, luminoasă şi aseptică, plină de aromele cafelei şi ale cornurilor proaspete. Dovada indubitabilă a simpatiei sale ne-a făcut-o într-o asemenea dimineață, când, în aşteptarea sosirii lui Alain cu microbuzul lui, ne-a invitat să-i vizităm „exploatația". Gest, după câte am auzit şi citit, care nu prea intră în obiceiurile francezilor. Dar iată că şi ea, ca şi Alain, a contrazis această informație care s-ar putea să fie, la urma urmelor, una dintre prejudecățile acelea care se alipesc de buna reputație a popoarelor precum algele de carena marilor corăbii. În imediata vecinătate a hotelului se află casa familială a acestor țărani întreprinzători, fermieri, viticultori. Curtea cu garajele pentru maşină, furgonetă, diverse maşini agricole, tractorul cel mare, familiar, dar şi cel mic, cunoscut doar din revistele străine frumos colorate, zvelt, delicat, ca o jucărie, special pentru vie. Iar dincolo de curte, chiar via, perfect aliniată, în rânduri strânse, cât vedeam cu ochii, pierzându-se în valea ce coboară domol. Apoi încăperea, de fapt, o mică hală, cu sticlele şi aparatura de îmbuteliat, topurile de etichete elegante, cu numele „Casei Meckert", comandate la o tipografie din Strasbourg, şi dopurile de plută adevărată, importate din Portugalia. Şi beciul adânc, răcoros, uscat, cu varii recipiente cu doage, de la butoaie la buduroaie, toate cu meticuloase, caligrafice inscripții ale soiului şi anului. Dar suprema dovadă a prețuirii sale, madame M. ne-a dat-o când ne-a poftit chiar în locuința familiei spre a ne arăta ce? Nu mobilă, nu covoare, nu cine ştie ce amenajări sofisticate – nici nu ar fi fost nimic neobişnuit de văzut aici şi nici ea nu părea să aibă vanitatea deşartă a exhibării interiorului – ci rodul preocupării sau pasiunii sale hibernale, din zilele când lucrul e mai puțin şi timpul mai lung, voia să ni-l arate, opera ei altfel zis. Căci *hobby*-ul doamnei M., să vezi şi să nu crezi, e pictura. Îi răsplătim, aşadar, simpatia, spre îmbujorata ei satisfacție, cu o unanimă admirație exclamativă, oprindu-ne conştiincioşi în fața tablourilor ce împodobesc casa, dar

care – peisaje şi flori – vai, se află pe hotarul dintre pictura naivă şi kitsch. Hotar care, mărturisesc ruşinat, a fost şi va rămâne pentru mine mereu disparent.

În prima zi, după ce ne-am instalat în camerele ireproşabile, Alain a ţinut ca întâi de toate, să satisfacă dorinţa arzătoare a primarului nostru de a vizita staţia de epurare a apelor reziduale. Era fixul domnului primar. I-am însoţit, zicându-mi că, până la urmă, putea fi interesant. Şi chiar a fost. Am ieşit din oraş şi am alergat o vreme scurtă pe o şosea splendidă, având în dreapta un braţ canalizat al Rhinului, cu ape limpezi, verzui, mărunt încreţite în bătaia vântului primăvăratic, iar la stânga o pădure bătrână de foioase. Imediat după terminarea pădurii, un complex de clădiri, înconjurat de gazon şi partere de flori. Pare o reşedinţă prezidenţială sau un sanatoriu de lux. Dar nu, e chiar ceea ce căutăm. La poartă, interfon. Alain ne anunţă. Suntem aşteptaţi? Da, suntem aşteptaţi. Poarta alunecă tăcută. Ne oprim în faţa a ceea ce ar fi pavilionul central. În prag ne aşteaptă mai marele locului, un domn surâzător, costum, cravată. Prezentări, schimb de politeţuri. În centrul holului circular, scăldat în soare, un havuz din care ţâşneşte un larg evantai de apă cristalină ale cărei reflexe mişcătoare umplu tavanul şi pereţii. Aceasta, zice bosul, e apa reziduală, aşa cum se înfăţişează la capătul procesului de epurare. Noi, *bouche bée*. Nici nu le mai trebuie altă carte de vizită. De aici urcăm o elegantă scară în spirală care ne scoate într-o sală vastă cu un perete semicircular ocupat în întregime de un tablou de comandă. Pe tot întinsul lui clipesc leduri colorate şi vibrează indicatoare pe cadrane luminiscente. La pupitrele lor din mijlocul sălii, pline şi ele de beculeţe şi butoane, doi tineri, un băiat şi o fată, în salopete albastre, supraveghează tăcuţi, aproape hieratici, labirinticul tablou din faţa lor. Nu par deloc tulburaţi de apariţia grupului nostru, ca şi când nu ne-ar vedea, şi doar când intrăm răspund bonjurului nostru cu o uşoară înclinare a capului, însoţită de giocondice surâsuri. Amfitrionul începe să explice procesul tehnologic, pornind cu sistemă, pe flux, din extrema stânga a întinsului tablou pulsatil. Până în extrema dreaptă e cale lungă şi rămuroasă iar eu nu pricep mare

lucru. De fapt, el se adresează cu precădere domnului primar, ceea ce, de la o vreme, mă îndreptățește să mă consider absolvit de a-l urmări cu conştiinciozitate. Prefer să contemplu furtiv conştiinciozitatea celor doi tineri frumoşi, serioşi, care par a oficia un ritual enigmatic. Şi când te gândeşti că ei procesează, de fapt, toată ordura infernală a unui oraş de vreo jumătate de milion de oameni. Prin ferestrele largi, sala e inundată de toată lumina primăverii de afară. Palmierii de interior o îmbogățesc cu nuanțe verzui, de acvariu. În zilele ploioase, toamna, iarna, cu numeroasele surse de lumină îngropate în tavan, cu atâtea leduri şi cadrane luminiscente, impresia de acvariu trebuie să fie şi mai puternică. Dar tot cald şi plăcut. Încerc să-mi imaginez viața acestor doi tineri „operatori" după ce ies ei din tură, dar nu reuşesc. Aşa cum îi văd aici, nu par a ieşi niciodată din tură, sunt ireversibil asimilați în decor, parte organică a lui, nu pot fi imaginați în alt loc, în altă ipostază. Aparțin viitorului. Unui viitor devenit pentru generația mea de pe acum inaccesibil. Doi navigatori pe o navă intergalactică. Perechea primordială pornită să întemeieze o altă lume. Mai nobilă, mai leală, purificată de rahatul milenar al celei din care s-a desprins. Altfel, ce rost ar avea un asemenea drum? La plecare, *au revoir*-ului nostru i se răspunde cu aceeaşi tăcută, surâzătoare înclinare a capului. Doar că de data asta, fata ne face şi un semn amical, înălțându-şi mâna delicată ca într-o binecuvântare ce-mi aminteşte de *Annunziata* lui Antonello da Messina, una dintre statornicele mele iubiri. Coborâm, ieşim din clădirea centrală şi pătrundem într-un loc căruia nu ştiu cum să-i zic. Căci sală nu e, hală nu e, nu e nici hangar, ci un fel de instalație, da, acesta e cuvântul, o instalație ciclopică, puțin terifiantă, numai fierărie sură, grinzi, stâlpi, țevi contorsionate, escalatoare, benzi rulante, filtre, site, centrifuge, totul în mişcare, în rotație, în curgere, în trepidație şi totul pustiu, nici un om, ba chiar nici o găligie, doar un zgomot de fond, ca un vuiet îndepărtat de ape. Aici e aici, aici se petrece ceea ce trebuie să se petreacă supravegheat de cei tineri în salopete albastre din sala aceea plină de lumină. Am făcut pasul de acolo încoace pregătindu-mă să înfrunt duhoarea pestilentă pe care trebuia s-o degaje un asemenea loc. Dar cum lipseşte zgomotul,

aşa lipseşte şi duhoarea. Nu ne însoţeşte decât un miros nici plăcut, nici neplăcut, ci mai curând indefinisabil, straniu, ce-ţi poate evoca deopotrivă păduri întomnate sau poduri cu păianjeni şi vechituri. Efectul deodorantelor care-şi au locul lor esenţial, ecologic în tot acest proces, ni se spune. Dincolo de acest loc al purificării radicale, de unde apa îşi urmează cursul nevăzut, se întinde bateria bazinelor – nu mai ştiu câte – circulare, cunoscute astea şi de pe la noi, de prin margini de oraşe, cu apele lor încremenite, vitroase, misterioase, care-mi iscă şi de data asta o reacţie retractilă şi-mi amintesc de un vers sau o replică – din cine oare? – „feriţi-vă de apele ce dorm". Din fericire, nici primarul nostru nu ţine să mai mergem până acolo, aşa că ne încheiem periplul întorcându-ne prin exterior, pe alei aşternute cu pietriş fin, alb, printre peluze cu felurimi de flori. Cei doi tineri din sala de comandă sunt singurii lucrători „operaţionali" (cum altfel să le zic?) pe care i-am văzut aici. Văd în schimb aspersoare, maşini de tuns iarba, un tractoraş mignon cu remorcă aşijderi şi trei grădinari în salopete roşii care îngrijesc tot acest veritabil parc. La plecare, primim fiecare ca suvenir o lucrare, ceva între revistă şi album de artă, tipărită pe hârtie *kunstdruck*, cu fotografii şi scheme color cuprinzând tot ce trebuie ştiut nu numai despre această staţie de epurare ci şi despre oraşul în slujba căruia se află.

Vizita a durat de la 10 la 12. Până la prânz, hoinărim prin La Petite France şi prin centru, pe străzile magazinelor scumpe, cu vitrine mirobolante. Catedrala nu poate fi fuşerită, rămâne pe a doua zi. Pe străzile strâmte ce duc spre ea, ne reţin totuşi buchiniştii. Ispitele bibliofile multe, dar bani ioc. Toate astea, un prim prilej de a-mi face o idee cu efecte buimăcitoare – după deceniul nostru de mizerie absolută – despre ceea ce va să zică varietatea şi abundenţa negoţului capitalist. Culmea acestei revelaţii aveam s-o ating însă la prânz, când am fost duşi să luăm masa la restaurantul cu autoservire al supermarketului „Mammouth". Curat mamut! Straşnică probă dilematică alegerea între zeci de feluri de bucate, toate cu aspect seducător, dar majoritatea imprevizibile ca gust şi efect asupra stomacului meu cel senzitiv. Ce-i sigur e sigur, îmi zic, şi mă

resemnez la lucruri familiare: grătar cu salată de orez şi coca. După masă, preţ de vreo două ceasuri, hălăduim gură-cască prin magazinul fără sfârşit. Am şi renunţat de la o vreme a-i afla sfârşitul. Când ieşim, suntem cu toţii puţin aiuriţi. Alain ne readuce la hotel să ne schimbăm şi apoi să ne întoarcem la cina în familie. Renunţ. Simt că, după noaptea nedormită şi o zi atât de solicitantă, dacă nu mă culc la o oră rezonabilă, a doua zi voi cădea în ghearele migrenei. Mă cunosc prea bine. Alain e înţelegător şi mă lasă în grija doamnei Meckert, iar doamna M. mă invită să cobor la cină la ora opt, la masa pe care mi-o va rezerva pe terasă. A fost şi acesta, momentul cinei mele solitare, un moment de neuitat. La opt mă înfăţişez. Madame M. îmi recomandă călduros un *coq au vin*. O dezamăgesc. În primul rând pentru că pasărea nu e tocmai pasiunea mea gastronomică şi mai apoi fiindcă, după şniţelul de la Györ şi grătarul de la „Mammouth", mă tem să nu mă trezesc cu un cocoş întreg pe masă. Bine, în cazul acesta îmi va servi ceva de care n-aveam de ce să nu fiu mulţumit. Şi într-adevăr mi-a adus ceva nemaipomenit de apetisant şi de gustos, care mi-a amintit de vorba prietenului Marcel Petrişor, când a cinat odată la noi: „Atâta-i de bun de nu ştii că ce-i!" Mici bucăţi de carne care se topeau în gură, un fel de tocană cu un sos de usturoi şi alte mirodenii şi cu garnitură de mazăre şi ciuperci. A doua dezamăgire i-am provocat-o doamnei M. când am refuzat vinul, preferând oranjada. O masă fără vin în Franţa e o aberaţie. Dar să bei oranjadă după o asemenea cină e o blasfemie. Doamna M. n-a spus-o, însă mă tem că am scăzut considerabil în ochii ei. Dar nu asta a fost important. Frumuseţea acelei seri a stat în farmecul peisajului şi al atmosferei. De la masa mea aveam o vedere panoramică asupra dealurilor ale căror culmi domoale acoperite cu şirurile perfect aliniate ale viilor coborau pierzându-se în câmpie. Înserarea iscase diafane ceţuri de prin văi iar depărtările îşi schimbau culoarea de la o clipă la alta, ca într-un decor de operă, de la albastru înspre portocaliu şi mov. Cum, din fericire, restaurantul doamnei M. nu avea muzică, nici măcar tonomat, liniştea locului era atât de vastă pe fundalul unor mărunte sunete domestice, un clinchet de tacâm, o maşină ce oprea în parcarea de jos, încât era imposibil să nu simţi adierea unei păci metafizice, a

armoniei universale, altfel de neatins. Treptat se ocupau şi celelalte mese, veneau de obicei perechi, de toate vârstele. Se sfârşea o zi obişnuită de lucru, dar toată lumea era îmbrăcată îngrijit, nu elegant, dar decent, curat şi cu gust, şi toţi păreau să se cunoască, se salutau, se interpelau amical. Eram o figură nouă acolo, am observat expresia lor de uşoară surpriză când mă descopereau, pentru ca apoi, trecând prin faţa mesei mele, să mă salute surâzători, cu o înclinare a capului, ca pe unul de-al lor. Mă aflam evident într-o comunitate cu o marcată cultură civic-comunitară, unde, în ciuda alurii lor citadine, oamenii obişnuiau încă să se salute. M-am retras când s-au aprins luminile şi peisajul a devenit invizibil. M-a trezit târziu după miezul nopţii întoarcerea colegului meu de cameră, primarul. L-am întrebat cum a fost cina în familie. Era încântat de atmosfera de profundă cordialitate. Singurul lucru care l-a contrariat a fost obiceiul francezilor de a bea şampania la aperitiv şi coniacul la desert, taman viţăvercia de cum o facem noi. Ca să vezi!

Fără îndoială, rememorării mele strasbourgheze i s-ar putea reproşa o naivă pornire spre idealizare. Sunt conştient de asta, dar nu fac nici un efort de a-mi tempera entuziasmul retrospectiv pentru că el reflectă foarte exact starea mea de spirit, şi nu numai a mea, din acele zile. Trăiam cu neaşteptată forţă şocul cultural al lui Toffler: mă aflam într-o maximă disponibilitate receptivă, lipsită de urma oricărui spirit critic, care, altfel, îmi prisoseşte, şi asta avea ca efect o perpetuă stare de surescitare exaltată. Mi se întâmplă de fiecare dată când ajung în Occident şi cred că fenomenul este consecutiv contrastului pe care-l constat tot neatenuat, mereu şocant, dintre realităţile de aici şi cele de acolo. După o călătorie în Germania, am publicat o suită de impresii în ziarul local, care a stârnit valuri pro şi contra din cauza propensiunii comparative care ieşea mereu în defavoarea „neamului". Unul dintre jurnaliştii din vechea gardă m-a şi invitat într-un articol cu intenţii de replică indirectă, căci nu mă numea, dar adresa era limpede, ca, dacă totul îmi miroase pe plaiul strămoşesc, să-mi fac bagajul şi să mă mut „dincolo". Reacţie tipică de români mari. Căci aşa-i românul când se sumeţeşte: dacă-i atragi atenţia că e descheiat într-un loc inconvenabil, nu dă să se încheie, ci te înjură că-l „denigrezi".

Fapt este însă că, o mulțime dintre lucrurile și aspectele care mi-au provocat exaltarea necondiționată în acea primă ieșire în Occident, au devenit azi, după ce atâta lume a călătorit, niște locuri comune chiar și la noi. Ar fi naiv să stărui în evocarea lor. De aceea, din acest punct, am să renunț la rememorarea cronologică a acelor zile, reținând doar ceea ce amintirea mea a conservat ca fiind ceva într-adevăr ieșit din comun. Așa a fost, bunăoară, acel Congres care a constituit, de fapt, motivația oficială a inubliabilului sejur. Se desfășura pe secțiuni, sub egida Forumului Național al Deputaților Socialiști și Republicani (FNESR) și avea ca temă generală „Orașul în cotidian". Secțiunea la care eram noi invitați dezbătea problema est-vest sub aspectul unei democrații locale adaptată la o Europă a orașelor. Raportor o aveam pe primărița Strasbourgului, doamna Catherine Trautmann, deputată în Parlamentul European, iar ca participanți de mare notorietate pe doamna Catherine Lalumiere, pe atunci secretar general al Consiliului Europei, pe Pierre Mauroy, fost prim ministru, și pe Adam Michnik de a cărui anvergură însă am aflat abia în anii următori. Încă o dovadă, dacă mai era nevoie, de izolarea imbecilizantă în care trăisem până de curând. În ciuda eforturilor fiecăruia de a ne informa și a ne ține în pas cu lumea, lucruri esențiale ne rămăseseră inaccesibile ori pur și simplu ne scăpaseră, condamnându-ne la retardare și inculcându-ne penibile complexe de inferioritate.

Când în dimineața de 18 mai, la ora 9, într-o zi senină și înmiresmată, am coborât din microbuz în fața „sălii" Congresului, nu ne-a venit să credem ochilor. Nu mai era nimic de recunoscut din halele acelea imense și lugubre pe care ni le arătase Alain în zorii sosirii. Totul strălucea în lumina proaspătă a zilei, culoare, animație, atmosferă mai curând de Luna Parc decât de congres. În hala imensă, între cele câteva săli de conferințe, un spațiu vast, așternut cu mochete în culori pastelate, găzduia expoziția serviciilor și utilităților citadine. Expuneau aici toate marile companii și întreprinderi de electricitate, transporturi, poștă, telecomunicații, salubritate, apă, alimentație publică, sănătate etc. etc. Din loc în loc, marile ecrane-monitor îți îngăduiau să urmărești tot ce se petrecea în sălile de conferințe. Din

loc în loc, mici scuaruri cu havuzuri şi bănci, amenajate *ad hoc*, îţi ofereau posibilitatea să te mai şi odihneşti, să te abstragi o clipă din animaţia care devenea de la un timp ameţitoare. De altfel, şi afară, în jurul acestei hale centrale, apăruseră corturi-restaurant, patiserie sau cofetărie, unde am şi avut ocazia să luăm prânzul. Cum a fost posibilă toată această metamorfoză a locului în mai puţin de două zile? Foarte simplu, ni s-a spus: întreprinderi specializate, module, butaforie, instalaţii video şi de sonorizare *dernier cri*. Era suficient să te opreşti doar o clipă la oricare dintre zecile de standuri, care de care mai seducător, mai inventiv în modul de a se prezenta, pentru ca reprezentanţii firmei să te ia în primire, să te invite, să te persuadeze, să te încânte, să te informeze, să-ţi explice, să-ţi răspundă oricărei curiozităţi, să te trateze cu o cafea, cu o ţigară, cu un pahar de vin, cu un fursec, ba la despărţire să-ţi mai dăruiască şi pliante, reviste, albume, cărţi, promoţionale fireşte, însoţite de pixuri, agende, ascuţitori, brichete, brelocuri şi câte altele care fac deliciul dintotdeauna al colecţionarilor de fleacuri. Din cele auzite în sala de conferinţe – unde rămâneam sau reveneam în timpul comunicărilor cu titluri atracţioase – ca şi din acest periplu până la urmă puţin aiuritor, m-am ales cu o imagine panoramică a ceea ce va să zică societatea capitalistă, aceea care, după aproape cincizeci de ani de îndoctrinare comunistă, mai provoacă încă şi azi la noi reacţii retractile ori de-a dreptul ostile. O societate extraordinar de vie, dinamică, plină de iniţiativă şi inventivitate, iute adaptabilă la nou, în care incompetenţa este expurgată firesc, ca un corp străin, şi căreia noţiuni şi fenomene absurde precum blocaj financiar, producţie pe stoc, ori „arierate" etc. îi sunt totalmente străine.

În încheierea Congresului, în seara celei de a doua zile, toţi participanţii, cam 1500, am fost invitaţii doamnei Catherine Trautmann şi ai lui Pierre Mauroy în calitate de „president de la FNESR", la recepţia de adio. Se desfăşura în „Pavilionul Joséphine", clădire, după toate aparenţele, de veac XVIII, în mijlocul unui magnific parc secular. Lume multă şi bună, conversaţii libere peste tot, pe aleile parcului şi în sălile „pavilionului", bufete cu profuziune de bucate, cele mai multe

enigmatice, dar toate apetisante. Aşa am mâncat, fără să ştiu, melc. Nemaipomenit de gustos. Noroc că abia *post factum* am aflat ce am ingurgitat, altfel nu mă atingeam de el şi muream cu prejudecata că melcul nu poate fi decât greţos. Pentru delegaţia noastră însă, *le clou de la soirée* l-a constituit întâlnirea cu primăriţa. Nu ştiu dacă pentru ea a fost o întâlnire programată sau fortuită, pentru noi a rămas însă de neuitat atât prin durata, inteligenţa şi spontaneitatea conversaţiei cât şi, nu în ultimul rând, prin *charme*-ul amfitrioanei. Între timp, în jur se adunase un roi de curioşi, dar mai ales de reporteri cu camere şi blitzuri. La despărţire, după ce *Madame Le Mair* se fotografiase deja *avec les roumains*, prietenului Cornel S., plin de umor, dar cu o gambă în jambieră de ghips de pe urma unui glonţ ce i-a străpuns-o în timpul Revoluţiei, la Timişoara, îi vine ideea năstruşnică să testeze şi umorul primăriţei şi o roagă respectuos să-i dea un autograf pe cizma de ghips. O clipă de stupoare în rândurile asistenţei, dar scurtă, pentru că doamna T. marşează fără nici o ezitare şi, în veselia unanimă, sub scăpărarea frenetică a blitzurilor, se lasă într-un genunchi şi îşi pune semnătura pe albul imaculat al gipsului. Ne-am întors cu toţii acasă cu trofeul istoricei fotografii.

Ajuns aici, nu simt îndemnul de a trece mai departe fără a mai adăuga un cuvânt despre această Doamnă, mai ales că peste câţiva ani avea să ajungă ministru al culturii. O caricatură din „News d'Ille", revistă a Centrului Universitar de Ziaristică din Strasbourg, înfăţişa o fetiţă în costum tradiţional alsacian, cu coşuleţ şi cocardă tricoloră la bonetă, în faţa microfonului unui gigantic reporter: „Când voi fi mare, am să mă fac primar, declară ea. E vizată evident doamna Catherine Trautmann, diplomată în teologie protestantă şi membră a Partidului Socialist (pentru noi, bizară combinaţie, da, dar ce socialism e acela!…), deputată în Parlamentul European şi primar al oraşului, de la alegerea căreia se împlinea la data vizitei noastre exact un an. Prilej pentru un prim bilanţ al mandatului ei. „Acum un an – scria aceeaşi revistă – victoria ei a fost o surpriză. Azi […] 72% din strasbourghezi se declară satisfăcuţi de primarul lor […] După un an de viaţă comună, povestea de dragoste continuă: competentă, simpatică, dinamică,

strasbourghezii îi găsesc Catherinei Trautmann toate calitățile. Sunt chiar pe punctul de a-i accepta şi latura autoritară. Singura umbră a portretului: proiectul introducerii tramvaiului. Dar, dacă ar fi s-o ia de la început, oraşul ar spune încă o dată da primarului său." Totuşi, după un sondaj de opinie, de partea „tram"-ului sunt 50%, 39% sunt împotrivă, restul se abține. Adevărata rezistență o întâmpina primărița mai curând la majorarea cu 10% a impozitului local: 14% pentru, 76% împotrivă. Ca pretutindeni: cine acceptă senin majorarea impozitului?! Exista, bineînțeles, şi o opoziție. Iată, de pildă, ce spunea ea prin Robert Grossmann, republican, despre doamna T.: Reporter: „După părerea dv., politica municipalității e socialistă? Dl. R.G.: „Da, dar se străduiesc s-o ascundă. Ei vor să schimbe modul de viață şi să insinueze o nouă pedagogie a automobilului. Ceea ce este împotriva ideii de libertate. Ei construiesc un „tram", considerând că e „mai popular". Rep.: „Cum vede dreapta situația sa de opozantă?" Dl. R.G.: „Ne-am regăsit personalitatea. Dar nu suntem ascultați. Asta ține de temperamentul Catherinei Trautmann: ea vrea întotdeauna să aibă dreptate. N-am auzit-o niciodată spunând: vom reflecta împreună şi vom găsi o soluție. E puțin cam caporal-şef".

Nu ştiu cât o fi de caporal doamna T. – la vremea aceea, singura femeie primar din categoria oraşelor de peste 200.000 de locuitori – dar Strasbourgul n-ar fi fost ales capitala Europei dacă nu era un exemplu de civilizație urbană. Cum mă aflam pe atunci „în funcție" într-un consiliu municipal, am urmărit deliberat prioritar tot ce ține de gospodărie. Curat ca un pahar. Pe lucrătorii salubrității nu i-am văzut decât în zori: curați, salopete albastre, mănuşi albe. Lucrau cu pubele uşor manevrabile, încărcate apoi în minicare silențioase. Sistem public de recuperare a materialelor refolosibile, ingenios, eficient, modern. Servicii ireproşabile. Sub aspect igienico-sanitar, rețeaua de alimentație publică pare de-a dreptul aseptică. Iluminatul public… ce să mai vorbim?! Transportul în comun punctual, excluzând din memorie şi limbaj noțiunea de înghesuială. Autobuzele acelea, prin curățenie, culoare, eleganță, fac parte din personalitatea oraşului. Unde pui că, până la urmă, doamna T. a ieşit învingătoare şi în bătălia pentru

tramvai. În 1995, când descindeam pentru a doua oară la Strasbourg, pe străzile sale circula de acum, spectaculos şi silenţios, un soi de vehicul intergalactic căruia localnicii îi ziceau familiar „tram". Dar, e drept, primarul are acolo un mare avantaj: departamentul nu-i pune bețe-n roate, municipiul bucurându-se de o autonomie absolută.

Curios este că Palatul Europei, pe care l-am vizitat într-o zi în manieră turistică, m-a impresionat mai puţin decât mă aşteptam. Neîndoielnic, sunt memorabile splendoarea şi ingeniozitatea arhitecturală, varietatea materialelor folosite şi, în general, aerul acela de SF al interioarelor. Dincolo de asta însă, amintirea momentului rămâne mediocră ori poate eram eu într-o dispoziţie receptivă mediocră. Control antitero la intrare, plimbare ghidată prin holuri, săli şi culoare, cu oprire în rotonda Parlamentului. Tocmai se desfăşura o şedinţă care dezbătea normele sanitar-veterinare obligatorii în comerţul cu păsări vii. Puteam urmări discuţia la cască în vreo 12 limbi. Sala era aproape goală. N-am rezistat nici noi mai mult de cinci minute. La plecare am primit ca suvenir şi atestare a participării la o şedinţă a Parlamentului European, o delicată insignă reprezentând drapelul Europei Unite.

Am participat în zilele acelea şi la două, să le zicem, „întâlniri de lucru". Prima, la sediul strasbourghez al ONUDI, unde ne-a primit o secretară pimpantă care ne-a împărţit pixuri şi carneţele, iar apoi ne-am întreţinut preţ de jumătate de oră cu un domn de o politeţe glacială, căruia i-am satisfăcut interesul pentru resursele şi perspectivele economice ale judeţelor noastre. Interes strict protocolar, de altfel, căci întrevederea n-a avut absolut nici o urmare. Cealaltă întâlnire a fost mai curând o reuniune mondenă a cărei motivaţie era înfiinţarea ABREPH, prilejuită de prezenţa noastră. Nu mai ştiu exact ce semnifică această siglă, dar era vorba de o asociaţie de prietenie cu judeţul Hunedoara. Lume bună şi aici, prietenoasă, guralivă, discuţii libere, promisiuni de neuitare, schimburi de adrese. Totul s-a încheiat cu o agapă cordială la un local mic şi simpatic. Cel mai interesant lucru pe care l-am auzit aici au fost cuvintele vecinului meu de masă, înalt funcţionar la Consiliul Europei, căruia nu-i mai reţin

numele. „Veți intra cât de curând în Consiliul Europei – mi-a spus el, venind vorba – dar în Piața Comună (așa-i zicea pe atunci Uniunii Europene) nu veți putea avea acces mai curând de 15 ani". Prima parte s-a adeverit; cât privește a doua predicție, domnul se dovedește a fi fost un optimist. Târziu după miezul nopții ne-am despărțit cu toții, efuziv, în bulevardul pustiu. De atunci n-am mai auzit niciodată de ABREPH.

Într-una din după-amieze am cunoscut şi o experiență memorabilă de o cu totul altă natură. În atmosfera aceea de calm şi civilitate, se putea distinge totuşi şi un motiv de tensiune şi neliniște latentă, ca urmare a activității Frontului Național al lui Le Pen. Am văzut în oraş, pe alocuri, înscrise pe ziduri, slogane pro şi contra. Unul contra l-am putut citi chiar în centru, la loc cât se poate de vizibil: „Tineretul se cacă pe F.N.!" Violența de limbaj nu era în astfel de cazuri decât consecința violenței de acțiune a extremei drepte. La data vizitei noastre clocotea încă indignarea opiniei publice în urma sacrilegiului de la Carpentras, unde extremiştii profanaseră cimitirul evreiesc, mergând până la deshumarea şi mutilarea cadavrelor. Un titlu din hebdomadarul „Vendredi" proclama solemn: *Carpentras: o profanare a Franței.* Noul nostru prieten, Marc Danon, cunoscut la soareaua înființării acelei ABREPH, profesor de germană la un colegiu din Strasbourg, găsea crima de la Carpentras mai oribilă decât actele naziste: aceia ucideau evrei vii; aceştia îi ucid încă o dată pe cei morți… În semn de protest – cum se întâmpla, de fapt, în toată Franța – municipalitatea a organizat o manifestație. Am fost întrebați dacă nu cumva am vrea să participăm şi noi. Am acceptat fără ezitare. Şi din curiozitate, bineînțeles, dar în primul rând dintr-un real sentiment de solidaritate cu organizatorii a căror motivație coincidea perfect cu propriile noastre convingeri. Constatăm că manifestația, fixată pentru şase după-amiaza, este un marş al tăcerii la care participau cam 25.000-30.000 de oameni. În fruntea coloanei, doar un *banner* cu inscripția *Împotriva barbariei*, *a rasismului şi antisemitismului.* Atât. Nici o lozincă, nici o pancartă, nimeni nu se agită, nimeni nu scandează. Coloana înaintează încet, într-o tăcere sobră şi demnă,

impunătoare prin forța pe care o sugerează. După interminabilele noastre agitații stradale din lunile acelea, viermuitoare, gălăgioase, cu huiduieli şi lozinci în versuri cretine, care nu reuşeau să-mi stârnească decât indignare sau lehamite, spectacolul acesta insolit m-a emoționat realmente. Ne-am ataşat manifestației în Place Klebér şi am însoțit-o cale de vreun kilometru, peste Place Broglie şi Place de la République, până în fața Sinagogii de pe Avenue de la Paix, unde coloana s-a destrămat de la sine în aceeaşi liniște. Pe tot acest traseu, circulația era, firește, blocată, dar sutele de vehicule aşteptau răbdătoare, cu motoarele stinse. De pe ambele trotuare, o altă mulțime ne privea în tăcere. Nici o fluierătură, nici o invectivă, nici o huiduială. Ici, colo, câte un polițist elegant şi inutil. Ce să fie toate astea dacă nu efectul unei tradiții democratice de vreo două sute de ani? Dar nu numai democratice, ci şi culturale de alte câteva sute de ani. Recent, elaborând numărul 1-2/2001 al revistei „Arhipelag", unde am pregătit o evocare a lui Cornel Regman, mi-a parvenit unul dintre panseurile sale acide: „Culturii noastre îi lipsesc cei şapte sute de ani de acasă". Este exact ceea ce nu le lipseşte acestor țări de la apus, pe care le-am străbătut în ultimii ani, exact ceea ce le asigură prestanța şi certitudinea identitară.

Spuneam că personalitatea unui oraş rezidă, poate, în primul rând, în respectul față de propriile tradiții. Ceea ce, la urma urmelor, nu înseamnă decât respect pentru cultură. Sub acest aspect, Strasbourgul e un oraş literalmente impregnat de cultură. Aflat de două mii de ani la răscrucea unor drumuri pe care s-au perindat oştiri, mărfuri, opere de artă şi oameni cu idei, permeabil la cele mai diverse influențe, el a ştiut să le cultive prin armonioasă asimilare, înfățişându-se azi ca o inconfundabilă şi fermecătoare sinteză a culturii europene. Păstrate, ocrotite, inteligent modernizate, o veche moară, o insondabilă pivniță pentru vinurile alsaciene, o venerabilă ghețărie sau o seculară fabrică de bere apar azi aureolate de atributele unor veritabile monumente de cultură. La tot pasul, încastrate în zidurile caselor, pot fi citite plăci memoriale: aici s-a născut, sau a creat, sau a murit un savant, un artist, un ostaş, un om politic. Străzi, piețe sau întregi cartiere, cum este

seducătorul La Petite France, sunt prin ele însele adevărate muzee în aer liber, unde pulsează viața intensă a civilizației contemporane, fără a impieta prin nimic asupra memoriei culturii. Totul se dovedeşte a fi gândit în perspectiva tuturor conexiunilor şi consecinţelor posibile şi în strânsă relație cu imperativele funcționalității. Totul e conceput parcă pentru a bucura privirea şi sufletul, pentru a satisface orice nevoie, în sfârşit, pentru a te simți om liber, cu un trecut şi un viitor, într-o lume ce stă sub veghea lui Dumnezeu. Căci vederea Catedralei, aflată exact în mijlocul oraşului, tocmai această veghe a lui Dumnezeu ți-o sugerează. În primul rând, Piața Catedralei, cu „Pharmacie du Cerf" – cea mai veche din Franța (1268!), activă şi azi – cu „Casa Kammerzell" din veacul al XV-lea, şi cu „Maison de L'Oeuvre Notre Dame", din al XIV-lea, este ea însăşi un monument de artă. Dar Catedrala? Intenționat am lăsat-o la urmă, pentru că mi-e frică s-o evoc şi mi-e greu să-mi găsesc cuvintele. Spre regretul meu, în acest prim sejur, ne-a rămas un timp ridicol şi necuviincios de scurt pentru a o vizita. Culmea, n-am apucat să auzim nici cocoşul care iese şi cântă din orologiul astronomic la 12 jumate fix. Am revăzut-o în schimb şi l-am auzit la celelalte reveniri la Strasbourg. Atunci însă, prima întâlnire cu acest miracol de piatră a fost copleşitoare şi derutantă. Gigantică, simbol şi emblemă a oraşului pe care-l domină prin săgeata sa de 142 de metri, începută în secolul al XIII-lea, Catedrala Notre Dame este o fantastică, indescriptibilă dantelărie de piatră, înnobilată de istorice vitralii, dintre care rozeta de deasupra portalului central este cea mai mare din Europa. Ca să te familiarizezi cât de puțin cu superbelele-i detalii, ca s-o cutreieri cu sistemă, de la subsoluri până la turle, presupun că ai avea nevoie de cel puțin trei zile. Noi am avut o oră. A o evoca deci la modul descriptiv, după ce abia am reuşit s-o întrezăresc, mi se pare o cutezanță pe care nu mi-o asum. Aş putea, bineînțeles, să scriu despre ea, copiind date din ghiduri şi pliante, lăsând pe deasupra (celor naivi) şi impresia că sunt un erudit. Dar asta ar însemna să trişez. Cum am mai spus de atâtea ori, nu urmăresc în aceste însemnări decât să dau expresie câtorva dintre impresiile primare şi pure pe care mi le-a suscitat întâiul meu

contact (dar mai bine aş zice impact) cu civilizaţia occidentală şi să reflectez, poate, pentru uz propriu, asupra câtorva repere care mi se par demne de urmat în aspiraţia de a ne a apropia cât de cât de această civilizaţie. Nu voi mai spune, aşadar, decât că, în spaţiul vast şi auster al acestei Catedrale, unde la tot pasul întâlneam o nouă capodoperă învăluită în lumina stranie, filtrată de vitralii, mi-a încolţit gândul revelator că abisul terorii şi nimicirii valorilor l-au cunoscut doar acele popoare ale căror stăpâniri au avut la un moment dat nefericita idee de a încerca despărţirea de Dumnezeu. Celelalte, cele care au avut înţelepciunea de a se păstra mereu sub veghea Lui, deşi n-au fost scutite nici ele de urgii, au avut parte de o propăşire organică, firească, fluentă, fără fracturi şi devastatoare prăbuşiri. Nu sunt un mistic şi aceasta nu e o reflecţie mistică, ci o constatare de bun simţ, care s-a născut spontan, într-un loc binecuvântat, apărat de o extraordinară memorie a culturii.

Dimineaţa ultimei zile a fost aceea în care doamna Meckert ne-a invitat să-i vizităm „exploataţia". Era, de fapt, o vizită de adio. Despărţirea a fost patetică, firește, cu invitaţii şi promisiuni de revenire. Au trecut de atunci 11 ani şi, cu toate că mi-am propus-o de fiecare dată, n-am reuşit să revin în acea mică oază de linişte şi împăcare cu lumea din Heiligenstein. Spre neuitare şi bună pomenire, madame Meckert ne-a dăruit la plecare, pe lângă inexorabilele pixuri publicitare, şi un bax cu şase sticle din vinul casei. Câte una pentru fiecare. Mai păstrez de la ea un mic pliant cu poza hotelului. În interior, ca o sfioasă dedicaţie, scrisă cu cerneală, cu o grafie uşor ezitantă: „Fam. Meckert René + Aline". Pe René nu l-am văzut însă niciodată.

La prânz, în acea ultimă zi, am fost din nou invitaţi ai familiei lui Alain. Zi superbă, ca toate cele de până acum. Masă festivă, aşternută pe terasa dinspre grădina cu vegetaţie luxuriantă. Invitaţi şi prieteni din vecini, ca să-i vadă pe români, familia Lecutiez, tineri, până-n 40, simpatici şi locvace, cu doi copii adorabili şi, din felul cum au participat la masa comună, foarte bine educaţi. Tatăl, medic stomatolog. Conversaţie animată, veselie, dar şi, apărută insidios,

acea vagă melancolie ce anticipează întotdeauna despărțirile cu perspectiva unor reveniri puțin probabile. Vin bun, *a votre santé*, dar eu tot cu oranjada mea. Despărțirea e și aici patetică, însoțită de obișnuitele promisiuni ce nu vor mai fi niciodată împlinite. Aflând că Lizuca e profesoară de franceză, Lecutiezii se agită, dau fuga acasă și se întorc în ultima clipă cu o cutie de carton burduşită cu discuri, reviste și cărți franțuzești. Le-am împărțit frățește a doua zi, în pusta ungară, unde ne-am oprit să dăm gata ultimele merinde cu care ne-au înzestrat la plecare părinții lui Alain.

Ne-am pornit pe drumul de întoarcere la cinci după-amiaza. De la zece până la miezul nopții, am făcut o escală la München. Incredibilă animație, lume plimbăreață, muzicanți și pictori la tot pasul, terasele cafenelelor pline. Primăria, o minune și asta, pusă în valoare de eclerajul savant. Marc, care ne însoțește și el de data asta, să vadă România, ne invită la berăria pe care o frecventa Hitler. Sală imensă, plină ochi, unde cu greu găsim o masă în cel mai îndepărtat colț. Mâncăm covrigi și ne străduim să golim criglele ciclopice. În jur e un vacarm indescriptibil. Strigăm și noi unii la alții, ca să ne înțelegem. O orchestră în costume tiroleze e excedată de cei ce cântă pe la mese, ținându-se de după gât și legănându-se în tact. O veselie de sfârșit de lume. Așa e seară de seară, îmi zbiară în ureche Marc. Toată veselia asta mi se pare puțin cam stupidă, îi strig și eu. Râde flatat: tipic nemțească, zice.

La 5 dimineața, de pe autostrada ocolitoare, admirăm panorama ireală a unei Viene învăluită în crepusculul zorilor, dar cu toate luminile încă aprinse. La 14,30, treceam prin vama Nădlac și începeam slalomul printre gropile patriei. O făceam însă cu voioșie la gândul că la Arad vom avea ocazia unei prime revanșe, oferindu-le de data asta noi francezilor un prânz pe cinste. Am tras, așadar, la cel mai select restaurant al locului, al cărui nume nu-l mai știu, de unde două ospătărițe botoase și insolente numai că nu ne-au scos în brânci. Cum adică, pe ce lume trăiam, noi nu știam că în ziua alegerilor nu se servește nimic până seara?! Știam că nu se servesc băuturi bețive, dar mâncare de ce nu s-ar servi? Uite, venim de la drum lung, cu

oaspeți străini… Nu şi nu. Nimic. Aşa sunt dispozițiile. De altfel, nici nu avem mâncare gătită. Nu-i nimic, gătiți, faceți un grătar, ceva, adăugați bufet rece, nu putem pleca aşa cu oamenii ăştia. Ba să plecați. Atmosfera devenise explosivă, ne enervasem cu toții, când şi-a ivit burdihanul bossul, tipul escrocului bine hrănit, care, ca să-şi ducă la capăt netulburat matrapazlâcurile, s-a învățat să-i ghiftuiască prin separeuri pe toți milițienii, securiştii, activiştii şi şefii, ba să le mai şi trimită sarsanale burduşite „la domiciliu". Cele două zuze l-au pus de îndată în temă, uitați, şefu, ce doreşte dânşii… Şi tărăşenia a început cu forțe noi. Francezii urmăreau episodul amuzați şi intrigați, neputând înțelege în ruptul capului de ce n-avem voie noi, românii, să mâncăm în ziua alegerilor. Până la urmă nu ştiu căruia dintre noi i-a venit în minte argumentul salvator, tocmai când ne pierduserăm cu toții nădejdea: cum, domnule, adică oamenii ăştia ne-au ținut ca pe palme vreme de o săptămână în țara lor şi noi nu le putem oferi un prânz în țara noastră?! Se vede că huiduma o fi avut în dotare un rudiment de bun simț ori – mai ştii? – o fi fost vreun român mare pe care argumentul acesta l-o fi sensibilizat subit. A cedat brusc – nu însă fără a avea aerul că ne face o mare favoare – şi ne-a poftit într-un separeu unde ne-a servit cu tot ceremonialul un prânz memorabil. Aşa am descoperit că aveau din belşug şi felurimi de mâncăruri gătite. Pentru ca apoi, până la Timişoara, să ne batem capul pentru cine le-o fi ținut la secret.

La Timişoara am mai amânat momentul despărțirii, la o cafea, acasă la Doru M. Pentru ca, pornind în sfârşit în ultima etapă, să ne dăm seama că nu vom mai ajunge la timp să votăm la Deva. Iar noi țineam neapărat să ne facem „datoria cetățenească". Pe la 9,30 am oprit de aceea la primul centru de vot care ne-a ieşit în cale la Lugoj. Era Duminica Orbului.

LABIRINTUL LUMII

Marguerite Yourcenar, *Labirintul lumii · Amintiri pioase · Arhive ale Nordului*. Traducere şi prefaţă de Angela Cismaş. Bucreşti. Editura Univers, 1986.

Sunt cărţi care cresc pagină cu pagină din acele sedimente de cultură aşternute adânc pentru ca din ele să se configureze, treptat, de-a lungul secolelor, spiritul şi civilizaţia unui loc. Ele, cărţile acestea, devin astfel, implicit, documente-martor ale unui îndelungat proces de afirmare identitară a acelui topos, chiar dacă mesajul lor explicit e cu totul altul, chiar dacă ele vorbesc despre configurarea unei identităţi individuale şi nu a unui areal marcat de unicitate. Căci, urmărind în asemenea cazuri itinerariul unei deveniri personale, se percepe limpede pulsul acelor valori sedimentate în timp, care au determinat unicitatea personalităţii din prezentul naraţiunii: odată cu profilul individului se conturează şi identitatea lumii din care devenirea sa şi-a tras sevele. Tipice pentru această familie de opere sunt astfel două dintre cărţile de senectute ale Margueritei Yourcenar, *Amintiri pioase* şi *Arhive ale Nordului*, editate la Gallimard în 1974 şi, respectiv, 1977. Odată cu rădăcinile şi devenirea autoarei, ele revelează implicit şi insidios şi profilul identitar al unei anumite părţi de Europă a Occidentului, rămasă pentru ea acea „matrice stilistică" ce stă la originile oricărui destin artistic. Asemenea opere nici nu pot fi create în toată complexitatea şi adâncimea lor altfel decât după „o anumită vârstă", atunci când sentimentul trecerii devine acut, iar trecutul, cu tot cu nostalgia valorilor sale în paragină, îşi dobândeşte adevărata importanţă.

De obicei, nevoia revenirii asupra unor cărţi importante o resimt

după un oarecare timp, mai curând îndelungat. De data aceasta, după lectura celor aproape 600 de pagini, cât însumează cele două titluri ale Margueritei Yourcenar, care îşi păstrează o neobişnuită densitate şi tensiune a ideilor, revenirea, iar şi iar, asupra unor secvenţe sau întregi capitole, mi s-a impus imediat după încheierea lecturii dintâi. Altfel spus, o operă de care te desparţi greu, presupunând că reuşeşti să te desparţi vreodată cu adevărat de ea. Impresia e copleşitoare şi uşor deconcertantă, iar abundenţa „materiei" sugerează într-adevăr iluzia de *labirint al lumii*, titlu integrator pe care Gallimard l-a conferit celor două volume în 1977. E nevoie nu numai să ajungi la ultima pagină, ci, poate, chiar să ai o oarecare perspectivă asupra lecturii pentru a constata că, în fond, lucrurile sunt foarte limpezi, cele două cărţi fiind logic şi armonios structurate, conform unei intenţionalităţi auctoriale precise care se devoalează treptat. E vorba, deci, de o scriere autobiografică de anvergură, în asamblul căreia *Amintiri pioase* şi *Arhive ale Nordului* reprezintă abia etapa pre-biografică, aceea a explorării ascendenţelor, maternă, în prima, paternă în cealaltă, urcând în timp până unde se poate ajunge, ceea ce mă duce cu gândul la vechile istorii care ambiţionau să purceadă „de la zidirea lumii".

Marguerite Yourcenar face parte dintre cei ce obişnuiesc să gândească şi să ducă lucrurile până la capăt. Să ne amintim de sfârşitul lui Zenon, de propoziţia cu care se încheie *Piatra filozofală (L'Oeuvre au noir)*: „Mai adânc de atât nu se poate pătrunde în sfârşitul lui Zenon." Şi, în această ordine de idei, nu poate fi decât profund semnificativă deviza „*Als ik kan*" (Pe cât pot), pe care scriitorea o împrumută de la Van Eyck. Cât poate de adânc pătrunde ea şi aici în propria-i ascenedenţă: „Din partea tatii [...] patru străbunici în 1850; şaisprezece strămoşi pe la Anul II, cinci sute doisprezece în tinereţea lui Ludovic al XIV-lea, patru mii nouăzci şi şase sub Francisc I, cam un milion la moartea Sfântului Ludovic. Cifre ce trebuie micşorate, ţinând seama de încrucişarea sângelui, acelaşi strămoş găsindu-se adesea la intersecţia mai multor familii, ca unul şi acelaşi nod la încrucişarea mai multor fire. Şi totuşi, suntem cu adevărat moştenitorii unei întregi provincii, ai întregii lumi. Unghiul în al cărui vârf ne aflăm se cască în

urma noastră la infinit.” Orgoliu de descendentă a „marilor familii”, orgoliu genealogic? Nimic mai străin de această scriitoare care se grăbeşte să adauge: „Astfel privită, genealogia, ştiinţa aceasta atât de des pusă în slujba vanităţii omeneşti, ne îndeamnă întâi de toate la semerenie, dându-ne sentimentul puţinătăţii ce însemnăm faţă de mulţimile cele mari, apoi ne dă ameţeală.” Evident, dacă Marguerite Yourcenar are vreun orgoliu, acela este orgoliul înţelepciunii. Retrasă în mica şi puţin populată Insulă a Munţilor Pustii de pe coasta de est a Statelor Unite, îşi ducea viaţa după preceptele simplităţii naturiste, nutrind convingerea profundă şi definitvă că nu suntem decât parte inseparabilă a naturii şi că toate ambiţiile noastre de emancipare au dus la devastarea planetei, implicit la deprecierea speciei umane. Însuşi modul ei de existenţă – ca să nu mai vorbim de operă – îi dă dreptul la acest orgoliu al înţelepciunii pe care gloria din ce în ce mai eclatantă n-a reuşit să-l pervertească în vanitate. Dimpotrivă, discursul de recepţie la Academia Franceză, dedicat ilustrului ei predecesor Roger Caillois, rămâne un memorabil exemplu de bun simţ şi de *sagesse*.

Nu altfel decât ca o carte de înţelepciune se conturează şi *Labirintul lumii*, în care o istorie de familie îşi transcende limitele, încărcându-se de semnificaţii şi convertindu-se în cele din urmă într-o vastă meditaţie asupra condiţiei şi devenirii umane. Totul conduce înspre acest unghi de interpetare, începând chiar cu sursa şi substanţa motoului din Kuan Zen, aşezat în fruntea *Amintirilor pioase*: „Cum arăta chipul tău înainte ca tatăl şi mama ta să se fi întâlnit?” Alegerea unei astfel de întrebări ca punct de plecare în marea ei aventură exploratorie trădează fascinaţia exercitată asupră-i de lumea pe care o purta într-însa. Ea se apropie şi se decide să pătrundă în sfârşit în această lume după o îndelungă deliberare interioară, cu dorinţa nu de a judeca, ci de a înţelege. *Labirintul lumii* este, ca de altfel şi *Piatra filozofală* şi *Memoriile lui Hadrian*, rezultatul unei îndelungi gestaţii. Spre deosebire de romanele amintite însă, motivele acestei îndelungate gestaţii sunt aici altele. În *Carnet de note la „Memoriile lui Hadrian”*, Marguerite Yourcenar spune că „Sunt cărţi la care nu

trebuie să te încumeți înainte de a trece de patruzeci de ani.” De unde se poate deduce că, din rațiuni de perspectivă, atunci când cartea se inspiră din propria-ți istorie, exploatând filonul memorialistic, nu te poți încumeta s-o abordezi decât şi mai târziu. Sunt, cum ziceam, cărți care nu pot fi decât ale unei anumite vârste, iar *Labirintul lumii* face parte dintre acestea, după cum se poate înțelege şi dintr-o reflecție aparent incidentală din *Amintiri pioase*: „Nu trebuie să te laşi prea devreme bântuit de fantomele familiei.” Vine însă o vârstă şi un ceas târziu – „Vine ceasul şi acum este”, cum zice Ioan Evanghelistul – când prezența lor devine obsesivă şi când conştiința că trecutul tău şi alor tăi supraviețuieşte ajunge acută şi de neeludat. E ceasul în care artistului nu-i rămâne decât calea demiurgică: a-şi asuma trecutul, a-i (re)da viață şi a-l (re)structura ca lume de sine stătătoare şi inconfundabilă în unicitatea ei.

Când artistul creează, se naşte romanul; când re-creează, se nasc scrierile memorialistice. În esență însă, mijloacele rămân şi într-un caz şi în celălalt, aceleaşi, ținând de cunoaşterea teritoriilor explorate. „A cunoaşte bine lucrurile – scrie Maguerite Yourcenar în *Amintiri pioase* – înseamnă aproape întotdeauna [...] a descoperi în ele reliefuri şi dimensiuni noi; înseamnă a corecta imaginea golaşă, convențională şi sumară ce ne-o facem despre obiectele pe care nu le-am cercetat îndeaproape.” Iar pentru a ajunge la această cunoaştere, nici un mijloc nu trebuie ignorat sau subestimat. În *Labirintul lumii* – măcar în aceste două cărți, unde reconstituirea documentară prevalează asupra memorilisticii nemijlocite – este evidentă o permanentă şi ireprimabilă resurecție a romancierei. Încă de la maniera de documentare. În acelaşi *Carnet de note...* găsim: „Regulile jocului: să înveți tot, să citeşti tot, să te informezi despre tot şi în acelaşi timp să-ți adaptezi scopului *Exercițiile* lui Ignatius de Loyola sau metoda ascetului hindus care ani de-a rândul se străduie să vizualizeze puțin mai exact imaginea ce şi-a creat-o sub pleoape. Să urmăreşti de-a lungul a mii de fişe realitatea faptelor; să încerci să redai acestor imagini de piatră mobilitatea, suplețea lor vie [...]” Adică exact ceea întreprinde în *Labirintul lumii*, unde, fără

a se mulţumi doar cu memoriile sale, ale rudelor şi cunoscuţilor, se foloseşte de scrisori şi fotografii, de arhive particulare şi oficiale, de muzee, de cărţi, de ziarele şi celelalte publicaţii de epocă. Se ivesc însă fatalmente hiatusuri – cu atât mai dese cu cât creşte depărtarea în timp – şi atunci absenţa surselor documentare este suplinită de imaginaţia proprie romancierei. Care e însă în permanenţă temperată de insinuarea modalităţilor prezumtive – prin câte un „poate", prin câte un „se pare că" – fără a depăşi niciodată limitele plauzibilului. Chiar persoanele evocate – cum însăşi autoarea, mereu lucidă, supraveghindu-şi travaliul, constată şi mărturiseşte – dobândesc pe parcursul elaborării cărţii regim de personaje: „Se întâmplă şi cu ea [cu mama autoarei – n.RC.] la fel ca şi cu personajele imaginare sau reale pe care le hrănesc din propria-mi substanţă pentru a încerca să le fac să trăiască sau să retrăiască." După cum, tot în acelaşi insidios proces al tendinţei de translaţie spre romanesc, evocările unor momente, episoade, scene se convertesc, graţie unui extraordinar simţ al concretului, în pregnante tablouri de gen ce amintesc de pânzele bătrânilor maeştri flamanzi din universul cărora vine, de altfel, una dintre rădăcinile ascendenţei sale.

Liantul acestei lumi aduse la o nouă existenţă este reflecţia auctorială. Departe de a idiliza trecutul – structural incapabilă de idilizări – Marguerite Yourcenar rămâne o lucidă al cărei unic scop stă în aflarea adevărului, oricât ar fi el de incomod. Iar esenţa adevărului la care ajunge ea ar putea fi rezumată în ideea, atât de dragă şi lui Gaudi, că îndepărtarea din ce în ce mai agresivă şi mai iresponsabilă a omului de natură nu poate duce la nimic bun. Sau, poate, în aceea că „[...] răul nu-i niciodată mai nociv decât sub forme banal umane, lipsite de orice fel de prestigiu supranatural, şi niciodată mai mult ca atunci când nu se zăreşte deloc sau e chiar respectat." *Amintiri pioase* şi *Arhive ale Nordului* pot fi percepute de aceea ca scrieri ale unei înţelepciuni împovărate de îngândurările specifice convulsionatului sfârşit de Mileniu Doi, ceea ce le investeşte pe termen lung cu atributele operelor de actualitate. Dar, în finalul *Arhivelor Nordului* înţeleapta care avea să le resuscite peste ani abia împlinise şase

săptămâni şi „[...] timpurile pe care le va trăi vor fi cele mai rele din istorie.” În ciuda acestui implacabil adevăr, *labirintul lumii* din care ea vine îşi redobândeşte în opera sa întreaga vitalitate şi prospețime pe care oamenii cu imaginație şi cu simț al trecutului le regăsesc în vestigiile şi pe drumurile anonime ale Occidentului european, încă neatinse de frenezia expansionistă a industriei turistice.

SENSUL PIERDUT

Stefan Zweig, *Lumea de ieri*. Traducere de Ion Nastasia. Prefață de Victor Ernest Maşek. Bucureşti, Ed. Univers, 1988.

Opera lui Stefan Zweig se află azi într-un con de umbră, iar noile generații se pare că îl consideră, printr-un consens tacit, un scriitor clasat. Argumentele pro şi contra ar merita cântărite atent, dar o atare analiză ar depăşi scopul însemnărilor de față. Totuşi, nu mi se pare lipsit de interes şi nici de legătură cu *Lumea de ieri* – cartea care mă preocupă acum – amănuntul că, după o statistică oficială a Ligii Națiunilor, în anii 30, Stefan Zweig era scriitorul cel mai tradus. Constatarea îl surprindea pe el însuşi, prilejuindu-i câteva reflecții pertinente *à propos* de enigmele creației şi receptării. Nu e mai puțin adevărat însă că situația îi asigura un confort material şi spiritual care, pentru majoritatea artiştilor, continuă să rămână o aspirație. Sentimentul de stabilitate, care, cel puțin în aparență, excludea posibilitatea oricărei surprize, amenința să devină însă monoton. „N-ar fi mai bine pentru mine – se întreabă atunci, imprudent, artistul – să survină ceva deosebit, ceva nou, ceva care să mă facă mai agitat, mai încordat, ceva care să mă facă mai tânăr, provocându-mă la o luptă nouă şi poate şi mai plină de riscuri?" Iată ce înseamnă „a ți se urî cu binele"… Destinul ia în serios acest neastâmpăr, mai curând retoric, provocându-l realmente la o luptă ale cărei riscuri artistul nici nu şi le-a imaginat. El pierde lupta, iar ca unică mărturie a ei rămâne această carte plină de rațiune, cumpătare şi nostalgii.

Lumea de ieri este ultima operă a lui Stefan Zweig. El o scrie în exil, dintr-o suflare, cum se zice, în timp ce, în jurul său, se năruiau

toate reperele existențiale pe care le crezuse de neclintit. Momentul e definit cu pregnanță în prefața cărții: „Din tot trecutul meu nu mai am, aşadar, decât ceea ce port în spatele frunții. Toate celelalte sunt pentru mine inaccesibile sau pierdute." Ceea ce îl determină să își asume această întreprindere este conştiința datoriei de a depune mărturie şi, pe de altă parte, sentimentul de siguranță – singurul rămas accesibil – pe care i-l dă scrisul şi arta: „Fugi, fugi în desişul cel mai ascuns al ființei tale, în opera ta, acolo unde eşti numai eul tău palpitând, un obiect al acestui joc infernal, acolo unde numai stropul tău de inteligență mai poate acționa rațional, într-o lume ce şi-a ieşit din minți." Dincolo de acestea însă, mi se pare a desluși un mobil mai profund, mai dramatic, acționând poate din subconştient. Este cel pe care îl identifica Eugen Simion când, în *Întoarcerea autorului*, formula următoarea constatare: „Creatorul modern îşi scrie biografia nu ca să dea un model de urmat, îşi scrie viața ca să-i poată descoperi un sens într-o lume care şi-a pierdut sensurile." Căutarea sensului, deci, sau, mai exact spus, aspirația de a regăsi un sens pierdut, acesta este resortul intim care declanşează elaborarea cărții. Dar este vorba oare, la urma urmelor, de o autobiografie în accepția uzuală a termenului? Nicidecum. Căci, dacă André Maurois avertiza în prefața memoriilor sale că acestea „sunt istoria vieții unui om şi nicidecum aceea a unei epoci", Stefan Zweig ar fi putut uza de aceeaşi formulare, dar cu semn schimbat: *Lumea de ieri* este istoria unei epoci şi nicidecum a unei vieți. Dar prin aceasta nu e mai puțin o istorie în căutarea sensului ei pierdut.

Sunt evocate aici, de fapt, două epoci separate de întâia conflagrație mondială ca de un sinistru memento din care nimeni n-a învățat ceea ce se cuvenea învățat. Stefan Zweig a fost un desăvârşit exponent al spiritului european. El evocă ambele epoci cu deplină implicare, solidar cu destinul continentului, şi nu e nimic nefiresc aici la un artist care a declarat nu doar o dată că patria sa spirituală este Europa. A crescut şi s-a format în această stare de spirit – căci despre o stare de spirit e vorba – în Viena cultural-artistică a Epocii Belle, în atmosfera aceea de *Wiener Gemütlichkeit,* definită prin

toleranță, eleganță, distincție şi efervescență spirituală, unde a dobândit de timpuriu ceea ce el va numi „bunul cel mai de preț al inimii" sale, deprinderea conviețuirii: „Nicăieri nu era mai uşor să fii european." Evident, fiind inițiată în anii cumpliți ai autoexilului, pe un alt continent, nefamiliar, rece şi puțin terifiant prin ceea ce chiar un scriitor al locului, Alejo Carpentier, va numi mai târziu „lipsă de măsură", – evocarea frumoasei epoci care se întâmplă să coincidă cu adolescența, cu tinerețea, cu primele afirmări ale artistului, beneficiază de un regim eminamente nostalgic şi uşor idealizant: „Pe atunci încă se mai alegeau flori ca embleme de partid." Acest „pe atunci încă…" spune totul despre ireprimabila nostalgie agravată de prezentul sumbru al naratorului.

La data acestor evocări Stefan Zweig e totuşi scriitorul cel mai citit, biograful celebru al atâtor oameni iluştri, artistul cu experiență îndelungă şi solidă şi ştie să-şi păstreze luciditatea în ciuda poziției dramatice în care se află. Idealizarea nu depăşeşte niciodată condiția unor discrete accente de culoare, de atmosferă, evocarea în ansamblul ei rămânând permanent în limitele obiectivității atâta cât i-a fost omeneşte cu putință. Efortul de obiectivare e vizibil în primul rând în strădania sa de a reduce la strictul necesar referirile la propria persoană. Cât despre referirile la familie, la relațiile, evenimentele, scenele de familie, care au îndeobşte o pondere atât de mare în genul memorialistic, aici lipsesc aproape cu desăvârşire. Acesta e, printre altele, şi unul dintre motivele pentru care *Lumea de ieri* nu poate fi percepută ca o autobiografie. Pornind de la un episod autobiografic, schițat însă cu maximă parcimonie, anii de liceu, să zicem, Stefan Zweig se înalță deodată, ca de pe o pistă de decolare, oferindu-ne pe nesimțite panorama învățământului din *La Belle Époque*, sub toate aspectele sale. Cu cele bune şi cu cele rele. Cu nostalgie, dar fără menajamente. Astfel se conturează tabloul epocii văzut ca o lume a statorniciei, aşa cel amintit al Vienei, aşa cel al condiției femeii şi al relațiilor dintre sexe, al vieții universitare, al Parisului, în cele din urmă. În evocarea anilor postbelici apoi, uşoara propensiune idealizantă dispare, iar nostalgia intră într-un sever regim de

austeritate. Beneficiind de perspectivă, scriitorul distinge acum în *Les Années Folles* ceea ce sesizase atunci când trăise efectiv aceşti ani: configurarea primelor semne premonitorii ale dezastrului care avea să se declanşeze nu mai departe decât peste vreo zece ani, fără ca nimeni s-o bănuiască pe atunci.

Ceea ce conferă pondere şi substanţă acestei reconsiderări a trecutului din perspectiva dezrădăcinatului este însă meditaţia, comentariul, reflecţia nu rareori aforistică ce îmbogăţeşte şi înnobilează pagina, pornind de la elementul istoric concret. Cu mult folos am putea insista asupra contactelor scriitorului cu mari personalităţi ale timpului, asupra radiografiei lucide pe care o face nazismului, a consideraţiilor asupra spiritului german, sau a călătoriilor sale. Astfel, una dintre cele mai frumoase pagini – frumoasă inclusiv sub aspect stilistic, graţie traducerii lui Ion Nastasia, care-i păstrează nuanţele şi savoarea – este aceea prilejuită de pelerinajul la mormântul lui Tolstoi de la Iasnaia Poliana: „Nici cripta lui Napoleon sub arcul de marmură al Domului Invalizilor, nici sicriul lui Goethe în cavoul princiar, nici acele monumente funerare de la Westminster nu te zguduie precum acest mormânt emoţionant de anonim, sublim în tăcerea lui, acest mormânt aflat undeva în pădure, înconjurat numai de şoaptele vântului şi care nici vorbă nu rosteşte, nici mesaj nu transmite."

Ca un laitmotiv revine apoi, într-un fel sau altul, de-a lungul întregii cărţi, mărturisirea artistului că „în ciuda a tot ceea ce mie şi tovarăşilor de destin ne-a fost dat să cunoaştem din repertoriul umilinţelor şi suferinţelor, nu pot totuşi să mă lepăd cu totul de credinţa din tinereţe că, în ciuda tuturor opreliştilor, lucrurile se vor îndrepta din nou." Este însă – se simte! –o mărturisire retorică, Stefan Zweig manifestându-se aici asemenea celui ce, singur în beznă, fluieră pentru a se convinge că nu se teme. Lucrurile nu se vor mai îndrepta niciodată în sensul gândit de el, cel care, în realitate, nu mai avea nici o speranţă. E perceptibilă această dezesperare în nostalgia perpetuă pe care se întemeiază evocarea, în tonul amar pe care ea îl dobândeşte nu o dată, în creditul pe care îl acordă aserţiunii lui Freud după care „civilizaţia şi cultura noastră reprezintă numai un strat subţire, care

poate fi perforat în orice clipă de forţele distructive ale subumanului.” Considera libertatea personală bunul cel mai de preţ de pe pământ şi lucrarea spirituală bucuria cea mai deplină care îi este dată omului, dar nu era pregătit pentru o înfruntare de asemenea proporţii şi durată cu subumanul. Resursele sale de încredere şi speranţă s-au epuizat în ceasul al unsprezecelea, exact înainte de ivirea primelor semne ale zorilor. Îşi încheie cartea în 1942, în Brazilia, de unde percepţia Europei devenise pentru el cu totul evanescentă şi ireversibilă. A fost probabil motivul decisiv care l-a determinat ca la numai două săptămâni după aceea să se sinucidă împreună cu soţia. *Lumea de ieri* dobândeşte astfel toate atributele unui dramatic testament moral. Şi, dincolo de toată bogăţia de idei pe care o cuprinde şi de toate cheile în care poate fi citită, ea rămâne mărturia tulburătoare a căutării sensului pierdut într-o lume la a cărei prăbuşire scriitorului îi fusese dat să asiste neputincios de două ori.

O REVELAȚIE TÂRZIE

Sándor Márai, *Moştenirea Eszterei*. Traducere din limba maghiară de Anamaria Pop. Bucureşti, Ed. Curtea Veche, 2006.
Sándor Márai, *Lumânările ard până la capăt.* Traducere din maghiară de Anamaria Pop. Bucureşti. Ed. Humanitas, 2004.

O revelație târzie, dar nu tardivă. Dimpotrivă, cel care a trăit-o s-a simțit brusc îmbogățit şi mai puțin vulnerabil într-o lume a însingurărilor tot mai profunde, disimulate sub stridențele unui consumism tot mai frenetic. Numele acestei revelații stenice e Sándor Márai şi ea e târzie doar pentru noi, cei atâtea decenii dosiți în spatele „cortinei" de tristă amintire: noile generații ale Ungariei l-au descoperit îndată după 1990, iar noi, românii, cu îndătinata noastră lentoare, abia în primii ani ai veacului XXI. Deocamdată doar prin două romane. El, Sándor Márai, fiind una dintre staturile cele mai proeminente ale literaturii veacului XX.

Destinul său, prin esența dramei care l-a marcat, este comun cu al tuturor exilaților desprinşi – de voie ori de nevoie – din regimurile totalitare. S-a născut odată cu veacul La Kassa (azi Košice, în Slovacia), în atmosfera deja crepusculară a Epocii Belle. Familie de burghezi înstăriți, cu *parti-pris*-uri, tabieturi şi tot tacâmul decorativ care nu era altceva – cum remarcă retrospectiv Márai – decât „varianta central-europeană a prostului gust îndrăgit de mic burghezii erei victoriene". Le va evoca toate astea, cu pregnanța-i specifică, în *Confesiunile unui burghez*, scrise în 1934-35, din care n-a apărut la noi decât un fragment, în traducerea lui Cătălin Lazurca.[1] Cert este că lumea Europei Centrale cu habitudinile ei dinainte de prăbuşirea Imperiului l-a marcat profund, iar amintirea ei îşi va lăsa amprenta

de-a lungul întregii sale opere. A fost neîndoielnic un tânăr precoce, cu talent, idei şi iniţiative, reuşind să se afirme încă de la nouăsprezece ani în străinătate, la Berlin, la Frankfurt, ca publicist întâi, în câteva reviste de notorietate. Curios este că vocaţia de romancier şi-o descoperă abia în 1930, scriind apoi, până în 1948, unsprezece romane. E un răstimp al afirmării impetuoase, când personalitatea sa face valuri nu doar prin operă, ci şi prin prezenţa socială, de vreme ce se aud voci care îl acuză de nihilism şi egocentrism. Greu de apreciat îndreptăţirea unor asemenea reproşuri atâta timp cât nu cunoaştem decât o infimă parte din opera sa. Ce ştim însă este că, în ciuda acestui gen de rezerve, patria îi recunoaşte valoarea, consacrându-l ca membru al Academiei Maghiare de Ştiinţe. Pentru ca peste trei ani, în 1948, să survină în existenţa sa acea falie abruptă după care, desigur, nimic n-a mai putut fi ca înainte. Între perspectivele cu certitudine sumbre ale Europei Centrale în care s-a născut şi în a cărei „matrice stilistică" s-a format, şi perspectivele marcate de incertitudine ale autoexilului, le-a preferat pe acestea din urmă. Dar nu s-a exilat doar pe sine, ci şi propria operă, a cărei editare în Ungaria comunistă a interzis-o printr-o decizie, după câte ştim, cu totul atipică pentru artiştii exilaţi care aspiră îndeobşte ca măcar o parte a fiinţei lor să rămână în patrie prin operă. În fine, după o existenţă itinerantă prin Europa, se stabileşte în California, la San Diego, unde, în 1989, se sinucide. Nu putem deocamdată decât să presupunem o dramă existenţială ale cărei adâncimi le-am putea sonda doar dacă ni s-ar oferi posibilitatea să străbatem cele vreo douăsprezece volume ale jurnalului său. Pe lângă care, după 1948, s-a mai adăugat o nouă serie de romane şi eseuri.

Din cele două romane care au apărut până acum în limba română se configurează totuşi în linii cu potenţial definitoriu, deşi sumare, profilul unui prozator impunător, cu resurse deopotrivă epice şi reflexive, atras cu predilecţie de lumile crepusculare, de universurile familiale în extincţie, de dramele singurătăţii şi senectuţii şi, lucru ce poate să apară cel puţin bizar astăzi, de problematica onoarei. Nu cred că ne-am hazarda prea mult când, judecând doar după aceste două romane, am avansa prezumţia că tema onoarei e intrinsecă întregii sale

opere, perceptibilă chiar când nu apare explicit, circulând pretutindeni subtextual, ca o apă freatică aflată foarte aproape de suprafață. Sándor Márai este un *gentleman* care, până şi atunci când elaborează portretul unui hiperpanglicar, lasă loc în subtext, chiar dacă doar sugerate, prin contrast sau antifrază, comandamentelor onoarei concepută ca una dintre rigorile existențiale. Este chiar cazul celui de al doilea roman apărut la noi, dar primul scris dintre cele două, *Moştenirea Eszterei.*

Eszter e descendenta unei familii rămuroase şi îndestulate, dar scăpătate din cauza stilului de viață al tatălui ei, „un bătrân aventurier". Ar mai fi nepoata ei, Evá, dezrădăcinată şi frivolă, fiica surorii sale moarte, şi tatăl Evei, Lajos, cumnatul Eszterei deci, pe care, plecați în lume, nu i-a mai văzut de douăzeci de ani. Eszter a rămas astfel ultima păstrătoare a sentimentului apartenenței, a solidarității de clan şi singura trezorieră a valorilor morale ale unei lumi revolute. Singurătatea ei e secondată, ca de un tainic *raisonneur*, de Nunu, eterna rudă săracă: „Nunu este ruda care a preluat în casă rolul tuturor rudelor. Sosise în urmă cu treizeci de ani […] din preistorie, din complicatele relații tribale ale mătuşelor şi verişoarelor, venise într-o vizită pentru câteva săptămâni. Apoi a rămas aici pentru că era nevoie de ea. Mai târziu iarăşi a rămas aici pentru că în ierarhia familiei muriseră toți înaintea ei, iar Nunu, de-a lungul deceniilor, a avansat încetul cu încetul, la fel ca într-o instituție, obținând toate rangurile.*"* Pentru Eszter, odată rămase doar ele două, Nunu ajunge „felinarul, o lumină slabă şi blândă, după ale cărei raze reuşeam să mă orientez*"*, viața fără ea devenind de neimaginat: un cuplu inseparabil care devine el însuşi, pe parcursul „desfăşurării epice", un simbol pregnant al supraviețuirii prin tăcere şi singurătate. Singurul bun evaluabil care le-a rămas după crahul iscat de „bătrânul aventurier" e casa care dobândeşte la rându-i în structura romanului o rațiune simbolică de cămin, de *Heim*, topos securizant şi totodată ultim țărm: „Casa ne-a asigurat un loc de refugiu, un acoperiş; cu mobilele ei vechi, chiar devastată fiind, pentru noi reprezenta căminul. Grădina ne-a asigurat alimentele, nici mai mult, nici mai puțin decât au nevoie naufragiații. Nu ştiu cum se face, dar crescuse în jurul nostru pentru că i-am oferit totul, truda

şi speranţa noastră, şi uneori arată ca o adevărată moşie, unde poate trăi în linişte cel care şi-a ancorat aici viaţa.” Nu există dramă mai traumatizantă, poate chiar letală, pentru „o anumită vârstă” decât aceea de a fi smulsă intempestiv din habitudinile ei şi din locul în care aşteaptă inexorabilul, protejată de micile dar fermele ei certitudini, pentru a fi azvârlită într-o lume străină, necunoscută şi percepută aprioric, dar nu fără temei, ca ostilă. Or, tocmai această dramă îi este rezervată Eszterei, *y compris* lui Nunu, de către Lajos, escrocul de anvergură, hahalera absolută, care reapare brusc după douăzeci de ani. Brusc e însă un fel de „vorba vine”, pentru că nu se poate spune că Eszter nu aştepta această revenire cu un soi de fatalism, dorind-o totuşi masochist, în taină, Lajos persistând în tot acest timp, obscur dar viu, în subteranele amintirilor sale. Aşteptarea este, de altfel, un motiv recurent în aceste romane, configurându-se chiar o filozofie a aşteptării văzută ca determinant al dorinţei sau resemnării de a trăi. În cazul Eszterei, aşteptarea zilei în care Lajos se va întoarce, pe care nu îndrăznea să şi-o mărturisească nici sieşi, îşi află motivaţia într-un paradox existenţial: pentru ea, fiinţă raţională, echilibrată, demnă, cu un înnăscut sentiment al onoarei, Lajos a fost şi a rămas în tot acest timp marea iubire. Deşi îl cunoaşte foarte bine, deşi e pătită cu el şi îi ştie toate trucurile, năravurile, toată tactica şi strategia seducţiei, deşi recunoaşte că e un ticălos, „un geniu al minciunii” pe care nu trebuie să-l crezi nici când îl vezi mort. Să ascundă argintăria şi să nu rămână nici o clipă singură cu el sunt primele sfaturi pe care i le dă Nunu când află de revenirea lui Lajos. Eszter râde. Îngrozită însă ea însăşi de servitutea sa: „Deja îl apăram. Dar ce puteam face altceva? Era singurul om din viaţa mea pe care îl iubisem.” Toate celelalte considerente întemeiate pe bun-simţ şi raţiune sunt excedate de acest sentiment absurd în virtutea căruia cedează persuasiunii şnapanului realmente falit şi, spre a-l salva, face gestul enorm de a trece casa pe numele lui, acceptând să-şi petreacă restul zilelor într-un azil de bătrâni.

Toată drama se consumă într-o singură zi şi e perceptibilă încă din fraza inaugurală a cărţii: „Nu ştiu ce-mi mai rezervă Dumnezeu,

dar înainte să mor vreau să aştern pe hârtie tot ce s-a întâmplat în ziua aceea când Lajos a fost ultima dată la mine şi m-a jefuit.” Iar peste câteva pagini: „Aş dori să povestesc cu maximă fidelitate istoria acestei zile.” Performanța lui Sándor Márai stă tocmai în capacitatea de a concentra în „istoria acestei zile”, pe parcursul a douăzeci de capitole scurte, esențializate, o întreagă lume în prăbuşire, cu toate nostalgiile, slăbiciunile şi măreția ei. Desigur, ceea ce am încercat să rezum mai sus nu este decât, scandalos simplificată, structura epică a romanului. Ea nu este însă şi structura sa de rezistență. Aceasta, adică memorabilul cărții cu mesajul său intrinsec, stă în „umplutura” tramei epice, în reflecțiile şi gesturile mici dar împovărate de semnificații ale personajelor, în cele din urmă în atmosfera de o melancolie grandioasă şi difuză, care ne duce cu gândul la acea *morbidezza di sfumato* care învăluie fundalul pânzelor lui Leonardo. Ziua fatală se scurge lent, fără episoade acute, ca între „oameni de lume”, durerile, revolta, scârba şi abdicările sunt surdinizate sau disimulate, absorbite în ambianța aparent sărbătorească pe care o dobândeşte o casă cu oaspeți. Căci Lajos nu vine singur, ci cu fiica sa Evá, nepoata Eszterei, cu o femeie enigmatică şi sumbră căreia îi este dator şi care apare ca recuperatoare, şi cu fiul acesteia, un soi de dandy agasant. Mai este de față şi Endre, notarul, apropiat familiei. E, dintre toți, singurul om echilibrat, „un bărbat adevărat şi distins care este nevoit să gândească tot timpul consecvent, aşa cum prevăd în mod înțelept legea, obiceiurile sau rațiunea.” Personaj episodic, dar memorabil, Endre a fost invitat de însuşi Lajos cel sigur de puterea sa de persuasiune asupra Eszterei, pentru a asigura legalitatea infamei tranzacții. În această viitură care le tulbură echilibrul singurătății, Nunu reuşeşte să facă onorurile casei în care se instalează o înşelătoare atmosferă de familială cordialitate, pentru Eszter dureros amintitoare a „vremurilor bune”. Episodul, conținând şi crochiul unei anumite viziuni asupra vieții, e remarcabil, în ciuda conciziei, prin forța sa de resuscitare a unei atmosfere şi rămâne ilustrativ pentru „stilul Márai”: „Înăuntru plutea aroma bucatelor calde şi condimentate, acea aromă de sărbătoare care conține ceva etern şi care nu poate fi uitat, ceva din

emoția primară a vieții, ceva din graba gazdelor, din aranjatul mesei, din trântitul uşilor, din zornăitul farfuriilor, din conversația înăbuşită a oaspeților, din frânturi de țipete, ceva din acel fortissimo al muzicii şi al timpului, din faptul că *viața e frumoasă şi solemnă*! Asta vedeam şi simțeam oriunde îmi roteam privirea. Femeia străină s-a aşezat într-un colț şi vorbea monoton" (subl.R.C.)

Însemnările Eszterei sunt făcute la trei zile după dezastru. E un ceas al adevărului, când ceea ce văzuse şi simțise atunci se dovedeşte a nu fi fost decât o iluzie efemeră, ea aflându-se acum în fața unei unice şi ireversibile perspective sacrificiale, în numele unei iubiri absurde, când are revelația că „moartea poate fi o mântuire […] că moartea este dezlegare şi tihnă. Numai viața este luptă şi batjocură." Iar finalul romanului – *finis coronat*... – pe gustul anilor treizeci, cu vijelia care deschide ferestrele şi flutură draperiile, e magnific tocmai prin teatralitatea lui: „Apoi a stins şi flacăra lumânării. Îmi mai amintesc de acest lucru. La fel, ca prin ceață, şi de faptul că Nunu a închis mai târziu fereastra, iar eu am adormit." De altfel, nu poate fi ignorată o anumită predilecție a lui Márai pentru categoria teatralului. Poate nu întotdeauna pe gustul vremurilor noastre, ea pare a fi o componentă a acestei personalități artistice, având un cert efect augmentativ asupra pregnanței mesajului său.

Apropo de lumânări, în ultimul capitol, tot înspre final, întâlnim următoarea frază: „Stăteam aşa, îmbrățişate, aşteptam ca lumânarea să ardă până la capăt sau să se oprească vijelia care de pe la miezul nopții vuia în jurul casei şi smulgea crengile umede ale copacilor, sau să se facă dimineață, nu mai ştiu nici eu ce aşteptam." Se pare că aici se află prima anticipare a romanului *in statu nascendi*, *Lumânările ard până la capăt*, scris în 1942, la patru ani după *Moştenirea Eszterei*. Dincolo de această prefigurare a titlului, rămân curioase şi semnificative pentru obsesiile autorului analogiile dintre cele două opere. Regăsim în *Lumânările*… aceleaşi motive centrale – singurătatea şi aşteptarea – răspândite difuz într-o structură compozițională aproape identică celei din *Moştenirea*… şi generatoare a aceleiaşi atmosfere tragic-grandioase de mărire şi decădere. Ambianța prezentului narativ

şi a evocărilor este aici cea a aristocraţiei vechiului Imperiu. Cel care *aşteaptă* în singurătatea domeniului său familial ascuns între păduri e un bătrân general al fostei armate imperiale. Ceea ce aşteaptă bătrânul general este revenirea, după patruzeci de ani, a prietenului din tinereţe, care l-a trădat. Nu de alta, dar, în accepţia sa, prietenia e o chestiune de onoare şi nu poate concepe ca trădătorul să fie atât de laş încât să nu revină, oricât de târziu, pentru o penitenţă faţă către faţă. Acela vine într-adevăr şi confruntarea lor, un cavaleresc duel al conştiinţelor, se desfăşoară de-a lungul unei nopţi. Dacă *Moştenirea Eszterei* era istoria unei zile dramatice, romanul din 1942 e istoria unei nopţi tot atât de tensionate, în care *lumânările ard până la capăt.* Să mai adăugăm doar că singurătatea generalului e vegheată de imemoriala devoţiune a bătrânei sale doici, pe numele ei… Nini.

Deşi a intrat în literatură după căderea Imperiului, în plină ebuliţie a Anilor Nebuni, Sándor Márai apare aici ca un tipic scriitor al acelei Mitteleurope pentru care Imperiul şi Viena simbolizau prestanţa „rânduielii", voluptatea supunerii şi virtualitatea revoltei. O lume care reînvie de-a lungul acestui roman în pasaje „marca Márai", de o extraordinară precizie şi esenţializare: „Faptul că împăratul se culca înainte de miezul nopţii, iar dimineaţa la ora cinci stătea deja într-un fotoliu american, împletit din nuiele, în faţa mesei de scris, la lumina unei lumânări, iar ceilalţi, care îi juraseră credinţă, se supuneau obiceiurilor şi legilor, genera pentru cincizeci de milioane de oameni un sentiment de siguranţă. Firește, era vorba de o supunere mai profundă faţă de prescripţiile legilor. Lucrul cel mai important era ca omul să poarte docilitatea în suflet. *Trebuia să aibă încredere că totul este la locul său"* (subl. R.C.) Momentul în care bătrânul general, educat în cultul rigorii şi al onoarei, descendent al unui stufos arbore aristocratic, îşi contemplă în galeria castelului portretele strămoşilor este de asemenea memorabil prin capacitatea de a devoala o conduită determinată de un crez. Cu atât mai mult cu cât în filigranul acestei conduite se poate decripta opţiunea autorului însuşi: „Fusese o generaţie bună, oameni din aceia care preferă singurătatea, care nu se pot integra fericit în societate, în lume, sunt mândri, dar cred în

onoare, în virtuțile bărbătești, în solitudine și în puterea cuvântului, chiar și în femei. Iar când sunt decepționați tac. Cei mai mulți dintre ei tăcuseră o viață întreagă, dedicându-se obligațiilor și tăcerii, ca unui jurământ."

Lumânările ard până la capăt este, de fapt, amplul monolog al bătrânului general, întrerupt doar când și când de replicile ezitante ale trădătorului revenit la locul faptei. Un monolog rechizitoriu, evocare și confesiune, în care sunt diseminate și disimulate mici și splendide eseuri asupra valorilor și vinovățiilor unei lumi în derivă ori, cu egală fervoare, asupra a ceea ce rămâne pentru un om de onoare de neînțeles: asupra prieteniei și a trădării, a instinctului ancestral al crimei, asupra tradiției și timpului, asupra așteptării ca posibilă motivație existențială. Când în sfârșit trăiesc clipa reîntâlnirii, după patruzeci de ani, cei doi sunt captivi ai servituților vârstei, înțelepțiți – cum și Eszter este dincolo, în *Moștenirea*… : „Încetul cu încetul, omul înțelege lumea, apoi moare." Senectutea, iată o altă temă recurentă ce reverberează difuz în aceste romane care sunt, în egală măsură, cărți de atmosferă, de meditație și reflecție, focalizând însăși viziunea autorului asupra lumii sale. Rămâne totodată uimitoare exactitatea, autenticitatea, finețea cu care Sándor Márai, la numai 42 de ani, câți avea când scria *Lumânările*…, a reușit să intuiască și să dea expresie veridică artistic bătrâneții. Dar artistul de aceea e artist pentru că i s-a hărăzit darul de a descrie, de a pătrunde și trăi lucruri și întâmplări pe care nu le-a văzut și nu le-a trăit nicicând.

Există cărți în care, chiar neștiind nimic despre autorul lor, percepi încă din primele fraze un nu știu ce prevestitor: ești avertizat prin semnale inefabile că ai pătruns în universul unui familiar al marilor altitudini. După care, cu toate antenele desfășurate, anticipezi voluptatea de a-l urma. Este apanajul talentelor genialoide, printre care trebuie fără îndoială situat și Sándor Márai, chiar dacă nu ni se revelează deocamdată decât prin aceste două romane frapante prin profunzimea ideatică și eleganța stilistică. Trebuie însă adăugat de îndată că această senzație de forță creatoare ieșită din comun ar fi rămas imperceptibilă fără o traducere pe măsură. Versiunile românești

ale romanelor lui Sándor Márai sunt semnate de doamna Anamaria Pop a cărei competentă contribuție la cunoaşterea literaturii maghiare este de acum de o stimabilă notorietate. Întâmplarea face ca înainte de *Moştenirea Eszterei* recent apărută, să fi citit romanul *Tihna*[2] de Attila Bartis, în aceeaşi traducere. Attila Bartis s-a născut în 1968: o nouă generație, o nouă lume, o nouă *Weltanschauung*. *Tihna*, roman tradus în numeroase limbi, mult elogiat peste tot: un roman *hard* care ilustrează magistral mizerabilismul unei societăți care şi-a pierdut reperele valorilor tradiționale. O viziune hiperrealistă şi deprimantă, dar pe deplin motivată şi îndreptățită. Ceea ce ne-am îngădui să-i reproşăm lui Bartis este tocmai ceea ce unul dintre personajele sale îi reproşează altuia: confuzia dintre franchețe şi obscenitate. Ei bine, amplitudinea dintre bolgiile lexicale eminamente sordide şi terne, care fac greu suportabil romanul lui Attila Bartis, şi stilul stenic, de o aristocratică eleganță şi de o mereu surprinzătoare generozitate în subtile nuanțe al lui Sándor Márai, dă întreaga măsură a profesionismului dnei Anamaria Pop care află soluțiile echivalării cu aceeaşi exactă intuire a cuvântului şi tonului just în ambele extreme. Alăturându-i numele de al celorlalți mari traducători români, Antoaneta Ralian, Viorica Nişcov, Sorin Mărculescu, Nora Iuga, Irina Mavrodin,Virgil Stanciu, Mircea Aurel Buiciuc şi atâția alții, nu ne putem reprima regretul că traducători de aceeaşi anvergură şi productivitate nu se află aiurea şi în slujba literelor româneşti. Dar asta este de acum o altă poveste…

[1] În vol. *Europa centrală. Memorie*, *pradis, apocalipsă*. Volum coordonat de Adriana Babeți şi Cornel Ungureanu, Iaşi, Polirom, 1998.

[2] Attila Bartis, *Tihna*. Traducere din limba maghiară de Anamaria Pop. Piteşti. Paralela 45. 2006

IV

ÎN CĂUTAREA SPANIEI

Nu e uşor de găsit. Spania „profundă”, autentica, la ea mă gândesc, ea mă interesa în primul rând. Înainte de plecare am recitit şi citit câteva jurnale de voiaj ale unor călători români, de la însemnările seci, telegrafice, ale lui Octavian Goga, până la cele recente, alerte şi delectabile, ale Luminiței Marcu. De fiecare dată am rămas cu senzația că autorilor le-a scăpat esențialul. Aşa cum simt că-mi scapă mie acum, când încerc să-mi sistematizez cumva impresiile acumulate într-un voiaj spaniol de două săptămâni. Doar impresii, de bună seamă, fiindcă o imagine coerentă, substanțială şi definitivă asupra unei realități de asemenea anvergură precum cea spaniolă nu se poate configura plauzibil în două săptămâni.

Adrian Marino îi sfătuia pe cei ce pornesc la un astfel de drum să facă abstracție de toate referințele culturale care le-ar putea bruia percepția spontană, ingenuă a realității spaniole. Imposibil. Zestrea şi prestigiul cultural sunt aici atât de vechi şi de impunătoare, încât e cu neputință să le pui măcar temporar între paranteze. Cu atât mai mult cu cât ele ți se înfățişează în inseparabilă asociere cu cele ale tot atât de impunătoarelor vecinătăți mediteraneene. Acesta ar fi primul obstacol – cât se poate de seducător, de altfel – care obturează accesul înspre percepția corectă a unei Spanii „de rând”, a cotidianului, a unui eventual *genius loci* în ipostază actuală. Al doilea obstacol – mai puțin seducător – ar fi globalizarea şi turismul, care, prin standarde şi stereotipii, sunt deopotrivă aplatizante, ucigătoare de specific, acesta rămânând, doar în mică măsură autentic, pe seama micilor restaurante

şi a buticurilor cu „suveniruri”. Adevăr uşor verificabil mai ales de-a lungul litoralului.

Iată, bunăoară, acest pastelat Cambrils, unde ne-am avut „baza”. Înainte de toate, dincolo de trecutul, de prezentul şi de pitorescul său, el va rămâne pentru mine locul memorabilei întâlniri cu Mediterana. Ea îmi fusese himeră, vis, aspirație latentă, purtată în subconştient încă din adolescență, poate de când citisem *Leul din Damasc* al lui Emilio Salgari sau *Cartea de la San Michele* sau, mai târziu, *Ghepardul*, cărți în care nu e vorba propriu-zis de Mediterana, dar pregnanța ei subtextuală e atât de insidioasă încât devine referențială. De aceea, încă din timpul preparativelor acestui voiaj iberic şi până în clipa când am descins efectiv acolo, nerăbdarea mi s-a orientat mai curând înspre întâlnirea cu Mediterana decât cu Spania. Propensiune pur emoțională, afectivă, căci, în realitate, cele două sunt inseparabile, destinul Spaniei fiind profund şi definitoriu marcat de această simbiotică (sau osmotică?) vecinătate.

Încă de pe la Perpignan am început să stau cu capul sucit tot înspre stânga, doar, doar o voi zări. Dar, porniți din Germania de cu seara, intram în Spania odată cu ziua, cam obosiți, cam buimaci, într-o dimineață nedecisă, cețoasă, cu vizibilitate precară. Pirineii, învăluiți în pâcle, greu de localizat. Peisajul vălurit, cu versanți domoli, acoperiți de arbuşti, cu un aspect uşor arid, îmi aminteşte de Goga, care se lamenta că, după ce treci în Spania, cale de vreo patru sute de kilometri, nu mai poți zice de „frunză verde”. Nu e chiar aşa, întâlnim şi păduri, ele semănând mai curând a crânguri, din esențe exotice, pentru noi nefamiliare, ceea ce explică disconfortul răşinăreanului, lipsit dintr-o dată de ambianța brazilor…

Ceea ce putem admira în schimb nestingheriți e autostrada. Evident, tot pe autostrăzi de vis venisem şi până aici. În Franța, coborâsem spre sud chiar pe Autostrada Soarelui, autentica Autostradă a Soarelui, cea cu patru benzi pe sens şi cu toate utilitățile la locul lor şi funcționale. Fiind însă noapte, ne-am făcut doar „o idee”, ca românul isteț, fără a vedea totuşi mare lucru. Dar aici, în Spania, mai ales după izbânda soarelui pe un cer de o seninătate sticloasă, am avut

dintr-o dată revelația inteligenței și competenței unor guvernanți care au reușit să ridice la un nivel european o țară săracă, începând cu ce trebuia început: cu infrastructura, cu rețeaua feroviară, cu autostrăzile. Pe ruta noastră ne-au uluit pur și simplu tronsoane precum cel dintre Barcelona până spre Tarragona, care e o succesiune de „lucrări de artă", cum zic constructorii, tunele și viaducte de o temeritate și eleganță fascinante. În fața unei astfel de realități e cu neputință să nu te întrebi cum au reușit într-un timp totuși atât de scurt, când nouă nu ne ajunge un an pentru a reface un amărât de pod luat de o „viitură" care a durat mai puțin de o jumătate de ceas? Iar dacă ar fi să găsim și un cusur acestor performanțe inginerești, atunci ar trebui să le căutăm în zona administrativului: au prea multe stații pentru taxa de autostradă. Vezi, ăsta e cusurul lor… În timp ce în Franța sunt mai rare, iar în Germania nu sunt deloc. Spaniolii, cum se vede, mai lacomi, ca săracul parvenit în sfârșit la masa bogatului.

În cele din urmă, spre prânz, ajungem la Cambrils fără să fi apucat să văd marea decât intermitent, în fugă, de la distanțe mari și din unghiuri neprielnice: momente irelevante și lipsite de orice fior. Oboselii i se adăuga un început de deziluzie, agravată acum și de peisajul care ne-a întâmpinat după ieșirea de pe autostradă, pe „breteaua" spre oraș: arid, locuri virane, stufărișuri, apoi, până la hotel, străzi și blocuri oarecari. Pătrundeam prin partea opusă mării. De aceea, de cum ne-am instalat și am ușurat-o de bagaje pe Luky, cea cu motorul înfierbântat după 1500 de km., oboseala a devenit bruscă surescitare și dorință de a ieși într-un tur de recunoaștere. Întâi, negreșit, spre mare, aflată nu mai departe de vreo două sute de metri. Încă n-am ochi pentru farmecul străzilor înguste, mă duce dorința de a merge tot mai grăbit, precum cămilele care presimt oaza, traversăm faleza străjuită de palmieri, pășesc pe plaja aurie, netedă, curată, mătăsoasă, îmi lepăd din mers încălțările, înaintez ca halucinat și, în fine, abia acum o văd cu adevărat, o aud, o apropiu, e aici, în fine, în fine – *Thalassa*! „Impactul", de fapt, o revelație, e abrupt, emoționant, puțin amețitor, iar priveliștea magnifică, albastrul ei e unic, orizontul, depărtările, chemarea depărtărilor devin irezistibile și evocatoare.

La gândul că asta e Mediterana, tot ce mi-a fascinat adolescența se revarsă asupră-mi, nume, oameni, locuri, istorie, Tanger, Malaga, Oran, Baleare, Sardinia, cavalerii de la Malta, Don Juan de Austria şi bătălia de la Lepanto, Genova şi Famagusta, o întreagă enciclopedie mediteraneană. Imposibil de urmat sfatul bine-intenționat al domnului Marino, sunt aici toți, toate, le aud rumoarea în foşnetul valurilor ce se destramă pe nisip. Aş fi stat astfel oricât, în tăcere, cu ochii pironiți pe linia orizontului, asupra acelui albastru ce-şi primenea necontenit nuanțele, dar copiii, care nu se aflau pentru prima oară aici, erau nerăbdători să ne arate oraşul.

Care oraş e într-adevăr frumos, colorat, curat, pitoresc. Mic, crescut dintr-un vechi port pescăresc, devenit acum partea lui veche, cu digul, cu farul, cu Torre del Puerto, Turnul Portului, cu străduțele înguste şi casele bătrâne şi partea nouă, cea a hotelurilor recente, *dernier cri*, cărora li se adaugă mereu altele, de o neverosimilă diversitate şi ingeniozitate arhitectonică. Peste tot, priveliştea caleidoscopică a buticurilor, magazinelor de antichități mai mult sau mai puțin antice, bijuterii, suveniruri, acestea mai ales oferind terenul ideal pentru o veritabilă ebuliție de kitschuri de o infinită varietate, de la cele naiv simpatice, până la cele odioase, expuse pe alocuri în întregi vitrine dedicate kitschului horror. Ce să mai zici de mulțimea teraselor, care de care mai tentantă, unde poți găsi orice, la orice oră. Ceea ce m-a surprins la asemenea densitate de localuri a fost aspectul lor aseptic, absența sfarei şi a duhnetului de grătare, cum şi a oricăror sonorități deranjante. Atmosfera e relaxată şi odihnitoare, nu lipsită totuşi de accente olfactive, de fapt un melanj de arome celeste dinspre patiserii, cafenele, cofetării, parfumerii. La un moment dat, ne învăluie un parfum suav cu totul aparte, a cărui sursă o localizăm după vreo douăzeci de paşi: e o „savonerie", magazin de săpunuri artizanale, din cele mai surprinzătoare esențe. E franțuzesc, iar firma precizează chiar, nu fără o perceptibilă mândrie, originea provensală. Patronul, un tip distins, de o politețe intimidantă, vinde şi prosoape, şervete, şervețele, batiste, fețe de masă, care, când sunt gata ambalate cu artă, sunt însoțite de câte un săpunel specialitatea casei.

Seara, după cină, sfidând oboseala, ne aventurăm pe dig, la o nouă întâlnire cu marea. În ultimul punct luminat, un panou avertizează că de aici încolo înaintarea e riscantă şi se face pe proprie răspundere. Ne-o asumăm şi înaintăm. Senzaţia e unică. Fulgere grandioase, în flux aproape continuu, incendiază tot orizontul departe, spre Barcelona. În urmă, ca un colier desfăşurat, mărunte, luminile coastei. Farul unei ambarcaţiuni singuratice, poate un pescador întârziat, se apropie încet din larg. Vânt cu miresme, pentru noi, exotice, stranii. Nevăzută, agitată, Mediterana se aude vuind în beznă.

Spre deosebire de Cambrils, care, graţie portului său pescăresc, are prestanţa vechimii, Salou şi Cap Salou sunt întemeieri turistice integral noi. Din cauza dificultăţilor de parcare, redutabile şi aici, am pornit într-acolo cu autobuzul. Punctual autobuzul, dar cu geamurile atât de murdare, încât peisajul pare învăluit în ceaţă. Iar după ce coborâm, constatăm că şoferul, profitând prompt de ezitările noastre lingvistice, ne-a ciupit vreo şase euro. Geantă latină! Lucruri de neconceput în Germania. Observ că termenul de comparaţie care mi se impune aici e Germania. Mereu în favoarea acesteia. Pe când în Germania, termenul de comparaţie e „la noi”. Mereu în defavoarea noastră.

Aşadar, la Salou, zeci de hoteluri, paradă a ingeniozităţii arhitectonice aflată sub imperativul esteticului. Şi, printre ele, vile de milionari, unele în stil maur, înconjurate de palmieri şi arbuşti înfloriţi. Flanăm, privim, facem poze aiurea, ne amuzăm de firmele tavernelor – *The Happy Drinker, The Old Pirate, Rovers Return Pub…* – locul e preferat de turiştii englezi – admirăm faleza cu lunga promenadă însoţită de bănci şi palmieri, neîntreruptă, de fapt, de la Cambrils până aici. Mulţime de căţei de companie, toţi în lesă, predilecţi părând a fi cei de talie mică. Nici un maidanez. În schimb, puzderie de mâţe care trăiesc lumea albă printre atâtea pizzerii şi restaurante. Lume multă, amestecată, turistică, printre care cu siguranţă spaniole sunt doar mâţele, altfel localnicii fiind greu de identificat. Mulţi obezi şi multă vârstă a treia, veselă, relaxată, îmbrăcată lejer, în culori vii şi cât se poate de mobilă chiar când se slujeşte de cadre sau scaune

pe rotile. Nimic specific însă, Spania nu se prea vede, nu e de găsit aici. Ce vedem noi se poate vedea – *mutatis mutandis* – de jur împrejurul întregii Mediterane: aceleaşi aşezări pescăreşti, aceleaşi noi întemeieri şi rețele comercial-turistice, aceeaşi lentă scufundare a specificului sub inexorabila viitură consumistă. Până şi muzica ariei mediteraneene e înrudită prin aceleaşi inflexiuni purtătoare de vaste nostalgii fără nume, care nu pot fi altceva decât efectul exercitat de chemarea depărtărilor.

Cap Salou, promontoriu mult avansat în mare, stâncos, vântos, cu copaci necunoscuți, contorsionați. Peisaj neverosimil, de poster turistic. Uimirea că, totuşi, aşa ceva poate fi real. În depărtare, iahturi, iar pe linia orizontului, în fin, miniatural desen, câte o navă care pare nemişcată. Albastrul mării, în perpetuă primenire a nuanțelor. Jos, la vreo două sute de metri sub noi, printre stâncile de care se sparg în albe spume valuri, o *cover girl* în vestimentație sumară, dar cu cizme lungi, se supune docilă rigorilor unei şedințe foto. Publicitatea va înghiți totul. Neputând fi cu nimic stăvilită, a devenit cauza cea mai redutabilă a uniformizării şi imbecilizării lumii.

Suntem înspre mijlocul lui octombrie, dar atmosfera e de iunie, flori se revarsă de pretutindeni, plajele sunt pline, copiii noştri sunt şi ei acolo, Radu jr. experimentându-şi echipamentul de „scufundător". Între timp ne plimbăm, explorăm noi cartiere, noi ulicioare. Există un muzeu de istorie şi unul de artă, dar încă nu le-am localizat şi, de altfel, au un program straniu, doar sâmbăta, duminica şi în sărbători, câte patru ore. Am dat în schimb peste un Muzeu al Smaraldelor, de fapt un magazin profilat pe smarald brut şi prelucrat, cu piese remarcabile în vitrină care însă nu mi-au mai spus prea mare lucru. Asta deoarece doar cu vreo două săptămâni în urmă, în Germania, fusesem la Idar-Oberstein, capitala europeană a pietrelor nobile, unde am văzut lucruri într-adevăr extraordinare, splendori unice, pe lângă care cele din peştera lui Ali Baba sunt o nimic toată.

În cele din urmă poposim pe o bancă şi ne delectăm contemplând lumea. Ne aflăm într-o piațetă formată din capătul a trei străzi care dau aici pe faleză. În mijlocul ei e un mic grup statuar. Două femei şezând,

care împletesc sau dreg un năvod. Loc în care turiştii se fotografiază cu predilecţie, tot câte unul, între cele două femei de bronz, nu lipsite de o graţie inefabilă. O *operă* autentică şi nu e singura. De-a lungul falezei, dar şi în oraş, prin mici pieţe, întâlneşti asemenea expresii ale interesului pentru artă, pentru ambianţă, care ţin de acum de confortul urban. Mai încolo, alt bronz, un băieţel de o reuşită ingenuitate, purtând un coş cu peşti. Nu lipseşte nici sculptura comemorativă. În vecinătatea bătrânului Torre del Puerto, tot pe faleză, e un emoţionant memorial ridicat cu ocazia centenarului naşterii lui Marcelli Domingo i Sanjuan, nimeni altul decât inginerul proiectant al portului modern, care a adus pentru Cambrils prosperitatea şi bunul renume. Spaniolii sunt patrioţi pasionali, onoarea e una din valorile lor definitorii, dar aici, înainte de patriotism, e vorba de un frumos gest de recunoştinţă a unei comunităţi. Pe un mic luciu de apă se înalţă câteva blocuri de piatră brută, la baza cărora, pe o placă purtând înscrisul evocator, se află în basorelief chipul inginerului, figură distinsă de ochelarist gânditor, cu o privire iscoditoare şi uşor melancolică.

Aici, în Cambrils, apetitul statuarului nu depăşeşte proporţiile firescului. E prietenos şi cordial, sugerând o anume tandreţe. Se poate deduce astfel că, mic fiind, oraşul se manifestă artistic cu o cuviincioasă smerenie, păstrându-şi adică distanţa faţă de marile metropole, unde statuarul irumpe la proporţiile monumentalului care e relevat inclusiv prin plasament şi perspectivă. Văd aici o expresie a mândriei locale sau naţionale, după caz, ori, poate a orgoliului, altă dimensiune definitorie a spiritului hispanic. Am întâlnit-o prima dată la Tarragona, unde se explică până la un punct şi prin moştenirea romană, absolut copleşitoare a cetăţii Tarraco.

Pătrundem în oraş dinspre sud şi, fără premeditare, nimerim în Plaça Imperial Tarraco, adică exact unde trebuia. O mare piaţă circulară, unde se întâlnesc radial câteva *avingudas,* cea mai importantă fiind Rambla Nova, cu o parcare subterană chiar la începutul ei, de unde ne pornim periplul pedestru. Nu cred să existe vreun mare oraş spaniol care să nu-şi aibă *rambla* lui, axă, coloană vertebrală, topos referenţial, vitrină şi motiv de mândrie locală. De

orgoliu chiar. Spun asta pentru că trăisem de curând revelația târzie că, aflându-ne în Catalonia, era discutabil să ne considerăm în Spania. Poate chiar riscant, având în vedere fervoarea aspiraților separatiste ale catalanilor, specie şi mai pasională decât spaniolii. Ei nici nu se consideră spanioli. Să cauți aici specificul spaniol e o eroare. Am aflat în schimb câte ceva despre cel catalan. În primul rând că orgoliul lor identitar pare a fi cu un grad mai acut decât cel al spaniolilor, dacă aşa ceva se poate imagina. Cultul pentru trecutul, folclorul, tradițiile, artiştii, monumentele lor e perceptibil la fiecare pas, în primul rând în modul exemplar, profesionist, de o extremă pregnanță şi totuşi fără ostentație, prin care se pricep să le „promoveze". Şi, de asemenea, din toate textele şi înscrisurile publice care sunt bilingve, prima fiind însă întotdeauna limba catalană.

Pornim în pas de voie pe spațiul pietonal, mărginit de platani, de pe mijlocul ramblei şi, pe măsură ce ne apropiem de prima intersecție, suntem tot mai irezistibil atraşi de întâia expresie a autenticului spirit catalan, vizibilă de departe, din patru direcții. Zic autentic deoarece întruchipează o tradiție folclorică reprezentativă, cu care catalanii fac ocolul pământului, uimind lumea, dar autentic şi prin dimensiuni, material şi concepție, elocvente şi ele pentru acel orgoliu local de care aminteam. Un colosal monument, integral din bronz, care e menționat ca *Monumento a los Castells*, iar în franceză ca *Monument aux Castells*. Dificil de tradus fără prealabile informații. Nemții sunt ceva mai expliciți: *Denkmal zu Ehren der Castells*. Şi, cu grija lor pentru exactitate, precizează: *Menschentürme*. Asta şi este: un turn uman. Zeci de oameni în mărime naturală, ridicați într-o coloană pe şapte niveluri, unii pe umerii celorlalți. E, de fapt, un grup statuar, cu atât mai mult cu cât, la baza coloanei apar, tot în bronz, orchestra cu instrumente populare şi solistul vocal, ceremonia desfăşurându-se pe fond muzical, ritualic ritmat, fiecare moment al înălțării coloanei având etapele şi rânduielile lui imuabile. Originile şi mesajul acestei stranii tradiții datând, zice-se, din secolul XVIII, mi-au rămas destul de obscure. *Castells*, în catalană, înseamnă chiar castele, turnul uman e explicat prin ghiduri ca „alcătuire a unei structuri (sau construcții)

umane", iar protagoniştii sunt *castellers*. Tradiția e activă în toate orașele catalane, la date fixe, care coincid de obicei cu sărbători religioase. La Tarragona poate fi admirată în prima duminică de octombrie şi se deosebeşte de celelalte fieste de acest gen prin caracterul ei concurențial. Şase, şapte sunt nivelurile minimale ale „turnului", dar se ajunge şi mai sus, recordul stabilit cu câțiva ani în urmă fiind de zece. Impresia cea mai puternică mi-a lăsat-o până la urmă extraordinarul travaliu artistic şi deopotrivă pur tehnic care a dus la această performanță monumentală.

La următoarea intersecție, un nou popas. De data asta ne reține un superb havuz, unul dintre acele *şadârvane* care nu încetau a-l uimi pe precursorul Dinicu Golescu şi de care e plin Occidentul, motive de mândrie până şi pentru anonime orăşele de prin provincii. În paranteză fie zis, niciodată n-am văzut vreunul sec, adică în stare de nefuncționare din motive de avarie, de economie sau de tembelism. Aici, spectaculoasa arteziană îmi confirmă din nou importanța pe care comunitățile locului o acordă memoriei colective: o placă amintitoare atestă că fântâna a fost instalată prin anii 50 ai veacului trecut, cu ocazia centenarului inaugurării Ramblei Nova. Care, animată, plină de culoare, îşi urmează traseul rectiliniu în uşoară pantă ascendentă, pentru a se deschide brusc, retezată asupra mării, în Balcón del Mediteráneo, conceput în forma actuală în veacul al XIX-lea. Realmente balcon, larg, cu balustradă de fier forjat, punct optim de belvedere, de unde se deschid două perspective care îți taie răsuflarea: una peste nemărginirea albastră a Mediteranei, cealaltă în urmă, asupra largului bulevard străjuit de clădirile monumentale şi de cele două şiruri de bătrâni platani. Alături, jos şi în stânga „balconului", sub ghirlande şi cascade de flori multicolore, amfiteatrul roman din al doilea veac de după Hristos. Destinat luptelor de gladiatori, e aşezat chiar pe malul mării. În arenă, vizigoții au construit în secolul VI o bazilică, peste care, după şase veacuri, s-a înălțat o biserică romanică. Se păstrează din ele mai puțin decât din amfiteatrul propriu-zis, admirabil conservat, ca de altfel toate celelalte vestigii romane, începând cu impunătoarele ziduri ale cetății Tarraco, păstrându-şi

încă toate, chiar şi în ipostaza actuală de ruine, întreaga prestanţă a unui Imperiu civilizator. Iar deasupra amfiteatrului şi a Viei Augusta, importantă arteră care-şi păstrează vechiul nume, tot cu faţa spre mare, pe Passeig de Sant Antoni, un lung front de case, acestea tipic spaniole, pe fundaţii şi ziduri iniţiale care trebuie să fie de prin veacurile XV-XVI, faţade austere, severe, fără alt ornament în afara unor sumare feronerii pe la ferestre, urâte clădiri la urma urmei, dar cu o indenegabilă semeţie carte impune respect.

Catedrala apoi, operă predominant gotică, ridicată în secolele XII-XIV, dar n-am să intru în detalii fiindcă n-am avut răgazul de a le cerceta. Pe de altă parte, toate catedralele sunt aparent la fel, rămânând însă fiecare unică prin detaliile ei. În oricare dintre ele am trăit acelaşi sentiment de umilită admiraţie pentru credinţa care a putut produce asemenea capodopere şi, totodată, un profund regret, vecin cu frustrarea, de a nu putea rămâne îndelung acolo, într-o bancă, în contemplare şi reflecţie. Ceea ce e imposibil, pe de o parte din lipsă de timp, pe de alta pentru că în catedrale turismul a ajuns de acum să compromită orice tentativă de reculegere. „Călătoreşti ca să contempli – spunea Marguerite Yourcenar – orice călătorie este o contemplare în mişcare.” Aşa este. Catedralele fac însă excepţie: ele îndeamnă la reculegere, care, ca şi contemplarea în cazul lor, presupune un răgaz, oricât de scurt, de nemişcare.

Ne întoarcem prin cartierul evreiesc, secular, purtându-şi încă şi el prestanţa sa tragică, sesizabilă până azi. În 1492, prin una din cele mai vaste prigoane din istorie, evreii au fost alungaţi din Spania. Au rămas însă acei *conversos*, evrei convertiţi – convertiţi, dar prea puţini dintre ei convinşi – care au continuat să-şi exercite influenţa asupra spiritualităţii hispanice prin meşteşuguri, tipar, finanţe şi tradiţii. Chiar şi prin obiceiuri culinare. Căci, bunăoară, europenii care găteau cu untură, au deprins obiceiul de a folosi uleiul, *id est* uleiul de măsline, de la evrei, după cum spune Salvador de Madariaga citat de Fernand Braudel în *Mediterana şi lumea mediteraneană în epoca lui Filip al II-lea.* Şi doar astfel, susţine Braudel, prin interferenţa de durată seculară dintre culturile creştină, arabă şi iudaică, se poate vorbi astăzi

despre o *civilizație iberică* aparte în diversitatea culturală a Europei. Așa se explică, îmi îngădui să adaug, și persistența cartierelor evreiești din orașele spaniole, în pofida marii expulzări din 1492. Precum acesta din Tarragona, ulicioare înguste, cotite, labirintice, pe unde soarele nu prea răzbate, case înalte, strâmtorate din lipsă de spațiu orizontal, întunecate, ferestre cu obloane, balcoane mici, feronerie străveche. Atmosfera e puțin misterioasă, puțin sordidă, bănuiești interioare cu ploșnițe și subsoluri cu șobolani, iar gândul îți derapează intempestiv înspre un eventual Golem local. Până la urmă însă, totul e de un pitoresc a cărui autenticitate nu poate fi contestată, fiindcă se impune firesc și nicidecum prin banalizatele tertipuri de ademenit turiști.

Ne încheiem escapada tot în orașul vechi, pe terasa uneia din cele vreo șase, șapte cafenele din Plaça de la Font. Piață prietenoasă, dreptunghiulară, mărginită de aceiași copaci bătrâni care ocrotesc cu răsuflarea și umbra lor tot orașul. Espresso-ul, după atâta umblet, după atâta urcat și coborât scări și străzi, ei bine, espresso-ul e desăvârșit, iar privelișstea lumii care animă, veselă și vorbăreață, această mică piață pietonală, e profund desfătătoare și relaxantă.

Ploaie și cam frig. Totuși, decât să vegetăm în hotel, preferăm ieșirea, oricum proiectată, la Poblet, cale de vreo 60 de kilometri. Nu regretăm. Drumul e spectaculos, cu serpentine strânse, printre culmi brăzdate de râpe adânci și versanți presărați cu arbuști. Adevărate păduri am văzut însă, în fine, abia pe înălțimile care înconjoară mănăstirea. Se zice că sunt foarte bogate în izvoare, ceea ce va fi constituit probabil un argument decisiv pentru călugării cistercieni de a-și întemeia, prin secolul XI, sihăstria în acest loc. Căci, la început și până prin vremea Renașterii, sihăstrie va fi fost într-un astfel de loc, pe acele vremuri sălbatic și neumblat. Dar plopi n-am văzut. Să fi fost atunci, la începuturi? Mă întreb, fiindcă numele Poblet vine din latinescul *populetum*, plopiște. Sunt în schimb azi, solitari sau în pâlcuri, chiparoși. Siluetele lor elansate, întunecate, meditative nu doar înfrumusețează, ci și înnobilează orice peisaj pretutindeni pe unde am umblat.

Mănăstirea Santa Maria de Poblet e începută în stil romanic,

cu mereu noi adăugiri stilistice prin veacuri, până la poarta barocă, greoaie, din impozantul zid crenelat, de cetate, care înconjoară incinta centrală, cam ca la noi, la Sucevița. Minunat patio înconjurat de arcade gotice, cu gazon, alei pavate, chiparoşi şi roze care-şi desfăşoară tot patetismul lor cromatic de octombrie, biruitor şi acum, în ciuda zilei mohorâte. În fața intrării în trapeză, un havuz circular, cu subțiri surse de apă de jur împrejur, astfel încât să se poată spăla pe mâini toți călugării în acelaşi timp, înainte de a intra la masă. De aici încolo, pătrundem într-un imperiu al pietrei, masiv, rece, definitiv. Bucătăria cu firidele ei, cuptorul căpcăunesc de lespezi, vatra de sub cazanul de tuci, trapeza sobră, vorbitorul, biblioteca înțesată de venerabile tomuri, fabuloasă, ispititoare, unde însă vizitatorii n-au voie să treacă dincolo de prag. Alăturat trapezei – aici refectoriu – o mică încăpere destinată retragerii monahilor pentru scurte răstimpuri, la vreme de iarnă. Are un abia perceptibil aer de intimitate, dar acesta e, probabil, un efect subiectiv, datorat informației că, exceptând bucătăria, acesta era singurul spațiu prevăzut cu posibilitatea de a fi încălzit. Concedaseră până la urmă şi austerii cistercieni că reflecția e mai fertilă sub boarea, oricât de plăpândă, a unui cămin. Dar nu şi somnul. Care nu trebuia să fie nicidecum desfătare, ci doar răstimp, scurt, de adunare a puterilor pentru o nouă rundă de rugăciuni. De aceea, dormitorul e comun, lungă şi vastă sală de piatră goală, a cărei rece neînduplecare îmi dă fiori.

Biserica în gotic, cu nava înconjurată de şapte capele, a fost consacrată în secolul XII, dar definitiv încheiată în al XV-lea. Ceea ce impresionează aici în primul rând e ipostaza ei de Panteon al Cataloniei şi Aragonului. Cripta regală ocroteşte odihna a nu mai puțin de şase regi cu reginele lor. De jur împrejur, sarcofagele sunt încastrate în zid, la o înălțime atât de mare totuşi încât să permită contemplarea gisanților de alabastru care le acoperă, cu chipuri a căror linişte păstrează totodată o extraordinară expresivitate care îi personalizează. Calitate ce poate fi regăsită în fizionomiile tuturor celorlalte sculpturi, de sfinți şi de ierarhi, colosal travaliu de migală artistică. Din fericire, vremea neprielnică a împuținat turiştii, aşa că pot profita de câteva

clipe de răgaz în mijlocul acestei tăceri compacte, de piatră, eşantion al păcii eterne. Şansă pe care n-am mai avut-o decât în Germania, în cripta împăraților de sub Domul romanic din Speyer.

Se zice că în mănăstire nu mai viețuiesc astăzi decât 16 călugări. N-am zărit decât doi, cu treburi, care păreau că se furişează de-a lungul zidurilor, stânjeniți de a fi fost nevoiți să iasă din partea de mănăstire neîngăduită turiştilor.

La întoarcere, ne abatem prin Montblanc, pitoresc orăşel tipic medieval, odinioară cetate, atât pentru a-l vedea, cât şi pentru a mânca undeva. Prilej de a-mi aminti de unul dintre sloganele mincinoase ale turismului românesc, proclamând Sighişoara ca fiind singura cetate medievală europeană care mai e locuită. Asta în timp ce toată Europa, mai cu seamă în Occident, e plină de cetăți medievale în care viața cotidiană n-a încetat nici o clipă. Dar, poate din cauza vremii şi a oboselii după umblatul cel mult de la Poblet, Montblanc mi se pare deprimant. Grămădit pe un mamelon pietros, arid, cu case străvechi, multe în paragină. Urcăm şi coborâm ulicioare înguste, labirintice, unele numai trepte, obosiți şi flămânzi, fără a întâlni suflet de om, de parcă toți localnicii s-ar fi pustiit din calea unei invazii. Cei doar vreo doi, trei trecători întrezăriți păreau ultimii întârziați într-un loc pe care se pregăteau să-l părăsească. Atmosferă vag terifiantă. Pustiu total şi în mica piață din fața bisericii baroce de veac XIX, pe uşa căreia scrie că nu se deschide decât la ora 16. Cele două locante suspecte pe care le-am întâlnit în acest excurs eratic mi-au amintit de zisa lui Dante, din parodia lui Topârceanu: „Maestre, intrarea-mi pare cam obscură…" Şi am abandonat căutarea.

Mâncăm în cele din urmă pe la cinci după-amiaza într-o pizzerie din Cambrils, o pizză servită cu mult aparat de un patron năucitor de locvace. La vreo două mese mai încolo, patru clienți teribil de vocali, par că se ceartă. Dar nu, deducem că sunt familiari ai localului, care vin la ora asta să joace un fel de domino. Nu se ceartă, dimpotrivă, se simt foarte bine, dar aşa e neamul, vorbăreț şi vocal, aşa e şi limba, sonoră, accentuată, cu o solemnitate un pic dură. Acestea sunt calitățile care îl vor fi determinat pe Carol Quintul, de nu mă înşel,

să aprecieze că italiana e făcută să fie vorbită cu femeile, franceza cu prietenii, germana cu dușmanii, singura limbă destinată comunicării cu Dumnezeu fiind spaniola. Trebuie să admit că e o intuiție corectă, mai ales când auzi spaniola răsunând într-una din magnificele lor catedrale.

Montserrat e Athosul catolicismului. A ajunge acolo a fost de la început una dintre țintele acestui voiaj. Am socotit momentul potrivit într-o duminică de o seninătate sublimă. Cam 130 de kilometri. Pornim pe la 10:30 şi, după vreo oră de drum, constatăm că ne-am rătăcit. Intrăm în criză de timp, dar nu regret deoarece, ca şi în drumul spre Poblet, dar acum pe vreme frumoasă, ni se arată şi o parte din Spania rurală. Părăsind *autopista*, alergăm pe şosele locale, altfel cât se poate de bine întreținute. Relieful e accidentat, prin sate e vizibilă încă sărăcia, casele, urâte, sunt cam părăginite, destul de multe de-a dreptul părăsite. Vreo două – să le zic – castele, foarte asemănătoare cu cel al lui Hasdeu de la Câmpina, solitare în câmp, pustii, pe cale de a deveni ruine, părăsite de cine ştie ce hidalgo scăpătat. Curios e că aşezările au preferat de obicei versanții, cățărate pe pante dificile, unde viața numai uşoară nu poate fi, deşi mai în vale ar fi fost destul loc plan. E drept, priveliştea lor e cât se poate de pitorească, dar cu siguranță nu pitorescul l-au căutat cei ce le-au întemeiat în astfel de locuri. Şi se mai văd încă pe aici, purtând rețele electrice locale, stâlpi de lemn, cum au mai rămas şi la noi, de-a lungul căilor ferate.

Montserrat e o erupție stâncoasă, granitică, în forme stranii, incredibile, răsărită ca din nimic şi de nimic prevestită, cu totul deosebită de înălțimile domoale de până aici. Altitudinea maximă e de 1200 m., cât Predealul nostru, dar pare mult mai mare din cauza urcuşului abrupt, a prăpăstiilor înconjurătoare şi a priveliştilor vaste care se deschid după fiecare cotitură. Pe la ora prânzului, după un urcuş considerabil, ajungem abia la poalele masivului, unde e marcat Kilometrul Zero al Montserrat-ului propriu-zis. De aici mai sunt 11 km. de urcuş pe o şosea cu două benzi, în continuă serpentină, de o parte prăpastie, de alta perete de stâncă. Pe măsură ce urcăm, ne dăm seama ce greşeală am făcut venind într-un asemenea loc în zi

de duminică. Afluența e enormă, sute de autocare şi maşini urcă şi coboară fără istov, altele, pe kilometri întregi, fără întrerupere, sunt parcate pe dreapta, pe jumătate hâite în şanț. Parcarea devine o epopee. Nu găsim nici un spațiu gol, deşi urcăm până unde e posibil şi se află unicul loc de întors. Coborâm din nou, resemnați, cale de vreo 7 km., până găsim, în fine, un refugiu nesigur lângă zidul unei case solitare, ce va fi fost prosperă şi spectaculoasă cândva, dar acum e delabrată, pustie, lugubră chiar în seninul zilei. Una dintre acele case de care nu te miri să auzi că e bântuită. După o pauză dilematică de vreo jumătate de ceas, hotărâm să reluăm urcuşul într-o nouă tentativă, doar, doar.. Găsim, în sfârşit, de data asta un loc, dar tot cam precar, pe dreapta firului circulat şi asupra şanțului, de unde avem încă de urcat la pas mai bine de un kilometru. Când dă Dumnezeu de ajungem, sunt deja bine obosit, dar merita osteneala. Priveliştea se deschide în vale peste o bună parte de Catalonie, iar lumina de octombrie, mereu schimbătoare, produce efecte mirifice. În spatele nostru, în sus, de asemenea, stâncăriile ciclopice şi proporțiile aşezământului benedictin, atestat întâi şi-ntâi la anul 888, sunt strivitoare.

De zăbavă reflexivă, cu atât mai puțin de reculegere nu poate fi vorba. E primul lucru de care-mi dau seama de cum pătrund în incinta sacră. Mulțimea de toate neamurile, inclusiv asiate, e revărsată pretutindeni, de pe vârfurile cleanțurilor de piatră până în intimitatea Sanctuarului, unde solicitarea plurilingvă de silentiu, afişată peste tot, e zadarnică, rumoarea fiind de nestăvilit. Un Athos al catolicismului, ziceam? Dar nu se vede nici un monah. Ar fi şi deplasați în această mulțime frivolă. De altfel, mănăstirea, cu fațada străjuită de un magnific chiparos solitar, e inaccesibilă turistic, păstrându-şi întregul mister. Accesibil în schimb e ceea ce e numit aici „Sanctuarul Madonei Negre”, adorată şi ca patroană a Cataloniei. Sanctuarul e, de fapt, o Catedrală deosebită de catedralele gotice clasice prin lărgimea navei care, astfel, pe lângă înălțime, impresionează şi prin vastitate. Iar un farmec cu totul aparte i-l conferă candelele de o mărime neobişnuită, cât nişte mici candelabre, fiecare altfel concepută, capodopere de orfevrerie, care se înşiruie suspendate de o parte şi de alta a navei,

de la intrare până la altar. Pe ambele laturi apoi, nava e însoțită de capele dedicate, fiecare, de asemenea, capodoperă în felul ei. O profuziune de picturi, sculpturi, mozaicuri, orfevrerii le împodobesc, în compoziții şi ecleraje subtile, inducându-ți o stare insolită de admirație şi uimire care în anumite momente frizează perplexitatea. Obişnuita sintagmă „răbdare benedictină", care se referă de obicei la caligrafia unor manuscrise, poate fi extinsă şi asupra fantasticei investiții de jertfă, aspirație, iubire şi efectiv lucru artistic acumulate aici veacuri la rând pentru a întemeia, a înălța şi a împodobi acest aşezământ al credinței.

Buni cunoscători ai şirurilor umane care se formează în aşteptarea a ceva, ne atrage atenția coada considerabilă, pornită încă din afara Sanctuarului, a celor ce înaintează încet doar pentru a trece o clipă prin fața Madonei. După un moment de ezitare, curiozitatea e mai puternică şi ne ataşăm. Alții şi alții se adaugă mereu în urma noastră, perindarea aceasta continuându-se fără întrerupere tot timpul cât Sanctuarul rămâne deschis. Plictiseala lentei avansări, de care mă temeam, e exclusă grație minunilor care însoțesc traseul, de la lespezile de marmură ale mormintelor încastrate în zid, cu epitafurile lor epice, până la picturi, mozaicuri cu indescriptibile irizări, vitralii. Precista stă într-o nişă, foarte sus, deasupra altarului şi în spatele lui, unde se ajunge, într-o ultimă etapă, pe nişte trepte înguste şi abrupte. Are într-adevăr chipul întunecat, de culoarea ciocolatei, dar marcat de o anume noblețe: prelung, impasibil, privind înspre o zare inaccesibilă nouă. Credința mea, foarte personală, e circumspectă: nu frecventez moaşte, sfinți taumaturgi sau icoane „care plâng", după cum pelerin n-am fost nicicând. Iar acum mă conformez obiceiului locului, atingându-i şi eu mâna, cu un sentiment de păcătos scepticism, timid subminat de speranța laşă că gestul nu va fi totuşi în zadar. Reuşesc apoi să şi admir pentru o clipă perspectiva care se deschide de aici de sus, ca un fel de racursi, asupra întregii nave înțesate de lume. O clipă doar, cei ce vin din urmă neîngăduind oprirea.

Există şi un remarcabil Muzeu Montserrat în care zăbovim după ieşirea din Sanctuar. E conceput după standarde de ultimă oră, cu

secțiuni consacrate fiecărui topos biblic, cu o corectă reprezentare şi a celorlalte religii ale Cărții. Dacă acestea, oricât de bogate, sunt lucruri la care mă aşteptam, surpriza a fost secția de artă modernă. Dominată de artişti spanioli, e inegală, oscilând între kitsch şi capodoperă. Se reliefează din ansamblu impresioniştii, printre care foarte interesanți cei spanioli, de fapt catalani cei mai mulți, încă necunoscuți mie, iar dintre ei Ramon Casas cu a sa întru toate distincta *Madeleine,* din 1892. Salvador de Madariaga, în celebrul său eseu *Englez, francez, spaniol,* remarca tendința artei spaniole de a se consacra cu precădere omului şi mai puțin naturii. Adevăr verificabil şi aici, unde peisajul e excedat de portretul din varii epoci şi maniere, toate însă de o mare relevanță expresivă. Iată şi un Picasso superb, tot portret, din perioada lui realistă; un desen, apoi, de Dali, un impromptu insolit de Jean Cocteau, variațiuni grafice pe tema „şi zidurile au urechi", schițate de el, după toate aparențele, într-un intermezzo ludic, în vreo cafenea.

Ieşim, ne pregătim de plecare, trecem printre interminabilele buticuri şi tarabe cu suveniruri şi cu de-ale gurii mai mult sau mai puțin specifice locului. Se înserează, lumina e alta, mirobolantă, învăluind vasta şi profunda perspectivă asupra Cataloniei, iar lumea se răreşte văzând cu ochii, plecând cu autocare, cu maşini, cu „motoare" (ce calamitate „motoarele" astea!), cu cremaliera, cu funicularul, cu bicicletele ori, cei tineri, pur şi simplu *per pedes*, cu rucsacul a spinare. Pe toți petrecându-i binecuvântarea *Pax Vobis*, de pe obeliscul ce veghează ieşirea/intrarea din aria sacră.

La anumite date intrate în tradiție, sosesc aici mii de pelerini. În piațeta din fața chiparosului aristocratic ce veghează intrarea în mănăstire, se dansează atunci *sardana*. Dans specific Cataloniei, inclusiv versantului ei francez, sardana e un fel de horă cu o coregrafie extrem de riguroasă, cu origini evident rituale, care e interpretat, cel puțin aici, la Montserrat, ca simbolizând unirea întru spirit a întregii umanități. Cunoşteam acest dans cu pierdute semnificații rituale din romanul lui Armand Lanoux, *Păstorul albinelor*, apărut şi la noi în urmă cu vreo treizeci de ani, unde rezistența din Pirinei îşi transmitea în timpul războiului mesaje prin intermediul figurilor coregrafice

ale sardanei, inteligibile doar pentru cei inițiați. Aflând-o acum aici, ca tradiție a locului, am sentimentul agreabil al întâlnirii unei vechi cunoştințe. Presupun însă că şi pelerinajele astea ce țin de patriotismul, orgoliul şi tradițiile catalane sunt în cele din urmă mai curând nişte fieste populare decât pelerinaje determinate de mari fervori mistice. Nu ştiu dacă cineva mai poate afla loc de reculegere şi meditație la Montserrat. Poate doar în extrasezon turistic şi în zi de lucru. Poate doar în intimitatea mănăstirii celei inaccesibile. Contemplu aceste edificii enorme, masive, pe câte patru, cinci, şase niveluri, mai multe corpuri, turnuri, sute de ferestre. Aşa arătau încă într-o stampă din secolul al XV-lea. Câtă titanică trudă pentru a le înălța doar cu brațele, cărând de jos toate materialele şi cele de trebuință pe cărări înguste, cu catârii, cu spinarea, cu hârzobul! Şi ce adăpostesc ele acum? Capele, sacristii, chilii, cuhnii şi trapeze, odăi de oaspeți, vorbitorii, bibliotecă, tipografie, săli de conclav şi oricâte altele ar mai fi, tot nu văd cu ce s-ar mai putea umple atâta spațiu ciclopic construit. Alături, probabil, de Catedrala din Sevilla, de cea din Santiago de Compostela şi de Escorial, pe care nu le-am văzut, dar mi le imaginez, alături de Barcelona şi de Gaudi, a căror revelație am avut-o ulterior, Montserrat rămâne una dintre marile erupții ale orgoliului spaniol. Spaniol sau catalan, – în ultimele zile petrecute aici am învățat să fiu prudent, ca unul care vede lucrurile din afară: niciodată nu ştii unde şi câtă e lucrarea unora, unde şi câtă a celorlalți…

Barcelona a fost o aspirație şi a rămas o nostalgie. Nicăieri ca aici n-am fost atât de agreabil contrariat la tot pasul şi în nici un alt loc n-am întâlnit o asemenea concentrare de frumusețe, de la cea urbanistică, arhitectonică, până la cea a peisajului care se deschide mereu altul, oferind de peste tot noi şi noi perspective.

Întâia emoție am trăit-o la întâlnirea cu Columb. Este – din istorie – unul dintre personajele de care mă simt cel mai atașat. Poate pentru că îi înțeleg foarte bine, la modul empatic, destinul. A începe o carte, mai ales când ea se vrea un roman de anvergură, înseamnă a te angaja într-o aventură asemenea exploratorului: ştii încotro te îndrepți, ți-ai făcut toate planurile, ai stabilit itinerariul, dar nu ştii niciodată

când, dacă şi unde vei ajunge. Şi de cele mai multe ori – presupunând că ajungi – constaţi că ai ieşit la un cu totul alt ţărm decât cel la care gândeai. Fără ca aceasta să devină totuşi un motiv de regret. Lui i se spune aici Cristóbal Colón. Monumentul său stă într-o mare piaţă circulară, între port þi începutul ramblei. A fost conceput de Gaietá Buïgas, lucrat de sculptorul Rafael Atché þi inaugurat la 1 iunie 1888, cu ocazia Expoziţiei Universale. Sunt astfel 120 de ani de când Amiralul, Navigatorul, Descoperitorul, cu toată slava şi păcatele sale, stă în vârful acestei coloane de 70 de metri, cu braţul întins spre mare, dar în direcţia opusă celei în care a navigat. Au fost atunci polemici pe chestia asta, dar în cele din urmă s-a convenit că e bine aşa, deoarece arată înspre Genova, oraşul său natal, şi n-avea sens să arate apusul, unde nu se vede nici o mare, ci doar începutul ramblei. Oricum, l-au adoptat şi îl venerează, considerându-l fiu al lor, deopotrivă Spania şi Catalonia, dar numai catalanii se implică aici, în capitala lor, în omagiul epigrafic de pe monument: *Honrando a Colona, Catalunya honra a sus hijos predilectos*. Cât se poate de explicit. De fapt, ei nu-l omagiază aici doar pe Columb, ci îşi proclamă capacitatea şi datoria de a-şi onora toţi „fiii predilecţi”. Am remarcat această nobilă propensiune peste tot aici, de la memorialul inginerului Marcelli Domingo i Sanjuan, proiectantul portului Cambrils. Cu precizarea că, doar cu rare excepţii, în toate aceste înscrisuri epigrafice, dar chiar şi în epitafurile din catedrale, cuvântul *honor* e nelipsit în sintagme ca onoarea Spaniei, onoarea Catalunyei, onoarea naţiunii. Onoarea şi recursul la onoare sunt poate expresiile cele mai frecvente prin care se manifestă patriotismul spaniol. În eseul amintit, din 1930, Salvador de Madariaga afirmă că patria e una din componentele lumii pasionale a spaniolului. Care, însă, e gata mai curând să moară pentru patrie decât să trăiască pentru ea. Ceea ce ar explica, după Madariaga, disproporţia între „valoarea Spaniei în ansamblul ei şi cea a spaniolilor luaţi individual”. Ei, dar de aici intrăm de acum în nişte subtilităţi pentru a căror evaluare nu sunt suficiente două săptămâni itinerante printr-un colţ de Spanie. Aşa cum, pentru a emite judecăţi şi nu doar impresii asupra Barcelonei, ai avea nevoie de câteva luni,

nicidecum de câteva ore: o simplă privire asupra planului oraşului sau asupra imaginii sale aeriene îți dă senzația descurajantă că e de necuprins. Poate nici în luni, poate în ani, poate într-o viață…

Sub brațul întins al lui Columb, se desfăşoară portul. N-am rămas decât puțin, el fiind la fel ca toate porturile. Mai mult decât o atenție pasageră merită însă aici clădirea „Căpităniei Portului Barcelona": impunător edificiu de secol 19, amintind cu o demnitate uşor vetustă de altă lume şi alte vremuri, când locul era intens animat de călătorii cu vapoarele care veneau şi plecau necontenit şi nu de turiştii care sosesc acum cu avioanele. E ceva solemn şi melancolic, de nobil scăpătat, dar păstrându-şi totuşi prestanța, în frumusețea acestei Căpitănii singuratice, dincolo de care, în spatele Navigatorului, parcă şi el nostalgic, începe La Rambla.

Prima, adevărata, celebra, căci în această metropolă caroiată şi diagonată mai sunt câteva ramble la fel de mărețe, chiar dacă se cheamă *passeig* sau *avinguda*. Nebunia de pe lume e însă aici, pe La Rambla: flaşnetari însoțiți de căței, maimuțe ori papagali, instrumentişti, cântăreți, chioşcuri cu toată presa lumii, cu flori împovărate de culori şi miresme, pictori, statui vii – tristă soluție: de exhibare, de supraviețuire? – vânzători de păsări şi animale mici, kitschuri, cafenele, covrigării, platani monumentali, mulțimi căscând gura şi păzindu-şi buzunarele, poşetele, borsetele, ca şi noi, ca şi noi, iar de-a lungul, pe ambele părți, o circulație amețitoare. Ne-am abătut de la o vreme pe străduțe vechi, prin Plaça Reial, dreptunghiulară, cu palmieri, bătrâni şi ei, înconjurată de largi arcade, prin Târgul de Antichități & Vechituri, unde am suferit literalmente printre miile de obiecte minunate şi surprinzătoare pentru care nu mi-ar fi ajuns nici trei zile doar ca să le dezmierd din priviri. Dar târgul acesta se întinde chiar în larga Plaça Nova din fața Catedralei celei vechi, gotice, începută în al XIII-lea veac. Care e însă în renovare, ca foarte multe monumente şi clădiri, vedem din ea doar vreun sfert din ce ar fi de văzut. Tot oraşul e plin de şantiere, pe câteva bulevarde se înlocuiesc conductele, dar – de neimaginat la noi! – viața normală nu e cu nimic perturbată, nu ambuteiaje, nu praf, nu murdărie, nu mormane de

pământ, nu şanţuri. Pretutindeni semnalizări, semafoare, panouri de protecţie, pasaje elaborate *ad hoc*, expresii toate astea ale unei griji pentru pieton şi pentru imaginea şi prestigiul oraşului, care pentru noi, balcanicii, sunt absolut incredibile.

Pe una din străduţele din jurul Catedralei, două fete cu câte un mic ţambal cântă seducător *Chiquitita* („Abba la ţambal", se amuză Edi), eu le las doi bănuţi, iar ele îmi mulţumesc printr-un tremur al pleoapelor. Nu sunt frumoase, dar sunt expresive, îmbrăcate cu gust şi îşi iau rolul în serios, foarte concentrate, ceea ce le conferă o anume distincţie. Când am trecut din nou pe acolo, se adunase lume multă în jurul lor, cu aplauze după fiecare piesă. Cred că au avut o zi bună. Revenim pe La Rambla, dar ne abatem iar, de data asta spre stânga, în căutarea pieţei, Mercat de la Boqueria. Nu înainte însă de a traversa Pla de l'Os, pavată cu mozaicul conceput de Joan Miró în stilul său uşor de identificat chiar şi fără ajutorul vreunui ghid: o tresărire de surpriză şi brusca sfială de a trece călcând acea imagine sub paşi. Piaţa pe care o găsim nu e decât cea mică, dar e vastă, fermecătoare şi saturată de aromele şi culorile tuturor roadelor pământului, văzduhului şi mării. Cum o fi cea mare?! Cumpărăm curmale proaspete, mari cât renglotele şi pline de o cremă paradisiacă. Fotografiez spre arătare în patrie caserolele cu salată de fructe gata preparată şi feliile de lubeniţă curăţate de seminţe, gata secţionate, cu o mică furculiţă de plastic ataşată, învelite în folie. Forfotă, rumoare, negustori politicoşi şi persuasivi, curaţi, cu tonete aseptice şi prezentare irezistibilă a mărfii.

Popas scurt şi nesemnificativ la un Mc Donald's oarecare, singurul loc discordant în atmosfera ramblei. Prost inspiraţi, făceam mai bine de ne opream la una din nenumăratele taverne sau pizzerii: chiar dacă ar fi fost, probabil, o escală mai costisitoare, ar fi rămas cu siguranţă memorabilă. Dar de aici încolo intram în universul lui Gaudi. Vorbesc ca şi cum nu toată Barcelona ar fi impregnată de spiritul lui, de nebunia lui, de geniul lui. De la casele imaginate de el, de la designul băncilor de pe rambla, de la un parc, de la cutare portal, de la mozaicurile lui. I se spune „Barcelona lui Gaudi" şi,

într-adevăr, locul nu mai poate fi imaginat fără el. A început să mă intereseze de mult, de când, prin anii 50, mi-a căzut în mână o poză a Sagradei. Pe urmă, pe măsură ce, prin ani, se tot adăugau, ca într-un puzzle, noi şi noi amănunte din viaţa lui, am început să-l şi iubesc. Erau incitante şi petele încă albe din viaţa sa, ca şi aura de exotism şi mister care-l înconjurau, deoarece era pomenit rar şi atunci doar ca pildă de neurmat a decăderii artei burgheze. Până la urmă, perspectiva devenită plauzibilă de a mă întâlni cu el, va fi fost argumentul decisiv care m-a determinat să accept aventura acestui voiaj târziu.

În fine, am ajuns la cel mai celebru dintre edificiile sale, Casa Milla sau La Pedrera, bine plasată pe un colţ de intersecţie, cu o perspectivă generoasă, din mai multe unghiuri asupra ei. Înălţată între 1906 şi 1912 – Gaudi e o încununare a Epocii Belle în viziune proprie – singura vizitabilă. Cu parter, cinci niveluri şi un pod, mansardă, ce-o fi, pe vreo două sau trei niveluri şi ea. E imposibil de descris: galerii, culoare, scări spiralate, apartamente, ascensoare, curte interioară, terase, spaţii de expoziţie, sală de conferinţe şi spectacole, adăposteşte câteva instituţii de cultură şi ansamblul vizitabil. Unde, pentru a pătrunde, trebuie să accepţi un control agasant, ca în aeroporturi, dinspre nişte poliţiste scunde, bondoace şi cam fruste, cu tot tacâmul, detector de metale, spaţii de păstrare a unor obiecte socotite, după nu ştiu ce criterii, indezirabile. Am suportat cu refulată enervare, simţind pentru întâia oară teroarea veacului în care vieţuim şi zicându-mi că, negreşit, ştiu ei ce ştiu, nu s-or fi apucând să-şi importuneze oaspeţii degeaba. Chiar aşa: n-ar fi deloc imposibil ca în mulţimea aceasta paşnică şi relaxată care stă la coadă pentru bilete, să fie şi un/o kamikadze. N-ar fi nici primul atentat asupra plăsmuirilor lui Gaudi.

Vizita decurge de sus în jos, de la acoperiş, de pe ultima terasă, deschisă înspre toate zările, populată cu fantasmele acestui artist halucinant. Plimbarea labirintică printre ele, conjugată cu priveliştea asupra oraşului, de la terasele şi interioarele vecinătăţilor din jur, până departe, pe Montjuïc, cu crângurile sale verzi, sau înspre scăpărarea albastră a mării. Un univers absolut personal, irepetabil şi

de nimic prevestit, eruptiv, rod al unei imaginații debordante, aflată într-o empatică şi perpetuă comunicare cu natura lui Dumnezeu şi cu însuşi Dumnezeu. Cu un nivel mai jos, pătrundem de altfel într-un fel de mansardă, un spațiu întunecat, dar savant eclerat, unde sunt identificate o parte dintre sursele naturale de inspirație ale acestui artist temerar, obsedat de a readuce natura în cotidianul modernității. Până la urmă nu ştii cum să te împarți între surprizele oferite de exponatele propriu-zise şi admirația pentru ingeniozitatea expunerii.

Dar, sub aspect afectiv, cel mai mult aş fi întârziat în apartamentul dedicat Epocii Belle, cu Jugendstilul în expresie catalană, reconstituit în cele mai mici detalii, cu respectarea viziunii lui Gaudi asupra ambientului şi a decorațiunilor interioare. Spun că aş fi rămas cât mai mult aici, pentru că, deşi totul e reconstituit în aşa fel încât reflectă viața unei familii din clasa mijlocie a Barcelonei începutului de veac 20, am avut tot timpul sentimentul că mă plimb prin apartamentul bunicilor. Redescopăr ca pe vechi cunoştințe o mulțime de obiecte familiare, începând din bucătărie, prin toate încăperile, până în camera copiilor plină de farmecul vetust al unor jucării care fuseseră şi ale tatălui meu, pentru a le descoperi apoi prin cine ştie ce debara. Dau astfel uneori peste câte o enclavă a trecutului, prinsă ca o furnică într-un strop de chihlimbar, şi mă înfior la gândul că fac parte dintre tot mai puținii care îi mai păstrează amintirea reală, încă vie, cu totul alta decât imaginea pe care noile generații şi-o formează – dacă şi-o mai formează – despre trecut din cărți, din albume, din filme. Când plecăm de aici, port cu mine o lungă trenă de nostalgii.

Pe una dintre „Diagonale" mergem apoi şi tot mergem, cu un scurt popas de espresso energizant la „Cafe Saula", în căutarea Sagradei. O găsim pe la cinci, împresurată de gigantice macarale-girafă şi de mulțimi perplexe. Cum devenim şi noi. Pentru un arhitect normal, numai gândul de a concepe proiectul unei catedrale unice, cu cinci nave, care să poată cuprinde 30.000 de suflete, presupun că ar fi ireversibil inhibant. Să o mai şi înzestrezi cu 12 turnuri şi cu o clopotniță – *campanario* – de 170 de metri şi să faci din fiecare metru pătrat ale imenselor suprafețe murale o operă de artă de sine

stătătoare care să fie totuşi armonios integrată ansamblului, ei bine, în faţa unei asemenea realităţi, chiar văzând-o aievea, *să sparie gândul*. Bunul, plăpândul, vulnerabilul, zbuciumatul Antoni Gaudi a fost un geniu nefericit, cum îi şade bine oricărui geniu. Cu imaginaţia sa proliferantă, terorizat parcă de un perpetuu *horror vacuum*, căutându-l şi venerându-l neobosit pe Creator printre creaţiile Firii, întruchipează şi el, pe cât de personal pe atât de plenar, mândria şi grandofilia spiritului hispanic. A pornit acest proiect în 1883, la 31 de ani. A avut şansa de a-l vedea înălţându-se, dar nu şi pe aceea, imposibilă, de a-l vedea terminat. L-au continuat cu intermitenţe urmaşii, până în stadiul în care-l vedem acum. Ceea ce nu înseamnă că n-a avut parte şi de erupţii ale urii, cum a fost vandalizarea – când altcândva? – din timpul războiului civil. Mulţimi imbecilizate au încercat atunci, din fericire fără succes, să dinamiteze turnurile. Au reuşit, în compensaţie, să profaneze mormântul artistului din cripta subterană a Catedralei. Culmea e că, departe de a fi terminată, capodopera supremă a lui Gaudi se află încă în construcţie, urmând milimetric, pas cu pas, proiectul său fantast. Iar termenul finalizării ei, stabilit cu realism şi răbdare, e anul 2026, întâmplător sau nu, la exact un veac de când – cu fericita expresie a Margueritei Yourcenar – timpul artistului a devenit eternitate.

La sosire, de dimineaţă, am lăsat maşina în parcarea subterană a portului. Epuizaţi de atâta mers pe jos cu atenţia solicitată în atâtea direcţii, facem drumul de întoarcere cu metroul. E o experienţă şocantă. După baia de frumuseţe, veritabilă *kaloterapie*, de care ne-am bucurat întreaga zi, plonjăm acum în plin *underground* al unui veac în curs de dezumanizare. Barcelona a dispărut subit. Schimbăm trenurile, străbătând de la unul la altul lungi culoare subterane, urâte, cenuşii, cu un aer cald, sufocant. Pe unul din ele, un fals cântăreţ ghemuit pe jos nu face decât să umfle şi să dezumfle foalele unui acordeon obosit. Am toate motivele să cred că ne este compatriot. Măcar nu se dă la om. În metrou apoi, în ciuda aglomeraţiei, mă apucă un soi de claustrofobie, ca în lifturile din blocurile lui Ceauşescu. O lume, aici, cu totul deosebită de cea de sus: imobilă, tăcută, suspicioasă, cu

un aer ostil. Nu-mi explic. Nu sunt decât aceiaşi pe care i-am văzut sus comunicativi, vorbăreți, veseli, relaxați sau exuberanți. Ce oare îi poate transforma aici într-un soi de mutanți sumbri? Am respirat uşurat când, în sfârşit, m-am văzut din nou la suprafață, sub cerul lui Dumnezeu.

În pofida ultimului episod, am părăsit Barcelona cu imaginea luminoasă a unei metropole deopotrivă orgolioasă şi fastuoasă, mândră de grandoarea sa, dar paradoxal lipsită de orice aroganță, dimpotrivă, primitoare, tolerantă şi – oximoronic curios! – de o sobră exuberanță. Şi cu întrebarea dacă va mai fi pe undeva vreo tărâm unde să poți găsi atâtea locuri, vestigii, monumente în care ambiția dimensiunilor să se armonizeze atât de plenar cu esteticul şi spiritualitatea.

Nu ştiu cum se face că, la Cambrils, am ajuns în portul pescarilor abia în ultima zi. Locul e căutat mai ales după-amiaza, când, de la patru până pe la patru şi jumătate, se întorc unul câte unul, pescadoarele din larg. Pregătirile pentru descărcare încep înainte de sosire şi continuă după, într-o aparent totală indiferență pentru pâlcurile de gură-cască de pe chei. Printre care şi noi. Spectacolul e, pentru toată lumea aceasta venită din interiorul continentului, într-adevăr insolit. „Recolta" e spălată cu furtunuri sub presiune, apoi selectată. Sunt aici toate jivinele mării: caracatițe, sepii, țipari, crabi, homari, stele de mare, doradele superbe, aurii, atât de iubite de Hem. Meserie grea, aspră, cu pornire zi de zi cu noaptea-n cap, pe orice vreme, iar oamenii sunt şi ei pe măsură, duri şi hirsuți, în cizmele lor lungi şi salopetele de cauciuc. Riscantă, la discreția capriciilor vremii, şi nici cine ştie ce bănoasă până la urmă, judecând după cantitățile modeste ce se văd după o zi de muncă. Pe chei aşteaptă cutiile cu gheață şi maşinile restaurantelor. Plevuşca e înapoiată mării, de unde, însă, o mare parte e devorată pe loc de pescăruşi sau recuperată de pescarii solitari, cei cu undiță, care o folosesc ca momeală.

La întoarcere, poposim la înghețată Malaga şi espresso, pe simpatica terasă a cafenelei „Lisu", de unde se vede marea scăpărând în înserare până în depărtările tot mai întunecate ale răsăritului. Atmosferă de sfârşit de sezon, soare puțin obosit, s-au mai împuținat

terasele. Lumea e mai rară şi s-a insinuat în toate o inefabilă melanholie.

Totuşi, a doua zi, plajele sunt încă tot populate. Suntem în octombrie 20. Plecăm la 10:10, pe o temperatură de 26 de grade. Din nou acel drum spectaculos de pe care, când şi când, mai apuc să întrezăresc marea. Încerc să ignor sentimentul că nu voi mai reveni niciodată. Nu e uşor. În Barcelona nu intrăm. Facem doar o escală la aeroport, de unde Radu jr. va lua avionul. Până la plecare ne delectăm contemplând babilonia locului şi priveliştea împrejurimii văzută de pe ultima terasă a parcării de 5.000 de locuri. Peisaj care nu mă solicită: hangare, antrepozite, gări, terenuri virane, urâte. La restaurant ne asigurăm de merinde. Au excelente sandviciuri cu ton, şuncă, brânză. Espressoul, în schimb, mediocru. La 12:50 Radu jr. decolează; imediat pornim şi noi. De data asta, în lumina plină a zilei, Pirineii se arată în toată splendoarea lor. Seamănă izbitor cu masivul Retezat văzut din depărtare, în zi senină. Iar după ce intrăm în Franța, pe segmentul Perpignan-Montpellier-Avignon, am revelația motivului care a atras aici irezistibil atâția pictori, în primul rând pe impresionişti. E o lumină extraordinară, cum niciunde n-am mai văzut, limpede şi diafană, care conferă culorilor o vivacitate ingenuă, lipsită de orice stridență, iar lucrurilor şi peisajului în întregul său un aspect ireal, neverosimil, de parcă ar fi imponderabile. Şi în tot acest timp panourile electronice ale autostrăzii avertizează: *Vent violent. Soyez prudents*. E, probabil, mistralul, definit ca „violent şi rece", coborând de pe valea Rhônului. Dar Rhônul l-am întrezărit doar intermitent şi regret fiindcă-mi amintește subit de *Călătoria tatălui,* unul dintre romanele lui Bernard Clavel, citit cu ani în urmă, carte solidă, despre corăbierii de pe Rhôn, şi mi-ar fi plăcut să-l contemplu mai de aproape. Seara pe la şapte traversăm Lyonul – o parte şi printr-un lung tunel – despre care am rămas doar cu o impresie confuză, de oraş puternic şi vechi, cu prestanța conferită întotdeauna de un trecut, aşezat pe un relief nu prea blând. Când apoi am făcut o escală la o benzinărie în apropiere de Mâcon, ne-a izbit un vânt atât de înghețat, încât – după soarele Spaniei – ne-a apucat (era şi oboseala acumulată) un frig ireprimabil,

care s-a domolit greu, doar în interior, cu o cafea de la automat, având singura calitate de a fi fierbinte.

Ne-am încheiat periplul la Ludwigshafen am Rhein, la unu după miezul nopții. Erau aici patru grade, cu ploaie şi vânt.

IMAGINILE LUI COLUMB

Alejo Carpentier, *Harpa şi umbra*. Traducere, prefaţă şi note de Adrian Ionescu. Bucureşti, Ed. Univers, 1988.
Eduardo Galeano, *Memoria focului*. Traducere din limba spaniolă Alexandru Ciolan. Bucureşti, Ed. Politică, 1988.
Nikos Kazantzakis, *Teatru. Kouros. Melissa. Cristofor Columb*. Traducere de Alexandra Medrea Danciu. Prefaţă de Romul Munteanu. Bucureşti, Ed. Univers, 1989.

Imaginile şi nu imaginea, pentru că, parafrazând, aş spune că fiecare ne avem Columbul pe care-l meritǎm după *cât* şi mai ales după *ce* am citit despre el. Iar despre Cristofor Columb s-a scris considerabil, de la lucrări de popularizare până la docte opuri ştiinţifice, de la biografia romanţată până la romanul istoric întemeiat pe erudiţie. Cu toate acestea, imaginea reală a Navigatorului – a cărei realitate e de esenţă tragică – rămâne încă neîmplinită şi ambiguă, umbrită sau împuţinată de supralicitarea fie a conchistadorului orgolios şi lipsit de scrupule, fie de cea a staturii iluminatului, a vizionarului sacrificat pe altarul propriei viziuni.

Prima dintre aceste două tendinţe e ilustrată în modul cel mai pregnant de un roman întemeiat deopotrivă pe fantezie şi erudiţie. Am numit ultima operă a lui Alejo Carpentier, *Harpa şi umbra*, încheiată în 1978, cu doi ani înainte de moartea scriitorului. Un roman care, în ciuda dimensiunilor sale reduse, reuşeşte să propună, printr-o demitizare operată fără complexe şi dusă până la ultimele consecinţe, un Columb a cărui imagine e de natură să suscite discuţii şi controverse. Ceea ce, după cât am înţeles din prefaţa traducătorului, s-a şi întâmplat, obligându-l pe autor să-şi precizeze ulterior viziunea

asupra celebrului navigator. Oricum, în urma acestei lecturi, cititorul avizat, al cărui spirit critic nu e inhibat de prestigioasa vogă a romanului latino-american, se simte îndreptățit, în mod firesc, să-şi formuleze propriile rezerve şi opțiuni.

Începutul romanului şi toată prima sa parte sunt plasate în secolul al XIX-lea, la Vatican, în cabinetul Papei Pius al IX-lea. Întregul capitol reconstituie clipa – enorm dilatată – dinaintea semnării, după îndelungă ezitare, a autorizației de beatificare a lui Columb. Clipă de mare cumpănă, în care Papa nu cântăreşte atât argumentele pro şi contra, cât, pornind de aici, îşi rememorează tinerețea, insistând îndeosebi asupra episodului când, în calitate de tânăr cleric, vizitează Chile. Atunci a luat naştere ideea, devenită treptat grandioasă viziune, pe care, ajuns papă, va încerca s-o materializeze: unificarea Lumii Vechi şi a celei Noi prin consacrarea unui sfânt comun, Cristophor.

Pe de altă parte, debarcarea tânărului cleric pe pământul american, primul contact cu Lumea Nouă, traversarea Argentinei şi a Anzilor, realitățile şi, în primul rând, instabilitatea politică din Chile sunt prilejuri pentru Alejo Carpentier de a introduce una dintre temele recurente ale operei sale: imaginea Lumii Noi în conştiința europeanului, contrapunctată cu cea a Lumii Vechi în viziunea americanului. Spre deosebire de primele impresii ale lui Columb – pe care le vom cunoaşte abia mai târziu – ingenue, idilice, paradisiace, imaginea pe care viitorul papă şi-o face despre Lumea Nouă este realistă, dură, pe alocuri chiar terifiantă. Ceea ce i se revelează cu cea mai mare acuitate în comparația inevitabilă cu universul european familiar lui este „lipsa de măsură a acestei Americi pe care începea să o găsească fabuloasă, în pofida faptului că oamenii de pe aici i se păreau adesea inculți, brutali şi înfricoşați în cadrul acela vast în care trăiau. Dar o asemenea natură nu putea să nu zămislească oameni diferiți.” Am insistat atât asupra acestei prime părți a romanului tocmai pentru a ajunge la sintagma „lipsă de măsură”, aleasă de Carpentier printr-o particulară intuiție artistică pentru a defini universul spiritual şi geografic al Americii de Sud. Căci, într-adevăr, totul, de la supradimensionarea peisajului până la imprevizibilul

şi amplitudinea reacţiilor umane, chiar până la specificitatea însăşi a romanului latino-american, poate fi definit prin această „lipsă de măsură". E o sintagmă-cheie, care nu trebuie luată în sensul ei literal şi cu atât mai mult nu în sens peiorativ, ci ca marcă inconfundabilă a unei lumi concepute de un zeu hiperbolizant.

Revenind, voi observa că prima parte a romanului are alura unei proze de sine stătătoare, un fel de schiţă a unui virtual *Bildugsroman*, avându-l ca erou pe tânărul Mastai-Ferreti, viitorul papă Pius al IX-lea. Abia după lectura întregii cărţi, când ne aflăm în posesia unei viziuni de ansamblu asupra ei, iar intenţionalitatea autorului a devenit clară, abia cum, deci, se poate constata că această primă parte nu e decât o uvertură pentru tema Navigatorului-Descoperitor, având rostul de a introduce motivele contrapunctice ale celor două Lumi – motive obsesive la Carpentier – continuându-se într-o narațiune cu tentă eseistică ce vizează evoluţia Lumii Noi înspre acel viitor care „putea hotărî ce neamuri, ce năzuinţe, ce idei aveau să iasă de aici când toate acestea se vor mai coace puţin şi continentul va căpăta o conştiinţă deplină a posibilităţilor lui."

Cristofor Columb apare, aşadar, în prim-planul romanului abia în cea de a doua parte a sa, concepută în întregime ca monologul interior al unui muribund: pe patul de moarte, în aşteptarea confesorului, el îşi revede existenţa, decis să nu treacă nimic sub tăcere. Personalitatea i se dezvăluie abrupt, încă de la primele rânduri fiind evidentă prisma demitizantă prin care scriitorul îşi abordează personajul. Cel aflat pe patul de moarte mărturiseşte dintru început: „Dintre păcatele capitale, unul singur mi-a fost întotdeauna străin: păcatul leneviei." Deci harnic, intrepid şi iscoditor, animat de o infatigabilă curiozitate creatoare, am spune noi, căci el adaugă imediat: „Doream să ştiu tot." Ar fi singura sa calitate, aşadar, care n-ar putea avea nici ea vreo valoare deosebită în ochii celor meniţi să-i decidă beatificarea: „Crede şi nu cerceta", spune dogma, cercetarea, curiozitatea nefiind, privite din acest unghi, nişte calităţi. Excluzând deci păcatul leneviei, Columb rămâne greu împovărat de trufie, iubire de arginţi, desfrânare, invidie, lăcomie şi mânie, adică de toate celelalte şase păcate capitale. El, cum singur

mărturiseşte, a fost mereu robit cărnii (iar Carpentier foloseşte prilejul pentru a enumera aici, cu pitorească vervă, toate tipurile de femeie din aria mediteraneană); el e un fel de corăbier impostor care se încurcă în calculele de navigaţie; el îşi minte sistematic echipajul asupra distanţelor parcurse, după cum îşi minte suveranii care l-au finanţat, asupra realităţilor descoperite; el notează incomparabil mai des în jurnalul său de bord cuvântul aur decât numele Domnului; el, neaflând aurul pe care mizase, capturează în compensaţie băştinaşii noilor ţărmuri, aducându-i în Spania spre a-i vinde ca sclavi. Şi aşa mai departe. În acest monolog care eludează întinse şi semnificative etape din viaţa personajului său, Alejo Carpentier creează un condotier cumulard al tuturor păcatelor, conştient că lucrurile pe care le-a mărturisit „ar constitui un scandal, o confuzie, o răsturnare a evidenţelor şi revelaţia unor înşelăciuni pentru călugărul duhovnic, chiar dacă secretul spovedaniei va fi păstrat.” Şi, în adevăr, aceste lucruri produc „o răsturnare a evidenţelor”, dar nu pentru imaginarul duhovnic care nici nu mai apare, fiind doar convenţia-pretext a declanşării confesiunii, ci pentru cititorul real, a cărui imagine despre Columb s-a conturat în timp, prin selectarea exclusivă a datelor atestate documentar. În *Prefaţă*, Andrei Ionescu însuşi observă că avem de-a face cu un tipic om al Renaşterii, care, prin demitizare, a devenit „un om obişnuit a cărui principală calitate este spiritul de iniţiativă.” Aşa este, dacă prin „om obişnuit” înţelegem, în spiritul epocii, unul care la Judecata de Apoi e sortit, fără drept de apel, focului veşnic. Ceea ce contrariază aici nu e demitizarea, ci simplificarea pe care personalitatea istorică o suportă pe parcursul ipostazierii ei în personaj romanesc. Să fi fost Columb un om chiar atât de „obişnuit”?

Acest Cristofor Columb a fost obsedatul de o viaţă al unei singure idei. Navigator prin vocaţie, nutrind nostalgia perpetuă a nemărginirilor, meditând asupra drumurilor de apă vegheate de stele, alcătuind hărţi căutate de corăbierii timpului, el a ajuns sedusul ideii fascinante şi răscolitoare de istorie pe care a aflat-o în lucrarea cardinalului d’Ailly, *Imago Mundi*, scrisă cu aproximativ un veac în urmă, şi anume aceea că în India se poate ajunge şi navigând spre vest.

Până aici, nimic neobişnuit, de vreme ce atâtea descoperiri şi invenţii sunt consecinţe ale unor asemenea obsesii de o viaţă. Frumseţea stă în faptul că obsedatul navigator a învins în alt fel decât îşi imaginase, adică nu aruncându-şi ancora la ţărmul Indiei, ci descoperind o Lume Nouă. Iar insolitul stă în aceea că el a învins cu răbdare, cu încredere, cu încăpăţânare, cu un superb orgoliu, cu părul albindu-i prin ani, dar având dreptate numai până la un punct. Dincolo de acest punct aveau dreptate adversarii săi – nu meschinii, nu invidioşii, nu bigoţii, nu fanaticii dogmei – aceştia nu intră în discuţie – ci adversarii de bună-credinţă, aceia care nu negau sfericitatea Terrei, dar susţineau pe bună dreptate că nu se poate ajunge în India prin vest, pur şi simplu din cauza distanţei enorme: nici o corabie nu putea cuprinde proviziile necesare unui asemenea drum, ceea ce înseamnă că, dincolo de o anumită depărtare, chiar şi întoarcerea devenea imposibilă. Şi, ţinând seama de capacitatea corăbiilor de atunci, aveau dreptate: dacă nu exista bariera Americilor, cu insulele din largul lor, Columb ar fi fost pierdut. Izbânda lui se datorează erorii de apreciere a cardinalului d'Ailly, preluată de el însuşi: îşi imaginaseră globul pământesc mult mai mic decât e în realitate. Oricum însă, măreţia destinului său stă în credinţa pe care a avut-o deopotrivă în Providenţă şi în puterea propriei minţi, în conştiinţa că se află în postura unui deschizător de nouă eră. Într-o epocă în care navigaţia era determinată exclusiv de raţiuni pragmatice, întreaga sa motivaţie era de natură culturală. Cum demonstrează Cornel Căpuşan în capitolul *Columb* din excelentul său eseu *Imagini ale lumii* (Ed. Dacia, 1987): „El era şi marinar, dar şi un visător convins de ideile în care credea până la a se confunda cu ele, idei devenite convingeri ferme. Fără a fi un om al cărţii, întreaga sa motivare e culturală." Iar marea sa şansă, îmi îngădui să adaug, a stat în intersectarea destinului său cu acela al Isabelei, regina orgolioasă, inteligentă şi lucidă, dar nu lipsită de un salutar grăunte de nebunie. În faţa fantasticului plan al lui Columb, zadarnic expus până acum atâtor alţi puternici ai lumii, Isabela e singura care simte fiorul revelaţiei că se află într-unul din acele ceasuri pe care Stefan Zweig le numea „orele astrale ale omenirii". Marele, neprețuitul ei merit a fost acela

că a intuit geniul genovezului, forța, perspectivele şi valoarea pe termen lung a gândirii libere. Aşa stând lucrurile, a explica adeziunea Isabelei la expediția proiectată de Columb prin faptul că a devenit amanta acestuia – cum se întâmplă în *Harpa şi umbra* – mi se pare a alege calea minimei rezistențe. Nu faptul că amănuntul nu e atestat documentar suscită rezerve, căci romancierul e liber să imagineze orice, cu condiția de a fi veridic în ordine artistică. Admitem chiar ipoteza ca plauzibilă în plan istoric, deşi puțin probabilă dacă avem în vedere protocolul rigid al acelei Curți mai catolice decât Papa. Ea reprezintă însă explicația cea mai simplă – ca să nu spun simplistă – şi totodată trivializantă, pe care contextul romanului şi destinul istoric real al lui Columb nu o cereau. Singura culpă imprescriptibilă şi de neîngăduit a genovezului – cea care, de altfel, a şi zădărnicit în cele din urmă tentativa de beatificare inițiată de Papa Pius al IX-lea – a fost aceea de a fi capturat băştinaşii noilor ținuturi şi de a-i aduce în Spania spre a-i vinde ca sclavi. Inițiativă reprobată şi înăbuşită în faşă de aceeaşi regină Isabela. Ideea îi venise lui Columb în disperare de cauză. Neaflând aurul şi mirodeniile, corăbii întregi de aur şi mirodenii pe care le promisese şi pe care ştia că nu numai regina, nu numai Curtea, ci orgoliul întregii Spanii le aşteaptă, el a recurs la nefericita soluție – pe care o spera măcar în parte compensatorie – de a-i folosi pe indigenii Lumii Noi ca mână de lucru pentru Lumea Veche.

E o explicație, desigur, nicidecum o scuză. Cu atât mai mult această culpă gravă şi reală conferă prototipului o complexitate care-i era suficientă şi personajului, fără a-l mai împovăra cu toate păcatele capitale. A simțit-o, probabil, şi Alejo Carpentier când, răspunzând obiecțiilor care i s-au adus, încheia cu o concesie reparatorie: „Dar era însuflețit de o convingere de nezdruncinat că va realiza ceva important.” Dar, de fapt, încă din cea de a treia parte a romanului, el simte nevoia să opereze o redistribuire a luminilor şi umbrelor.

Ne aflăm din nou în veacul al XIX-lea, la Vatican, martori la dezbaterile purtate în Sacra Congregație a Riturilor, privind beatificarea Navigatorului. „Jurații” sunt imaginari: Jules Verne, Hugo, Lamartine, Bartolomé de Las Casas, Léon Bloy. Există şi un

Avocat al Diavolului şi e de faţă însuşi Columb: Invizibilul. Unii îl apără, alţii îl acuză, într-o dispută alertă şi spirituală, uneori atât de spirituală încât dobândeşte pe alocuri alura de farsă, situându-se în disonanţă cu timbrul echilibrat, ponderat al primelor două părţi. Impresia e că autorul a pierdut aici, tocmai în finalul romanului, controlul asupra a ceea Marguerite Yourcenar numea „tonul just". E încă un motiv, de data asta indirect, de pe urma căruia statura morală a Descoperitorului iese împuţinată. Iar opinia, oarecum ambiguă, exprimată la un moment dat de Jules Verne – „Gloria lui Columb nu constă în faptul că a ajuns, ci în faptul că a pornit la drum" – poate fi luată în considerare ca o concluzie, la urma urmelor, rezonabilă, a întregului roman.

Fără a fi capodopera lui Alejo Carpentier şi fără a convinge integral, *Harpa şi umbra* este indubitabil un roman seducător. Ingenios în compoziţie, autorul cubanez este înainte de toate un maestru al stilului luxuriant – „lipsit de măsură" – ca să folosesc sintagma sa – fascinant prin culoare şi suculenţă, abundent în asociaţii imprevizibile şi aluzii culturale ţâşnite spontan dintr-o erudiţie ce nu devine niciodată ostentativă. Dar meritul cel mai de seamă al acestei cărţi cred că este acela de a fi întreprins, fără complexe şi inhibiţii, „o liberă examinare a faptelor istorice", cum, cu o fericită expresie, remarca Andrei Ionescu în *Prefaţă*. Este dreptul şi datoria dintotdeauna a literaturii şi însăşi raţiunea ei de a fi. Şi, dincolo de posibilele rezerve pe care ni le-ar putea suscita concluziile acestei „libere examinări a faptelor istorice", o astfel de operă se cuvine considerată cu satisfacţia şi respectul cu care salutăm orice victorie a libertăţii de spirit.

Cu aceeaşi unitate de măsură a „liberei examinări" trebuie considerată şi extraordinara trilogie a lui Eduardo Galeano, *Memoria focului*, a cărei apariţie – curios! – a trecut la noi aproape neobservată. Iată că din prima clipă am folosit un superlativ, dar cum altfel ar putea fi calificată această operă singulară şi stranie, care stă în întregime sub semnul fabulosului, a acelei „lipse de măsură" care o sustrage practic oricărei tentative de clasificare printre genurile tradiţionale? „Nu ştiu – mărturiseşte autorul însuşi – cărui gen literar îi aparţine această

voce născută din alte voci. *Memoria focului* nu este, bineînțeles o antologie; nu ştiu însă dacă este roman, eseu, poem epic, mărturie sau… Şi nici nu vreau să ştiu." Taxonomia literară nu-l interesează, treaba lui e să scrie, n-au decât alții să se ocupe de clasificări. După cum, în uriaşa întreprindere la care se înhamă, nu-l preocupă nici obiectivitatea: „N-am dorit să scriu o operă obiectivă. Nici n-am vrut, nici n-aş fi putut. Aşadar, nimic nu este mai străin de această prezentare a istoriei decât perspectiva neutră. Incapabil să mă distanțez, devin părtinitor: recunosc şi mă căiesc. Şi totuşi, fiecare fragment al acestui vast mozaic se sprijină pe o solidă bază documentară. Tot ce povestesc aici s-a întâmplat, chiar dacă este povestit într-o manieră personală." Ambiția lui Galeano este aceea de a-i reda „istoriei suflul, libertatea şi cuvântul", restituind astfel Americii memoria propriei măreții.

Dar ce loc ocupă Columb în imperiul fabulos al acestei memorii reactivate? Un loc foarte redus, ceea ce poate contraria orgoliul european, dar apare cât se poate de explicabil şi firesc pentru uruguayanul Eduardo Galeano. Pentru noi, Descoperitorul reprezintă vârful de lance al expansiunii europene şi un întemeietor de istorie. Pentru Galeano, care îşi percepe cu acuitate ascendența precolumbiană, el nu e decât un instrument al destinului şi o bornă care separă legenda de istorie. Păcatele lui Columb nu-l preocupă: intuieşte că ele – atâtea câte vor fi fiind – cântăresc mult mai puțin decât credința că „a ajuns în Asia pe la spate". Adevăratele şi marile păcate aparțin celor care i-au urmat, valurilor de sceleraţi ai conchistei propriu-zise. Descoperirea? Descoperirea, în viziunea lui Galeano, e mai curând o convenție, oricum doar un moment şi ca atare o şi consemnează: un moment înainte şi după care se întinde luxuriantă, amestec de sublim şi atroce, „lipsită de măsură", – istoria. Descoperitorului, evocat oarecum în treacăt, îi concede totuşi măreția tragică a destinului, care, conjugată cu efectul perspectivei, conferă personajului o aură de noblețe. „Cristofor Columb se stinge conştient că nu există pasiune sau glorie care să nu sfârşească în suferință […] Oceanul nu se va mai numi Marea lui Columb. Nici Lumea Nouă nu-i va purta numele, căci îl va împrumuta pe acela al prietenului său,

florentinul Amerigo Vespucci, navigator şi maestru pilot. Şi totuşi, cel care a descoperit culoarea aceasta uluitoare care lipsea din curcubeul european e Columb. El, orb, moare fără să o vadă.” Acest „şi totuşi” concentrează în sine toată viziunea uruguayanului: el e certificatul de noblețe, acolada pe care acesta i-o acordă Descoperitorului animat de un ideal devastator din care n-a lipsit orgoliul.

Sub semnul aceluiaşi ideal îşi concepe personajul şi Nikos Kazantzakis care însă alege ca modalitate de expresie teatrul. Cum observă dl Romul Munteanu în *Prefață*, *Cristofor Columb*, este o dramă psihologică iluzionistă, travestită într-un mister medieval care „rămâne doar o mască, un pretext, o provocare a omului modern.” Şi totodată, aş adăuga, sub aspect tehnic, o modalitate care permite maxima concentrare în demersul de redimensionare a unui personaj epopeic. În viziunea scriitorului cretan, Columb e obsedatul unei singure idei. El e prin excelență Descoperitorul animat nu de considerente pragmatice, ci de o fervoare de esență mistică. Pragmatismul nu-i este necunoscut, dar e folosit doar ca un mijloc pentru a-i convinge pe cei ce nu au acces decât la rațiuni pragmatice. Motivația sa personală, intimă, e de natură mistică: el se simte predestinat, beneficiar al unui har care nu le este dat decât celor aleşi de rațiunea divină. Nimic din acea emblematică „lipsă de măsură” a sud-americanilor nu se regăseşte în structura piesei lui Kazantzakis. Dimpotrivă, subsumat unei maxime economii de mijloace, totul converge aici înspre reliefarea unui Descoperitor sobru, auster, supus unei determinări transcendente. „Păcatele” sale – care există, deşi mult estompate, şi în viziunea lui Kazantzakis – devin subsidiare în condițiile unei asemenea determinări pe care el o resimte ca pe o datorie ce trebuie împlinită. Puterea şi bogăția nu sunt pentru el un scop, ci doar mijloace la care se vede nevoit să recurgă, conştient că acestea sunt singurele modalități de persuadare a semenilor săi. El cunoaşte natura umană şi nu-şi face iluzii: „Nu pentru mine îți cer asta, regină, nu pentru mine. Cunosc prea bine oamenii şi mi-e silă de ei. Ca să asculte, ca să-şi facă datoria, trebuie să simtă apăsarea puterii şi avuției. Aşadar, sunt nevoit să dobândesc putere şi bogăție.”

Columb nu e conştient numai de caracterul său vizionar, ci şi de faptul, greu acceptabil de spiritele pragmatice, că singurii care văd cu adevărat sunt „cei ce visează cu ochii deschişi.” Iar regina Isabela, cu toate rezervele ei iniţiale, admite această ipoteză nu pentru că ar fi mai comprehensivă sau mai influenţabilă, ci pentru că, fără s-o ştie, face parte dintr-un program providenţial. Întâlnirea dintre ea şi genovezul vizionar dobândeşte astfel dimensiunile şi semnificaţiile unei conjuncturi astrale, are pentru amândoi natura unei revelaţii extatice şi sub semnul ei se va produce descoperirea predestinată a Lumii Noi. Nu fără sacrificii, căci nici o împlinire de asemenea anvergură nu se poate sustrage sacrificiului. Iar cel sacrificat va fi chiar Descoperitorul. De acest lucru e conştientă însăşi regina în clipa în care-i înmânează Crucea: „Mare Amiral al Oceanului, Vicerege al Indiilor, îţi dau această Cruce de martir.” Aluzia la inevitabilul martiriu nu constituie însă pentru Marele Amiral o revelaţie, căci el era conştient de la bun început că preţul împlinirii unui vis nu poate fi decât jertfa de sine. O mărturiseşte singur, în finalul piesei, prin cuvinte care-şi depăşesc semnificaţia conjuncturală, dobândind reverberaţii simbolice cu forţă generalizatoare: „Ca să descoperi un pământ nou, oameni buni, trebuie să azvârli totul dintr-o lovitură de picior, să te trezeşti singur, lipsit de orice speranţă, flămând, în mijlocul oceanului.” Undeva în *Memorii*-le sale, André Maurois spune că „legenda înseamnă ceea ce trebuie spus, istoria unei existenţe, după ce timpul şi uitarea au purificat-o.” În cazul lui Cristofor Columb, ne aflăm exact în momentul în care existenţa sa ne parvine, după mai bine de jumătate de mileniu, purificată de timp şi de uitare. Ea ne apare astfel azi, cristalizând tocmai „ceea ce trebuie spus”: osmoza, grandioasă în tragismul ei, dintre esenţa vizionară şi fatala precipitare pragmatică a unei personalităţi deschizătoare de noi perspective în istorie.

NOSTALGIA CREATOARE

Isabel Allende, *Ţara mea inventată*. Traducere din spaniolă de Cornelia Rădulescu. Bucureşti, Humanitas, 2005.

Suntem religioşi, dar religiozitatea ne-o exprimăm mai mult prin fetişism şi superstiţie decât prin „nelinişte mistică sau cunoştinţe teologice". Naţionalismul ni-l exhibăm printr-o susceptibilitate şi un orgoliu solemn care tind să ne transpună la cea mai mică ocazie „în nişte proşti plini de morgă". Avem o inepuizabilă imaginaţie pentru cruzime şi „în afară de funeralii, poveşti macabre şi telenovele, mai avem şi crimele, subiect interesant de discuţie oricând. Ne fascinează psihopaţii şi asasinii; dacă sunt din clasa de sus, cu atât mai bine". Sporturile naţionale sunt trăncăneala, bârfa şi cozile: nu ostenim să inventăm noi pretexte de a pune de-un talk-show sau de o coadă. Preferăm răul cunoscut binelui în devenire, dar ne seduce orice noutate găunoasă. Funcţionarul nostru „abuzează de dramul lui de putere, plecând de la ideea că publicul e duşmanul său, sentiment perfect împărtăşit". Suportăm greu succesul compatrioţilor şi nu ezităm să-i compromitem la prima ocazie. Dacă au obţinut însă succesul peste hotare şi mai ales dacă sunt morţi, ei devin eroi naţionali. Când se întâlnesc doi dintre noi, se configurează deja trei partide, dar politica noastră se reduce la a înjura guvernul, „altă acţiune naţională predilectă". În fine, „ne studiem perpetuu", zadarnic însă, că nu ne schimbăm deloc. Dar: „Nu vreau să se creadă că avem numai defecte, avem şi ceva virtuţi. Să vedem, ia să mă gândesc… De exemplu, suntem un popor cu suflet de poet. Nu e vina noastră, ci a peisajului. Când te naşti într-o natură ca a noastră, nu te poţi abţine să nu faci versuri". Şi aşa mai departe…

Aşadar, ne recunoaştem. Ne recunoaştem şi totuşi ne indignăm: cine-şi permite să ne „denigreze" în asemenea hal?! Ar fi însă o indignare intempestivă: românii mari pot fi liniştiți, nu despre noi e vorba. Cea care „îşi denigrează neamul" cu o fervoare mult mai pregnantă decât s-ar bănui din citatele şi parafrazele de mai sus este doamna Isabel Allende. Şi o face într-una din cele mai frumoase cărți ale sale, *Țara mea inventată*, scrisă în exil şi născută dintr-o dragoste fără de leac şi dintr-o ireprimabilă nostalgie a patriei sale aflată – față de noi – la celălalt capăt al lumii şi numită Chile.

Isabel Allende e de acum un nume ilustru al literaturii latino-americane, reprezentantă inconfundabilă, cu, adică, o „marcă" foarte personală, a realismului magic. Față de care nu se sfieşte să schițeze o discretă detaşare de când a devenit „un boom al literaturii latino-americane", care l-a transformat într-o modă. Detaşare care se simte de îndată în *Țara mea inventată*, această carte care glisează captivant între memorialistică şi eseu, întemeiată pe experiența dură, câtuşi de puțin magică a autoarei.

Ea vine dintr-o lume pe care Alejo Carpentier o numea „fără măsură", excesivă deci sub toate aspectele, de la dimensiunile peisajului până la fervoarea pasiunilor. O lume în care nimeni nu se miră dacă-l întâlneşte, la propriu, pe dracu în autobuz sau când dă colțul străzii. Ascendența familială a Isabelei Allende e apoi pe cât de stufoasă pe atât de fabuloasă. Una dintre bunici era o frecventatoare obişnuită a teritoriilor paranormalului. Fireşte că toate acestea au marcat-o pe nepoata scriitoare, conferindu-i acea marcă personală de care aminteam, ca şi, cum singură mărturiseşte, propensiunea înspre realismul magic încă dinainte ca acesta să devină o modă. Dar nepoata are şi un ireprimabil simț justițiar care o propulsează în arena publică. Isabel Allende e o militantă de stânga – păguboasă şi onestă, trebuie adăugat de îndată – un fel de sufragetă postomodernă gata să se solidarizeze cu toți dezmoşteniții lumii. S-a implicat cu toată convingerea – cum altfel? – în regimul „socialist" al unchiului Salvador, care a sfârşit atât de prost, şi apoi s-a trezit în „democrația totalitară", cum îi zice ea, a lui Pinochet, pe lângă care unchiul

Salvador se pare că era un dulce copil. E nevoită să-şi ia lumea în cap şi, după o escală venezueleană, se stabileşte definitiv în California, unde se căsătoreşte cu un yankeu nativ cu care se împacă de minune în ciuda faptului că aceluia îi vine greu să înţeleagă „particularităţile" unei personalităţi nu numai accentuate, ci şi exotice.

De aici priveşte în urmă şi se lasă devorată de nostalgie: „California este căminul meu şi Chile teritoriul nostalgiei mele." Aşa s-a născut această evocare-meditaţie-eseu, în care tema patriei nu poate fi separată de cea a clanului şi a propriei vieţi – *Ţara mea inventată*. De ce, totuşi, inventată? Pentru că Isabel Allende continuă să rămână în mod organic şi în primul rând artistă şi, ca atare, cunoaşte mecanismele creaţiei: „Se spune că procesul cerebral al imaginaţiei şi acela al amintirii sunt atât de asemănătoare încât devin inseparabile." Cât despre nostalgia aceasta determinantă şi productivă, ea este ca „un dans lent şi circular. Amintirile nu se organizează cronologic, sunt ca fumul, schimbătoare şi efemere, dacă nu le aştern pe hârtie, dispar în uitare. Încerc să organizez paginile astea după teme şi epoci, dar nu prea-mi reuşeşte, amintirea vine şi pleacă, precum o interminabilă bandă a lui Moebius."

Se poate spune, aşadar, că *Ţara mea inventată* e o carte scrisă „la vedere", sub imperiul nostalgiei, cu divulgarea tuturor inconvenientelor ce decurg de aici. Unul dintre acestea ar fi derapajul într-un sentimentalism clamoros care e însă contracarat de mereu treaza luciditate a acestei memorialiste reflexive, înzestrată, din fericire, şi cu un indestructibil, salvator simţ al umorului. Un umor subtil care-şi păstrează savoarea şi în secvenţe grave, de nu chiar terifiante, cum ar fi acela al acutizării conştiinţei inexorabilului: „Îmbătrânirea este un proces treptat şi neostentativ. Uneori uit că trece timpul pentru că pe dinăuntru încă n-am împlinit treizeci de ani; dar, inevitabil, nepoţii mei mă confruntă cu adevărul dur când mă întreabă dacă „pe vremea mea" se inventase electricitatea*."* Când, însă, e vorba de a-şi evalua trecutul, onestitatea ei funciară nu-i îngăduie să-şi eludeze erorile şi atunci luciditatea sa devine gravă şi rece: „Credeam că omul poate fi schimbat prin îndoctrinare, refuzam să vedem că în alte locuri, unde

se încercase impunerea sistemului cu mână de fier, rezultatele erau foarte îndoielnice." Unde, dat fiind că e vorba de regimul unchiului Salvador, eufemisme ca „mână de fier" pentru, de fapt, *teroare*, şi „foarte îndoielnice" pentru *dezastruoase*, trebuie privite cu îngăduinţă. Cu atât mai mult cu cât, în majoritatea cazurilor, evaluarea trecutului, fie că e vorba de trecutul său ori al patriei sale, e neîndurătoare şi corectă. Ca în aceste reflecţii privind reconcilierea naţională, care se dovedesc din nou de o uimitoare actualitate şi pentru noi: „[…] încă mai întâlnesc unii care neagă cele petrecute, în ciuda evidenţelor […] A spune adevărul este începutul reconcilierii, deşi rănile nu se vor cicatriza curând, căci responsabilii represiunii nu şi-au recunoscut vina şi nu sunt dispuşi să ceară iertare. Faptele regimului militar vor avea impunitate, dar nu mai pot fi ascunse, nici ignorate. Mulţi gândesc, mai ales tinerii care au crescut fără spirit critic şi fără dialog politic, că ajunge cu scurmatul în trecut, că trebuie să păşim înainte, dar victimele şi rudele lor nu pot uita. Poate că trebuie să aşteptăm să moară şi ultimul martor al acestor timpuri şi abia atunci să închidem acest capitol al istoriei noastre."

Şi a noastre de asemenea. Dincolo de seducătorul ei palier estetic, dincolo de îmbelşugatele ei surse de meditaţie oferite cititorului, *Ţara mea inventată* este pentru vizitatorul român şi o lectură stenică prin revelarea unor analogii calmante: nu suntem singurii care…

V

VACANȚE GERMANE

Constat că nu există locuri generice. Realitatea unui loc e autentificată de percepția personală a fiecărui vizitator, indiferent care ar fi scopul vizitei sale. Nu există o Românie unică, „eternă şi fascinantă". Între țara lui Dracula şi „Țara lui Johnny" există o multitudine de Românii aşa cum sunt ele percepute prin filtrele subiectivității (unele dotate şi cu imuabile *parti-pris*-uri) ale fiecăruia dintre cei care – mult, puțin – au cunoscut-o nemijlocit. Nu există o Germanie generică. Aceea pe care o ştiu din istorie şi geografie, din memorii de călătorie şi romane, e o abstracțiune. Pentru mine există doar Germania mea, aşa cum mi s-a imprimat ea în memoria afectivă de-a lungul drumurilor în care am străbătut-o *ad libitum*, în pas de voie şi deplină libertate, în afara oricăror habitudini turistice, în ipostază, adică, nu de *homo „turisticus"*, ci de *homo viator*. Plăcerea de a desluşi diferența de nuanță o las în seama eventualului cititor. Pe scurt, prefer să cunosc fiecare nou loc de la firul ierbii, de la ambianța cotidianului prozaic al străzii şi nu ghidat şi persuadat de publicitatea turistică. Iar prima realitate specifică, vizibilă de la acest nivel, care continuă să-mi suscite aceeaşi, mereu proaspătă, ingenuă, golesciană uimire, e curățenia. A pune, însă, acest sentiment de reconfortantă încântare numai pe seama efectelor salutare ale elementarului act de „a face curat" ar fi limitativ şi simplist. Mă tem că lucrurile sunt mai complicate şi vin de departe, poate tocmai din acel *Volksgeist* propriu fiecărui popor, în existența căruia mă încăpățânez să cred, în răspăr cu scepticismul scientist contemporan. Cred astfel că ceea ce

aici s-a constituit într-un veritabil cult al curățeniei, practicat firesc, cu sistemă şi tenacitate, presupune o viziune colectivă asupra lumii, o *Weltanschauung* profund şi îndelung asimilată, din care s-a născut apoi şi aspirația înspre ordine, în accepția ei de rânduială, şi înspre frumos, conceput ca element indispensabil al cotidianului. Nu poți crede altfel când până şi maşina salubrității, care, cu alura ei de jucărie nouă, apare nesmintit în aceeaşi zi şi la aceeaşi oră, prin strălucirea şi funcționarea ei tăcută şi inodoră, ilustrează o ipostază a frumosului cotidian.

De altfel, pretutindeni aici, disting un adânc înrădăcinat interes pentru detaliu. Nimic nu poate fi lăsat la voia întâmplării, nimic nu poate fi doar util şi eficient, totul trebuie să aibă, cât de cât, şi o *ținută* estetică. Stau şi scriu/citesc sub un umbrar, într-un fund de grădină. Alături, nostimă ca o căsuță de păpuşi, o înjghebare migălos articulată din grinzi de lemn. Nu e decât o magazie pentru unelte. Dar sus, în dreapta uşii, poartă o plăcuță de cupru, frumoasă ea însăşi, ale cărei litere în relief vestesc numele şi adresa exactă a firmei care a făcut isprava. După cum, în cimitirele care aduc mai curând a parcuri dendrologice şi galerii de monumente în care funerarul e excedat de estetic, multe morminte poartă de asemenea plăcuțe discrete cu numele firmei sau omului care are în grijă acea „groapă" devenită eşantion de virtuozitate floristică. Vreau să spun, aşadar, că foarte puține lucruri sunt aici anonime. Să fie vorba doar de o pragmatică propensiune publicitară? Mă îndoiesc. O fi şi asta, dar îmi place să văd în acest aspect al ambianței nu numai germane, ci chiar germanice, un orgoliu înnăscut, organic, al lucrului bine făcut, un sever respect de sine, un acut sentiment al răspunderii şi o incontestabilă vocație kalofilă. Aici îşi are originea, fără îndoială, şi sintagma noastră „treabă nemțească", – expresie a admirației, dar şi disimulată recunoaştere a neputinței ori nepriceperii.

Nimic din toate astea nu e compatibil cu paragina, delăsarea, fuşereala şi jegul. Adevăruri evidente aici de la pădurile profunde cu aspect de *cultură* – culturi de brad, de foioase… – care însoțesc autostrăzile ori de la fiecare palmă de pământ lucrată cu rigla, fără fir

de bălărie şi – paradoxal! – fără ca „lucrătorii ogoarelor” să fie vizibili pe întinderile dichisite, – până la atmosfera de civilitate din magazine ori instituţii publice sau până la starea de confort, nu numai fizic, pe care o resimţi într-o banală călătorie cu tramvaiul. Am pomenit de „ambianţa germanică” pentru că, oricât de bine m-aş fi simţit şi prin alte ambianţe occidentale, diferenţa e *sofort* evidentă. Iată-mă, bunăoară, într-o superbă zi de vară, în ambianţa administrativă latină de alături, la Metz. Oraş întru totul venerabil, purtătorul unei măreţii augmentată de o nobilă patină şi cu unice splendori. Şi totuşi – în contrast cu rânduitele şi asepticele oraşe germane – o delăsare de neeludat se insinuează cam peste tot: ziduri scorojite, ambalaje abandonate aiurea, lucrători cam tălâmbi de la salubritate, dând *cu târnul* în plină zi, prin locurile cele mai aglomerate, străzi înguste, labirintice, pitoreşti, nu-i vorbă, dar prin care se străduie şi reuşesc în mod miraculos să se strecoare lungi autobuze articulate, obligându-te să te lipeşti de ziduri…

Sigur, toate astea nu sunt decât expresii subiective, conjuncturale, puternic marcate de acele uimiri şi entuziasme poate anacronice, dar de care nu te poţi desprinde acum, scăpat în sfârşit în larg, după ce de o viaţă suporţi guvernarea unor incompetenţi ideologizaţi ori politizaţi şi inhalezi miasmele gunoaielor care dospesc în recipientele băloase dintre „blocuri”. În acelaşi timp însă, nimeni nu poate nega anumite realităţi care ţin de *genius loci* şi sunt mai întotdeauna inefabile.

La Mainz, veche aspiraţie în sfârşit împlinită. Oraş de o calmă, discretă, aristocratică eleganţă. Domul romanic, aş zice *kolossal* dacă n-aş resimţi cuvântul ca incompatibil cu graţia. Or, aici monumentalitatea are o stranie, indicibilă graţie. E duminică şi nimerim în timpul slujbei. Nava e plină, poate o mie de oameni. Oficiază arhiepiscopul locului. Auster, lipsit de orice onctuozitate clericală şi, poate, tocmai de aceea, plauzibil. Răspund corul magnific şi orga seculară. Acustica e divină, efectul copleşitor. Incapabil de fervori mistice, devin captivul fervorii estetice. Naturel prea simţitor: îmi dau lacrimile. Alături, vreo patru asiatici, după toate aparenţele chinezi, au rămas efectiv paralizaţi, au devenit exoftalmici, cu gurile

întredeschise. Evident, trăiesc solidari o revelație. Şi oare nu voi deveni ridicol mărturisind că am trăit totodată un sentiment de mândrie… patriotică? În sfârşit, după ultimul *Amen*, asist la un îndelung, emoționant moment de *standing ovation,* ca după un grandios concert. Aplauze în biserică? De ce nu? De ce să nu-i răsplătim pe „cei ce ostenesc şi cântă", mai ales când sunt de o asemenea anvergură?

Neobişnuit cu finețuri rutiere, uit şi mereu încalc pista bicicliştilor. Îi simt, mai curând decât îi aud, încetinind în spatele meu. Niciodată nu mă sună. Mă grăbesc, jenat, să revin la culoarul meu. Îşi reiau „viteza de croazieră" şi când trec pe lângă mine nu uită, tot ei/ele, să-mi spună *danke*.

De Schwetzingen nu auzisem. L-am descoperit într-o duminică briliantă de mai. Un orăşel de vreo 20-30.000 de suflete, pe undeva prin preajmă de Mannheim şi Heidelberg. Cum sunt mii pe tot cuprinsul Germaniei-Phoenix, fiecare cu orgoliul propriei personalități. Care să fie orgoliul Schwetzingenului? Castel de secol XVII, cu parc imens, parte în stil neoclasic francez, parte romantic englez. Ne-au trebuit aproape trei ore ca să-i dăm ocol la pas. Din loc în loc, mici temple clasicizante, dedicate ba muzicii, ba botanicii, ba lui Hermes *und so weiter.* Copaci monumentali, inventariați cu discrete plăcuțe metalice emailate. Pe întinsul peluzelor, familii se ospătează din coşulețe de picnic. De prisos să spun că, în urma lor, verdele rămâne triumfător şi imaculat. Le vizitează veverițele. Pe luciul lacurilor, aceleaşi rățuşte ale căror pene irizează lumina, dar şi lebede solemne cu creştetul negru ori egrete de o supremă grație. În piața rectangulară din fața castelului, care e şi centrul oraşului, mulțime de tarabe cu toate fructele pământului. De pe nici una nu lipseşte însă sparanghelul în zeci de soiuri, oferit de cultivatorii locului, cei în halate albe, scrobite, de farmacişti. Astfel trăim revelația neaşteptată că Schwetzingen e capitala sparanghelului, fapt atestat şi de un monument în bronz al aristocraticei legume, devenit unicat mondial şi motiv de îndreptățită mândrie pentru comunitate.

Deşi e duminică şi asta ar fi o explicație, mi se pare totuşi curioasă neobişnuita animație. Peste tot, în piața centrală, pe străduțele

din jur, pe terasele nenumăratelor cafenele şi berării, în parc, o lume dezinhibată, relaxată, surâzătoare şi îmbrăcată cu gust, care mă uimeşte şi mă încântă prin civilitate, prin ţinută, în sfârşit prin ceea ce am putea numi stil. E totuşi o lume prea numeroasă pentru a fi alcătuită numai din localnici duminicali. Numerele maşinilor care umplu toate parcările vorbesc de la sine: sunt venite nu numai din împrejurimi, ci şi de la oarecari depărtări, Karlsruhe, Frankfurt, Mainz… Misterul se lămureşte când descoperim că am picat în toiul unui festival anual de muzică clasică întins pe durata a zece zile. Mari afişe împânzesc oraşul, detaliind programul pe zile şi ore: orchestre celebre, dirijori şi solişti de notorietate din toată lumea, promovaţi aceştia şi prin afişe personalizate, încât spectacolul străzii oferă şi o veritabilă expoziţie de grafică publicitară. Şi atunci, citindu-le cu jind, am avut cea mai şocantă, de-a dreptul dureroasă revelaţie a zilei: în oraşul meu de cinci ori mai mare, căruia-i place să fie răsfăţat cu xilosintagma *municipiul reşedinţă de judeţ*, în oraşul meu, deci, în toţi cei 43 de ani de când îi sunt cetăţean, n-au avut loc atâtea concerte câte răsună în aceste zile în micul, inubliabilul Schwetzingen!

Dar vin Paştile ş n-avem miel. Nu că nu s-ar găsi, căci se găseşte orice, vorba lui Dumitru Mircea, pe când, în mizerii ani 80, ajunsese directorul Filarmonicii din Cluj şi, întors dintr-un turneu în Occident, îmi dezvăluia conspirativ, ca pe o supremă revelaţie: găseşti, măi, orice, trompă de elefant de vrei, trompă de elefant găseşti! Aşadar, cum să nu găseşti miel, dar nu chiar cu dichisul îndătinat, cap pentru ciorbă, măruntaie pentru drob, pulpă pentru friptură… Ne-a salvat însă un sfat amical: duceţi-vă la Supermarkt-ul lui Yamal. L-am găsit destul de greu pe turc, într-o margine de Mannheim, sub o buclă de autostradă, în ceva ce fusese hală industrială sau hangar. Un spaţiu vast, cenuşiu, vag sordid, ticsit în stil toptan cu toate specialităţile lor, de la baclavale şi halvale, până la felurimi de „bomboane agricole", unele familiare nouă, altele stranii, toate însă ambalate după rigorile UE, de la covoare apoi, până la hăinărie de trei parale. Într-un cuvânt, aspectul stabilimentului e la o distanţă cosmică de Supermarkt-urile indigene, luminoase, elegante, aseptice, climatizate. Da, dar ce te

faci, că numai la Yamal găseşti mielul cu toate cele, numai gata de pus în oală, e drept, într-un raion aparte, cu prezentare impecabilă, în frigidere fără prihană.

Cât despre clienți, am contemplat preajma, numai Orient mai mult sau mai puțin apropiat. Cu care, de altfel, te întâlneşti pretutindeni şi pe străzi. Şi care începe să creeze îngândurări, cartierele pe care le preferă dobândind o anume alură, încă difuză, şi o anume tentă olfactivă specifice. La gândul că tot mai numeroşii copii ai celor ce ascultă chemarea hogei din recenta moschee a Mannheimului, altfel drăgălaşi şi bătuți de noroc să se nască aici, vor deveni, odată cu întâiul lor scâncet, cetățeni ai locului, nu mă pot împiedica să mă întreb cum va arăta Germania peste zece-cincisprezece ani: cuprinsă între viitura impetuoasă a subculturii americane şi cea insidioasă a imigrației islamice, programatic refractară asimilării, cum va arăta cultura care mai susține încă o impozantă parte din edificiul spiritualității europene?

Pagină de jurnal. De la zece, cu Lizuca, cu tramvaiul, la Mannheim, la Institutul de Cercetări Româno-Albaneze (?!), pentru a xeroxa articolul Luciei Popovici, fiica lui Dipsi. Aflăm însă că operațiunea, din motive pe care nu le-am înțeles prea bine, nu se poate face decât între 12 şi 17. Cercetătorii filologi, mai ales în domenii marginale, precum româna şi albaneza, se pare că n-o duc nici aici prea strălucit, judecând după înfățişarea modestă a „institutului". Noi nu putem însă sta după 12. Ne propunem să venim în altă zi, dar am presentimentul secret că nu vom mai apuca s-o facem. Lizucăi nu-i pot cere să mai vină, ştiind cât e de ocupată. Resemnat astfel să renunț la articolul acela de interes unic şi de negăsit în țară. Aş fi intrat azi, şi nu numai azi, într-o biserică, dar nu ne-a ieşit nici una în cale. Şi chiar dacă-ți ies, nu sunt deschise decât în timpul slujbelor. Iar cum slujbele la ei sunt scurte, bisericile stau mai mult închise. Admirat iar norii. Parcă mai altfel decât la noi, ba învălătuciți, denşi, vârtoşi, burdușiți de apă, amenințători, ba în prelungi eşarfe orizontale, ca în dimineața asta, la răsărit, când, fără a se vedea soarele, erau luminați straniu, în nuanțe mereu schimbătoare, sidefii. Cred că e influența Atlanticului. Mi-ar trebui vocația unui Petru Creția ca să-i pot descrie.

Spre seară, la Wertkauf, acelaşi gen de magazin-hală de care m-am cam sastisit. Principalul obiectiv e pavilionul expoziţiei de mobilă, „Mobiliada", pe trei niveluri. Lucruri frumoase, funcţionale, confortabile, sofisticate şi inaccesibile, care-mi induc un neigienic sentiment de frustrare. Copiii dezamăgiţi că nu-mi manifest entuziasmul. Cel mai interesant a fost pentru mine acum, la întoarcere, traversarea Mannheimului, peisajul citadin, în înnoptare. Steagul luminat de reflectoare, fluturând în vânt pe Hotelul Maritim. Un detaliu care, prin discreta-i pregnanţă, a rămas pentru mine memorabil mai mult decât fotoliile cu telecomandă de la „Mobiliada".

La prima întâlnire cu Nürnbergul, în criză de timp fiind, a trebuit să optez între Casa Dürer şi Muzeul Jucăriilor de-o parte, sau complexul propagandistic din ceasul de vârf al nazismului. L-am ales atunci pe Dürer şi jucăriile. Azi însă, avem timp. Locul cu pricina ne arată două feţe. Una e a trecutului care nu se lasă uitat. De la început se impune constatarea că oriunde, fie la Bucureşti, unde se cheamă Casa Boborului, fie aici, unde are mai multe nume, paranoia unui „Cârmaci" sau a unui „Führer" se exprimă prin propensiunea spre acelaşi gigantism terifiant care nu poate inspira decât oroare. Cum ziceam, aici e vorba de un „complex": tribuna de la care îşi zbiera acela cuvântările, Câmpul lui Marte şi esplanada de unde-l adulau mulţimile militarizate şi fanatizate, lunga pistă pentru defilări, sala congreselor, concepută după modelul Colosseumului din Roma. Greoaie toate, masive, reci, cenuşii. Fiecare devenită acum câte o enclavă într-un imens parc de agrement. E faţa de azi a locului. Mari panouri amintitoare, cu planul exact al „complexului" şi explicaţiile de rigoare. Dar n-am văzut pe nimeni din această mulţime relaxată oprindu-se în faţa lor. Poate că seniorii nu vor să-şi mai amintească. Iar juniorii n-au ce să-şi amintească. Îşi vor fi zicând că nu e problema lor. Mă întreb totuşi cum a fost posibil ca un neam atât de ingenios, de reflexiv şi de muzical să se lase prins în acel episod al ororilor? Şi, poate, sunt singurul căruia i se năzar răsunând zbieretele isteroide ale aceluia, amplificate apocaliptic de megafoanele metalice ale timpului său.

Nu se aude însă decât rumoarea paşnică a acestei lumi duminicale ce pare împăcată cu sine, purtându-şi în taină *Innerlichkeit*-ul, cum zicea Thomas Mann, – „interioritatea", cu posibilele ei nelinişti reziduale. Mici cafenele şi terase cu exersaţi băutori de bere, băncile de-a lungul aleilor sunt toate ocupate, mame, copii, bunici, alergători solitari, rolleri, biciclişti pe pistele lor. Pe oglinda limpede a lacului, lebede şi raţe urmate de boboci disciplinaţi, în amicală coabitare cu vâslaşi sportivi şi hidrobiciclişti. Dar cel mai încântător lucru aici, cel care contracarează efectul oripilant al vestigiilor „nazi", sunt copacii multiseculari, platanii monumentali, cei care l-au cunoscut pe Dürer, au auzit delirul Führerului şi acum, iată, sub soarele torid al amiezii, ne chemă în umbra lor. Sunt nu doar ocrotiţi, cu câte un număr – identitatea fiecăruia! – înscris într-o insignă emailată (estetică şi asta!) nu mai mare decât un nasture de palton, ci şi percepuţi ca fiinţe fabuloase ce se cuvin venerate. Ceea ce îmi aminteşte de o remarcă a lui Ernst Jünger, care, regăsită la întoarcerea acasă, sună astfel: „Ei [copacii bătrâni] nu sunt doar cele mai puternice simboluri ale forţei neatinse a pământului, ci totodată şi ale duhului strămoşilor, aşa cum acesta trăieşte în lemnul leagănelor, paturilor şi sicrielor. În copaci sălăşluieşte ca în sipete o viaţă sfinţită pe care omul o pierde atunci când ei se prăbuşesc." Un adevăr de care omul de azi, de la noi şi de aiurea, nu mai e conştient. Mai puţin omul de aici, din această Germanie a celui de al treilea mileniu, de vreme ce pădurile ei continuă să impună prin aceeaşi prestanţă cu care au intimidat şi legiunile romane. Ceea ce constată şi Elias Canetti, de nu mă înşel, care afirma că nicăieri „sentimentul pădurii" nu e mai evident ca la germani. E un sentiment determinat de un fenomen mai vast, specific german, care, în expresia aceluiaşi Thomas Mann, s-ar chema „evlavie faţă de natură". El e nu doar evident, ci activ până azi, manifestându-se în primul rând prin profesionism şi respect al legilor, nu doar prin retorica vetustă a citatelor folclorice care proclamă „frăţia cu codrul".

„**B**aza" o avem la Ludwigshafen am Rhein. Radu jr. e licean aici, la „Theodor-Heuss-Gymnasium", THG, cum îi zic ei. Îşi întreabă bunicii dacă n-ar vrea să-l însoţească la un concert în „aula" THG. Mă

tem să nu cad în vreo serbare şcolară şi devin prudent: ce fel de concert? *Carmina Burana*. Ei, taci! Şi de unde vine ansamblul? De nicăieri, e ansamblul şcolii: *Chor, Kammerchor und Schlagzeugenensemble des THG*. Asta chiar că trebuia văzut! Concertul-spectacol, cu coregrafie şi „efecte multimedia", se relua trei zile la rând, la ora 19, intrarea 7 euro (autofinanţare!) şi cu un caiet-program demn de orice ansamblu profesionist. Concertele cu *Carmina Burana*, operă complicată şi pretenţioasă, au intrat în tradiţia THG şi se explică prin prietenia care l-a legat pe dr. Werner Thomas, director al liceului între 1953 şi 1974, de Carl Orff. Au avut loc până acum opt concerte de-a lungul anilor, unul în Statele Unite, altul în ruinele din veacul al XII-lea ale mănăstirii Limburg, aflată la vreo 20 de km. de aici, acesta, al optulea, fiind însă prima audiţie integrală cu montare asistată doar de câţiva tehnicieni profesionişti. Altfel, totul e realizat de elevi şi profesori, umăr la umăr, într-un soi de camaraderie goliardică: proful de latină (fac cinci ore de latină pe săptămână, fără a se pretinde urmaşii Romei!) cântă în cor, printre propriii elevi, cel de muzică, fireşte, îi dirijează, cel „de arte" dansează pe scenă…

Curtea vastă a liceului e plină cu maşinile publicului venit din oraş. Părinţi, desigur, dar nu numai, altfel spectacolul nu s-ar putea relua încă două zile. Lume elegantă. Mai sunt zece minute, dar aula de vreo 500 de locuri e plină. Atmosferă de mare concert, cu un, firesc aici, suflu juvenil. Avem şansa de a mai găsi trei locuri libere în ultimul rând. Sala e ticsită, mulţi copii stau în picioare, alţii şezând pe treptele amfiteatrului. Totul începe cu patru minute întârziere (!) şi cu o proiecţie pe ecran: „Vă rugăm închideţi celularele. *Danke*." Rugăminte luată cât se poate de în serios. În clipele de linişte absolută care au precedat explozia primelor măsuri se simţea aproape fizic tensiunea sub care copiii-spectatori aşteptau ceea ce sperau să devină – şi a devenit – o performanţă memorabilă nu numai a colegilor lor, ci a însuşi THG. Tensiune doar pasager tulburată de mici, inerente chicoteli, în partea a treia, colo prin „*Cours d'Amours*"… Concertul în sine s-a desfăşurat impetuos şi nuanţat, cu o surprinzătoare acurateţe interpretativă şi într-o ingenioasă mizanscenă. Singura diferenţă faţă de prestaţia

unor profesionişti va fi fost poate uşorul exces temperamental determinat de mica medie de vârstă a ansamblului şi perceptibil mai ales – cum altfel? – în entuziasta prestaţie a *Schlagzeuge*-lor, a percuţiei carevasăzică. Tensiunea comprimată de-a lungul a exact 60 de minute, cât e indicat pe orice CD profesional, se relaxează brusc în final: îndelungi „urale şi ovaţii", însoţite de colegiale şi răsplătitoare fluierături. Revenim la realitate: suntem totuşi într-un liceu, nu într-un ateneu. Cu toate astea, şi întâmplarea acestei seri a avut acea *ţinută* de care aminteam la început şi în care-mi place să văd una dintre expresiile respectului de sine.

Pretutindeni şi în orice anotimp, se găseşte câte un pretext de *Markt* sau de *Fest*. Mergem, aşadar, azi la *Kürbismarkt*-ul deschis în Berlinerplatz. Unde dăm peste pitorescul tuturor neamurilor de bostani, curcubete, ludăi, dovleci, tărtăcuţe, de la cele giganteşti, vegheate cu evidentă mândrie de expozanţii lor, până la cele mărunte, în puzderie de culori şi desene care-ţi fură ochii. Alături şi printre ele, câte toate de-ale târgului, până la tractoare de ultimă generaţie, colorate, sclipitoare, toate mărci celebre, vedete aici, ţinând seama de lumea pe care o adună în jurul lor: Lanz Bulldog, Hanomag, John Deere, Porsche, MAN Diesel. În bună vecinătate cu un flaşnetar, un prisăcar cu miere, faguri şi alte cele de-ale stupului, inevitabilii cârnăţari cu oferta senzaţională „La cârnatul de o jumătate de metru!", trupe de artişti itineranţi, standuri, de fapt rulote, de fermieri adevăraţi, cu produsele lor îmbietoare, bine mirositoare. Artizanat agrest autentic, de un kitsch naiv, inocent, înduioşător prin convingerea şi pasiunea cu care e făcut, obiecte ce se vor decorative şi jucării din lemn, din paie, din dovleci, din flori, frunze ori rădăcini, din te miri ce, pe care toată lumea le admiră, dar prea puţini le cumpără. Şi peste tot, excedând toate celelalte miresme, aroma castanelor coapte vândute de un rubicond jovial dintr-o mică locomotivă cu aburi, din care chiar se înalţă aburi.

Am devenit aici colecţionar de epigrafe. Fiindcă nicăieri n-am întâlnit atâtea inscripţii, de o asemenea varietate, în cele mai neaşteptate locuri: imperative, informative, educative, moralnice,

sfătoase, idioate ori pur şi simplu haioase, ele trădează o veritabilă vocaţie naţională. La Heidelberg, de pe Philosophenweg, văd într-o grădină puţin mai în vale, o superbă vilă de *belle époque*, care poartă în jurul lucarnei invocaţia „*Păzeşte, Doamne, această casă de vânturi, de ploi şi de oameni plicticoşi.”* Pe alocuri te siderează imbecilitatea juvenilă. Precum la Trier, cu vârtos spray negru, pe zidul magnificului dom romanic de secol XII: „*Două mii de ani de căcat.”* Mă consolează cutare tăbliţă din nu mai ştiu care pădure: *„Vă rugăm să nu vă abateţi din cărare. Animalele au şi ele nevoie de linişte.”* Iar în „Wildpark”, lângă un trunchi căzut ce putrezeşte năpădit de ierburi, tot inexorabila tăbliţă: „*Un lemn căzut nu e doar un lemn căzut, ci un adăpost prielnic pentru viaţa altor sute de mici animale, insecte şi plante*.” La Ladenburg, orăşel cu venerabile vestigii romane şi medievale, pe frontonul unei case de veac XVI. Casă de breslaş: „*Respectându-ţi meseria, te respecţi pe tine şi-ţi cinsteşti oraşul.”* Una din cele mai agreabile petreceri ale timpului ar fi să te plimbi în pas de voie, delectându-te cu lectura textelor pe care-ţi cad ochii. Cine o fi scornit prejudecata că nemţii sunt lipsiţi de umor? Aici, de unde scriu, văd pe peretele micii magazii de scule o placă ceramică: un fel de Till Buhoglindă trage la măsea din clondirul ridicat, înconjurat de uneltele grădinii. Şi dedesubt, „legenda” în versuri, cu litere gotice: „*În grădină, când te iei cu lucratul, / Cel mai plăcut e udatul.”*

Und so weiter…

M-am simţit pretutindeni solidar cu muzicanţii străzii. Ca între noi, artiştii… Îndeobşte tineri, de oriunde ar fi, din Anzi ori din Urali, sunt decenţi, cântă cu dăruire, abstraşi. Nu cer. Dacă le laşi o băncuţă, mulţumesc demn, cu o înclinare discretă a capului. Sunt însă şi din cei care cer. Luăm masa pe terasa lui „Montecristo”, în umbra Catedralei din Metz, când apar doi menestreli cam ofiliţi. Unul cu acordeon, celălalt cu nai şi cimpoi, încins acesta cu un brâu tricolor. Din repertoriul lor, în care sârbele alternează cu şlagăre retro, gen *Parlez-Moi D’amour*, deducem că cele trei culori nu sunt nicidecum ale Andorrei. *Show*-ul durează cam zece minute, într-o totală indiferenţă a „publicului”, după care acordeonistul porneşte printre mese cu o cutie goală de conserve. Moment eminamente jenant.

Am fost preveniți: nu veți vedea cerșind nici un magrebian, nici un negru, nici un asiat. Dar călugări? Nici măcar. Și nici n-am văzut. La Luxemburg însă, de cum am ieșit din parcarea de sub Place de Martyres, primul care ne-a aținut calea cu, parcă, aceeași cutie de conserve, a fost (ca să fiu și eu politicește *correct*) a fost un indo-român. Având ca recuzită o cârjă ergonomică, îngâna *s'il vous plait, s'il vous plait*...cu un glas jalnic, în total contrast cu făptura-i îmbelșugată. Iar când ne-a auzit vorbind românește, a virat brusc, uitând să-și mai târâie piciorul. Totuși, își au și ei cloșarzii lor. Dai de ei de obicei pe treptele catedralelor ori în preajma marilor bănci. Sunt hirsuți, sordizi, au priviri urâte și sticle de bere la îndemână. Nu i-am auzit cerând. Dar nici să-i miluiască cineva n-am văzut. În schimb, cu bătrâna doamnă care și-a instalat scaunul cu rotile în cel mai animat punct al *Fussgang*-ului toată lumea e generoasă. Are mâna dreaptă în ghips, e curată, luminoasă, surâzătoare. Nici ea nu cere, dar nici nu e nevoie. Trecătorii nu numai că n-o ignoră, dar, mai ales femeile, se opresc câteva clipe, compasiv, la o vorbă. Atunci bunicuța pare de-a dreptul fericită. Curios e că exact aceeaşi scenă am văzut-o în alt oraş. Tot cu mâna dreaptă în ghips, părea o clonă a celeilalte, suscitând aceeaşi generozitate şi compasiune. Să fie o metodă?

Și ce aș putea oare să zic despre această fetiță de vreo șapte-opt ani, drăgălașă, frumos îmbrăcată, ținând de ghidon o bicicletă strălucitoare? Cum sunt alergic la „shopping", prefer să aștept afară, contemplând spectacolul străzii. Iar ea mă surprinde fără fasoane, firesc, ca pe o bună cunoștință: ați putea, vă rog, să-mi dați un euro? Îți dau, îi spun după o clipă de perplexitate, dacă aștepți puțin până iese *meine Frau* din Kaufhalle, că banii-s la ea… Surâde atoateînțelegătoare – o, nu, lăsați, mulțumesc… – se saltă în șaua bicicletei și dispare tot atât de brusc cum a apărut. Din toată lumea aceea nu și-a mai încercat norocul cu nimeni. De ce m-o fi ochit tocmai pe mine? Nu știu dacă e cazul să fiu flatat sau îngrijorat…

De patru săptămâni, trecând prin cele patru Duminici ale Adventului, Germania se pregătește în felul ei să celebreze Crăciunul. Totul scapără, luminează, strălucește – lumini, luminițe, lumânări,

becuri, steluțe, ghirlande, artificii şi, pe măsură ce Marea Sărbătoare se apropie, exuberanța cu care e întâmpinată creşte, dobândind expresii dintre cele mai surprinzătoare. Cea mai la îndemâna oricui e împodobirea ferestrelor şi balcoanelor, într-o veritabilă competiție care transformă seara străzile în privelişti feerice. Iar dacă străzile mai sunt şi comerciale, vitrinele fiind, firește, şi ele în competiție, totul devine orgie de lumină, de culoare, de sunet. Fiindcă şi cântăreții stradali îşi au rolul lor în întreținerea acestei atmosfere *sans soucis*. M-a țintuit locului, bunăoară, o formație andină – să fi fost din Peru, din Chile? – nişte băieți care risipeau cu atâta dăruire şi acuratețe splendoarea melodică a unor cântece de o vastă şi stranie nostalgie, încât, de aş fi avut de prins vreun tren, cu siguranță l-aş fi pierdut. Dar nu sunt nicidecum singurii, de vreme ce de pretutindeni se revarsă – niciodată cu excese decibelice – muzici din varii surse şi diverse genuri. Muzici, dar şi miresme. Experiența poate fi trăită cu maximă intensitate în *Weihnachtmarkt*-uri/Târgurile de Crăciun care au devenit în aceste zile, pretutindeni aici, punctele de unanimă atracție. Am hălăduit prin vreo trei, suficient ca să-ți faci, ca românul isteț, „o idee". Toate sunt la fel; diferă doar întinderea lor, proporțională cu cea a oraşului. Important e că peste tot am retrăit cu delicii întâlniri neaşteptate cu privelişti, personaje, gusturi, miresme, melodii brusc resuscitate dintr-o copilărie pe care o credeam uitată, dar care a avut şansa să existe înainte de fatala instaurare a guvernării Dej-Groza.

Emblematic pentru Mannheim e Wasserturm-ul/Castelul de apă. În plin centru al urbei, monumentală operă de arhitectură, cu un venerabil aer de epocă, adună acum în vastul spațiu din jurul său, ca o uriaşă cloşcă, toată animația Weihnachtmarkt-ului. Afli aici, într-o aiuritoare revărsare, felurimi de câte toate, tot ce vrei, tot ce ți-ai dorit, tot ce ai uitat să-ți mai dorești şi altele pe deasupra, de care nici nu ştiai că există. O dragoste la prima vedere am făcut pentru artizanii în lemn, în ceramică, în textile, în ceară, în cristale, în chihlimbar şi pietre semiprețioase, unele, modeste, simpatice kitschuri, – altele însă, incontestabile performanțe artistice. Şi prețurile, sigur, prețurile ca pentru lucrul manual: o mică bufniță de lemn, de veghe pe o carte deschisă, nu mai mare decât o cutie de chibrituri, 37 de euro. Artiştii,

nu-i aşa, trebuie să-şi ţină rangul. Iată-i apoi pe vânzătorii de lucruri stranii: seminţe, felurimi de seminţe ambalate în mici pungi, după un anumit cod, arome în minuscule sticluţe, băuturi cu aspect de elixiruri şi mărunte bomboane sidefii şi policrome, elaborate după reţete secrete, transmise prin generaţii. Toate astea pe fondul unui veritabil dezmăţ olfactiv: miresme de cuişoare şi anason, de ceaiuri exotice, de cârnaţi fripţi şi gogoşi, de răşină, de lemn alb, proaspăt geluit, de ciocolată caldă, castane fierbinţi şi cafea proaspăt prăjită, de vin fiert şi migdale din nelipsitul marţipan. Şi, din loc în loc, ringhişpiluri şi trenuleţe strălucitoare, parcă acum ieşite din fabrică, împovărate de veselia ciorchinilor de copii chiuitori. Ceea ce nu încetează să mă uimească peste tot aici e imaginaţia inepuizabilă, aflată mereu în acţiune, a acestei lumi care n-a cunoscut niciodată reprimarea iniţiativei particulare. Aceasta e, de fapt, marca distinctivă a unei lumi libere, detaşată de mult de reziduurile oricărei mentalităţi coercitive.

De la Wasserturm până la Paradeplatz străbaţi una dintre arterele principale ale Mannheimului. Zonă pietonală, accesibilă doar tramvaielor silenţioase, care parcă glisează, obligate să circule cu viteză redusă. Cafenelele încă nu şi-au retras terasele. Au adăugat doar fiecărui scaun câte o pătură elegantă. Iar printre mese, ca şi în pasajele comerciale, au apărut aeroterme despre care, până nu le-am simţit boarea călduţă, ca o adiere văratică, mi-am închipuit că sunt lampadare stil felinar. Librăriile apoi, vastele, fabuloasele librării, cu atâtea cărţi mirabile, râvnite dar inaccesibile, încât până la urmă te simţi copleşit din nou de acel insalubru sentiment al frustrării. Ca şi în galeriile de artă, de altfel, de o mare eleganţă şi varietate artistică. Spectacolul total îl oferă însă strada. O lume cu acces non-stop la apă caldă. Relaxată şi calmă, în ciuda marii animaţii. E sâmbătă spre prânz, soare şi un pic de ger. Terasele cafenelelor, totuşi, pline. O patrulă de poliţişti călare pe cai superbi care fac caca pe mijlocul bulevardului, producând singura murdărie din peisaj. O altă sursă de încântată uimire rămân apoi pentru mine stâlpii şi panourile de afişaj. Prin frumuseţea afişelor, prin pregnanţa culorilor, a graficii, a designului, aceste „mobiliere stradale” au devenit nişte simeze *sui generis* pentru

arta publicitară. Şi nici un afiş nu e rupt, sfâşiat, mâzgălit şi – ceea ce e curat de neînțeles – nici un afiş nu e lipit peste altul.

În Paradeplatz – de fapt, acesta a fost scopul plimbării – îndelung popas în fața vitrinei cinetice pe care Kaufhof-ul – unul din cele câteva supermarketuri – o desfăşoară pe o lungime de vreo douăzeci de metri. Într-un decor butaforic, toate personajele celebre ale basmelor, într-o continuă mişcare, îmi resuscită amintirea Crăciunurilor copilăriei, când şi vitrinele timişorene, chiar dacă nu la astfel de dimensiuni, mă țintuiau locului îndelung cu priveliştea lor. Revăd pentru prima oară după mai bine de şaizeci de ani o astfel de vitrină şi mi se pare la fel de fascinantă ca odinioară. Şi tot aici, în stradă, acea seducătoare orchestră a tinerilor urmaşi de incaşi. Apare însă şi un alt soi de juni. Sunt vreo patru, consultă orarul tramvaielor afişat în stație, apoi îşi văd de drum. Nu poți să ştii care-i fată, care băiat. Sunt raşi în cap, doar cu câte o creastă mediană, impunătoare, rigidă. Toți cu *piercing* total, prin cele mai neaşteptate locuri, toți înveşmântați în nişte straie negre, păroase, țepoase, de care atârnă inele, lanțuri, fiare, drugi şi cu ghete diforme, butucănoase, cu vârfurile dotate cu țepi. S-ar părea că aparțin unei aripi *soft*, neagresivă, a sataniştilor, dar e mai înțelept, se zice, să nu-i priveşti prea insistent. Nici nu le dă nimeni atenție, sunt, evident, o minoritate excentrică cu care lumea s-a obişnuit. Majoritari (încă?) rămân totuşi cei care cântă, adunând în jurul lor pe cei ce se bucură ascultând. Şi, ieşite la plimbare, multe turcoaice învăluite, împingând cărucioare, unele cu câte doi copii şi alți vreo doi, trei pe de lături. Cărora le va veni vremea să devină şi ei părinți. Ceea ce iar mă duce cu gândul – s-o spun, să n-o spun? deşi am mai spus-o – cu o strângere de inimă mă duce gândul la felul cum va arăta peste vreo 15-20 de ani acest pilon capital al spiritualității europene pe care-l numim Germania. Voi fi plecat însă la timp ca să nu aflu…

Cu un asemenea scepticism, o revenire la Speyer nu poate fi decât reconfortantă. Fiindcă aici, în cripta de sub magnificul Dom romanic, îşi dorm somnul etern câteva generații de împărați şi regi. Cei mai vechi locatari sunt aici din veacul al XII-lea. De altfel, atâția împărați, regi şi principi, mai toți cu consoartele, plus episcopii şi

arhiepiscopii se află la veşnică odihnă în Catedralele Renaniei, la Speyer, la Worms, la Mainz, la Aachen, la Köln, încât nu-i de mirare că nimeni în afara istoricilor nu-i mai ştie. Revăd Domul din Speyer după zece ani. Şocul e la fel de puternic ca la prima întâlnire. Mi s-a resuscitat subit aceeaşi stare de spirit, amestec de smerită perplexitate şi entuziastă afecţiune. Pe cât de entuziastă, pe atât de inefabilă. Afecţiune faţă de ce? Faţă de acest monument, faţă de Dumnezeul care-l locuieşte, faţă de anonimii care au trudit de-a lungul veacurilor la desăvârşirea lui, faţă de stilul romanic ca atare? Dar exact aceeaşi stare de spirit o retrăiesc în oricare dintre marile Catedrale gotice. Nu-mi pot ierarhiza intensitatea iubirii pentru aceste două expresii care sunt deopotrivă ale credinţei şi al artei. Ea, afecţiunea mea, se naşte, probabil, din măreţia lor pe care, spre deosebire de alte opinii, o percep lipsită de aroganţă, dar vie, activă, ca pe aceea a însăşi Divinităţii, severă şi în acelaşi timp patern-ocrotitoare. Ceea ce îmi aminteşte iar o însemnare din jurnalul lui Ernst Jünger: „Astăzi am avut presimţirea că aceste catedrale sunt opere, opere vii, departe de masele moarte ale lumii muzeale."

Nimic mai străin, într-adevăr, de lumea muzeală decât această Catedrală în care, de cum păşesc, mă simt ocrotit, apărat mai mult decât oriunde. Şi, ce e mai straniu, percep cel mai profund acest sentiment jos, în Cripta Împăraţilor. Nimic macabru aici, nimic funebru. O plăcuţă discretă invită la păstrarea liniştii. Şi e chiar linişte, o linişte de piatră, liniştea eternităţii de piatră, într-un ecleraj voalat, cu pâlpâirea nicicând stinsă a făclioarelor din candelele de pe lespezile masive şi reci. Se poate citi aici, ca într-un filigran, esenţa măreţiei unei civilizaţii. Rămâi nemişcat, asculţi tăcerea – *vecia e mare, e deasă*... – şi simţi insinuându-se convingerea că nimic rău nu mai poate fi „dincolo".

La ieşirea din criptă, o înştiinţare, discretă şi aceasta, care în urmă cu zece ani lipsea: întreţinerea Domului se ridică la 7.500 de euro pe zi. Poţi s-o iei ca pe o simplă informaţie de uz turistic ce va fi uitată la următoarea sursă de uimire; ea e însă, de fapt, o invitaţie aluzivă de a nu ignora mica puşculiţă de inox de alături. Dar cu cât poate oare uşura o biată monedă un asemenea efort?

Plecăm, dar înainte de a părăsi această minune fără a şti de o voi mai revedea cândva, țin să mai contemplu o dată întâia priveliște care m-a emoționat încă în urmă cu zece ani. Sus, la mare înălțime deasupra altarului principal, o superbă, imensă cruce veghează asupra tuturor. E suspendată cu cabluri atât de subțiri, încât pare a pluti, nemişcată, în văzduh.

Dacă-mi scot ochelarii fatalmente idilizanți, pot desluşi şi oarecari probleme ale locului. O parte din ele mi le divulgă prietenul şi doctorul B., pediatru, român stabilit aici de ani buni. Mă invită să-i vizitez *praxis*-ul, utilat cu aparatură de ultimă generație, inclusiv cu un mic laborator pentru analizele uzuale şi cu calculatoarele conectate la serverul secției de pediatrie a Spitalului Municipal. Se plânge de birocrația căreia trebuie să-i facă față. Da, zic, dar cu toate astea, la voi sistemul funcționează, pe când la noi e sufocat de birocrație şi incompetență. Ca tot omul care e la bine, dar vrea şi mai binele, are obiecțiile lui şi e sceptic în privința viitorului. Ceea ce nu e rău atunci când ai ceva de apărat. Recunosc însă că, în calitatea mea de *Ausländer* aflat aici doar în *Besuch*, accept că încă n-am acces decât la superficia lucrurilor. Nu mă simt îndreptățit la păreri şi mă mulțumesc cu impresii. Iar impresiile, în răspăr cu previziunile sumbre ale ale amicului meu, sunt mirobolante. Le receptez cu delicii. Fericit peste poate de a nu mai şti ce panseuri a mai emis una sau alta dintre figurile eterne ale talkshow-urile noastre, de a nu mai vedea gunoaie şi trotuare sparte, de a nu mai auzi manele, de a nu mai da peste priveliştea deprimantă a unor mulțimi cenuşii îngrămădite de cu noaptea la nemuritoarele cozi ale birocrației române. Nu mă mai gândesc la nimic şi trăiesc în cheie *carpe diem,* bucurându-mă de priveliştile nepoluate de nimic, de culorile şi florile de peste tot, de buna funcționare a tot şi a toate, de la clanțe până la tramvaie, şi de toată lumea aceasta neverosimilă care, *pe unde mă duc, pe unde mă-ntorc* – vorba clasicului revolut – îmi surâde şi-mi mulțumeşte, încât încep să mă simt binefăcătorul Germaniei şi singurul pe care-l mai aşteptau ca să fie fericiți.

M-am tot străduit să descopăr cheia acestei bune funcționări care ne va rămâne încă mult timp inaccesibilă. Şi (cred că) am

găsit-o unde nimeni nu s-ar fi aşteptat: în *Setea* lui Titus Popovici. Încă de la prima lectură am simţit o simpatie obscură, inefabilă pentru Găvrila Ursului. Inefabilă şi inexplicabilă pentru vârsta mea de atunci, fiindcă personajul, în interpretarea manualelor şi a criticii oficiale era „un negativ" care ar fi trebuit „înfierat". Azi însă ştiu. Simpatia mea, intuitivă pe atunci, pentru acest „negativ" (susţinută, probabil, şi de faptul că peste el se suprapune amintirea chipului lui George Calboreanu din versiunea cinematografică a cărţii) a rămas constantă deoarece Găvrila Ursului îi detesta explicit pe comunişti, pe care îi percepea ca pe nişte „vinituri" pornite „să strice rânduiala". El e un apărător şi, implicit, un simbol al rânduielii. Am auzit şi sintagma *bună rânduială*. Cred că e pleonastică. Rânduiala nu poate fi decât bună, ea e ori nu e. Ea e celălalt nume al civilizaţiei. A trăit şi Germania momente de stricare a rânduielii, dar nemţii au avut resurse şi disponibilităţi pentru a-şi reveni de fiecare dată. E şi o chestiune de mentalitate, de tradiţii, de climat – şi când zic climat, mă gândesc la vecinătăţi. Încât azi Germania e din nou o ţară rânduită şi sper că va găsi în ea însăşi, în propria-i zestre spirituală, puterea de a rămâne astfel, împotriva tuturor ameninţărilor mai mult sau mai puţin conturate care o împresoară.

La întoarcere, regăsesc profunzimile patriei încă din autocarul luat deja în stăpânire de un cârd de bişniţărese care umpluseră în prealabil cala maşinii cu enorme sarsanale turceşti. Sunt planturoase, bune de clanţă şi îşi împărtăşesc „impresiile" în gura mare, peste scaune. Îşi au şi ele o Germanie a lor. Mai ales una, de o insolenţă naturală, pare a fi lidera cârdului, le domină vocal pe toate. Stă aici de două ori pe an, la fiică-sa, dar nu-i place, nu-i „convine"… *Că tot la noi e mai bine, că degeaba e aici curat şi plin de flori, da' nu eşti liber, e ca-ntr-un cimitir, că acasă, când mă duc la vecina, punem d-o cafea şi dăm drumu' la combină de zăngăne toate geamurile blocului, ha-ha, da' aici nu poţi vorbi dăcât în şoaptă şi dă Rusalii, la unşpe ziua, nu erea niminea pe străzi…* După care someză şoferul: *Ia mai pune domne d'alea d'ale noastre, pă Costi, pă Vali, că d-aia am plătit!* Peste trei luni va reveni în plicticosul cimitir care-i îngrădeşte „libertatea", dar îi asigură osânza.

ADDENDA
NOBLEȚEA PIETREI

Uzual li se spune pietre semiprețioase, alteori pietre prețioase. Nici una dintre aceste denumiri nu le acoperă însă identitatea reală. Semiprețios e un adjectiv cu o conotație concesivă, nedreaptă, adică nu li se recunoaşte prețiozitatea, dar totuși… Un fel de rude sărace ale pietrelor prețioase, cum ar veni. A doua variantă – pietre prețioase – e şi ea improprie, deplasată în cealaltă extremă, laolaltă cu diamantele şi metalele realmente prețioase, dar atât de dragi parveniților, cărora le îngăduie exhibarea arogantă a opulenței. Prefer de aceea cea de a treia variantă, cea germană: *Edelsteine*. E adevărat, *edel* are înțelesul dublu: prețios şi nobil. Dar în asocierea cu *Steine*, accepția înclină mai curând spre nobil. Pietre nobile, aşadar. Chiar asta şi sunt aceste cristale de o infinită varietate, alcătuind un univers fabulos, descoperit şi exploatat încă din copilăria omenirii. Noblețea lor rezidă şi în simbolistica morală, ca şi în virtuțile ezoterice care li s-au atribuit de-a lungul mileniilor. Sunt purtătoare de aură, de taine şi de puteri oculte. În ce mă priveşte, scepticismul meu e contrariat şi mă surprind cochetând cu virtualitatea – dar dacă? – ori de câte ori mă aflu în preajma lor. Le iubesc – dincolo de frumusețea lor fascinatorie şi mereu alta – le iubesc tocmai pentru că-mi oferă această şansă. Am trăit de aceea o fericitoare surpriză – ca la întâlnirea neaşteptată a unui vechi prieten – când am descoperit că şi Ernst Jünger era sensibil la noblețea pietrei. De fapt, n-ar fi trebuit să fie o surpriză, deoarece aplecarea sa asupra a toate cele ce țin de natură – un amestec de interes ştiințific şi afecțiune empatică – este de notorietate. Nu ştiam însă că ea se extindea şi asupra lumii pietrelor.

În primăvara anului 1940, căpitanul Ernst Jünger mărşăluia tactic, cu trupa, pe valea râului Nahe. Valea e îngustă, şerpuită, iar versanţii abrupţi ai masivului Hunsrück sunt acoperiţi de păduri fabuloase. Regiunea îşi are celebritatea ei istorică şi economică, iar puţin mai spre vest se află Trier care, graţie vestigiilor sale romane, se pare că ar fi cel mai vechi oraş al Germaniei de azi. Militarul de carieră din Jünger era în permanenţă dublat de omul de ştiinţă pentru care iscodirea naturii devine prilej de reflecţie morală şi orice popas cazon ocazie de a-şi confrunta cunoştinţele deloc cazone cu realitatea locului. La 19 mai ajunge la Idar-Oberstein şi e cazat „sus pe deal", la un „fabricant". Nu ştim ce fabrica gazda sa, dar e de presupus că, asemenea majorităţii celor de acolo, era un întreprinzător în branşa prelucrării pietrelor nobile. Scriitorul ireprimabil – a treia ipostază, alături de cea a militarului şi a naturalistului – notează în jurnalul său: „La cină, discuţii despre pietre semipreţioase, a căror comercializare şi prelucrare înfloreşte în zonă. Încă din vremea romanilor aici erau deschise mine de agate şi, după cum spunea gazda noastră, în Idar se mai păstrează nume de familie romane. Într-adevăr, intrând în oraş, am văzut firma unui anume Cäsar, care pe deasupra mai purta şi numele Julius."* Asupra trecutului roman al locului reflectează şi a doua zi: „Aici este colţul nostru cel mai roman, abstracţie făcând de sudul Tirolului – scrie el. Alegerea teritoriilor în care se aşezau romanii nu era rodul întâmplării. Noi, oamenii, suntem fiinţe cu rădăcini nevăzute, care ştiu să trăiască oriunde, *prosperitatea* însă [subl. aut.] o aduce doar locul potrivit."

Dedicată odihnei, a doua zi e folosită pentru vizitarea locului şi în primul rând a „halei de meserii, un fel de muzeu al comerţului, în care sunt expuse din belşug pietre semipreţioase." E vorba, probabil, fie de ceea ce azi e cunoscut ca Monumentul Industrial Jakob Bengel, fie de forma de atunci a Deutsches Edelsteinmuseum, instituţii ce aduc reputaţia aparte de care se bucură oraşul azi. Continuându-şi explorarea, descoperă în cursul aceleiaşi dimineţi „morile de agate, dărăpănate şi închise în sine ca reşedinţele alchimiştilor sau ale veneţienilor. La vederea lor intuieşti că aici meseria s-a avântat pe

trepte înalte, magice. Lângă unele zăceau în grămezi bulgări cenuşii de agate, mari cât un cap de copil. Mori de pietre preţioase." Şi observaţiei îi urmează, ca de obicei la el, concluziv, reflecţia morală: „Acolo unde comorile devin enorme, se pierde relaţia lor cu banul, ele intră într-o ordine mai înaltă de valoare." Această „ordine mai înaltă" îl impresionează de îndată aici, la Idar-Oberstein, şi, mai mult decât atât, pătruns în vraja acestui univers al cristalelor, percepe înfiorat un fel de enigmatic mesaj al transcendenţei. E, de altfel, un fenomen pe care îl percepe pretutindeni în natură şi la care e necontenit receptiv: „Am simţit totodată înfricoşarea specială care ni se transmite de obicei în apropierea lumii minerale cu peşterile, grotele şi galeriile ei subterane în care spiritul, închis adânc, ca prin descântec, e încătuşat în frumuseţe rece."

De existenţa unei patrii a pietrei nobile, numită Idar-Oberstein, am aflat abia de aici, din jurnalul lui Ernst Jünger, apărut la noi în 2002. Iar când, recent, mi s-a ivit ocazia să calc eu însumi pe acest tărâm, n-am stat pe gânduri. Din însemnările destul de laconice ale lui Jünger nu puteam însă bănui că mă voi afla pe neaşteptate în cel mai puternic centru artistic, cultural, istoric, economic şi turistic al regiunii Rhein-Main. El s-a configurat şi s-a impus rapid şi impetuos prin unirea, în 1933, a orăşelelor Idar şi Oberstein, devenite astfel un oraş de mărime medie, dinamic, cu 13, aşa-zicând, cartiere, care nu sunt altceva decât aşezările limitrofe asimilate în timp şi care şi-au pierdut orice semnalment al fostei lor identităţi rurale.

De la Ludwigshafen am Rhein până la Idar-Oberstein sunt vreo 90 de km. Am pornit într-o zi meteorologic incertă, dar ne-am zis că un muzeu se poate vizita şi pe ploaie, fără să bănuim câte altele mai sunt de văzut în afara acelui muzeu. Autostrăzii i-am preferat ireproşabilele şosele de land, prin „sate" – ghilimelele sunt de rigoare – îngrijite, curate, pline de mici pensiuni ispititoare, din care, de-aş fi apucat, nu m-aş mai fi dat dus. Peisajul e tot mai seducător, mai pădureţ şi mai abrupt, desimea brădetului de un verde întunecat, pajiştile cu iarba ca un gazon umed şi gras, păscut de vaci aseptice, planturoase, coborâte din clipurile publicitare. Şoseaua e tot mai şerpuită şi, pe măsură ce ne

apropiem, vremea se întunecă şi *ceţuri cresc prin negre văi*, iar când descindem într-o parcare din centrul oraşului plouă mărunt şi rece. Ceea ce ne obligă să ne grăbim spre Deutsches Edelsteinmuseum, uimiţi de a vedea pe distanţa foarte mică două expoziţii private de pietre nobile şi vreo trei magazine specializate, aici fiind neîndoielnic capitala mondială a *Schmuck*-urilor.

Deutsches Edelsteinmuseum e cel mai complet din lume şi, inutil s-o spun, cum mă şi aşteptam, e o splendoare, de la vila de secol 19 care-l adăposteşte, ea însăşi monument istoric, până la modul de expunere şi, firește, tezaurul expus. Căci tezaur este, imposibilă şi zadarnică fiind orice tentativă de descriere. Am pornit entuziast să fac poze, dar am renunţat curând, fiindu-mi peste putinţă să selectez doar „ce e mai frumos”. Alegerea poate deveni oricând un act dureros, cu atât mai mult într-un astfel de loc unde frumuseţea, în ipostaze de cele mai multe ori spectaculare, e debordantă. Dacă mi s-ar fi îngăduit să-mi aleg, pentru a o lua cu mine, o singură piesă din această profuziune de splendori, mi-ar fi fost imposibil. Aş fi renunţat. A alege de aici o unică piesă ar fi o jignire pentru toate celelalte, cu nimic mai puţin demne de superlativul absolut. Iar dacă stau să mă gândesc, ceea ce e efectiv fascinant în această desfăşurare de forme şi culori, o fascinaţie de natură hipnotică, este tocmai acea „frumuseţe rece” care „încătuşează spiritul” la vederea ei. E un paradox aici deoarece „răceala” acestui gen de frumuseţe nu este una arogantă, care să impună distanţă şi inhibare a comunicării, ci una seducătoare – prin ce? – tocmai prin mesajul moral pe care-l transmite, odată cu cel estetic: rectitudinea liniilor, rigoarea minerală, limpezimea luminii, precizia culorilor, incompatibile toate acestea cu vremelnicia degradabilă a organicului, se constituie într-o imagine a conceptelor de puritate şi incoruptibil. Pietrele nobile sunt incoruptibile. Acesta e mesajul pe care-l transmit oricare ar fi ipostaza lor: fie în starea lor primară, frustă, aşa cum au străbătut mileniile, fie prelucrate, elaborate cu subtilă şi migăloasă artă, de la modeste ace de păr până la somptuoase obiecte de cult, trecând prin toate expresiile posibile ale imaginaţiei artistice şi profesionale. Dintre care nu lipsesc cele create în voluptatea gratuităţii jocului

artizan, cum ar fi, bunăoară, acest mic „TIR” *cu totul şi cu totul din aur* de 18 karate, care poartă drept container un paralelipiped de 10 cm, superb exemplar natural al turmalinului de California. După cum o vedetă, clasificabilă la curiozități, este macheta la scară a New York-ului, polizată cu respectul celor mai mici detalii dintr-un enorm cristal de stâncă. Dar o emoție cu totul aparte am trăit recunoscând piesa care a solicitat şi admirația lui Ernst Jünger, singura asupra căreia a simțit nevoia să stăruie în jurnalul său: un „mare bloc de ametist, presărat cu agate, ai căror ochi somptuoşi răsăreau din zăpada de cristal, de un bleu cenuşiu.” Aici, în fața acestui atipic ametist – dar aici nimic nu e tipic – a simțit el „înfricoşarea specială” la întâlnirea cu spiritul „încătuşat în frumusețe rece.”

Dar tot ce poate fi văzut la Idar-Oberstein nu e de cuprins într-o singură zi. Sunt, pe de o parte, monumentele istorice, pe de alta, tot istorice de altfel, cele ce țin de exploatarea şi industria pietrei nobile. Pe pârâul Idarbach, ultima moară de apă – Weicherschleife – asemenea bătrânelor mori de apă de pe la noi, dar profilată pe polisajul pietrelor. La Monumentul Industrial Jakob Bengel, care are şi azi o producție limitată, la comandă, de bijuterii în stil art deco, realizate cu utilajele originale, poate fi văzut tot procesul de producție din *illo tempore*. Punctul de atracție al celuilalt muzeu, care poartă numele oraşului, este „camera fluorescentă”, în fapt o cameră obscură, unde sunt savant expuse toate speciile de minerale luminiscente, ceea ce creează senzații onirice memorabile. Castelul-fort Bosselstein stă dinainte de 1196 pe stânca Kirchfelsen. Mai la vale, Castelul Oberstein, de la 1320. Felsenkirche, biserică ctitorită la 1482 de cavalerul Oberen Stein, stă deasupra oraşului, într-o nişă din stâncă, la o înălțime de 60 de metri. Ocroteşte o cruce naturală, putând fi considerată miracol, din agat, un retablu remarcabil, opera unui maestru necunoscut din Şcoala de la Mainz şi, desigur, pe lângă multe altele, o venerabilă orgă Stamm originală.

N-aş vrea însă ca însemnările astea să ia aparența de ghid turistic. Voiam să ajung la o idee anume şi de aceea am lăsat la urmă aspectul cel mai eclatant, absolut senzațional, a cărui revelație am

avut-o la Idar-Oberstein: *aici exploatarea industrială a pietrelor nobile a fost sistată încă din anul 1870!* Încă de atunci comunitatea aceasta solidară, cultivată şi înţeleaptă a ajuns la concluzia că poate trăi mult mai confortabil şi mai civilizat din turismul întemeiat doar pe prestigiul pietrelor nobile. Nici o clipă nu le-a dat prin cap gândul dement de a-şi reteza munţii pentru a trece la exploatări de suprafaţă, deşi ar fi fost tentant şi perfect posibil. Nici de a construi baraje, nici de a infesta mediul, nici de a distruge sate, biserici şi cimitire ori vestigii romane unice în lume doar pentru a satisface pohta ce-au pohtit orice venetic. Dimpotrivă: de aproape 140 de ani, cultivă şi sporesc tot ce au avut de preţ. Galeriile sunt intacte şi vizitabile. Ba au amenajat una anume pentru cei ce, după ce li se face un instructaj şi li se dau sculele şi costumul de protecţie, vor să-şi ofere plăcerea de a-şi căuta singuri piatra cea nobilă. Au făcut pretutindeni căi de acces şi parcări. Au amenajat zeci de kilometri de piste pentru cicloturism, baze de echitaţie, cluburi de badminton şi tenis. Au un aeroport la 20 de km., legături feroviare şi rutiere în toate direcţiile. Şi 21 de hoteluri de la trei stele în sus. Şi uite aşa, harnici şi plini de idei, îndestulaţi, civilizaţi şi în relaţie cu întreg mapamondul, dar ştiind să rămână fără ostentaţie mereu ei înşişi, vor trăi în armonie până la adânci bătrâneţi. Fiindcă numai cei ce ştiu preţui noblețea pietrei pot avea parte şi de răsplata ei.

---

* Toate citatele sunt din vol. Ernst Jünger, *Grădini şi drumuri. Însemnări caucaziene*. Traducere, prefaţă şi note de Viorica Nişcov. Iaşi. Polirom, 2002.

LA DRUM CU ERNST JÜNGER

Ernst Jünger, *Grădini şi drumuri• Însemnări caucaziene*. Traducere şi prefaţă de Viorica Nişcov. Bucureşti. Ed. Polirom, 2002.

În recentu-mi periplu german, am luat cu mine, pentru răstimpurile de răgaz, cel de al doilea jurnal al lui Ernst Jünger tradus la noi, *Grădini şi drumuri. Însemnări caucaziene* (Polirom, 2002). Alegerea mi-a fost determinată de amintirea de neuitat a *Jurnale(lor) pariziene* (Humanitas, 1997) şi s-a dovedit cât se poate de inspirată deoarece m-a ajutat ca, depăşind rumoarea prezentului, generatoare a unor impresii de suprafaţă, să pătrund cât de cât în profunzimea a ceea ce numim *genius loci*, spiritul autentic al locului. Şi – ceea ce e poate la fel de important – mi-a spulberat definitiv prejudecata care m-a însoţit o bună parte din viaţă, că nemţii sunt lipsiţi de umor şi de imaginaţie. O prejudecată întreţinută cu tenacitate şi vinovată complicitate după înfrângerea celui de al treilea Reich, îndeosebi prin forţa propagandistică a filmografiei aliaţilor, unde nemţii apar invariabil fie ca nişte bestii cu propensiuni sadice, fie ca nişte imbecili. E meritul doamnei Viorica Nişcov, competenta traducătoare şi totodată prefaţatoarea acestor jurnale, acela de a restabili dreapta judecată, *sine ira et studio,*, într-o chestiune sensibilă, capabilă încă să producă inflamări intempestive. Nu e vorba de a estompa în vreun fel episodul nazist care – în pandant cu bolşevismul – a provocat un imens rău umanităţii, ci de a nuanţa lucrurile, operând totodată câteva disocieri pe care ni le impun raţiunea şi un elementar spirit al dreptăţii. O asemenea necesară distincţie este cea dintre nefastele, inumanele, eminamente represivele misiuni şi acţiuni ale Gestapoului, SS-ului, SD-ului, Einsatzgruppe-lor şi a celorlalte, câte vor mai

fi fost, formațiuni paramilitare ale terorii hitleriste, şi cele dintr-un alt plan, preponderent militar, ale Wehrmacht-ului, unde ofițeri de carieră, de „şcoală veche", educați în cultul onoarei, se opuneau, cât le era în putință, aberațiilor *Führerului*, perpetuând astfel spiritul adevăratei Germanii, „generoase, cultivate, cavalereşti", cum corect o defineşte prefațatoarea.

Unul dintre aceşti ofițeri este şi Ernst Jünger a cărui notorietate o depăşeşte pe cea a camarazilor săi grație destinului său artistic care-l situează printre scriitorii proeminenți ai veacului trecut, reprezentant de acum nu numai al spiritualității germane în ce are ea mai nobil, ci a însuşi spiritului european. La data când îşi începe însemnările din jurnalul numit, Jünger are 44 de ani, iar la încheierea lor, în 1943, are 48. Are de asemenea în urmă o viață plină, iar însemnările acestei etape atestă experiența dramatică şi esențială pe care i-o prilejuieşte noul război. E, poate, puțin prematur înțelepțit, oricum, a dobândit conştiința unei „anumite vârste" şi a superiorității pe care aceasta i-o conferă. Observând, la 18 iunie 1939, cu deprinderea sa de entomolog, detaliile fizionomice ale unui conlocutor, notează cu luciditate: „Spre a observa astfel de lucruri trebuie să avansezi în vârstă – *trebuie să poți vedea generațiile"* (subl.R.C.) Tot jurnalul său poartă, de altfel, această sagacitate proprie vârstelor senecte, care deține capacitatea de „a vedea generațiile", de a vedea dincolo de lucruri, precum şi conexiunea intimă, enigmatică dintre ele. Acestea sunt însă calități proprii doar solitarilor, marilor introvertiți, susținuți totodată şi de o vastă cultură. E tocmai cazul lui Ernst Jünger. Trăind printre „mari focare de spaimă", el devine un militant solitar care nu recunoaşte decât „ierarhiile spirituale". Aşa stând lucrurile, „ținerea unui jurnal – notează el – adică ordonarea de fapte şi idei, face parte din traiectoria, din sarcina pe care autorul şi-o asumă. În asta stă o consolare solitară de care el are nevoie." Sensul adânc al lucrurilor, convingerea că ele, oricât de umile, îşi au un rost al lor, nu poate fi însă pătruns decât în locuri singuratice, neprofanate încă de agresiunea omului comun şi ignar. De aici şi preferința sa pentru locurile ocolite îndeobşte de acesta: mlaştinile din preajma reşedinței de la Kirchhorst, casele

părăsite, podurile colbuite, cimitirele, toposuri prielnice reflecției, meditației, comuniunii cu o natură percepută în toată măreția ei pe care omul n-o poate decât macula: „Dintotdeauna am avut simpatie pentru podurile colbuite: te mişti prin ele ca printr-o împărăție a uitării. Am impresia că în spațiile nelocuite se adună o substanță, un humus spiritual, din care forța imaginilor îşi trage o hrană bogată." Sau, străbătând peisajele pustiite şi deprimante ale Franței invadate: „Lucrurile sunt astfel întocmite, încât din casa părăsită *nomos*-ul dispare; larii şi penații nu mai rămân. În orice caz, asemenea privelişte ne îngăduie să prețuim munca enormă, aproape nevăzută, pe care o depune familia."

Sentimentul apartenenței, familia, tradiția, demnitatea, onoarea, spiritul creator, ordinea cosmică sunt valorile cardinale pe care şi-a întemeiat întreaga existență. Fortificațiile Liniei Siegfried îl oripilează: „Abia aici am recunoscut locul ca fiind o reşedință a ciclopilor experți în fier, dar lipsiți de ochiul interior." În totul, acest nou război în care se vede implicat e perceput de el ca o anticipare a unei noi lumi, lipsită de spiritualitate şi mister – „dezvrăjită", spune el – şi contaminată ireversibil de „americanism". E preocupat de demnitatea sa şi a armatei căreia îi aparține şi notează cu satisfacție un fel de recomandare-ordin a comandantului său pe teritoriul Franței invadate: „El s-a limitat la a spune: *Domnilor, să rămânem cavaleri, altminteri nu vom ajunge departe*. Mica propoziție a avut un efect înviorător." Cu atât mai „înviorător" pentru el, cu cât, mai târziu, în Rusia, în drum spre Caucaz, când îi parvin primele veşti despre gazarea evreilor, constată sec: „O silă mă cuprinde atunci în fața uniformelor, a epoleților, a ordinelor, a armelor a căror strălucire am iubit-o atâta. Vechiul cavalerism a murit; războaiele sunt duse de tehnicieni." Experiența, educația care-i conferă capacitatea de a discerne, bunul simț şi cultura învestesc jurnalul său şi cu, surprinzătoare azi, daruri premonitorii. Una dintre premonițiile sale este „americanismul", noțiune care, în accepția sa, numeşte ascensiunea unei civilizații hipertehnicizate, lipsită de mister şi de suportul tradiției. (Nu întâmplător editează în 1959, în colaborare cu Mircea Eliade, revista „Antaios".) Altă previziune pe care, vai, am

avut de asemenea ocazia s-o vedem împlinită, a notat-o în Caucaz, la 15 ianuarie 1943: „Mă tem că după război, părți mari ale planetei se vor închide ermetic.” Şi s-au închis.

Într-un astfel de context demoralizant al terorii, notează cele trei intenții bune care l-au animat dintotdeauna: a trăi moderat, a avea „întotdeauna ochi pentru cei nefericiți” şi a se comporta demn. Şi, ca ultimă soluție în fața abdicării, abandonului, depresiei: „Această posibilitate de a ne abstrage în destinul nostru personal e uneori tot ce ne mai rămâne.”

Străbăteam locurile, azi paradisiace, ale Renaniei, pe unde el însuşi trecuse în campania din 1939-40, iar seara, când îi deschideam jurnalul, Ernst Jünger îmi desluşea spiritul lor. Dar îi resimțeam prezența poate cel mai pregnant atunci când pătrundeam în tăcerea solemnă şi totuşi atât de vie, de activă, de reconfortantă a catedralelor din oraşele care însoțesc fluviul. Căci pretutindeni mă urmărea însemnarea sa din 10 iunie 1940: „Astăzi am avut presimțirea că aceste catedrale sunt opere, opere vii, departe de masele moarte ale lumii muzeale. A contribuit la asta şi gândul că această biserică se afla sub ocrotirea mea; am strâns-o la piept ca şi cum s-ar fi făcut mică de tot.” Pentru ca, în alt registru, să percepem umorul acestui sobru aristocrat al caracterului, al spiritului şi al artei. Dar cuvântul umor e prea apăsat; Jünger n-are nimic a face cu umorul în sensul comun, trivial al termenului; el e un maestru al spiritului discret, cu zâmbetul abia reținut, dar cu atât mai savuros, precum într-o asemenea secvență antologică, notată la Villechétif, unde gazda la care e încartiruit, „robustă şi elastică precum femeile frumoase la Villon”, se năpusteşte „puțin înfierbântată” înăuntru: „Capitaine, la dumneavoastră e voie să se bage femeilor mâna pe sub fuste? / – Desigur, dacă sunt de acord. / – Ah, vă mulțumesc, asta am vrut să ştiu. / După care s-a repezit afară. Dăm astfel mereu peste tipuri de oameni care au gustul dezordinii.” Concluzia, de un comic savuros prin seriozitatea şi pedanteria ei mimată, rămâne totuşi aceea a unui moralist. Ceea ce, într-o accepție superioară şi în ultimă analiză, Ernst Jünger chiar este.

ÎN POSTUL UITAT

Ernst Jünger, *Pagini din Kirchhorst • Coliba din vie. Ani de ocupație.* Traducere, prefață, note şi indice de Viorica Nişcov. Iaşi. Polirom, 2004.

În 1997, când apăreau *Jurnale(le) pariziene* ale lui Ernst Jünger[1], am trăit revelația copleşitoare a unei personalități ce se impunea evident printre vârfurile veacului trecut. Acum, după ce am parcurs şi ultimele-i două jurnale, stau de câteva zile în fața paginii albe în tentativa neaşteptat de dificilă, de laborioasă, de a-mi sistematiza cât de cât ideile şi impresiile. Am senzația că mă aflu pe un tărâm fabulos în care am avut acces dar din care nu mai găsesc ieşirea, sedus de diversitatea şi insolitul priveliştilor şi perspectivelor care se deschid la tot pasul. Ele au o asemenea pondere a semnificațiilor surprinzătoare, insolite, profunde, încât mai că nici nu mi-aş dori să ies, ci, dimpotrivă, să mă adâncesc şi mai mult în această lume unde cosmos şi umanitate coabitează într-un tot armonios, în eterna confruntare cu demonicul, cu haosul, cu lumea „dezvrăjită" a lui Cain, fratricidul. Impresia ieşirii din comun e augmentată şi de calitatea acestor ediții elaborate de d-na Viorica Nişcov. În primul rând, fireşte, de calitatea traducerii, care nu excelează doar prin acurateţe stilistică, ci şi printr-o veritabilă acribie filologică, mergând până la intuirea unor sensuri obscure şi subtilități de nuanță. Se pare că traducătoarea şi-a însuşit chiar opinia lui Jünger, care considera că „[…] fiecare operă îşi are textul ei primordial secret. Acesta e situat în indicibil, în idee, în intenție, care se desenează în limbă ca într-o oglindă. Dacă se izbuteşte să se pătrundă în această zonă, atunci se poate întâmpla ca traducerea să-şi depăşească modelul." Mai e apoi „infrastructura" acestor ediții, datorată tot benedictinei străduanii

a traducătoarei, studiile introductive care însoțesc fiecare volum (inclusiv captivantul eseu *Cartea ceasului de nisip*) şi impunătorul corp de note, alcătuind împreună, prin complexitate şi volum de muncă, o lucrare enciclopedică *sui generis*, grație căreia cititorul nu rămâne un intrus printre aluziile şi referințele atât de abundente ale lumii lui Jünger. Nici un premiu, oricât de prestigios, nu poate răsplăti la adevărata sa valoare excelența acestui gen de ediții de care cultura noastră are încă atâta nevoie.

Cuprinse într-un singur volum, *Pagini din Kirchhorst* şi *Coliba din vie* sunt subintitulate *Ani de ocupație*. E vorba de cei patru ani dintre 14 august 1944 şi 2 decembrie 1948. Este etapa cea mai dramatică din existența centenară a lui Jünger. Chiar dacă în tinerețe, în degringolada înfrângerii şi mizeriei consecutive primului război, crezuse în partid şi în *Führer*, o dată cu trecerea anilor trăise revelația adevăratei realități a dictaturii: se detaşase treptat şi în acest spirit scrisese *Pe falezele de marmură*, prompt dezavuată de regim, căzuse în dizgrație şi intrase, compensatoriu, în relații de taină cu camarazii săi conspiratori, cei mai mulți purtători ai particulei nobiliare „von". Învinsese educația sa militară întemeiată pe cultul cavalerismului şi al onoarei, o *Weltanschauung* elitară, instinctul de apărare a individualității, credința în omniprezența unei transcendențe care-şi află expresia în ordinea cosmică. Învinsese în cele din urmă ascendența sa nobiliară oripilată de ebuliția acelei creaturi „demonice" de origine obscură, exponentă a „erei maselor şi maşinilor", care incitase plebea înspre practicarea infamiei instituționalizate. În 1945, însuşi fiul său Ernstel, la numai 18 ani, îşi exprimă public opinia că Hitler trebuia executat pentru ca Germania să-şi redobândească demnitatea. Firește, e arestat, condamnat, apoi, din detenție, trimis pe frontul italian, unde, abia ajuns, avea să cadă.

Moartea lui Ernstel e momentul cel mai traumatizant într-o etapă care e ea însăşi eminamente traumatizantă. Din recluziunea de pe micul său domeniu de la Kirchhorst, Ernst Jünger asistă la dezastrul Germaniei. Prezisese de mult şi nu doar o dată în însemnările sale zilnice că demența *Führerului* va sfârşi astfel. Acum

asistă la împlinirea propriei previziuni. Şi, cu toate că se considera un „cetăţean al lumii", sentimentul său de apartenenţă la o patrie se resuscită dramatic, făcându-l să sufere câineşte. O suferinţă a cărei profunzime e percepută doar de cititorul avizat. Lectorul superficial riscă să nu depăşească aparenţa expresiei sale austere care, de altfel, a şi fost percepută ca rece, inautentică, manieristă etc. Ernst Jünger nu e însă genul clamoros. Stilul său, într-adevăr elaborat, e în acelaşi timp disimulat, iar austeritatea expresiei sale nu e un simptom al vreunui deficit de afectivitate, ci al unei demnităţi ce se manifestă şi printr-o marcată pudoare sufletească. În jurul său totul se prăbuşeşte. Bombardamentele anglo-americane se dezlănţuiseră cu o inutilă barbarie asupra unui adversar căzut ireversibil. Sunt nimicite oraşe istorice fără nici o importanţă militară, iar populaţia civilă în refugiu e decimată deliberat inclusiv prin mitralieri de la joasă înălţime[2]. Locul e bântuit în lung şi-n lat de indivizi fără căpătâi, gata la orice, dezertori, evadaţi sau eliberaţi din lagăre, refugiaţi rămaşi doar cu zdrenţele de pe ei. Urmează pătrunderea trupelor aliaţilor occidentali, operaţiune însoţită de abuzurile soldăţeşti obişnuite de când lumea în asemenea împrejurări. În acelaşi timp, din est pătrunde glorioasa Armată Roşie. Ceea ce în vest era doar o soldatesică oarecum de rigoare, în est a devenit bestialitate dezlănţuită asupra civililor, femei, copii, bătrâni, violuri în masă, execuţii sumare şi violenţe inimaginabile, tortúri, jafuri, incendieri. Şi Ernst Jünger notează: „Dacă în epoca triumfurilor sale, germanul m-a întristat adesea, acum, în nenorocirea sa, îmi inspiră cel mai mare respect." Nu mai puţin sobru e însemnat momentul despărţirii de Ernstel: „Ernstel e mort, căzut la arme, copilul meu bun, mort încă din 29 noiembrie anul trecut! Vestea a sosit ieri, pe 11 ianuarie 1945, puţin după şapte." Atât. Abia a doua zi ecoul hohotului de plâns refulat în adâncurile sufletului răzbate în cuvântul scris: „Bunul meu băiat! De copil căuta să-şi imite tatăl. Şi, iată, chiar din prima dată a izbutit mai bine, l-a depăşit atât de infinit de mult. / Fost azi în mansarda lui mică, pe care i-o cedasem şi în care mai era aura lui întreagă. Intrat încet ca într-un sanctuar. Printre hârtiile lui, dat acolo peste un mic jurnal intim, care începea cu mottoul: *Cel*

mai departe ajunge acela care nu ştie unde merge." De aici încolo prezența lui Ernstel, explicită sau subtextuală, va rămâne constantă în însemnările sobrului părinte pentru care despărțirea fizică de fiu marchează o falie existențială: „Moartea fiului inserează în viața mea o dată, unul din punctele de reazem şi de cotitură. Lucrurile, gândurile, faptele de dinainte şi de după se deosebesc."

Răceală, manierism, artificialitate? Nu e decât obstinată elaborare. Dar elaborarea e expresia respectului față de stil, care nu e decât una dintre manifestările respectului de sine al artistului. Un artist înzestrat cu un extraordinar sentiment al naturii, cu o neobişnuită capacitate de a percepe corespondențele tainice dintre lucruri şi fenomene, care trăieşte cu toate simțurile voluptatea contemplării reflexive a lumii, nu poate fi un frigid: „Atunci dobândesc cunoştințe splendide şi mă inundă un sentiment de gratitudine la gândul că poate îmi mai sunt hărăziți câțiva ani de privit." Trebuie să fii însuți lipsit de antene adecvate pentru a numi inautentic un scriitor în ale cărui texte țâşnesc aproape la tot pasul reflecții surprinzătoare prin strania şi discreta lor măreție: „Stăm asemenea unor faleze în brizanții silenționi ai veşniciei." Răceală? Cum ar putea fi „rece" un prozator care celebrează poeții? „Poeții – gândeşte el – dăruiesc marele refugiu, marele adăpost. De aceea, acolo unde ei lipsesc, se întinde de îndată pustietatea îngrozitoare. Ținuturile continuă, ce-i drept, să fie locuibile, dar devin neospitaliere, lipsite de sens, *necunoscute în adâncime*" [subl. R.C.] Dar el însuşi e, în esența sa, poet. Căci cum altfel decât poem poate fi socotită o frază ca aceasta şi altele asemenea, dacă o segmentăm în unități prozodice?: „Ceasul amurgului – noaptea se anunță ca o apă în flux care, murmurând, aproape imperceptibilă încă, îşi trimite înainte primele unde. E ceasul în care bufnițele se pregătesc de zbor şi ies în drum leproşii."

Curios – pe cât de curios, pe atât de ilar! – e că „justițiari" postbelici îi reproşează până şi răceala impersonală a rapoartelor sale militare, de serviciu. Astfel, într-un articol relativ recent, William Totok anunță descoperirea unei expertize asupra executării unor ostatici în Franța, în primăvara lui 1942, pe care, după constatare,

Jünger o redactează şi o înaintează superiorilor. Şi proaspătul justiţiar conchide apodictic: „Stilul rece şi protocolar al textului, lipsit de orice sensibilitate umană, este o nouă dovadă pentru moralitatea precară a acestui scriitor.”[3] Concluzie absurdă care ne duce cu gândul că dl. Totok n-a citit jurnalele celui incriminat. Fiindcă altfel ar fi trebuit să ştie că exact în acele zile Jünger era un conjurat, la limita conspiraţiei, şi nota în primul jurnal parizian această reflecţie care se constituie postum într-un răspuns la acuza ce i se aduce azi: „Trebuie să se ştie, de asemenea, că mulţi francezi aprobă astfel de planuri şi sunt avizi să presteze servicii de călăi. [Cunoaştem şi noi fenomenul! – R.C.] Dar aici, *în grupul nostru*, domină forţe capabile să împiedice sau cel puţin să întârzie unirea partenerilor, ceea ce trebuie să se facă, firește, cu cărţile acoperite. *Important este mai cu seamă să se evite orice aparenţă de umanitate*.” [subl. R.C.] De altfel, destinul său se aseamănă cu cel al lui Mircea Eliade prin înverşunarea cu care îi sunt dezgropate şi „înfierate” păcatele tinereţelor. Aspect interesant, analizat documentat şi fără *parti pris* de d-na Elisabeta Lăsconi într-un remarcabil eseu apărut în „Adevărul literar şi artistic”[4]. Spre deosebire, de Eliade însă, Jünger n-a eludat în jurnalele sale episoadele devenite inconvenabile ale propriului trecut. Dimpotrivă, cu calm şi luciditate, a căutat de câte ori a avut prilejul, să reflecteze asupra lor şi să şi le explice în primul rând sieşi. „Este o diferenţă – meditează el la un moment dat – care vine, desigur, din distanţa care există între un om de douăzeci de ani şi unul de cincizeci […] Nu mai sunt de mult un om al războiului, ci unul gata să se bată fără greş împotriva oricărei violenţe şi injustiţii.”

Gata să se bată fără greş mai departe, chiar de unul singur, în „postul uitat”. Una dintre numeroasele metafore recurente în textele lui Jünger: ostaşul rămas singur într-un post înaintat şi primejdios, unde continuă să creadă în valorile lumii sale pe care a fost destinat să le apere. Ernst Jünger nu e purtătorul unor idei fixe, ci al unor convingeri profunde, consecutive evoluţiei de-a lungul unor dramatice reevaluări ale trecutului. El este reprezentantul exponenţial al acestei epoci pe care François Mitterand, cu prilejul primirii sale la Elysée, în 1984, o

numea „[…] ambivalentă şi ambiguă, când lucrurile trecutului şi-au pierdut valoarea, în timp ce lucrurile noi n-o au încă."[5] În aceasta stă, la urma urmelor, dincolo de stilul inconfundabil, statura sa artistică şi morală, care desfide orice tentativă de incriminare sau subestimare.

[1] Ernst Jünger, *Jurnale pariziene*. Traducere din germană şi prefaţă de Viorica Nişcov. Bucureşti, Humanitas, 1997.

[2] Despre modul barbar în care aliaţii au pervertit, în ultima fază a războiului, înfrângerea Germaniei naziste într-o răzbunare iraţională asupra Germaniei în integralitatea ei s-a scris însă prea puţin. Vd. în acest sens Jörg Friedrich, *Der Brand. Deutschland im Bombenkrieg 1940-1945*. München, Propyläen Verlag, 2002. Carte a cărei traducere ar fi cât se poate de binevenită şi la noi pentru a echilibra punctele de vedere în chestiune.

[3] William Totok, *Un document inedit al lui Ernst Jünger*, în „Observator cultural", nr. 179/2003.

[4] Elisabeta Lăsconi, *Vase comunicante*, în „Adevărul literar şi artistic", nr. 731 şi 733/2003.

[5] apud Elisabeta Lăsconi, art. cit.

STRĂIN PRIN EUROPA

Virgil Nemoianu, *Străin prin Europa. Note de călătorie 1983-1992*. Bucureşti. Institutul Cultural Român. 206. 233 p.

În 1991, aflat la Paris, Virgil Nemoianu îşi surprinde imaginea în metrou. Neaşteptat şi tulburător, momentul e notat seara: „Mai să nu mă recunosc: un om scund, bătrânicios, gras ca un butoi, mânios şi bănuitor." Avea 51 de ani, o operă şi o semnificativă experienţă de *homo viator*. Portretul e însă evident reducţionist, afectat de un exces autocritic determinat fie de luciditate, fie, mai curând, de o pasă proastă. Profilul plauzibil al lui Virgil Nemoianu nu e de găsit aici, ci în cel conturat treptat şi fără intenţie de-a lungul tuturor notelor de călătorie dintre 1983 şi 1992, adunate sub titlul sugestiv *Străin prin Europa*. Pentru un cititor avizat, o carte vorbeşte în primul rând despre cel care a scris-o. Adevăr cu atât mai evident aici, unde cartea oferă un palier autoreferenţial generos, neelaborat, de o sinceritate genuină, şi totodată varii şi mereu proaspete surse de reflecţie pentru cititor. Începând chiar de la titlu. Străin prin Europa? Dar străinul cine e, de unde vine? E creditabilă această autosituare ca străin? Fiindcă ori de câte ori se referă în notele sale la *acasă,* nu ştii niciodată sigur care este adevărata sa *Acasă*: America? Mitteleuropa? Banatul? Casa copilăriei de la Borloveni?

O *Notă explicativă* care prefaţează „notele" propriu-zise debutează abrupt, cu o propoziţie descurajantă: „Volumul de faţă nu e prea interesant în sine." Mai mult: el „aduce impresii mai mult sau mai puţin inteligente" şi, mai departe, „Observaţiile sunt mai mult decât o dată naive şi elementare [..]" Ai zice că toată această autosubestimare ţine de inerenta îndoială care-l împresoară pe

scriitorul autentic când se află în pragul editării unei noi cărți. Sau, poate, de ticul – tot atât de propriu breslei – de a cocheta cu modestia. Pe măsură ce lectura progresează, se impune însă constatarea că autorul e cât se poate de realist. Într-adevăr, Virgil Nemoianu se înfățișează în două ipostaze. Una – cea care îi justifică severitatea față de sine – este a unui om mai curând blazat decât obosit, „mânios şi bănuitor", care a văzut prea multe ca să se mai entuziasmeze la orice noutate. Parcă mereu iritat de un program care-l obligă să-şi suspende habitudinile şi ticurile domestice, e acru în observații, mai ales prin Portugalia, Spania, Franța, unde nu se simte *acasă* decât sporadic, şi are o percepție acută a disconfortului, promiscuității şi mitocanilor: „Într-un parc, doi îndrăgostiți tineri; fata avea o pană în mână şi-l tot gâdila uşor pe gât şi ureche pe băiat. N-am putut să mă bucur de scenă, căci îl şi vedeam proiectat în chip de mitocan spaniol de 30 de ani." Sau, la Paris: „Poluarea e groaznică [..] oameni proşti, escroci, profitori, chipurile țărănoase, suspicioase, nişte veşnic adolescenți, dornici să înscrie puncte; infrastructura civilizatorică e sărăcăcioasă şi înapoiată, zgomotul continuu creează nervozitate." Iar în fața monumentelor sau a operelor din muzee, aprecierile nu depăşesc convenționalul: foarte frumos, splendid, grandios etc. În schimb, la Bruxelles, răsfățatul Manneken Pis „e o nimica toată". Când călătoreşte din motive profesionale, pentru a participa la conferințe, simpozioane, colocvii, are o atitudine disimulat retractilă: „Mă autoobserv şi la această conferință, ca la atâtea altele. Am un soi de automată, furioasă dorință de a mă izola, de a mă separa aproape." De altfel, despre acest gen de reuniuni, cu intrigăriile lor de culise, are o părere deloc măgulitoare: „La conferință am fost numai două ore, totul mi se pare o mizerie, umplutură de banalități marxizante." Asta e: în asemenea situații chiuleşte; stă doar strictul necesar, apoi dispare *à l'anglaise* şi trăieşte plenar bucuria de a se simți singur şi liber. E sensibil la seducția străzii, gustă din plin „livreşti concupiscențe" prin marile librării sau anticariate, trenează voluptuos prin muzee, unde are nu doar o dată revelația, onest mărturisită, a unor artişti de care încă nu auzise.

Aceasta e a doua ipostază, cea în care Virgil Nemoianu apare ca autentic *homo viator*, opus turismului consumist, capabil de neaşteptate efuziuni agreste în care vibrează parcă ceva din spiritul senzual al lui Jean Giono: „[…] am rătăcit pe drumuri de ţară cât mai micuţe, printre livezi, castele abia menţionate în ghiduri, mulţime de vii […], fructe de câmp, libertatea visătoare a cărărilor printre ierburi înalte şi flori mari de câmpie, aerul cald, greu, palpabil, dar nu apăsător; atmosfera care se simte (obiect senzorial) e drăgăstoasă, erotică, bună, fără a fi excitantă – dragoste şi maternitate simultan – pământul e binecuvântat, rodnicia e deplină." Totodată, cu o mare disponibilitate de a cunoaşte locuri şi oameni şi de a se bucura de revederea unor prieteni. Ori de a-şi face netulburat siesta de după prânz, sau de a bea un vin, delectându-se cu cuvinte încrucişate, seara, singur, în camera lui de hotel. În astfel de ceasuri ale desprinderii de orice dependenţă, reapare omul de cultură în tot firescul lui, lipsit de orice fiţe snoabe, cu o sinceritate şi un simţ al umorului constitutive, format într-un mediu familial de veche şi solidă tradiţie (poate singura sa dependenţă) şi care a avut şansa de a se întregi profesional într-o lume liberă. Aşa se face că printre aluviunile banalului cotidian, inerente în orice voiaj, apar la tot pasul, ireprimabile, formulările, reflecţiile, opiniile, comentariile mereu surprinzătoare prin sagacitate şi pregnanţă, ale intelectualului de anvergură. Iată, bunăoară, într-o asemenea viziune, cu conciziunea care o caracterizează, o schiţă a profilului spiritual al Angliei: „[…] în Anglia ordinea şi libertatea se completează, nu se împotrivesc una celeilalte. Sărăcia engleză le întregeşte caracterul. Funcţia socială a monarhiei, aristocraţiei şi a tradiţiilor pompoase este enormă: lumea rezistă perfect, îşi ţine firea, bunul simţ şi bunele maniere pentru că e mândră şi plină de încredere în sine: aşa o ţin instituţiile tradiţionale. Fără aceste instituţii, zise iraţionale, moralul naţional s-ar nărui. În plus se obţin nişte modele de comportament şi de înfăţişare exterioară […]" În muzee, când răgazul e deplin şi dispoziţia prielnică, trăieşte, ca la Orsay, câte „o adevărată baie de satisfacţii şi delicii". Reflecţia depăşeşte în asemenea clipe stereotipia evaluărilor curente şi devine, spontană, colocvială, cu formulări

insolite şi caracterizări concise, care merg direct la esenţe. Astfel, reflectând asupra impresionismului – faţă de care are de altfel rezerve, preţuindu-i doar câteva individualităţi, Sisley, Pissarro, Guillemin, Monet (nicidecum pe „prostul de Édouard Manet”!) – ajunge la o concluzie integratoare a întregului curent, rostită oarecum în treacăt, la modul „fiindcă veni vorba”, dar absolut memorabil: „Care e, în fond, geniul şi atracţia impresionismului? Plăcerea aerului, a culorilor fine, a luminilor senine, tehnica extraordinară a variaţiei pe spaţii mici, da, toate astea. Dar, mai mult decât ele, *deschiderea* [subl. aut.] spre lume, generozitatea fără descompunere, evitarea pericolelor de desprindere din univers. Surprinzător poate, impresioniştii […] admit fără mofturi şi ezitări că ne-am cam pierdut siguranţele sau certitudinile epistemologice, dar că, în pofida acestui fapt şi chiar prin el, se poate ajunge la sănătate şi protecţie, la un fel de blând confort în propria piele şi în universul înconjurător.”

Notele de călătorie se opresc în 1992, când revine, după 17 ani, la Bucureşti. După impresiile de până acum, care, fie ele posace sau euforice, erau, oricum, delectabile, cele din Bucureşti cad brusc într-o zonă ce pare iremediabil sortită retardării. Cu atât mai mult cu cât ele vin contrastant, şi la dus, şi la întors, după câte o escală într-o Budapestă care, chiar dacă nu e întru totul eliberată de sechelele trecutului, e un loc incontestabil civilizat, european, primitor. Sejurul bucureştean e, în schimb, de o infinită tristeţe, care se revarsă asupra cititorului însuşi: „Când sosesc la aeroportul Otopeni din Bucureşti, am impresia că am ajuns la capătul pământului, la un soi de sfârşit: totul pare părăsit, terminat, iarba creşte prin pavajul pistelor, autobuzele par rable, avioanele au elice. Oamenii sunt ponosiţi, obosiţi, neglijenţi, au mişcări lente. Casele sunt neîngrijite, sărăcăcioase, vegetaţie multă şi *lipsită de demnitate”* [subl. R.C.] Peste tot, „semne de primitivitate”. E invitat la televiziune, dar i se pun condiţii restrictive. Refuză. În România profundă, până şi Borlovenii copilăriei îl dezesperează prin ignoranţa localnicilor predispuşi să voteze feseneul…

E limpede după acest episod că *Acasa* lui Virgil Nemoianu nu mai poate fi de acum decât cea nord-americană. Şi totuşi, rădăcinile

sale, inubliabile întrucât mereu perceptibile, matricea sa spirituală în cele din urmă, sunt aici, în această Mitteleuropă care-l face să vibreze afectiv ori de câte ori îi distinge semnele identitare răspândite pe drumurile Occidentului. Acea Mitteleuropă a Biedermeierului cu „blândul confort", cu *Gemütlichkeit*-ul său intrinsec şi cu Jugendstilul Epocii Belle, care-i amintesc, oriunde ar întâlni-o, de întâiul topos al copilăriei, atât de pregnant reconstituit în *Arhipelag interior* din 1994. „Pentru Virgil Nemoianu – scrie Monica Spiridon – în memorialistică, în corespondenţă, în publicistică, *etalonul* [subl. R.C.] Biedermeier este un instrument de reflexivitate şi de autoevaluare." (D.G.L.R.) Aşa este şi aici, în *Străin prin Europa*, unde poate fi interpretat şi ca semnalment identitar.

Aşadar, cine/ce este, la urma urmelor, Virgil Nemoianu? Un bănăţean de soi, din cei de viţă veche. O spune el însuşi, spulberând orice dubiu, în amintitul *Arhipelag interior*: „Sunt un bănăţean, al cărui cadru de existenţă au fost întâi Bucureştii, apoi continentul nordamerican." O realitate constitutivă de care nu poate (şi nici nu vrea, probabil) să se detaşeze. Ea rămâne uimitor perceptibilă – după ce a trăit de la 9 ani la Bucureşti şi apoi 31 de ani peste Atlantic! – până şi în cele mai intime pliuri ale stilului său, în care se poate distinge o discretă nuanţă retro de sorginte bănăţeană: *fălos, mânios, bolând, half* (mijlocaş), *bec* (fundaş), pe campanilă *nu m-am suit*, am umblat *pe picioare*, *joacă un film* etc. etc., forme cu atât mai savuroase pentru bănăţeni, cu cât sunt aproape dispărute azi în Banat.

Aflat în Provence, în 1984, lui Virgil Nemoianu îi scapă această tulburătoare reflecţie: „Nimic nu e mai paradoxal decât modul în care suntem rupţi între frica de moarte şi plictiseala de viaţă, simt eu intens acum." Avea pe atunci 44 de ani, dar fiorul metafizic al acestei mărturisiri, care ar putea părea prematură, interferează tot memorialul său de voiaj, constituind straturile sale profunde ce determină interesul cu care se citeşte.

CUPRINS

I
Portul Rozelor 5
Un voiaj inițiatic 23
Capriciile barbare ale istoriei 27
II
La Moscova! La Moscova! 33
Grandoare şi tragism 67
O doamnă din Sankt Petersburg 72
Zăpezile de altădat‘ 77
Europa lor, Europa noastră… 82
III
Ridicarea cortinei 86
Labirintul lumii 111
Sensul pierdut 117
O revelație târzie 122
IV
În căutarea Spaniei 131
Imaginile lui Columb 158
Nostalgia creatoare 168
V
Vacanțe germane 172
Addenda. Noblețea pietrei 190
La drum cu Ernst Jünger 196
În postul uitat 200
Străin prin Europa 206

Editor: Corina Victoria Bădulescu
Lector:Corina Sein
Tehnoredactare şi prepress: Zsolt Novac
Coli tipografice: 13,25
Bun de tipar: 07.08.2008
Apărut în 2008

Tipar executat la S.C. BISTRA S.R.L.

Domul romanic, aş zice *kolossal* dacă n-aş simţi cuvântul ca incompatibil cu graţia. Or, aici monumentalitatea are o stranie, incredibilă graţie. E duminică şi nimerim în timpul slujbei. Oficiază arhiepiscopul locului. Auster, lipsit de orice onctuozitate clericală şi, poate, tocmai de aceea plauzibil. Răspund corul magnific şi orga seculară. Acustica e divină, efectul copleşitor. Naturel prea simţitor: îmi dau lacrimile. Alături, vreo patru asiatici, după toate aparenţele chinezi, au rămas efectiv paralizaţi, au devenit exoftalmici, cu gurile întredeschise. Evident, trăiesc solidari o revelaţie. Şi oare nu voi deveni ridicol mărturisind că am trăit totodată un sentiment de mândrie... patriotică? În sfârşit, după ultimul *Amen*, asist la un îndelung, emoţionant moment de *standing ovation*, ca după un grandios concert. Aplauze în biserică? De ce nu? De ce să nu-i răsplătim pe „cei ce ostenesc şi cântă", mai ales când sunt de o asemenea anvergură?

Radu CIOBANU

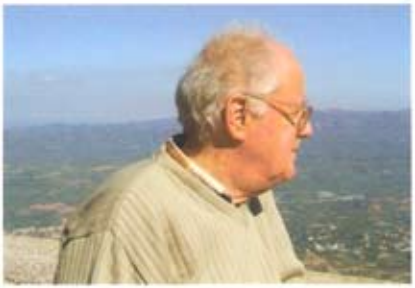

Află mai mult pe:
www.excelsiorart.ro
ISBN 978-973-592-204-7